

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

CENNETLE MÜJDELENEN ON SAHABİ

AHMET KURUCAN
ZÜHDÜ MERCAN

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

Ahmet KURUCAN
Zühtü MERCAN

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

CENNETLE MÜJDELENEN ON SAHABİ

Ahmet KURUCAN
Zühtü MERCAN

Aşere-i Mübeşşere

Yayın Yönetmeni:
Faruk VURAL

Editör:
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak::
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj:
İbrahim AKDAĞ

ISBN: 975-278-103-9
Yayın Numarası: 362

Emniyet Mahallesi Huzur Sok:
No: 5 34672
Kısıklı-Üsküdar/İstanbul
Tel : (0216) 318 42 88
Faks : (0216) 318 42 02
http://www.isikyayinlari.com

BASKI : ÇAĞLAYAN A.Ş.
Sarnıç Yolu No: 7 35410
Gaziemir/İzmir
Tel: (0232) 252 20 97/98

Baskı Tarihi
Ocak / 2005

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM: SIDDÎKLAR ALEMDÂRI

HZ. EBU BEKİR (R.A.)

İKİNCİ BÖLÜM: FÂRUK-U ÂZAM

HZ. ÖMER (R.A.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HAYÂ ÂBİDESİ

HZ. OSMAN (R.A.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HAYDAR-I KERRAR

HZ. ALİ (R.A.)

BEŞİNCİ BÖLÜM: İRAN FÂTİHİ

HZ. SA'D B. EBU VAKKAS (R.A.)

DOKUZUNCU BÖLÜM: PEYGAMBER HAVARİSİ

HZ. ZÜBEYR B. AVVAM (R.A.)

ONUNCU BÖLÜM: TESLİMİYET KAHRAMANI

HZ. SAİD B. ZEYD (R.A.)

TAKDİM

Karıncayı emirsiz, arıyı ya'subsuz bırakmayan Kudret-i Ezeliye; elbette beşeri de nebîsiz bırakmamış ve her dönemde farklı simalarla insanları istikamete davet etmiştir. Tamamen Allah'ın lütfu olan bu hususla beşer, içinde bulunduğu asrın seylaplarına kapılıp gitmekten kurtulmuş ve sırat-ı müstakim üzere yaşama ufkuna ulaşmıştır. Zaman zaman peygamberlerle yapılan bu lütuf kuşağına, çoğu zaman da birincilerin atmosferinde yetişip ışıklarını onlardan alarak yansıtan örnek simalar katılmışlardır.

İnsan, kendisine verilen akıl, şuur, idrak, sentez ve terkip yapabilme gibi kabiliyetlerin yanı sıra, önünde rehber olabilecek örnek şahsiyetlere de ihtiyaç duymaktadır. Bugün için, bilhassa eğitim alanında- örnek insana duyulan ihtiyaç herkesin mâlumudur. Teoride verilen derslerin hayata geçirilebilmesi, çoğu zaman kendini yetiştirmiş, sözü bir, özü bir, yaşadığı gibi inanan, bunun için de inandığı gibi yaşayan örnek insanların varlığıyla doğru orantılıdır. Bunun içindir ki, anlattıklarını yaşayan öğretmen, vaiz ve eğitimin her seviyesinde insanlarla muhatap olan kimseler, muhatapları üzerinde diğerlerine nisbetle daha farklı bir tesir bırakmakta ve bir bakıma kitleleri arkalarından daha etkin bir şekilde sürükleyebilmektedirler. Hele hele günümüz insanının gözü, kendi haklılığı için methiyeler düzen yıldız böceklerini değil, kitlelerin selâmeti adına şahsî isteklerine bile kement vurup toplumları için yaşayan yüce kâmetleri aramakta ve rehber olarak onları tanımaktadır.

İnsan vardır, üç gün sonra unutulup gider; insan vardır, senelerce zihinlerde yer eder; yine insan vardır, asırların dev hâdiseleri bile onu unutturamaz ve o, her devir ve dönemde kitlelere rehber, toplumlara önder, aranan şahsiyet ve ardından gidilen kudveönderdir. Her geçen gün o, daha belirgin bir şekilde insanlığın ufkunda parlamakta, söz ve davranışlarıyla geleceğe ışık tutmaktadır. Bugün, sadakatle sıddîkiyetin temsilciliğinden, zenginlikle tasaddukta zirveyi yakalamadan, yâr-ı vefâdar olmakla sohbette insibağı kavramaktan bahsedip Hz. Ebû Bekir'i hatırlamamak mümkün müdür? Öbür tarafta, şecaat ve cesaretten dem vurup, bâtıla kıymet vermeme yanında hakkı, izzetine yakışır şekilde tutup kaldırmadan, fitne ve entrikaların önünde kol-kanat gerip onun, toplumun katmanlarına yayılmasına engel olmadan, fikir ve düşüncelerindeki durulukla Kur'ân'ın aynı çizgide birleşmesinden dem vurup Hz. Ömer'i yâd etmemek ne mümkün! Beri tarafta, hilm ve silmiyle ön plâna çıkıp dünya ve içindekileri O'nun maiyyetine tercih eden ve iki ayrı bağla Allah Resûlü'ne (*s.a.s.*) yakınlık tesis edip 'Zinnureyn' unvanını alan Hz. Osman'ın unutulmasına imkân var mıdır? Yaşının küçüklüğüne rağmen, elini sinesine vurup daha ilk günlerde O'nunla beraber olduğunu ilan edip, rüku' ve secdedeki kesretiyle evliyaullahın pîri unvanını elde eden ve nesl-i Nebî'nin devamına vesile Hz. Ali, baştan sona denge timsali hayatıyla ne güzel rehberdir!

İlkler ordusunun öncülerinden bu dört büyük insan, dün olduğu gibi bugün için de, önemini yitirmek bir tarafa, her gün ayrı bir değer kazanan nümûne şahsiyetlerdir. Elbetteki Sahâbe'nin hepsi önemlidir; ancak dört halifenin önemi bir başkadır. Onun içindir ki, Allah Resûlü (*s.a.s.*), bunların her biri için iltifatâmiz ifadelerle kıymetlerini ümmete bildirmiş ve bu farka dikkat çekmiştir.

Kendi kültürüne sahip çıkmanın bir gereği olarak ümmet, öteden beri bu şahsiyetler hakkında değişik eserler ortaya koyarak, onları gelecek nesillere tanıtmak istemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, gerek müstakil eser olarak, gerekse değişik eserlerin ilgili bö-

lümlerinde bir hayli bilgiye ulaşmak mümkündür. Ancak, zamanın ilerlemesiyle ortaya çıkan ve yorum yapma ihtiyacı hissettiren alanların olduğu da muhakkak. Derlemedeki üslup ve eseri ele alış keyfiyetiyle olaylara yaklaşım tarzı da önemli bir unsur. Hele asırlar ötesinde cereyan eden hâdiselerin diliyle günümüze bakıp problemlere çözüm ve çıkış yolları bulmak, sadece ehlinin yapabileceği ayrı bir meziyyet...

Bu açıdan bakıldığında, kıymetli hocamız Ahmet Kurucan'ın, ilk kaynaklara ulaşarak yeniden derleyip, olayları günümüz metodolojisiyle değerlendirdiği bu eser, bir boşluğu doldurma düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Ufkumuzda ümit mevcelenmeleri meydana getiren Yeni Ümit Dergisinde ilk kıvılcımları beliren, ancak sonrasında çekilen zihnî sancılarla kemâle ulaşma yolunda mütevazı bir adım olarak mayasının tuttuğu görülen çalışmanın, günümüz insanına kazandıracağı çok şey olsa gerek. Muhtevası itibariyle eserin, Resûlüllah'ın (*s.a.s.*) dizinin dibinde yetişmiş, vahye şahit olmuş, aynı hâdiseleri beraber yaşayarak çözüm noktalarındaki espriyi kavramış ve geriye, bütünüyle örnek alınması gereken bir hayat bırakmış dört önemli simanın şahsında, İslâm'ın inceliklerini, derûnundaki güzellikleri kavramaya yeni yeni menfezler açması oldukça önemli.

Sadakat, vefa, temsil, tebliğ, feragat ve fedakârlık gibi birçok memduh hasletin, hem de doruk noktada temsilcileri olan bu dört büyük insanın örnek hayatlarını, yeni yorumlarla kültürümüze kazandıran Hocamıza, bundan sonraki çalışmalarında da muvaffakiyetler temenni etme yanında, Hulefâ-i Râşidîn'le başladığı bu bezmi, diğer sahâbîlerle devam ettirip, onlardan sonraki nesiller arasında tebarüz etmiş örnek şahsiyetlerle zenginleştirerek nümûne bir kutlular geçidi halinde ilim ve irfan dünyamıza kazandırmasını ümit eder, eserden istifade edenler açısından da, anlatılanların ışığında dünyamızda yeniden altın bir neslin oluşması için, beklenenin ötesinde bir tesir yaratmasını Allah'tan niyâz ile bu kıymetli çalışmayı takdim ederim.

Reşit Haylamaz

BİRİNCİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ

"Yeni Ümit Dergisi"ne, bazı İslâm ülkelerinde yayımlanan çeşitli dergilerden tercümeler yapıyordum. Yaptığım tercümelerin alanı, genellikle Sahâbe, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn'in hayatları ile ilgiliydi. Bu çalışmalar devam ederken: "Tercüme yerine telif yazsanız?" teklifini aldım. Aslında bu teklif benim için bir emirdi. O emir gereği yazmaya, Muhacirlerden ve onların başında da Ebu Bekir gelmekte olduğu için onun hayatından başladım. Hz. Ebu Bekir'i yazmaya başladım. Temel düşüncem, her bir sahabîyi 4-5 sayfalık bir makalede bitecek şekilde yazmaktı. Hz. Ebu Bekir'i bu ölçüye uyarak yazdım, fakat, kaynaklarımızda bilgi çok olduğu için özetlemekte, bazılarını alıp bazılarını bırakmakta zorlandım.

Hz. Ömer'e sıra gelince ne kadar zorlasam da buna muvaffak olamadım. Hz. Ömer'in daha hilafeti dönemine başlamadan, elimdeki metin, dergide bana ayrılan yeri birkaç kat aşmıştı. Bu safhadan sonra ben de kalemimi saldım; Dört halife bittiğinde başa dönerek, Hz. Ebu Bekir dönemini yeniden kaleme aldım. İşte bu dört makale, karşınıza elinizde tuttuğunuz kitap olarak çıktı.

İnsanlığın İftihar Tablosu'na hayatları boyunca sadık yârânlık yapmış, özellikle İslâm sonrası yaşamları itibariyle insanlığın ufkunu açacak uygulamalara imza atmış bu kudsî insanları anlatmak çok zor. Şahsen ben, bunun zor olduğunu teorik plânda kabul ediyordum; ama, iş pratiğe yansıyınca o "zor"luğun derecesini ayne'l-yakîn müşahede etmiş oldum. Onların gönüllerimizde taht kuran

âbidevî şahsiyetleri, onlar hakkındaki doğru veya yanlış bazı bilgilerimiz, her ne kadar iman-İslâm ortak paydasında birleşsek de, aradan geçen 15 asrın bizde meydana getirdiği iman, duygu ve düşünce zaafiyeti, örf-âdet farklılığı, merak vb. birçok faktör, gerek onları anlamada, gerekse anlatılan ve anlaşılanları başkalarına intikal ettirmedeki zorluklar cümlesinden. Elinizde tuttuğunuz kitabın bu zorlukları aştığını söylemek imkânsız. Bu açıdan "Altın Kuşak", sahasında hiçbir iddia taşımamakta; aksine bu sahada bir derleme ve deneme olduğunu itiraf etmektedir.

Fihristte de görüleceği gibi, dört halifeyi devâsâ şahsiyet haline getiren özellikleri nazara alarak, genelde aynı plân üzere anlatmaya çalıştık. Hatta hilafet döneminde cereyan eden olayları bile, bu zâviyeden aktarmaya çalıştık.

Kitabın sonuna istifadeyi kolaylaştırır düşüncesiyle bir de karma indeks ilave ettik.

Bütün eksik ve kusuruna rağmen, istifadeli olacağı kanaatini taşıdığımız bu eserin, elinize ulaşmasında emeği geçen bütün arkadaşlara en işten teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Kurucan 1997
Yenibosna/İst.

ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN[1]

Elinizdeki eserin ilk baskısı "Altın Kuşak" ismiyle yapılmış ve sadece 'Hulefa-yı Raşidîn —Dört Halife'yi konu edinmişti. Eser basıldıktan sonra da Ahmet Kurucan Hocamız, Yeni Ümit Dergisi'nde aynı isimli köşede yazılarına devam etmişti. Cennetle Müjdelenenlerden 'Aşere-i Mübeşşere'den kalanlarını tamamlamaya çalışıyordu. Altı zattan ancak dört tanesini yazabilmişti. İki kişiyi yazamadan bir başka vazifeye tayin edilmesiyle bu yazılar yarım kalmıştı.

Onun yazılarını devam ettirme görevi bana tevdi edildi. Ben de o seviyede olmasa da, kalemimin müsaadesi ölçüsünde o görevi yerine getirmeye çalışmıştım. Yazılar tamamlandıktan sonra Zaman Gazetesi, 2001 yılında Aşere-i Mübeşşere'yi bir bütün hâlinde basmak istemişti. Taraflar mutabık kalınca eser, o sene Ramazan ayında okuyucuyla buluşmuş idi.

Şimdi ise Işık yayınları aynı eseri tekrar basmak istedi. Ben de, Hocamın müsaadesiyle, eseri yeniden gözden geçirdim. Bazı yerlerde düzeltmeler yaptım. Mümkün olan en az hatalı şekliyle sizin huzurunuza çıkması için gayret ettim. Bu arada İmam Şafii hazretlerinin bir deyimini ise hiç unutmadım: 'Allah, Kendi eserinden başkasının hatasız çıkmasına razı değildir.'

Eserin siz okuyucuları ile en güzel bir biçimde buluşmasını temin etmek için gayret ettik. Bütün gayretlerimize rağmen, eserde gözden kaçan hususlar tabiî ki olacaktır. Onlara nazar-ı müsamaha

1 Bu eserin 2. baskısını Zaman Gazetesi 2001 yılında okuyucularına promosyon olarak vermişti.

ile bakılması ve tarafımıza iletilmesi en samimî dileğimdir. Güzel şeyler varsa, onlar başta Rabbimizin bir ikramıdır, sonra da A. Kurucan Hocamındır. Hatalar ise benimdir.

Tevfik ve inayet Rabbimiz'dendir.

Saygılarımla.
Z. Mercan
11 Ağustos 2004

GİRİŞ

Sahâbe ve Aşere-i Mübeşşereye Dair

Aşere-i Mübeşşere' (sağlıklarında Cennetle müjdelenmiş on kutlu sahabî)den bahseden bir eserde, önce bu kavramın açıklanması gerekir. Onun için biz de Aşere-i Mübeşşere kavramına geçmeden önce, sahâbe kimdir, faziletleri nelerdir, sayısı kaçtır gibi bilinmesini zarurî gördüğümüz bir iki hususa temas edeceğiz.

Sahâbe Kimdir?

Sahâbe, çoğul bir kelimedir, tekili sahabîdir. Sahabî kelimesi, Arap dilinde, sohbet etti, arkadaşlık etti, anlamına gelen S H B kök fiilinden türetilmiştir. Az veya çok, kısa veya uzun, sohbette bulunana bu isim verilir.

İlmi anlamıyla ise sahâbenin tarifi şöyle yapılmıştır: "Allah Resûlü'nü (*s.a.s.*) görüp, az dahi olsa sohbetine eren, O'nu dinleyen ve bu ahd u peyman içinde vefat eden mü'min insandır."[2]

Bu tarifte temas edilmesini gerekli gördüğümüz bir iki husus vardır. Sırasıyla bunları görelim.

Sahâbe kelimesinin sohbet kelimesinden türediğini söylemiştik. Sohbetin de alt veya üst sınırı yoktur. Burada, hadîs âlimleri arasındaki ihtilâflara girmiyoruz. Resûl-i Ekrem Efendimizle uzun veya kısa, az veya çok, sohbette bulunan herkes sahâbedir. Bu insanlar,

2 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur-3*, s.139 (İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1:7'den naklen).

başkasıyla değil, Allah'ın Habibi ile görüşmüş, O'nun sohbetine katılmış oluyorlar. Bu şeref, sahâbe sayılmalarına yeter. Çünkü, Bediüzzaman'ın ifadesiyle *'sohbet-i nebevîye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr u sülûka mukabil hakikatın envârına mazhar olur.'*[3]

Resûl-i Ekrem'i, görmek, az da olsa sohbetinde bulunmak, sahabî sayılmak için yeterlidir. O'ndan hadîs rivayet etmek, sahâbe kabul edilmek için şart görülmemiştir. Bu görmenin temyiz yaşından sonra olması gerekir.

Sahabî sayılmak için, Peygamber Efendimizi görme esnasında mü'min sıfatlarına haiz olmak gerekir. Mü'min olmayan veya (Allah korusun) O'na iman ettikten sonra irtidat edip dinden çıkanlar, yine sahabî olamazlar.

Kâfirler ve müşrikler, Resûl-i Ekrem'i ne kadar görürlerse görsünler, isterse senelerce O'nun sohbet etsinler, yine de sahabîlik şerefine eremezler. Demek ki, sahabî olmak için:

a. Resûl-i Ekrem'i görmek,

b. O'nunla az da olsa sohbet etmek,

c. Mü'min olarak vefat etmek gerekmektedir.

Ayrıca hadîs rivayet etmek şartı yoktur.

Sahâbelerin Dereceleri

Resûl-i Ekrem'i gören herkes sahâbe sıfatına hak kazanır. Ama, İslâm'a girişteki öncelik, İslâm'ı anlamadaki dirayet, anlatmaktaki gayret, savaşların tümüne veya bir kısmına iştirak, hicretlere katılma ve diğer üstünlük vesileleri ile bazı sahâbe, diğerine üstün sayılmıştır. Bu dereceler, büyük hadîs âlimi Hakim en-Nîsaburî tarafından ana hatlarıyla on iki bölüm halinde bir taksime tâbi tutulmuştur. Bunlar da:

---

3 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 27. Söz, zeyl.

a. Râşid Halifeler ve onlarla beraber ilk iman edenler. Bilhassa Aşere-i mübeşşereden dört halife dışında geriye kalan altı sahabî.
b. Daru'l-Erkâm ashabı; yani Hz. Ömer'in Müslümanlığından önce iman etmiş olup, imanlarını gizleyen ve Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (*r.a.*) hanesinde bir araya gelenler.
c. Habeşistan hicretlerinin ikisine de katılanlar.
d. Birinci Akabe Biatında bulunanlar.
e. İkinci Akabe Biatında bulunanlar.
f. Efendimiz'e Kuba'dan Medine'ye teşrifinden evvel mülaki olan ilk muhacirler.
g. Bedir Ashabı.
h. Bedir'le Hudeybiye vak'ası arasında hicret edenler.
i. Bey'atu'r-Rıdvan ashâbı.
j. Halid b. Velid ve Amr b. As gibi, Bey'atu'r-Rıdvan ile Mekke'nin fethi arasında hicret edenler.
k. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlar.
l. Fetih'te 'ashabıyla vedalaşması' manasında ve son haccı olması hasebiyle 'Veda Haccı' denilen hacda ve sair yerlerde Efendimizi görmüş olan çocuklar.[4]

Kur'ân'da Sahâbe

Sahâbe-i Kiram Efendilerimiz, İslâm'ın ilkleri olmak hasebiyle Kur'ân-ı Kerim'de şanlarına yakışır bir değerle anılmışlardır. Kur'an-ı Kerim, kendi mucizesi olan bu kutlu insanlardan, bazen muhacir olarak, bazen ensar olarak, bazen sadece Allah'ın rızasını gözetenler olarak bahseder. Dr. Ergün Çapan, 'Kur'ân'da Sahâbe' ismiyle bir eser hazırlamıştır.[5] Burada sahâbeyle ilgili aktaracağımız bilgileri onun kitabından özetleyeceğiz.

---

4 Gülen, *a.g.e.*, 141 (Hâkim, *Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis*, s. 22-24'den naklen).

5 Dr. Ergün Çapan '*Kur'ân'da Sahâbe*', Işık yayınları, İstanbul 2002.

Allah'ın sahabenin tümünden bahsettiği âyetler vardır. Onlardan razı olduğunu açıkça beyan ettiği âyetlerin ikisinin mealleri şöyledir: "İslâm'da birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce tâbi olanlar yok mu? Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan râzı oldular. Allah onlara içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oralara devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı!" *(9. Tevbe:100)*

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir milletin, Allah'ın ve Resûlünün karşısına çıkan kimseleri, isterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun, sevip dost edindiklerini göremezsin.

İşte Allah onların kalplerine imanı nakşetmiş ve Kendi tarafından bir ruhla onları desteklemiştir.

Onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere, hem de ebedî kalmak üzere yerleştirecektir.

Allah onlardan, onlar da O'ndan razıdırlar. İşte onlar Allah'ın tarafında olanlardır. Ve iyi bilin ki, felaha erenler, Allah'ın tarafında yer alanlar olacaklardır." *(58. Mücadile:22)*

Sahâbeden bahseden âyetler onlardan toplu olarak bahsettiği gibi, fert olarak da bahseder. Peygamberimizin azatlısı ve önemli hizmetlerde istihdam ettiği Zeyd b. Hârise bu sahada tektir. Kur'ân'da ismi tasrih edilen tek sahabi Hz. Zeyd'dir. İsmen tasrih ettiği sahabî olsa da, sonradan gelen sahâbe yolunun yolcularının nasipleri ihmal edilmesin diye, çoğu kez onlara işaretle yetinilir.

Mesela, *9. Tevbe:40.* âyette zikri geçen sahabînin Hz. Ebu Bekir olduğu tefsirciler tarafından belirtilir: "Eğer, siz Peygambere yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle ona yardımcı olduğu gibi yine yardım eder. Hani kafirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına 'Sen tasalanma, zira, Allah bizimle beraberdir.' diyordu…"

Bunun dışında Hz. Ebu Bekir hakkında nâzil olan âyetler arasında şunları da zikredebiliriz: *24. Nur:22; 57. Hadid:10*; *32. Secde:30*; *39. Zümer:17*; *31. Lokman:15.*

Hz. Ömer hakkında Efendimiz (*s.a.s.*), onun mülhemûn'dan olduğunu beyan buyurmuş,[6] kendisi de 'Üç hususta Rabbimle tevafuk ettim."[7] diyerek, gayet edebli bir üslubla, hem vak'ayı haber vermiş, hem de o Yüce Huzurun edebini gözetmiştir. Onun ifadesiyle, Rabbisiyle tevafuk ettiği hususlar şunlardır:

Hz. Ömer, Makam-ı İbrahim'in musalla, yani namazgâh edinilmesini istemişti. Gelen âyet bu mealde nâzil oldu: 'Siz de Makam-ı İbrahim'i namazgâh edinin.' *(Bakara: 2/125)*

Resûl-i Ekrem'in (*s.a.s.*) hanımlarının yanına bir şeyler sormak için farklı kesimlerden insanların girip çıkmasından rahatsız olan Hz. Ömer, Efendimiz'e müracaat etmiş ve Annelerimiz'e başlarını örtmelerini emretmesini istemişti. Efendimiz de vahiy gelmeden yapamayacağını söylemişti. Bunun üzerine nâzil olan hicap âyeti *(33. Ahzâb:59)*, hanımların başlarının örtmesini emrediyordu.

Hz. Ömer'in tevafuk ettiği hususlardan üçüncüsü Efendimizin hanımları hakkındadır. Annelerimiz, Efendimizi (*s.a.s.*), kendilerine sır olarak verdiği bir sözden dolayı üzmüşlerdi. Hz. Ömer de onlara 'O sizi boşarsa Allah sizden daha hayırlılarını ona nasip eder.' diyerek onlara tavır koymuştu. Tahrîm sûresinde haklarında nâzil olan âyet, Hz. Ömer'in haklı olduğunu bir daha beyan ediyor, "Eğer o sizi boşayacak olursa belki de Rabbi ona sizden daha hayırlı (..) başka eşler nasip eder." buyuruyordu *(66. Tahrîm:5)*.

Müslim'in rivayetinde ise bunlara, Bedir esirleri hakkındaki tevafuku ilave edilir:

Bedir savaşının akabinde esirler alınmıştı. Bunlara uygulanacak muameleyi tesbit için Resûl-i Ekrem Efendimiz, hem Hz. Ebu Bekir (*r.a.*), hem de Hz. Ömer (*r.a.*)'le istişare etmişti. Ebu Bekir, esirlerin kendilerinin akrabaları olduğunu, onları fidye karşılığı serbest

---

6 Buharî, Fezailu's-Ashâb, 6; Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 23.

7 Buharî, Salat, 32.

bırakmanın, onların ve akrabalarının gönüllerine İslâm'ın müsamaha anlayışının girmesi açısından muvafık olacağını söylemişti.

Aynı soru kendisine de yöneltilen Hz. Ömer ise, esirlerin, Ashabdan olan yakınlarına verilerek boyunlarının vurulmalarının daha uygun olacağı istikametinde fikir beyan etmişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz ise, Hz. Ebu Bekir'in kararından yana tavır almış ve esirler fidye karşılığı serbest bırakılmışlardı. Bunlardan sonra nâzil olan âyet-i kerime, Hz. Ömer'in fikrine daha muvafık idi. *(8. Enfâl:67)*

Hz. Ömer'in tevafukâtı bu kadarla sınırlı değildir. M. Fuad Abdülbaki bunlara ilaveler yaparak, sayıyı altıya yükseltir.[8] M. Abdülbaki, yukarıda zikredilenler dışında, Hz. Ömer'in, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'ün cenaze namazını kılmak isteyen Resûl-i Ekrem'in önüne geçerek kılmamasının daha doğru olacağını söylemesini ve içkinin yasaklanmasını istemesini ekliyor.

İmam Suyutî ise **Tarihu'l-Hulefâ**'sında Hz. Ömer'in faziletlerini sayarken, tefsir, hadîs ve tarih kaynaklarını tarayarak bunların sayısını 20'ye kadar yükseltir.

Ashab-ı Kiram hakkında nazil olan âyetlerden burada sadece iki âyetin mealini kaydederek sözü bu sahada yazılmış daha mufassal kitaplara bırakıyoruz.

Bu âyetlerden ilki Tevbe sûresindedir. Sûre olarak en son nazil olanlardan olan Tevbe Sûresinde yer alan âyetin meali şöyledir:

"İslâm'da birinci dereceyi kazanan ***Muhacirler*** *ve* ***Ensar*** *ile onlara güzelce* ***tâbi****olanlar yok mu?*

Allah onlardan razı; onlar da Allah'tan razı oldular.

Allah onlara içinden ırmaklar akan cennetler hazırladı.

Onlar orada devamlı kalmak üzere gireceklerdir.

İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı!" (9. Tevbe:100)

Diğer âyet-i kerimenin meali şöyledir:

"Gerçekten Allah, Hudeybiye'de o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, mü'minlerden razı oldu..." *(48. Fetih:18)*

8 Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 24, dn.

Zikrettiğimiz bu âyetlerin dışında, *9. Tevbe: 20; 2. Bakara: 218* ve benzeri Muhacirlerden bahseden; *59. Haşir: 9, 8. Enfâl:74* âyetleri gibi Ensardan bahsedenleri de vardır.

Hadîs-i Şeriflerde Sahâbe

Sahâbe-i Kiram, Kur'ân'ın canlı mu'cizesidir. Kur'ân, onlar sayesinde yaşanan bir hayat kitabı olarak hayata geçmiş ve ona canlı birer tefsir olmuşlardı. Onların hâl ve harekâtında Kur'ân yansımış, onları gören Allah'ı ve Efendimizi (*s.a.s.*) hatrlamıştı. Hayatlarını, hatta en küçük safhasında bile hep Kur'ân'a göre yaşamışlar, bütün tavırlarında Kur'ân'ı aksettirmişlerdi.

Ashabı ve arkadaşları olmak hasebiyle Resûl-i Ekrem'in, Sahâbe-i Kiram hazretleri hakkında senâkâr pek çok hadîsi vardır. Bunlardan bir iki tanesini kaydedelim:

Kur'ân-ı Kerim'den sonra, en sahih hadîs kitapları sayılan Buharî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir hadîs meali şöyledir:

"Ashabım hakkında uygunsuz şeyler söylemeyin. Eğer, sizden birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve bunun tamamını Allah yolunda infak etse, bu, onların bir iki avuçluk infakına, hatta yarısına bile mukabil gelmez."[9]

Aynı konudaki diğer bir hadîs meali de şöyledir:

"İnsanların en hayırlıları benim şu içinde bulunduğum asırda yaşayanlardır. Sonra onların peşinden gelenler (yani Tabiûn), daha sonra da onların peşinde gelenlerdir (etbau Tâbiîn). Onlardan sonra kötü bir nesil gelecek, birinin şehadeti yeminini, yemini de şahadetini geçecektir."[10]

Sahâbe Niçin Büyüktür

Sahâbenin derece ve mertebesi çok büyüktür; büyüktür ama bu büyüklük nereden gelmektedir ve onları bu muallâ mevkie çıkaran

9 Buharî, Fezailu Ashab, 5; Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 221.
10 Buharî, Fezailu Ashab, 1; Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 212.

sebepler nelerdir? Bu hususa birkaç başlık altında temas etmeyi düşünüyoruz.[11]

1. Ashabın Hz. Peygamber ile Sohbet Hususiyetleri

Peygamber Efendimizin (*s.a.s.*) sohbetinde bulunmak, öyle bir iksirdir ki, o sohbette bir dakika bulunan insan, senelerce seyr ü sülûka mukabil elde edilebilecek hakikatlere mazhar olur.

Çünkü sohbette 'insibağ' ve 'in'ikas' vardır ve sohbet, insana başka şeylerin kapısını açar. Veli bir şahsın eserleri, elli defa okunsa bile onun huzur ve sohbetinde bulunmanın kazandırdığı şeyleri veremez. Zira kitaplar, sinelerin ızdırabını, bakışlardaki derinliği, gönüllerin heyecanını, ibadetle —namazla- meşbu' iken aldığı tavırları anlatıp ifade edemez, onlar sadece nakleder.

Zira görmek ve bizzat yaşamak çok farklıdır.

Efendimize Teslim Olma

Elbette ki, Efendimizin (*s.a.s.*) sohbet ve huzurunda bu insibağ ve in'ikas keyfiyeti en doruk noktadadır. Bu sır sebebiyledir ki, bütün hayatını O'na düşmanlık peşinde geçirdiği halde, O'nunla bir defa yüz yüze gelip, birkaç kelâmını dinleyen veya huzurunda birkaç dakikalık sohbetle müşerref olan şahısların, bir anda fikir değiştirip O'na karşı derin muhabbet ve saygıyla dolup taştıklarını bildiren hâdiseler pek çoktur. Efendimizi (*s.a.s.*) öldürme plânları içinde Medine'ye gelen Umeyr b. Vehb[12], hicret-i Nebevî esnasında, O'nu takip için yola çıktığı halde Müslüman olarak geri dönen Süraka gibi şahıslar[13], okunan Kur'ân'ı veya Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) hayat bahşeden sözlerini duymamak için kulaklarını tıkamalarına rağmen kulaklarını açtıklarında iman sahillerinde yelken açmaya başlayanlar[14] ve yine O'nu öldürme kastıyla gelen şahısların gördüğü hârikulâde hâl karşısında Müslüman olarak geri dönüp, O'na olan kin

---

11 Bu bahsi, Reşit Haylamaz'ın 18-28 Şubat 1995 tarihleri arasında Zaman Gazetesi'nde çıkan **Sahâbenin Dini Hayatımızdaki Yeri** başlıklı tefrikasından özetleyerek alacağız.

12 İbn Hişam, *Sire*, c. 2, s. 316, 317.

13 İbn Hişam, *Sire*, c. 2, s. 133, 134, 135.

14 İbn Hişam, *Sire*, c. 2, s. 21 vd.

yerine tamamen muhabbetle dolduklarını bildirmeleri[15] gibi misaller pek çoktur ve meseleyi kuvvetli bir şekilde tasdik eder. Bütün bunların ötesinde, yaş itibariyle aynı seviyede olup, küçüklüklerinden beri birbirlerini çok iyi tanıyan kimselerden birisinin diğerini dinlemesi, onun her söylediğini emir telakki etmesi ve de onun bakış ve hareketlerinden mânâ çıkarıp ona göre kendine çeki-düzen vermesinin ayrı bir yeri vardır. Bunun için de o şahısta, ayrı bir mazhariyet ve hususî bir meziyet olması gereklidir ki, bütün bunlara karşı tahammül etsin ve bunu yaparken de kalbinde zerre kadar bir burkuntu hissetmesin.

İşte başta Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman (r.anhüm) olmak üzere Sahâbenin birçoğu buna mâsadaktır. Ve onları bir arada tutan en önemli sebep de, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) sohbetindeki insibağ ve in'ikas keyfiyetidir. Aynı zamanda her biri, ayrı bir söz ustası olan bu şahısların, Peygamber Efendimizin (*s.a.s.*) huzurunda otururken aldıkları tavrın bilinmesi de, meselemize ayrı buudlar kazandıracaktır. Kendi ifadeleri içinde "O'nun huzurunda bulunurken, sanki başımızın üzerinde kuş varmış gibiydik"[16] diyen Sahâbe, O'na soru sormaktan bile çekinir, dışarıdan gelen, ağzı laf yapan bir başkasının sormasını beklerdi. Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) huzurunda bulunmanın, insana çok daha değişik hakikatlerin kapılarını araladCnı anlatması bakımından yeterli olsa gerektir.

Efendimizi (*s.a.s.*), O'nun vefatından sonra, ne rüyada, ne de yakaza halinde görmek, görenleri hiçbir zaman Sahâbe mertebesine ulaştıramayacaktır. Çünkü Ashab-ı Kiram, Efendimizin (*s.a.s.*) **nübüvvet ve risalet** yönüyle alâkadar ve beraber olmuştur.Daha sonraları bazı veli veya mukarrebinin O'nu görmeleri ise,O'nun **velayeti ile irtibat** halinde olduklarının ifadesidir. Demek ki, daha sonra, nazarlarında Efendimiz'in (*s.a.s.*) temessül ettiği kimseler, O'nun velâyeti ile alâka ve irtibat kurmakta, O'nun peygamberliği cihetiyle ise, sadece Ashab'ın naklettiği kadarıyla münasebete geçebilmek-

---

15 Müslim, Fezâil, 13, 14.

16 Buharî, Cihad, 37; Ebu Davud, Tıbb, 1.

tedirler. Belli bir noktayı tutan evliyâ, Ashab'ın yelken açtığı o vadide Hz. Muhammed Mustafa (*s.a.s.*) hakikatine ulaşıyorsa, O'nun velayetiyle irtibat içinde demektir. Bu da, bize şu hakikati, değişmez bir prensip olarak ifade eder: *Peygamberlik, velilikten ne derece büyükse; Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberliği yönüyle münasebettar olan Ashab da, O'nun velayetiyle alâkadar olanlardan o derece büyüktür.* İşte bu sebepledir ki, Tâbiîn'in büyüklerinden Hasan el-Basrî'nin, bu mukayeseyi müşahhas olarak şöyle ifade ettiği söylenmektedir: Hulefa-ı Râşidin'den sonra, onların beşincisi olarak kabul edilen Ömer b. Abdülaziz, Ashab-ı Kiram'ın en alt mertebesinde kabul edilen Hz. Vahşi'nin (*r.a.*) atının burnunda ancak bir toz parçası olabilir. Çünkü aradaki mesafe ve mertebe bu derece farklıdır. Halbuki Ömer b. Abdülaziz gibi kimseler, husûsi fazilette Vahşî b. Harb gibi pek çok sahabiden ileridedir, ancak umûmî fazilet noktasında Ashab'a kimsenin ulaşması mümkün değildir.

2. İyi ile kötü arasındaki mesafe açılmıştı

Umumiyetle Ashab-ı Kiram (*r.a.*), cahiliye çağının bütün kötülüklerine şahit olmuşlar, daha sonra ise, İslâm'ın güzellikleriyle, küfür, bâtıl, şer ve kötülüklerin sahilinden tamamıyla uzaklaşmış, iyilik, güzellik ve mahz-ı hayır okyanusu olan İslâm'a yelken açmışlardı. Yeni Müslüman olmanın verdiği heyecan, şevk ve azmin neticesi canlı bir hayat yaşamaya başlamışlar ve bu durum, âdeta zirvelere tırmanırcasına hayatlarının sonuna kadar, hem de hiç eksilmeden devam etmiştir. İnsanın içinde, inkişafa namzet olarak yaratılmış ince duyguların bütünü (latîfeler), Sahâbede inbisat etmiş ve bunun neticesinde tamamen hüşyar bir hayat ortaya çıkmıştır. Sahâbe-i Kiram (*r.a.*) "Allah, mü'minlerden canları ve mallarını, kendilerine karşılığında cenneti vermek suretiyle satın almıştır." *(9. Tevbe:111)* âyetinin bildirdiği ticareti, nefis ve mallarını ortaya koyarak, büyük ve kârlı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Onlar, çok pahalıya aldıkları ve kendilerini cennete ulaştıracak bu hayat tarzını, ucuz bir meta'

karşılığında değiştirme gafletine asla düşmemişlerdir. İslâm tarihi bunun canlı misalleriyle doludur.

Asr-ı Saadet

Yukarıda yer verdiğimiz "İnsanların en hayırlısı, benim yaşadığım dönemde bulunanlardır. Daha sonra onlardan sonrakiler, daha sonra da onlardan sonra gelenler"[17], hadîsinin de bildirdiği gibi, yalan dâhil bütün kötülükler daha sonraki devirlerde boy atmış; Ashab-ı Kiram asrı ise, en hayırlı devir ve yalandan o kadar uzak bir altın kuşak olmuştur. Tâbiîn ve Etbâu't-Tâbiîn ise, hayır sıralamasında yerlerini almış; bu durum, asrımıza doğru geldikçe, tabiî olarak periyodik düşüş kaydeder bir duruma gelmiştir. Yalanla-doğru, hayırla-şer, güzellikle-çirkinlik, haramla-helal arasındaki mesafe kapanmış, iàiçe girmiş ve hatta asrımızda politikanın da yalana revaç vermesi neticesinde arada hiç mesafe kalmamıştır. Şimdi burada durup, ilk dönemde yaşayan ve her yönüyle canlı cemaatin mi, yoksa günümüzün şartları içinde çaresiz çırpınan insanların mı daha hayırlı olduğunu bir kez daha düşünelim.

3. Sahâbe-i Kiram, Ülfetten Uzak Bir Hayat Yaşıyordu

Asr-ı Saâdet dönemi, dinin yeni tesis edildiği zaman dilimini içine alması yönüyle Ashab-ı Kiram'ın (*r.a.*) daima canlı ve dinamik bir hayat yaşamalarına sebep oluyordu. Âdeta her gün, turfanda semâvî sofraların inmesi gibi peşi peşine vahiy mesajları geliyor; Ashab da her gün, bu vahiy yağmurlarıyla yunup yıkanıyor, kötülük, yalan ve çirkinlik namına her şeyden arınıyor, tamamen iyilik sahillerinde dolaşıyorlardı. Allah (*c.c.*) her gün onlarla ilgili mesajları, Nebi'sinin diliyle gönderiyordu. Bazen açık, bazen kapalı isimlerinden ve kendilerinden bahsedildiğine °hit oluyorlardı. Misal olması açısından zikretmek gerekirse, bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) dünyadan irtihalini müteakib O'nun vazifesini deruhde edecek olan Hulefâ-i Râşidin hakkında

---

17 Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 1; Müslim, Fezâilü's Sahâbe, 210.

açık-kapalı âyetler nazil oluyordu. Misal olarak, Hulefa-i Râşidini, en belirgin sıfatlarıyla anlatan *48. Feth:29.* âyetine bakılabilir.

Nâzil Olan Âyet

Yine "Mü'minlerden öyle er oğlu erler var ki onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler." *(33. Ahzâb:23)* mealindeki âyet okunduğunda herkes, Enes b. Malik'e (*r.a.*) bakıyor, Enes de, dönüp Uhud şehitleri arasında medfun bulunan amcası Enes b. Nadr'a (*r.a.*) nazar atfediyordu. Zira bu âyet, Enes b. Nadr gibi kimseler hakkında nâzil olmuştu.[18] Bu hâdisede olduğu gibi Ashab'dan birçok fert, kendisiyle çok yakından alâkadar bir âyetin indiğine şahit olmuştu. Nâzil olan her bir âyet, âdetâ onlara komut veriyor ve **"Sizi cennetlere ulaştıracak olan bu yolda sağdan hizaya gelin."** diyordu. Bütünüyle Ashab (*r.a.*), İlâhî nefehat ve semâvî solukları her an ruhlarının derinliklerinde duyuyorlardı. Ayrıca Ashab-ı Kiram, her gün yeni bir mesajla karşılaştıklarından dolayı, çok canlı bir hayat sergilemişlerdi; bir gün namaza davet için ezanın meşruiyeti, bir başka gün kâmet, başka bir gün içki, kumar gibi kötülüklerin yasaklanması, nikahın teşrii, bir başka gün de emir ve yasaklardaki bağlayıcılığın izahı gibi, daima yeni yeni hükümlerin teşri ve ta'limi, onlarda yepyeni bir âlem, ruh aydınlığı, tâzelik ve canlılık meydana getiriyordu.

Her gün ayrı yenilik ve tazeliklere muhatap olan Ashab (*r.a.*), nasıl zirveleri tutmasın ki? Zira onları terbiye eden bizzat Allah ve O'nun Rehber-i Ekmel olan Resûl-i Ekrem (*s.a.s.*) idi. Gerçekte O'nu da Allah (*c.c.*) terbiye etmişti ve bu terbiye en doruk noktada, aynı zamanda mükemmeldi.[19] O da, içinde bulunduğu Ashab topluluğunu, mümtaz ve müstesna cemaati, dar daireden başlamak suretiyle bütün âlemi terbiye, tasfiye ve tekrim etme gayretiyle, gelebilecek bütün sıkıntılara katlanıyordu.

Kur'ân, bir taraftan zımnî ve kapalı olarak Ashab'dan bahsederken, bazen de bizzat açık ve âşikâr tarzda ötelerden, vahiy iklimin-

---

18 Buhârî, Tefsîrü Sûreti'l-Ahzâb (33), 2.

19 Münâvî, *Feyz'ül-Kadir*, c. 1, s. 224.

den ve Huzurullah'dan gelen haber mesajlarıyla onları anlatıyor, Efendimiz (*s.a.s.*) de, bunları haber veriyordu. Meselâ bir gün Efendimiz (*s.a.s.*), Übeyy b. Ka'b'ı çağırıp, Allah tarafından Beyyine Sûresi'nin kendisine okumasının emredildiğini tebliğ edince, isminin bizzat zikredildiğini ve Allah tarafından muhatap kabul edildiğini duyan Übeyy b. Ka'b'ın, hem ağladığını, hem de coşkuyla emri yerine getirdiğini görmekteyiz.[20] Bir başka gün "Zeyd, o kadından alâkasını kesince Biz, onu sana nikâhladık." *(33, Ahzâb:37)* mealindeki âyet nazil oluyor ve açıktan açığa Zeyd b. Hârise'nin ismini yadediyordu. (Şurası da ayrıca önemlidir: Kur'ân'da ismi zikredilen tek sahâbe Hz Zeyd b. Hârise'dir.) Aynı zamanda, âyette bahsi geçen kadının Zeyneb bint Çahş olduğunu da herkes biliyordu. Zira hâdise ortadaydı; evliliklerinin devam etmeyeceği kesinleşince, Zeyd (*r.a.*) ile Zeyneb (*r. anha*) ayrılıyorlar ve Allah (*c.c.*) da, Zeyneb'i (*r. anha*) Efendimiz (*s.a.s.*)'e nikâhlıyordu. İşte bütün bunlar, Ashab'ın (*r. anhüm*) ötelerden doya doya istifade etmelerine sebep oluyor ve âdetâ onların, daha dünyada iken Cennet yamaçlarında dolaşıyor gibi bir hayat yaşamalarını temin ediyordu.

Sahâbe-i Kirâm'ın Üstünlüğü

Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ile aramızda on dört asır gibi bir zamanın olduğu bizler, O'nun muhterem şahsiyetini rüyalarımızda bile misafir ettiğimizde, yıllar boyu —belki de ömrümüzün sonuna kadar- unutamayacağımız ve ilk fırsatta, fazilet adına başkalarına anlatılacak en tatlı bir rüya ve hatıramız olarak değerlendirmeyi düşünürüz. Hâlbuki Sahâbe-i Kiram (*r. anhüm*) daima Efendimizle beraber olup, dinin tesisi anındaki canlılık içinde, Cenabı Hak'dan gelen emir ve nehiyler karşısında hassas ve o derece istikamet dairesinde yaşıyorlardı. İçinde bulunduğumuz yüce hakikatlere rağmen kendimize bir türlü canlılık kazandıramayan bizlerin, fazilet yarışında onları geçebilmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir iddia da sadece sahibini gülünç duruma düşürecek, başkalarına maskara yapacaktır.

20 Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 121/122.

4. Bazı şartlarda yapılan fiiller, çok mânâ ifade eder

Dakikaları, seneler hükmünde olan bazı ahval ve şartlar vardır ki, bunlar, zaman ve zeminine göre yerine getirildiğinde en küçük bir fiil dahi, o anda çok şeyler ifade eder. Bu durum, daha sonraki zaman dilimlerinde yakalanamaz veya yakalanması zor bir zirve haline gelir. Bu hakikati Cenab-ı Hakk, Yüce Beyanı'nda şöyle ifade etmektedir: *"Elbette içinizden, fetihten önce (Allah yolunda) infak ve cihad edenler, ötekilerle bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak ve cihad edenlerden daha büyüktür. Allah, yaptıklarımızdan haberdardır." (57. Hadîd:10).*

Bu Dâvânın İlkleri

Görüldüğü gibi burada, bizlerin dikkati çekilerek, hedefe ulaştırılması gerekli olan bir dâvada ilk hamleyi yapıp, bütün şartların aleyhte olduğu bir dönemde o davaya omuz verenlerin, mertebe itibariyle daima büyük olduklarını ifadeyle, bu davanın ilkleri olan Ashab'ın değer ve derecesini idrak ve anlamamız için bir ölçü ve kıstas takdim ediliyor.

Yine Allah yolunda şehadet şerbetini içen şühedâ için de, Peygamberlerin hemen altında bir makam verilmesindeki sır da bu hakikatten kaynaklanıyor ki,[21] **şühedâ**, yolunda verilmesi gerekli en son ve en büyük emanet olan canını, en büyük dâvası olan Allah yolunda feda etmek suretiyle ortaya koyduğundan dolayı, başkalarının ulaşamayacağı bir makamı kazanmaktadır.

Efendimiz (*s.a.s.*), bir gün, yakında bir kavmin zuhur edeceğini ve onların amelleri yanında Sahâbe'nin, kendi yaptıklarını azımsayacaklarını bildirir. Ashab-ı Kiram'ın: "Onlar bizden daha mı hayırlıdır?" sorusuna Peygamber Efendimiz (*s.a.s.*), *"Hayır, onlardan birinin, altından bir dağı olsa ve onu infak etse, yine de ne sizin bir müddünüze*[*] *ne de müddünüzün yarısına ulaşamaz. Çünkü bu, Allah'ın bizimle insanlar arasındaki fazlıdır".*[22] buyurur. İslâm'a ilk davetin başladığı o günlerdeki şartları gözden geçirdiğimizde; Müs-

21 Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, c. 1, s. 517 vd.
* İki avuç dolusu kadar bir ölçü birimi, yaklaşık 875 gr.
22 İbn Kesîr, *Tefsir*, c. 8, s. 38.

lüman olmanın çok büyük belalara davetiye çıkarmak demek olduğunu görmekteyiz. Hz. Ebû Bekr'in (*r.a.*) bir gün Hz. Ali'ye (*r.a.*) söylediği şu söz, o günlerin zorluğunu çok net anlatmaktadır. Şöyle der Hz. Ebû Bekr (*r.a.*): "O günlerde, gözler hasretle dolu; burunlar kibirden dolayı yukarıda; göğüsler gayz ile kabarıyor; boyunlar övünülerek uzanıyor; bıçaklar-kılıçlara gayz ile bileniyor; yeryüzü de korkudan depreniyordu. Ölümü göze almadıkça, kimseye karşı kendimizi savunup koruyamazdık. Nice sıkıntı ve elemler çekmedikçe bir eğriyi doğrultmak mümkün olmazdı. Bütün bunların ve bu hallerin her birisinde baba, ana, amca, dayı, az ve çok ne varsa bütün malımızı gönül hoşnutluğuyla, kalb kuvvetiyle, severek ve tatlı sözle Allah Resûlü'nün yolunda feda ederdik."[23]

Bu ifadeler, zor günlerde çekilen sıkıntıları ve yaşanan hayatın gerginliğini anlatması bakımından önemlidir. Ashab-ı Kiram, her türlü meşakkate katlanarak, âdeta yaşanması mümkün olmayan bir hayat tarzı ortaya koymuşlardır. Her şeye rağmen Onlar, Resûl-i Kibriya'nın arkasında ve o dâvada ne olursa olsun- her engeli aşmaya azimli, kararlı ve gayretli, inançla ve yılmadan yürümüş. Cenab-ı Hakk'ın, dini tamamlama vaadine sadakat içinde inanıp, her şeye göğüs germişler ve bu yol ve davada da muvaffak olmuşlardır. Bu ümmet onlara çok şey borçludur. Bütün bir beşeriyet, başta insanlığın İftihar Tablosu Efendimiz'e (*s.a.s.*) ve Sahâbe-i Kiram'a (*r. anhüm*) medyundur.

"Medyun O'na cemiyeti, medyun O'na ferdi

Medyundur O Ma'suma bütün bir beşeriyet...

Ya Rab, bizi Mahşerde bu ikrar ile haşret.

Asr-ı Saâdet'le daha sonraki çağları kıyas eden herkes de, bu hakikati tasdik etmeye mecburdur.

5. Sebep Olma Açısından Ashab-ı Kiram

Bir insanı ihyâ etmenin, bütün insanları diriltmek gibi sevaba vâbeste olması hakikatinin âyetle ifade edilmesi[24] Efendimizin (*s.a.s.*)

23 Ahmed Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ*, c. 2, s. 66, 67.

24 Bk. 5. Maide:32.

de, böyle bir fiilin, dünya dolusu maldan daha hayırlı olduğunu tebşir buyurmaları[25] ve *"Bir şeye sebep olmak, onu yapmak gibidir."* prensibi, Ashab-ı Kiram (*r. anhüm*) için büyük bir pâye ve muhteşem bir fazilettir.

Çeşitli yönleriyle ister hayır adına, isterse şer adına- bir çığır açan kimseye, kendi fiillerinin mukabili verilmesi yanında, o çığırdan gidenlerin sevab veya günahlarından da birer misli, amel defterine diğerlerinden hiç eksiltilmeksizin- yazılacaktır.[26] Bu noktada Hz. Peygamber (*s.a.s.*), ümmetin bütün fertlerinin, kıyamete kadar işlediği hasenattan -buna ihtiyacı olmasa bile- hissedâr olacaktır. Zira bize bu çığırı açıp rehber, sebep ve vesile olan O'dur. O'nun hemen arkasındaki Ashab-ı Kiram da, aynı şekilde ümmetin hasenatından hissedâr olacaktır. Zira Efendimiz 'in (*s.a.s.*) beyan buyurduğu gibi, *"Bir hayra delalet eden onu yapmış gibidir."*[27] Bu noktada hayır adına, külli sebebiyet açısından yeryüzünde sahâbeden başka ilk sırayı tutacak cemaat yoktur.

İslâm'ın Merkezindeki Açı

Bu noktada onlar, öyle bir seviyeyi tutmuşlardır ki, ne bir veli, ne de müceddidin fazilet-i külli noktasında- onların seviyelerine ulaşması mümkün değildir. Herhangi bir hareket noktasında, merkezde meydana gelen küçük bir açı farkı, merkezden uzaklaştıkça nasıl büyüme kaydediyorsa, Sahâbe-i Kiram da İslâm'ın merkezinde birer açı hükmündedir ve her biri birer esas teşkil ederler. Bidayette bu dâvaya omuz verip Habib-i Kibriya'ya (*s.a.s.*) harfiyen ittibaları ve o dâvayı, muhtaçlara ulaştırmada gösterdikleri cehd ve gayret, onları bu makamlara namzet birer şahsiyet haline getirmiştir.

Bu düsturlar muvacehesinde onların, ihlaslı, samimi ve sadece Allah'ın rızasını, Efendimizin de hoşnutluğunu kazanma yolundaki az bir amelleri dahi çok hükmünde sayılır ve nereden bakılırsa ba-

25 Buharî, Fezailu Ashabi'n-Nebi, 9.
26 Müslim, İlm,15,16.
27 Aliyyu'l-Muttaki, *Kenzu'l- Ummal*, 6:209.

kılsın onların tuttukları noktayı başkalarının yakalaması mümkün değildir.

6. Sadece Allah'ın Rızasını Kazanma Peşindeydiler

Ashab dönemindeki fertler arasında ve her mecliste, Allah'ın kendilerinden istedikleri şeyler mevzubahis edilip, o yönde rıza-yı İlâhî talep edilmek üzere, emirleri yapmak, nehiylerden de kaçınmak gâye hâline gelmişti. Hatta birbirleriyle karşlaşan fertlerden her biri, diğerine bu gâyeye matuf ifadelerle yaklaşıyor, inen âyetler ve Efendimiz'in (*s.a.s.*) nurefşan sözlerinden bahisle meşgul oluyorlar, vakitlerini kıymetli şeylerle harcayıp, iman ve teslimiyet hususunda zirvelere tırmanıyorlardı. Bu, o seviye ulaşmıştı ki, bir Sahabî, karşılaştığı bir diğerine *"Gel, oturup biraz imanımızı artıralım."*[28] diyerek daima hayır ve fazilet adına yarıştıklarını âleme de göstermiş oluyorlardı.

Söz buraya gelmişken bir iki cümle ile de kendilerinden çok bahsedilen Ashab-ı Suffeden bahsedelim.

Ashab-ı Suffe

İman, İslâm ve ilim davasına kendilerini vakfetmiş pek çok fedakâr, azimli ve dirayetli şahsiyetler vardır ki, hayatlarını bu yola vakfederek, bu dâvayı omuzlarında taşımışlardır. Bu yolda her türlü zorluk ve güçlüğü aşmaya azimli, aç-susuz da kalsa davasından taviz vermeme kararıyla hedeflerine yürümüşlerdir. Vahiy katiplerinden tutun da, Ashab-ı Suffe'ye kadar güzide bir cemaat, bu vazifeyi yerine getirmiştir. Onlardan, tafsilatıyla hemen her hadîs ve siyer kitabında bahisler bulmak hiç de zor değildir.

Ashâb-ı Suffe denildiğinde akla hemen, Resûl-i Ekrem nezaretinde eğitim ve öğretimini yapan bir üniversite gelmelidir. Gerçekten de öyledir; zira, tüm dünyanın İslâm'a muhtaç bulunduğu o dönemde Efendimiz, Medine'yi teşrif eder etmez, ilk icraatlerinden birisi bir Mescid inşa etmek ise, bunun akabindeki diğer işi mesci-

---

28 Buharî, İman, 1; Müsned, 3:265.

de bir bölüm ilave etmek suretiyle bekâr sahabilerden bir eğitim öğretim grubu teşkil etmek olmuştur.

Burada Kur'ân öğretecek zatların Efendimiz tarafından hassasiyetle tespit edilip atandığını görüyoruz. Bu zatlar, orada kalanlara yeni nazil olan Kur'ân âyet ve sûrelerini belletiyor, bir yandan da açıklamasını öğretiyorlardı. Burada kalan Ashab-ı Suffe'nin tek işleri sadece Kur'ân ve Hadîs müzakeresi idi.

Ashab-ı Suffe, **Muallim-i Evvel**'in (*s.a.s.*) elinde hazır eğitim kadrosu vazifesi görüyordu. Nereden bir muallim istense, hemen buradan gönderiliyor, o insanların hak karşısındaki susuzlukları telafi ediliyordu. Efendimiz'in bu işe ne kadar önem verdiği şuradan da bellidir ki, Bi'r-i Maûne (Maune Kuyusu) Faciasında —sayısı muhtelif olsa da- 40 kadar Kur'ân hafızı, yani muallimi şehid edilmişti. Efendimiz, yaptığı çok ender beddualarından birisini, bu müessif olay üzerine, tuzak kurup bu su-i kastı tertip edenler için yapmıştı.

Kur'ân ve iman dâvasında koşturan güzide cemaat Sahâbe-i Kiram, rızayı İlâhî için Allah'ın yüce davasını en büyük emanet olarak kabul etmişlerdir. Onun korunması yolunda şehâdet mertebesini ihraz etmek de, onlar için en tatlı gâye hâline gelmiştir. Bunu yaparken de, dünyevî ve maddî hiçbir karşılık beklemeden, sırf ve hâlis bir niyetle Allah'ın istekleri doğrultusunda fani âleme veda etmişlerdir.

Tabiî hakları olarak kendilerine ganimet malları takdim edilirken *"Ben bunun için Müslüman olmadım."* diyerek bunu kabul etmeyip, madde ve dünyalığı aşmış, kadri yüce, ideal ruh sahibi, Allah eri nice şahsiyet vardır ki, gözlerinde şehâdetten başka hedef olmamıştır. O Allah erleri, O'nun rızasını en birinci gaye ve hedef edinerek bu uğurda gazi veya şehit olmuşlar, Allah'ın adını denizaşırı memleketlere kadar ulaştırarak, Efendimiz'den (*s.a.s.*) emanet aldıkları tevhid bayrağını dünyanın dört bir yanında dalgalandırmışlardır. İlim ve marifet adına bilinip öğretilmesi, korunup nakledilmesi gereken her şeyi, en mükemmel tarzda yerine getiren Sahâbe'nin, saadet asrı haline getirdikleri o dönem gibi, başka hiçbir asır ve hiçbir devirde,

böylesine muhteşem bir cemaat gösterilemez ve hatta mukayesesi bile yapılamaz.[29]

Sahâbenin Sayısı

Sahâbenin sayısı hakkında kati bir rakam söylenememiştir. Önde gelen hadîs âlimlerinden Ebu Zür'a er-Razî, Peygamber Efendimizin dünyasını değiştiği esnada Mekke, Medine ve civarlarında yüz bin ondört bin sahabî olduğunu söyler. Bir diğer hadîs âlimi Ali b. El-Medinî 'yüz binden fazla' diyerek yukarıdakine yakın bir rakam verir. İmam Şafiî'nin ise sahâbenin sayısı hakkındaki kanaati altmış bindir. Bizdeki genel kabul ise, Veda Haccına katılan sahabî sayısının yüz bin civarında olduğudur.

Sahâbenin hepsi hakkında kesin bilgimiz yoktur. Medine'de veya Mekke gibi merkezlerde yaşayan, meşhur sahabîlerin isimlerinin bazısı bilinmekte ise de, çoğu hakkında kesin bilgi sahibi değiliz. Sahâbeden bahseden kaynaklara bakıldığında, tesbit edilen ismin 10 bini biraz geçmekte olduğunu görüyoruz. Kitabında en çok sahâbe ismini kaydeden İbn Hacer, el-İsabe'sinde, bir kısmı sahâbe olduğu şüpheli, 12 bin civarında ismi tesbit etmiştir. İsimleri bilinmeyen diğerleri ise ya meşhur olmamışlardır veya kendilerine verilen vazife dolayısıyla gittikleri beldelerde kalmışlardır. Hamîdullah ve benzeri araştırmacılar, Hind ve Çin'e kadar sahâbenin gittiğini söylerler. Şurası ilginçtir ki, Cemil Lee'nin tespitine göre şu anda Çin'de, ellerinde şeceresiyle kendilerinin Sa'd b. Ebi Vakkas'ın neslinden geldiğini söyleyen insanlar vardır.[30]

Sahâbenin Adaleti

Burada bahsedeceğimiz adalet, hukukî manada olanı değildir. Sahâbeden bahseden Hadîs Usûlü kitaplarında zikredilen, onların güvenirliliğini tespittir.

29 Daha fazla bilgi için bkz. Bediuzzaman, *Sözler*, 27. Söz.

30 Cemil Lee, *İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğuya Yayılması*, TDV. Yay. Ankara.

Hadîsler, büyük Tâbiîn âlimi İbn Sirin'in de isabetle belirttiği gibi, 'din'dir.[31] Hadîsleri sahâbeden duyan **Tâbiîn,** onları öğrencilerine aktarmışlardır. Tâbiînden hadîsleri dinleyen ve belleyen **Etbau't-Tâbiîn** nesli de bunları kendi öğrencilerine nakletmişlerdir. Böylece hadîsler, nesilden nesle önce sözle ezberden, sonra da yazı ve kitaplar yoluyla intikal ettirilmiştir.

Hadîslerin sözle nakledildiği dönemde, hadîsleri ezberleyen ve nakledenlerin kimlikleri çok önemli idi. Bundan olayı bu zevatın hepsinin hayatlarının derinlemesine bilinmesi gerekiyordu. Böylece ortaya biyografi ilmi adına muazzam bir birikim çıkmıştı. Bir batılının da tesbitiyle bu şekilde on binlerce insanın bütün hayat safahatı kayda geçmişti. Bu insanların naklettikleri hadîslerde güvenirlilik dereceleri tesbit ediliyor, sonra da hadîsler buna göre bir değer alıyordu. Nakleden râvisinden dolayı hadîs, bazen sahih, bazen de zayıf kabul edilebiliyordu. Hadîs naklinde geçen isimlerin kritik edilmelerine **'cerh'** (güvenilmez olduğunu söyleme) veya **'ta'dil etme'** (güvenilir olduğunu söyleme) deniliyordu. Sahâbeye gelince, onların tümü Ehl-i Sünnet nazarında 'âdil' insanlardı. Zira onları ta'dil eden Cenab-ı Hak'tı.

Buna göre, sahâbenin tümü 'âdil' insanlardır. Yani onların doğrulukları, yukarıda bir nebze temas edildiği gibi, tartışılmaz; çünkü onlar bilerek yalan söylemezler ve söylememişlerdir. Onların diyanetleri tartışılmaz. Efendimizden gördükleri hayat tarzına sahip Ãkmışlar ve onu bize intikal ettirmişlerdir. Haklarında nâzil olan âyetlerde de görüldüğü gibi onları ta'dil eden, onların hepsinin âdil olduğunu beyan eden Allahu Teâlâ olduktan sonra, onları kim ta'dil edebilir ki? Bu açıdan bizler onlara karşı sadece sevgi ve saygı ile mükellefiz.

Onların kendi aralarındaki ihtilâflardan ötürü onları yargılayamayız. Onlar her hâlükârda Hak rızası istikametinde gayret etmişler, birbirleriyle karşı karşıya gelirken de sadece bunu düşünmüş-

31 Müslim, Mukaddime, b. 5.

lerdir. Ehl-i Sünnet âlimleri bu ihtilâflara hep birer içtihad farklılığı mülahazasıyla bakmışlardır. Mesela, Ömer b. Abdülaziz rahmetullahi aleyhe, sahâbe ihtilâfları veya savaşları sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: "Allah bizi onların kanından korudu. Biz de dilimizi onların aralarındaki ihtilâflardan koruyalım." Bu cevap, genelde Ehl-i Sünnet âlimlerinin ortak bakışını yansıtır.

Sahâbeyi Tenkit mi?

Sahâbenin tenkit oklarına hedef kılınmaması önemlidir. Çünkü onlar, yukarıda bir nebze temas edildiği gibi, Allah'ın elçisi ile bizim aramızdaki köprülerdir. Sahâbeyi tenkit edenler, eğer insaflı iseler, dinlerinin temellerini oyduklarını bilmeleri gerekir. Çünkü, Resûl-i Ekrem Efendimizin Kur'ân'ı açıklaması, İslâm'ı tatbik keyfiyeti, kendi şahsi yaşantısı, ibadet hayatı, heyetleri kabul etmesi, velhasıl, hayatının her safhası onu gören Sahâbe tarafından bize nakledilmiştir. Kur'ân bize, onların ezberlemeleri, yazıyla tespit etmeleri ve öğrencilerine öğretmeleri ile ulaşmıştır. Peygamberimizin ibadete dair emir ve yasaklarını, İslâm'ın hayatın bütününü kuşatan prensiplerini de biz, yine onlar kanalıyla öğrenmekteyiz.

Velhasıl, onlar nakletmeseydi bugün bizler İslâm adına ortada olanların hiçbirine sahip olmayacaktık. Dolayısıyla, hadîsi şerifleri ve diğer hususları naklettikleri için İslâm ümmeti onlara medyundur. Sahâbeyi tenkit edenlerin, ya art niyetli İslâm düşmanı veya ahmak dost oldukları unutulmamalıdır.

Aşere-i Mübeşşere

Ashab-ı Kiram Efendilerimiz, dünden bugüne âlimlerimiz tarafından değişik kitaplara konu olmuşlardır. Biyografileri ile alâkalı eserler telif edilmiş, naklettikleri hadîsleri kaydedilmiştir. Hatta uğradıkları yerler, görüştüğü kimseler, kimlerden ders alıp kimlere hadîs naklettiklerine varıncaya kadar hayatlarının tüm safhaları mümkün mertebe tespit edilmeye gayret edilmiştir. Sahâbe Efendilerimizle alâkalı dile getirilmesi gerekli pek çok husus olmasına

rağmen, biz yukarıda zikredilenlerle iktifa ediyoruz. Şimdi de elinizdeki esere ismini veren Aşere-i Mübeşşere kavramıyla ilgili hülâsa malumat aktarmak istiyoruz.

Bu tabir Arapçadır ve anlamı da 'sağlıklarında iken cennetle müjdelenme şerefine ermiş on sahabî' demektir. Bu tabiri açıklamaya çalışalım:

"Kaynaklarda 'el-aşeretü'l-mübeşşere' ve benzeri ifadelerle anılan bu on sahabî Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf ve Said b. Zeyd (*radıyallahü anhüm*) hazeratıdır."

"Hadîslerde cennetlik oldukları topluca haber verilen bu sahabîlerden başka, Hz. Hatice, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Selâm gibi münferit olarak cennetle müjdelenen başkaları da vardır."

Habib-i Kibriya Efendimizin, arkadaşlarından bir kısmını sağlıklarında, onların yüzlerine karşı Cennetle müjdelemesinin hikmeti nedir? Hangi vasıflarıdır ki, bazılarının boğulduğu veya aldandığı bu dünyada iken böyle bir mazhariyete ermişlerdir bu kimseler? Şimdi kısaca bunlar üzerinde duralım:

"Aşere-i Mübeşşerenin bazı ortak vasıfları şunlardır:

1. Tamamı ilk Müslümanlardan olan bu on sahabî Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) ve İslâm'a büyük yardımlarda bulunmuşlardır.
2. Kureyş kabilesine mensup olup nesepleri Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) nesepleriyle birleşmektedir.
3. Bedir savaşına ve Bey'atu'r-Rıdvan'a katılmışlardır.
4. Allah'ı ve Resûlü'nü sevdikleri bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır.
5. Allah yolunda kendi yakınlarına karşı savaşmaktan çekinmemişlerdir.

Nitekim Mücadile sûresinin "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun, babaları, oğulları, kardeşleri, akrabaları bile olsa, Al-

lah'a ve Peygamber'e karşı gelenlere sevgi beslediklerini göremezsin." mealindeki 22. âyetinin aşere-i mübeşşere dahil Ashab hakkında nâzil olduğuna dair bazı rivayet ve yorumlar bulunmaktadır.

Aşere-i Mübeşşerenin İslâmiyet'teki seçkin yerini dikkate alan İslâm âlimleri, ilmi tasnif ve değerlendirmelerde ilk sırayı hemen daima bunlara ayırmışlardır. Mesela, Ahmed b. Hanbel, el-**Müsned**'ine, aşere-i mübeşşerenin rivayet ettiği hadîslerle başlamıştır. Taberanî'nin **el-Mu'cemu'l-Ke**bîr ve Ebu Nuaym el-İsfahanî'nin **Hılyetu'l-Evliya** adlı eserlerinde de aynı sıralama görülmektedir. Aşere-i Mübeşşerenin hepsiyle görüşüp onlardan hadîs rivayet edenler, Tabiîlerin birinci tabakası olarak kabul edilmişlerdir.[32]

Aşere-i Mübeşşerenin hayatlarına dair bilgilere geçmeden önce Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendinin 1982 yılında, bununla ilgili bir soruya verdiği cevabı aynen aktarıyoruz.

Bir Soru ve Cevap

Soru: Aşere-i mübeşşere (*radıyallahu anhüm*) hazeratı Efendilerimiz hakkında ciddi bir malumatımız yok. Bu zevatı kiramın daha dünyada iken cennetle müjdelenmeleri ne ile izah edilebilir? Dinimize hizmet anlayışları diğer sahabîlerden daha mı fazladr? İzah eder misiniz?

Cevap: Cennetle tebşir edilen 'aşere-i mübeşşere' diyoruz. Bu kelime, zaten Arapça ve 'cennetle müjdelenen on kutlu' demek. Soruda, onların dine daha mı fazla hizmet ettikleri hususu soruluyor.

Evvela, giriş olarak şunu arz edeyim: Ashab efendilerimizin cennetle müjdelenmeyenleri hakkında dahi cennete gitmeyecekler şeklinde bir düşüncenin kafamızda, kalbimizde bulunması, Allah'ın mümtaz ve müstesna olarak yarattığı mümtaz ve müstesna Nebi'nin (*s.a.s.*) ardına taktığı o zevat hakkında su-i edeptir.

Efendimiz Sallallahü aleyhi ve sellem, sahih ve hasen birkaç hadîste, değişik rivayetlerde: **"Ümmetimden 70 bin insanı Allah,**

32 A. Aydınlı ve İ. L. Çakan, *DİA*, Aşere-i Mübeşşere, 3:547.

sorgusuz sualsiz cennet koyacak." buyuruyor. Her hâlde evvela, Ashab-ı Kiram arasında bunların yerini araştırmak lazım. Ve devamında buyuruyor ki: **"Ben Cenab-ı Hak'dan arttırmasını istedim. Her bir'e bedel, bir 70 bin, bir 70 bin oldu".**[33] Büyük rakamlar çıkıyor karşımıza. Sualsiz ve hesapsız cennete girecekler 70 bin 70 bin ile darbediliyor. Böyle olunca, Ashab-ı Kirama başta biz, bu yeri verme mecburiyetindeyiz. Başta onlar gelir. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerlerde, onlardan razı ve hoşnut olduğunu anlatıyor. *(Mesela, 5:119; 9:100; 48:18; 58:22; 98:8 gibi âyetlere bkz.)*

Cennetle Müjdelenenler On Kişi mi?

Bununla beraber, bu on zevat, hususîyle hadîs-i şeriflerde Cennetle tebşir ediliyor. Bir bahçede otururken, iki üç ashabını orada tebşir ediyor. Başka zamanlarda da diğerlerini tebşir ediyor. Bunların dışında da mesela, bir Yahudi âlimi iken Müslüman olan Abdullah b. Selâm'ın da cennetle müjdelendiğini görüyoruz. Kur'ân-ı Kerim de ondan bahsediyor, ismini söylemiyor. "Yahudi ulemasından size gelen bu hakikate şehadet eden birisi var." derken onu tebcil ediyor. *(bk.46. Ahkaf:10)*. Ve el-hak o zat Müslümanlığa girdiği andan itibaren, hakkaniyet içinde hayatının sonuna kadar devam etti.

Hz. Osman devrindeki, Hz. Osman efendimizi de alıp götüren, korkunç fitnede kollarını gerip, karşı duranların başında Abdullah b. Selâm gelir. Diğer Sahabîden daha ilerde... O günkü gözü dönmüş insanlar, hangi ruh haletiyle belli değil, onu da tel'in ettiler, hatta 'Yahudi çocuğu!' dediler ona.

O da sayılırsa 11 olur ki, bu mübarek rakam, Hz. İsa Aleyhisselâm Efendimizin etrafındaki 11 havariye de denk gelir. Belki başka Peygamberlerin de bu sayıda vezirleri vardı. Gökteki yıldızlara denk her hâlde, güneşin etrafındaki yıldızlara denk olarak; her Peygamberin etrafında böyle bir Havari kitlesi olmuş. Hz. Mesih bunu ifade etmiş, Efendimiz Aleyhisselatü vesselam da Sahabisi

---

33 Tirmizi, Sıfatu'l- Kıyâme, 12; İbn Mâce, Zühd, 34.

için bunu söylemiş ama, Ensar sözü, hep aynı şeyi ifade eder ki, 'yardımcılarım' demiş. Medine'deki Sahabî mânâsına almamak lazım, 'yardımcılarım' demiş bunlara ki 'Havarilerim' demektir.

Hz. Musa'nın yanında Yuşa ibn-i Nun ile, bir de Hz. Hârun'u görüyoruz. Her hâlde başka yine havarileri vardı ve belki de bu sayıya denkti bilemiyoruz. Belki kıyamete kadar gelecek müceddidlerin de daima etrafında aynı sayıya denk, yakın, onların havarileri oldu. Gökle yer arasında ciddi bir tenasüp vardır; makro âlem ile normo âlem arasında. Efendimiz Sallallahü aleyhi ve sellem buyururlar ki: **"Gökte benim iki vezirim var; meleklerden, Cebrail, Mikail. Yerde de iki vezirim var: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer."**[34] O âlemle bu âlem arasında böyle bir münasebet var. Binaenaleyh yıldızlar, gezegenler, veya o sayıda nebülozlar ve insanlar arasında da o değerde ve o kıymette, büyük insanlar!...

Bunun; Efendimizle başlamış, hani, bir sayı bid'atı olmadığını arz etmek için söyledim. Sayı bid'atı, dini bidat değildir yani. İlk defa Efendimizle başlamış bir âdet değildir.

Aşere-yi Mübeşşere Efendilerimizin cennetle hususî olarak tebşir edilmelerine gelince: Diğer Sahabi için, hususî, "Sen cennetliksin!" denmemiş. Aşere-i Mübeşşereye ise, şahsen, "Sen cennetliksin!" demek suretiyle kıymet ve değer atfedilmiştir, bunu kimse inkar edemez. "Bütün mü'minler gideceklerdir. Ali, Veli, Osman hususî gideceklerdir" demesi, hususî onlara bir iltifat atfının, bir değer atfının ifadesidir. Ve işte o on kişi hakkında bu hususî iltifat ve değer atfı yapılmıştır. Diğer sahabiler için bu, hususî mahiyette söylenmemiş, mutlak ifade edilmiş, külli bir mucibe halinde ele alınmış, hepsi gidecek denmiş fakat, bunlara hususî, ismen; sen, sen, sen müstesna gideceksiniz. Hakk-ı tekaddümleri, oradaki hususî iltifata mazhar olmaları, mahşerde işlerinin, çok çabuk ve çok seri geçmesi bakımından ayrı şey ifade eder bunlar. Belki oralarda da ayrıca Cenab-ı Hakk'ın lütfuna mazhar olacaklar.

---

34 Tirmizi, Menakıb, 16.

Faziletlerine dair

Bu, on tane büyük zevatın, bir kere altı tanesi hakiki şehittir; **evvela** bunu bilmek lazım. Ömer Efendimiz şehittir; Osman Efendimiz şehittir; Ali Efendimiz şehittir; Talha Efendimiz şehittir, Zübeyr Efendimiz şehittir. Ve Hz. Ebu Bekir de, şayet bir rivayette denildiği gibi, zehirle vefat ettiyse, o da bir şehittir. Bu itibarla bunlar, evvela Allah Resûlü'nün yanında yerlerini almakla, sonra hepsi muhacir olmakla, sonra da şehit olmakla, büyük bir mevki ihraz ediyorlar. Yani birkaç paye kendilerinde birden var.

Talha ve Zübeyr Efendilerimiz, Cemel vakasını müteakip şehit edildiler. Sadece Said ibn-i Zeyd, sarih şehadetini bilmiyoruz, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın sarih şehadetini bilmiyoruz. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Amvas'da o da şehit oldu. Harp meydanında, cephede iken çağrıldığı halde, Medine'ye gitmeyip, 'Orada askerlerin içinde kalmayı tercih ederim.' diyen Ümmetin emini; o da şehittir. Evvela bu hatırda tutulmalı; şehadet büyük bir mertebedir.

Saniyen; şu husus vardır: Bu zevatın hepsi muhacirindendir. Aşere-yi Mübeşşere, ilk Müslüman olanlardandır. Bu kıdem vardır burada ve o da karşımıza şunları çıkarıyor:

İlk olarak:

Herkesin Efendimize sırtını döndüğü zaman, bunlar, Kur'ân'a sahip çıkmışlar. Gökte, yalancı bir şimşeğin dahi çakmadığı bir devirde, ümit verebilecek hiçbir sebep ve faktörün ortada bulunmadığı bir devirde... Kur'ân'dan, daha inen âyetlerin sayısı beşe altıya varmadığı bir devirde, bu büyük hakikate sahip çıkma, bir büyük payedir. Evvela meselenin bir diğer yanı da budur. Bu Aşere-yi Mübeşşere Efendilerimiz, mesela Hz. Ebu Bekir ilk Müslüman olanlardan. Hz. Ebu Bekir'in gayretiyle, Hz. Osman'ı, Hz. Said b. Zeyd'i, arkadan Sa'd b. Ebu Vakkas'ı İslâm'a girmiş görüyoruz. Hz. Ali, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Sa'd ibn-i Ebu Vakkas 18 yaşında, gözüne günah girmeden daha, annesinin bütün ısrarlarına rağmen,

hatta "Ölsen bile annem, ben, gönül verdiğim hakikatten dönmeyeceğim!" diyecek kadar civanmert bu zatlar, Efendimiz Aleyhissalatü vesselâm'ın yanında ilk safta yerlerini alan zevattır. Ölümün kol gezdiği devirlerde, Hz. Ebu Bekir Efendimizin ifadesiyle: "Ölümü göz önüne almadan dışarıya çıkmaya cesaret edemezdik! Ve bir yere girmeye de ölümü göze almadan cesaret edemezdik!" Bunlar, o çok kritik devrenin insanları, Müslümanları. Bu, meselenin bir yanı.

İkinci olarak:

İnsanın bir hakikati kabul etmesi, bir ekole intisab etmesi, bir şeyin karşısında iki büklüm olması, bir marifettir ve insanın kadrini yükseltir. Fakat hayatının sonuna kadar bunu, aynı ritimde devam ettirmesi, bu da kadrine kadir katar, kıymet katar. Bir musikişinası, hani çok defa değerlendirirken, başta nasıl başlamış, hangi perdede başlamış, sonunda da o perdede bitirmişse, "Amma hançere var, amma nefes var, amma ciğer var!" diyor, adamı sena ediyoruz. Bunlar hangi ritimde işin içine girmişlerse, bitirirken de aynı ritimdedirler. Psikoloji açısından meselenin tahlil edilmesi lazım. Bir dönemde başlamışlar ki, hiç bir ümit yok. Yerde ve gökte ümit yok. Fakat, onlar, ümit dolu başlamışlar. Bir dönem olmuş ki, aileden, evlattan, çoluktan çocuktan ayrılıp hicret etmeleri istenmiş, kendilerine emredilmiş, tereddüt etmeden yapmışlar. Bu on kişiden geriye kalan bir tane yoktur. Hepsi Efendimizden evvel gider orada yerini alır. Ve biri o Nur'la (*s.a.s.*) beraber, tehlikeleri göğüsleyerek, beraber gider, Medine dönemi gelir. Orada, "Biz önce Müslüman olmuştuk. Medineli kardeşlerimize karşı bir üstünlüğümüz vardır!" iddiasına kapılmamışlar ve aynı ritimde oradaki âhenklerini de devam ettirmişlerdir.

Üçüncü olarak:

Hz. Ömer Efendimiz (ki kadirşinas insan, büyük insan; zaten daima onu anarken, insan, iki büklüm olası geliyor). Diyor ki; biz bu

kardeşlerimizin hakkını yedik, bunlar, dini kucakladılar, Efendimize kucak açtılar, biz ise hep halifeleri kendimizden teklif ettik, onlar ise, bundan mahrum kaldılar. Vezirlerimiz demiştik bunlara der Hz. Ömer Efendimiz, telehhüfünü ifade eder.

O devirde de bunlar, kıymetlerini ve kadirşinaslıklarını korudular, muhafaza ettiler. Gün geldi ki, ticareti çok iyi bilen Mekke'nin bu insanı, açlık, susuzluk, kaht-u gala çekti, ızdıraplara maruz kaldılar. Ticareti biliyordu. Yemenliyi tanıyordu, Suriyeliyi tanıyordu, aynı şeyi yapabilirdi ve yapanlar yaptı. Hz. Osman ve Abdurrahman bin Avf Efendilerimiz, yaptılar bunu. Fakat dünya bunları, rukû ettiremedi kendisine, secde ettiremedi. Saffetlerini ve sadeliklerini yine korudular. Yerinde Osman Efendimiz, 500 deveyi yükü ile beraber hibe etmesini bildi. Abdurrahman bin Avf, malının hesabının ağırlığından, cennete girmede geriye kalacağını duyunca, varlığını; ne kadarsa, hepsini Allah yolunda infaktan geri durmadı. Dünyanın karşısında belki eğilenler oldu, fakat onlar, Aşere-yi Mübeşşere, hayatlarının sonuna kadar eğilmediler. Bunu da hesaba katmak lazım.

Dördüncü olarak:

Aşere-yi Mübeşşere dediğimiz zevat, her birisi, devletleri idare edebilecek dehaya sahip insanlar. Biz Raşit halifeler Efendilerimizin bu işi yaptığını görünce, anlıyoruz ki, her birerleri de öyledir onların. Bir Ebu Ubeyde'yi düşünseniz; Halid gibi askeri dâhileri geride bırakabilecek dehaya sahip. Şimdi insan, aklıyla, dehasıyla bir hakikate ser-füru ederse, o nispette kadri ve kıymeti artar. Safdil insanlar, bir şey bilmeyen insanlar, birinin parlak bir şey göstermesi karşısında, tehacüm gösterebilirler, bir yerde kümelenebilirler; fakat, aklı kendisine yeten insan, ufuklar arkasını gören bir insan, maverayı semadan haber alabilecek bir insan, Efendimizin etrafında böyle safderunane bir hâl ve hava içinde toplanması, hakikaten kendi nefsi ve hissiyatı adına çok büyük fedakârlıkta bulunuyor demektir. İşte bu Efendilerimiz bunu da yapmışlardır.

Beşinci olarak:

Bunların her birerleri, çok soylu ailelerdendir. Aile zenginliği vardır. Osman Efendimiz, beni Ümeyye'den bir insandı. Hz. Talha, Hz. Abdurrahman bin Avf Efendilerimiz de, bunların hepsinde dünya serveti ve o zenginliği vardır. Hz. Ali vakıa fakir olarak büyüdü; çünkü Ebu Talib fakirdi; fakat, Mekke'de onun sözü dinlenirdi. Efendi olarak bakarlardı ve Ebu Talib hayattayken Ebu Cehil, Efendimize o menhus elini uzatamadı, onun vefatıyla ancak, hicran dönemi başladı. Şı'b-ı Ebi Talib'deki (Ebu Talib mahallesi) muhasara, boykot meselesi başladı. El uzatamıyorlardı, Ebu Talib ailesi, şanı şerefi olan bir aileydi. Bütün kardeşleri içinde, hususiyle ona bir bakış vardı Mekke'de.

Bunların soylu ailelerden süzülüp gelmesi ve İslâm'a en başta gelmeleri ve gelirken de her şeyi arkada bırakmaları, dünya ve mafiha adına hiçbir şeye temenna durmamaları; bunların ayrı ve hususî birer kadir ve kıymetlerinin olduğuna delalet ediyor.

Efendimiz Sallalahü aleyhi ve Sellem'in iltifatına gelince: Efendimizin min ındi nefsi iltifatı olmaz. Muhakkak ki O, çok kadirşinastı, kendisine çok eski devirden bir iyilik yapan insanın iyiliğini hayatının sonuna kadar hiç unutmamıştı. Bu kadar vefalıydı Efendimiz. Zevcelerine de o kadar bağlıydı. Aişe Validemiz, gayretlerinden birisini anlatırken der ki; evde bir şey olunca, "Şunu Hatice'nin şu akrabasına, şunu Hatice'nin şu akrabasına gönder!" demek suretiyle, kadirşinaslık izhar ederlerdi.

Efendimizin, bu on zatın, çok kritik bir dönemde, kendisine yardım eli uzatmalarını unutması mümkün değil. Mesela, 'Bana ümmet olacak biri yok mu!' sözü karşısında, Hz. Ebu Bekir'in, elini göğsüne vurmasını unutamaz Efendimiz Sallallahü aleyhi ve Sellem. Hz. Ömer'in lailahe illallah dedikten sonra, Efendimizin Ashabını peşine takıp, Mekke'ye gidip açıktan namaz kılmasını ve Sahâbenin hayırla yad edilmesine vesile olacak böyle civanmerdane bir davranışını, kimse unutmadı ki Efendimiz unutsun Sallallahü aley-

hi ve Sellem. Ömer'den Allah razı olsun der Sahabi; "Biz gizli gizli namaz kılıyorduk, Ömer gelince her şey açığa çıktı."

Resûl-i Ekrem, Mekke'nin bir sokağında dolaşırken birden bire, kılıcı yerde sürünen genç Zübeyr bin Avvam'ı gördü. Sordu: 'Nereye böyle ya Zübeyr?' Cevap verdi: 'İşittim ya Resûlallah! Seni yakalamışlar ve şehid etmişler.' 'E ne yapacaktın?' diye sorunca Efendimiz, Zübeyr: 'bununla onları delik deşik edecektim.' cevabını verdi. Efendimiz, bir çocukken böyle, can siperane mücadeleye atılan bir insanı unutamaz, hayatının sonuna kadar da ona havarim dedi. Birkaç defa kendi kavim ve kabilesini toplayıp da, "Benim tebliğ ettiğim bu dini kabul edecek yok mu?" Her deyişine, birkaç karış, çiroz bacaklarıyla kılıcına dayanan Hz. Ali 10-12 yaşındayken, "Ben varım ya Resûlallah!" demesini, elbette ki Efendimiz unutamaz. Hendek harbi esnasında Amr b. Abd-i Vüdd, hendeği atlayıp geçtiği zaman, 'Buna karşı çıkacak kimse yok mu?' diye Ashabına seslendiğinde, 22, 23 yaşında Hz. Ali: 'Ben' demişti. Efendimiz de "Otur!" demişti, yine o kalkmıştı, "Ben!" ya Resûlallah!" demişti. Efendimiz elbette ki bunu unutamaz.

Medine'ye hicret etmişti Resûller Serveri. O zamanlar evin dışında kilitli militli böyle bir kapı yoktu, bir sütre vardı sadece kapısının önünde ve düşmanlar evinin etrafında dolaşıp suikast için fırsat kollayıp duruyordu. Kendisi (*s.a.s.*) anlatıyor: Bir gün çok sıkılmıştım, diyor, gönlümden istiyordum ki, ashabımdan bir civanmert olsun da bu gece beklese, az uyuyabilsem. Bir aralık kapının önünde bir kılıç kabza sesi falan duydum. 'Kim o?' deyince Sa'd b. Ebu Vakkas'ın sesini işittim. 'Ne arıyorsun kapının önünde?' Sa'd: 'Evde yatıyordum ya Resûlallah! Sana bir zarar verirler diye, kapının önünde perdedar olayım diye geldim.' O düşünürken, Hz. Sa'd da düşünüyormuş. Elbette ki Efendimiz Sallallahü aleyhi ve Sellem bunu unutmayacaktır. Ve bir de işte böyle bir kadirşinaslık, yerde cereyan eden bu kadirşinaslığa müheymin, nigehban olan Hz. Allah (*c.c.*) da bakıyordu. O'nun gönlüne o şeyleri ilham halinde saldı,

'Tebşir et' dedi bunları, çünkü bunların hepsi, tebşire layıktır. Bir yönü de bu, bu meselenin.

Arkadan gelenler, kendi önlerinde çığır açan, kendileri için bu şehrahı hazırlayan insanları daima hayırla yadedeceklerdir ki, bu da Kur'ân'ın bize öğrettiği bir edeptir.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ
وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ (سُورَةُ الْحَشْرِ:١٠)

"Onlardan sonra gelenler (başta muhacirler olarak, kıyamete kadar gelecek mü'minler): Ey Kerim Rabbimiz, derler, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi affeyle! İçimizde mü'minlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur ya Rabbena, çünkü Sen, Raûfsun, rahîmsin!" şefkat ve ihsanın son derece fazladır.) *(59, Haşr: 10).*

Evet, burada, Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve selem) hayatıyla alâkalı ve Kur'ân'ın yardımıyla da böyle, su yüzüne çıkarılan, aydınlığa kavuşturulan bir mevzu var. İman ve Kur'ân'a yapılan her hizmette, öncüler vardır. Bunlar, muallâ ve mukadder, takdir edilen, mevkilerini daima zihinlerimizde ve gönüllerimizde korumalıdırlar. Daha doğrusu, gönlümüzde onlar için hazırladığımız yeri korumalıyız; onlar, bizim nazarımızda daima muallâ olmalıdır. Allah onları unutmadığı gibi, bizden de onları unutmamamızı taleb ediyor. Onları daima, kadirşinaslık içinde yâd etmemizi istiyor. Cenab-ı Hak, geçmişlerimize mağfiret buyursun. (Amin)

//

Birinci Bölüm

SIDDÎKLAR ALEMDÂRI

HZ. EBU BEKİR

(r.a.)

HZ. EBU BEKİR (r.a.)

Hz. Ebu Bekir, Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) yâr-ı vefâdârı, peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi, dünyada iken cennetle müjdelenenlerin ilki. Rabbi'sinin "Ben ondan razıyım, acaba o da Benden razı mı?" hitabının mazharı. Fedâkârlık, feragat, dâvâ uğrunda çile, ibadet, günahlardan uzak durma, tevazu, sabır vs. gibi ahlâk-ı âliyeye ait bütün vasıfların zirve noktasında temsilcisi. "Sıddık" unvanının sahibi, insan olma yerine kuş veya ağaç olmayı isteyecek kadar mesûliyetini müdrik, hicrette de Efendimizin yol arkadaşı. İran Sasanî devletini yerle bir edecek stratejinin sahibi. İslâm devletini, devletler çapında söz sahibi edecek sistemin plânlayıcısı. Devrindeki iç karışıklıkları akıl almaz firaset ve kararlılığı ile çözen, hazineler dolusu altın ve gümüşün içinde yüzmesine rağmen evlatlarına hiçbir şey bırakmadan âhirete irtihal eden, Hz. Ömer'in ifadesiyle "arkada kalanlara yaşanmaz bir hayat bırakan", hâsılı, o gün bugün bütün mü'minlerin önder, lider ve rehberlerinden biridir.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ebu Bekir, meşhur Fil Vak'ası'ndan iki sene altı ay sonra doğmuştur. Asıl adı Abdullah b. Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lueyy el-Kureşî et-Teymî'dir. Cahiliyye döneminde adı Abdullât, Abdulka'be veya Abduluzza olan Ebu Bekir'e, Abdullah adını Hz. Muhammed (*s.a.s.*) vermiştir. Babasının adı Osman olup Ebu Kuhâfe lâkabıyla meşhurdur. Annesinin adı ise Selma binti Sahr'dır. Annesi, Mekke'de bütün hayırların annesi mânâsına Ümmü'l-Hayr lâkabıyla tanınmaktadır. Hz. Ebu Bekir'in nesebi Mürre b. Ka'b'da Hz. Muhammed (*s.a.s.*) ile birleşir.

2. Lâkabı

Hz. Ebu Bekir'in ilk lâkabı "Atîk"dir. Güzel, soylu, eski ve âzad edilmiş mânâlarına gelen bu lâkabın, ona hangi sebeple verildiği bilinmemektedir. Allah Resûlü'nün "Sen, Allah'ın Cehennem'den âzad ettiği kimsesin." veya "Kim cehennem'den âzad olan birine bakmak isterse, Ebu Bekir'e baksın." hadîslerinden hareketle bu lâkabın ona verilmiş olabileceği en kuvvetli ihtimaldir. Bu arada İbn Hacer, ed-Dûlabi'nin el-Kûna adlı eserinden naklen, Ebu Bekir'in annesinin hamileliği esnasında, başka çocuğu olmadığı, doğan çocuklarının yaşamadan vefat etmeleri sebebiyle Kâbe'ye giderek "Allah'ım! Bu senin âzadlındır" diye dua ettiğinden dolayı ona "Atîk" lâkabının verilmiş olabileceğini kaydeder.

Hz. Ebu Bekir'e, çok şefkatli ve merhametli olması nedeniyle "Evvah", servetinin çokluğuna rağmen, onu Allah yolunda infak ederek, eski elbiseler giymesini tercihinden dolayı "Zü'l-hilal", Allah Resûlü'nün vefatından sonra hilafet makamına geçtiği için de "Halifetü Resûlillah" lâkaplarının verildiği bilinen tarihî gerçeklerdendir. "Bekir" adında çocuğu olmamasına rağmen, ona Bekir'in babası mânâsına gelen "Ebu Bekir" lâkabının verilmesinin sebebi ise bilinmemektedir. Bu konuda yorum yapanların bazıları, yüzünün güzelliğinden dolayı bu lakabı Allah Resûlü'nün verdiğini, bazıları da Allah'ın gökten inzal ettiğini söylerler.

Onun en meşhur lâkabı ise hemen herkesin bildiği gibi "Sıddîk"tir. Mirâc hâdisesi sonrasında müşriklerin Efendimizin (*s.a.s.*) bir gecede Beytü'l-Makdis'e gitmesini yalanlamalarına mukabil, o "Şayet bunu O söylüyorsa doğrudur." diye tasdik etmesi sonucu Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ona "sıddîk" lâkabını vermiştir.

3. Şemaili

Hz. Ebu Bekir; beyaz tenli, zayıf bedenli, arık yüzlü, seyrek ve az sakallı, çukur gözlü ve çıkık alınlı idi. İbn Hacer ise, İbn Sa'd'ın Vâkidî'den Hz. Âişe tarikiyle, İbn Ebi'd-Dünya da Zührî'den "Hz.

Ebu Bekir beyaz tenli, lâtif, kıvırcık saçlı biriydi." dediklerini nakleder.

4. Ailesi

Hz. Ebu Bekir, birkaç hanımla evlenmiştir. İlk evliliğini cahiliye döneminde Kuteyle bint Abdulluzza isimli birisi ile yapmış ve ondan Abdullah ile Esmâ adında bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. Ümmü Rûman isimli hanımından Hz. Âişe ve Abdurrahman, Medine'ye hicretten sonra evlendiği Hârice b. Zeyd'in kızı Habîbe'den Ümmü Gülsüm; Esmâ isimli hanımından ise Muhammed adlarında çocukları dünyaya gelmiştir.

5. Müslüman Oluşu

Hz. Ebu Bekir, cahiliye döneminde Kureyş'in liderleri arasında yer alan, olabildiğine kültürlü, herkesin hürmet gösterdiği birisi idi. Kan dâvaları, diyet problemleri, alacak-borç meseleleri kendisine götürülürdü. Güzel ahlâklı, dürüst, alış verişlerde hile yapmayan, sözünde duran, yoksullara yardım eden, misafir ağırlamayı seven bir insandı. Suriye ve Yemen'e yapılan ticaret seyahatlerinin hemen hepsine katıldığı, Hz. Peygamber'in gittiği bütün ticarî seyahatlerde Hz. Ebu Bekir'in de olduğu kaynaklarda zikredilir. Küçük yaşlarda babasının onu Kâbe'ye götürdüğü ve putları göstererek "Senin ilâhın bunlardır." diyerek putlarla baş başa bıraktığı, bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in putlardan, karnını doyurmalarını ve kendisine elbise vermelerini istediği, bu istek yerine getirilmeyince de eline aldığı küçük taşlarla putları kırarak, onlara secde etmediği rivayet olunur. Yine onun cahiliye dönemi muvahhidlerinden Kuss b. Sâide'nin Ukaz Çarşısında verdiği hutbelerden çok etkilendiği, Allah Resûlü'nün, Rahip Bahîra ile görüştüğü Şam seferinde cereyan eden olaya onun da şâhit olduğu, yine bir Yemen seferinde Nastura adındaki bir rahibin, yakında bir peygamberin zuhur edeceğine dair sözleri, gördüğü rüyalar ve hepsinden öte Efendimiz (*s.a.s.*) ile olan yakın arkadaşlığı, onun İslâm'ı hemen kabul etmesini sağlayan faktörler arasında sayılabilir.

Allah Resûlü'ne peygamberlik vazifesinin verildiği dönemlerde kendisi, ticaret amacıyla gittiği Yemen'de bulunmaktadır. Dönüşünde gelişen hâdiseleri duyar ve haberi tahkik için Hz. Peygamber'in o anda bulunduğu mekâna gider. O'ndan Kureyş'in söylediklerinin doğru olup olmadığını sorar. Allah Resûlü (*s.a.s.*): "Ey Ebu Bekir! Şüphesiz ki ben Allah'ın elçisi ve peygamberiyim. Risaletini tebliğ etmek üzere beni gönderdi. Seni Allah'a davet ediyorum. Allah'a yemin ederim ki, peygamber olarak gönderilişim doğrudur. Ey Ebu Bekir! Seni tek, ortaksız ve kendisinden başkasına ibadet edilmeyen Allah'a çağırıyorum. O itaat edilmeye lâyıktır, O'na itaat etmeye devam etmeni istiyorum." der ve yeni nâzil olan âyetleri okur. Bunun üzerine o, hiç tereddüt etmeden hemen Müslüman olur. Onun için Nebiler Serveri, Hz. Ebu Bekir hakkında "Kimi İslâm'a çağırdımsa, muhakkak onda bir duraklama, bir tereddüt olmuştu. Ama Ebu Bekir, İslâm'ı teklif ettiğimde, ne duraksadı, ne de tereddüt gösterdi." buyurur.

Böylece ilk Müslüman olan erkek şerefini kazanan Hz. Ebu Bekir, daha sonraları inandığı dâvâ uğrunda hizmet etmeye başlar. Hemen ifade edelim ki, onun imanı sıradan, tekdüze bir imana sahip olanların imanı gibi değildi. O ve onun safında yer alan sahâbe-i kiramın hemen hepsi iman ettikten sonra, cahiliye günlerine dönmeyi küfür veya döneklik kabul eden bir zihniyete sahiplerdi. Bu tesbiti isbat adına, Hz. Ebu Bekir'in yeni nâzil olan bir âyet karşısında takındığı tavra bakalım. Kendisi anlatıyor: "Hz. Peygamber'in yanında bulunduğum bir sırada 'Kim kötü iş yaparsa onun cezasını bulur ve Allah'tan başka, kendisini o azaptan kurtaracak ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamaz." *(4. Nisâ:123)* âyet-i kerimesi nazil oldu. Vahiy sona erdiğinde Hz. Peygamber "Ey Ebu Bekir! Şu anda nâzil olan bir âyeti sana okuyayım mı?" buyurdular. "Evet Ey Allah'ın Resûlü, okuyun" dedim. Hz. Peygamber yukarıdaki âyeti okuduklarında belimin kırıldığını zannettim. Ve kendimden geçer gibi oldum. Bu durumu fark eden Hz. Peygamber "Ey Ebu Bekir! Ne oluyor?" diye

sordular. "Ey Allah'ın Resûlü! Hangimiz kötülük işlemedik ki? Şimdi biz bütün bu yaptıklarımızdan dolayı cezaya mı çarptırılacağız?" dediğimde de şöyle buyurdular: "Ey Ebu Bekir! Mü'minler işlemiş oldukları kötülüklerin karşılığını bu dünyada çekecekler. Böylece kıyamet gününde Allah'ın huzuruna günahsız olarak çıkacaklardır. Diğerlerine gelince, Allah kıyamet gününde cezalandırılmak üzere onların günahlarını biriktirecektir." buyurdular.

Burada, yine onun salabet-i imanını gösteren ve yukarıda ona Sıddîk lâkabının verilişi ile ilgili kısaca temas ettiğimiz hâdiseyi, teferruatıyla aktarmanın faydalı olacağına inanıyoruz.

Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Hz. Peygamber, Mescid-i Aksa'ya doğru gece yolculuğuna çıktığı Mirâc gecesinin sabahında, bu hâdiseyi halka anlattı. Daha önceden iman etmiş olan bazı kimseler bu hâdise üzerine dinden döndüler. Bu kişiler Ebu Bekir Sıddîk'a koşarak "Arkadaşının ne dediğini duydun mu? O, bu gece Beytü'l-Makdis'e gidip geldiğini söylüyor" dediler. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir "Bunu Hz. Peygamber mi söylüyor?" diye sordu. Onların "Evet, O söylüyor" demeleri üzerine de "Eğer O söylemişse kesinlikle doğrudur." cevabını verdi. Şaşıran müşrikler "Ne yani, şimdi sen Muhammed'in bu gece Beytü'l-Makdis'e gidip de sabahleyin tekrar Mekke'ye döndüğünü tasdik mi ediyorsun?" dediler. Ebu Bekir "Evet. Hatta ben O'nun sabah akşam gökten haber aldığına inanmaktayım." dedi. Bu sözünden ötürü Hz. Ebu Bekir'e "Sıddîk" unvanı verildi." İşte Bediüzzaman Hazretlerinin ifadeleriyle "İman hem nurdur, hem kuvvettir. Hakiki imanı elde eden adam kâinata meydan okuyabilir." diyerek tavsif ettiği imanın sahibi Hz. Ebu Bekir, ölüm başta olmak üzere her türlü tehlikeyi göze alarak, inandığı dâvâyı başkalarına anlatmaya başladı.

Kureyş içindeki içtimaî konumu münasebetiyle, toplumun elit tabakasını teşkil eden fertlere rahatlıkla ulaşan Hz. Ebu Bekir'in etkili gayretleri sonucu ilk etapta Müslüman olanlar şunlardır: Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdurrahman b.

Avf, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Osman b. Maz'un, Abdullah b. Mes'ûd, Ebu Seleme el-Mahzumî, Halid b. Said b. As, Ubeyde b. Haris, Habbab b. Eret, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Saîd b. Zeyd, Umeyr b. Ebi Vakkas, Mes'ûd b. Sebia, Selit b. Amr, Ammar b. Yasir, Suheyb b. Sinan.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Ebu Bekir

a. Çilesi

Çile, ihtiva ettiği mânâlar itibariyle çok geniş bir kavramdır. Bu mânâların bütününü nazara aldığımızda hayatında çile çekmeyen insan yoktur. Fakat bizim burada kasdettiğimiz, ilk dönem Müslümanlarının Mekkeli müşriklerden görmüş oldukları eziyet ve işkencelerdir. İşte dâsitânî hüviyetiyle 14 asırdan bu yana hemen hemen bütün mü'minlerin bildikleri, o ilklerin çektiği çilelerden Hz. Ebu Bekir de nasibini almıştır. Bize bakan yönüyle bu, ne kadar acı da olsa, Hz. Ebu Bekir açısından elemi lezzete ve mükafata dönen ameller cümlesindendir.

Hz. Ebu Bekir, Kureyş'in hürmet gösterdiği, sevip-saydığı bir insan olmasına rağmen, Hz. Muhammed'e (*s.a.s.*) iman etmesiyle, müşriklerin düşman diye nitelendirdiği saflar arasına iltihak etmiş oluyordu. Onların hiçbir sınır tanımayan öfke, kin ve nefretleri maalesef Hz. Ebu Bekir'e de isabet ediyordu. Aslında müşriklerin onun şahsına da ayrı kızgınlıkları vardı. Zira Mekke'nin eşref tabakasına hep o nüfuz etmiş ve yukarıda isimlerini verdiğimiz şahısların Müslüman olmalarına vesile olmuştu. Ayrıca Hz. Ebu Bekir, Mekkeli iman düşmanı insanların eziyet ettiği, işkenceye tâbi tuttuğu köleleri sahiplerinden satın alıyor ve hürriyetlerine kavuşturuyordu. Hatta babası Ebu Kuhâfe bir gün oğluna "Yavrucuğum! Bakıyorum hep zayıf köleleri satın alıp âzad ediyorsun. Şayet bunların yerine güçlü kişileri satın alıp âzad edersen, seni korur ve desteklerler." demiş, Hz. Ebu Bekir de onları Allah'ın rızasına kavuşmak için âzad ettiğini söylemişti. Bunun üzerine "Kim (fakirlere) verir, (günahlardan)

korunursa ve en güzel sözü doğrularsa, ona kolaylaştırırız." *(Leyl, 92/5-7)* âyetlerinin nâzil olduğu söylenir. Hasılı, Hz. Ebu Bekir'deki bu özellikler müşriklerin kin ve nefretini artıran faktörlerdi.

Hz. Ebu Bekir'in maruz kaldığı eziyetler şöyle. Kureyş'in ileri gelenleri bir gün Hacerü'l-Esved'in yanında oturup Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşurken, Allah Resûlü oraya gelir. Onlar Efendimizi (*s.a.s.*) aralarına alıp, yakasından çekerek sataşırlar. Biri bu hâdiseyi hemen Hz. Ebu Bekir'e haber verir. O koşa koşa Harem'e gelerek "Yazıklar olsun size! Siz Rabbim Allah'tır diyen birisini öldürmek mi istiyorsunuz. Halbuki O, size apaçık delillerle Rabbinden gelmiştir!" der. Müşrikler Hz. Ebu Bekir'in bu çıkışı üzerine Hz. Peygamber'i bırakıp ona yönelir ve döverler.

Utbe b. Rabia, Allah Resûlü'nün de bulunduğu Harem'de O'nun isteğiyle konuşma yapan, Hz. Ebu Bekir'i öldüresiye döver. Öyle ki Hz. Ebu Bekir, tanınmaz hale gelir. Teym kabilesinden bazıları gelip onu kurtarır ve evine götürürler. Hayatından ümidi kesen Teymliler, eğer Ebu Bekir ölürse Utbe de ölür diye bağırmaya başlarlar. Bir süre sonra Hz. Ebu Bekir kendine gelir. Kendine gelir gelmez onun ilk sorduğu şey "Resûlullah ne oldu?" olur. Allah Resûlü'nün sağlık ve sıhhat içinde olduğu cevabı onu tatmin etmez. Annesi Ümmü'l-Hayr'ın yardımı ile Efendimizin bulunduğu Erkam b. Ebi'l-Erkam'in evine gider. İki dost birbirini sağsalim görünce doyasıya sarılır ve ağlarlar. Bu arada Hz. Ebu Bekir, İnsanlığın İftihar Tablosu'ndan annesinin Müslüman olması için dua talebinde bulunur. Bu duanın akabinde annesi Ümmü'l-Hayr Müslüman olur.

Müşriklerin eziyet ve işkencelerinin dur-durak bilmemesi sonucu Hz. Ebu Bekir, Habeşistan'a hicret etmek için Nebiler Sultanından izin alır. Amacı Mekke'den ayrılıp Kızıldeniz yoluyla Habeşistan'a ulaşmaktır. Yola çıkar. Kızıldeniz yakınlarında İbn Dügunne ile karşılaşır. Ona "Halkım beni rahatsız etti ve beni dışarıya sürdü. Onların kötülüklerinden korunmak için rahat edebileceğim bir yere gitmek istiyorum." der. İbn Dügunne "Sen kabilenin ileri gelen tüc-

carlarından birisisin, herkese yardım eder, hakkı korur doğruluktan ayrılmazsın. Geri dön, çünkü sen benim korumam altındasın." Ve Hz. Ebu Bekir İbn Dügunne'nin himayesinde geriye dönerek Mekke'ye tekrar yerleşir. Yalnız o evinin avlusunda Kur'ân okumaya, namaz kılmaya devam eder. Kadınlar, erkekler, çocuklar Hz. Ebu Bekir'in Kur'ân okuduğu zamanları kollar ve onu dinlemeye gelirler. Bu ise müşrikleri oldukça rahatsız eder. İbn Dügunne'ye giderek "Senin himayene aldığın kişi, Muhammed'in getirdiğini okuyup hiç kimsenin ağlayamayacağı bir şekilde ağlıyor. Bundan da güçsüzlerimiz, kadınlarımız ve hizmetçilerimiz etkileniyorlar. Bu davranışından vazgeçmesini, evinin başka bir yerini namazgâh yapmasını ona emret" derler. Hz. Ebu Bekir bu teklifi kabul etmeyince İbn Dügunne himayesini geri alır. O zaman "Ben senin himayeni reddedip, Allah'ın himayesine razı oluyorum." der. Bu hâdiseden sonra müşrikler Hz. Ebu Bekir'e işkence yapmaya tekrar başlar.

Fakat bütün bu olaylar sair Müslümanlarda olduğu gibi, onun da imanını artırmış, Allah Resûlü'ne bağlılığını ziyadeleştirmiştir. Zira onlar ısmarlama Nebinin, ısmarlama arkadaşları olarak hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı çok erken dönemlerde tefrik etmiş ve doğru bildikleri o yoldan dönmeyi hatırlarından bile geçirmemiştir.

b. Cömertliği

Hz. Ebu Bekir, Mekke'nin en zengin insanlarından biriydi. Müslüman olduğu dönemde 40.000 dirhemlik bir servete sahip olduğu, hicrete kadar bu servetin 35.000 dirhemini harcadığı tarih kitaplarında kayıtlıdır. İhtimal bu servetin büyük bir kısmı Müslüman kölelerin satın alınmasında harcanmıştı. Onun satın alıp hürriyete kavuşturduğu kölelerden bazılarının isimleri şunlardır: Hz. Bilâl, Âmir b. Füheyre, Züneyre (Zenîre), Nehdiyye, İbn-i Âmir b. Müemmel'in cariyesi ve Ümmü Ubeys.

Hz. Ebu Bekir hicret sonrası Medine'de 5000 dirhemlik bir sermaye ile ticarete başlamıştır. Ancak o bu yolla sahip olduğu serve-

ti, Mekke döneminde olduğu gibi yine Allah yolunda infak etmişti. Tebük Savaşı öncesinde Nebiler Sultanı Bizans'a karşı savaşacak ordunun teçhizatı için halktan yardım talep ettiğinde, Hz. Ebu Bekir, sahip olduğu bütün mal varlığını getirip teslim etmişti. Bununla ilgili olarak Hz. Ömer şunları anlatır: "Bir gün Hz. Peygamber sadaka vermemizi emir buyurdu. O sırada benim malım çoktu. Kalbimden "Eğer Ebu Bekir'i geçeceğim bir gün varsa o, bu gündür." dedim ve malımın hepsini hesaplayarak, yarısını getirdim. Peygamber Efendimiz bana:

- Sen çocuklarına ne bıraktın, diye sordu.

- Getirdiğim kadar da onlara bıraktım, dedim. Sonra Ebu Bekir geldi. Meğer o nesi varsa hepsini getirmiş. Peygamber Efendimiz ona da:

- Sen çocuklarına ne bıraktın, diye sordu. Ebu Bekir:

- Ben onlara Allah ile Peygamberini bıraktım, dedi. O zaman kalbimden "İmkânı yok, ben Ebu Bekir'i hiçbir zaman geçemem dedim."[35]

Evet, sadece bir devri değil, kıyamete kadar gelecek bütün asırları aydınlatan, güneşin önüne çekilmiş nikabı kaldıran, insanlığa yol gösteren o yüce kâmetlerin gösterdiği fedakârlıkların en başında, bizim deyimimizle yârdan, anadan, serden vazgeçmek olduğu gibi, maldan da vazgeçmek vardır. İşte Hz. Ebu Bekir, hayatı boyunca bunu gerçekleştirmiş elindeki bütün mal varlığını İslâm'ın yücelmesi ve yükselmesi uğrunda sarf etmiştir. Mekke'nin zenginlerinden olan bu zat, vefat ederken İslâm devletine halifelik yapmış olmasına rağmen evlad ü ıyaline hiçbir şey; ama, hiçbir şey bırakmadan rahmeti Rahman'a yürümüştür.

İsterseniz böylesi cömertliğin Hz. Ebu Bekir'e ne kazandırdığına bir göz atalım. İbn Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (*s.a.s.*) oturmuş, arkadaşlarıyla konuşuyordu. Ebu Bekir'in üzerinde yalnız bir abâ vardı. Abânın iki yakasını dikenle birbirine bağlamıştı. Derken

35 Ebu Dâvud, Zekat, 41; Tirmizi, Menakıb, 16.

Cibril (*a.s.*) indi ve Peygamberimize Allah'ın selâmını ilettikten sonra: 'Ya Resûlallah, Ebu Bekir'in üstündeki, yakaları dikenle birbirine bağlı olan bu abâ nedir?' dedi. Peygamber Efendimiz: 'Ya Cibril, bu adam Mekke'nin fethinden önce bütün malını benim yolumda harcadı.' dedi. Cibril: 'Cenâb-ı Hakk tarafından kendisine selâm söyle ve de ki: 'Cenâb-ı Hakk: 'Ebu Bekir bu fakir hali ile Benden memnun mudur, yoksa değil midir?' diye soruyor.' dedi.

Bunun üzerine Efendimiz (*s.a.s.*) Ebu Bekir'e dönüp: 'Ya Ebâ Bekir, Cibril (*a.s.*), sana Allah'ın selâmını iletir ve Cenâb-ı Hakk: 'Ebu Bekir, bu fakir hali ile Benden hoşnut mudur, yoksa değil midir? diye soruyor.' diyor, dedi. Hz. Ebu Bekir ise ağlayarak: 'Ben Rabbime nasıl darılırım? Ben Rabbimden hoşnutum, ben Rabbimden hoşnutum." diyerek karşılık verdi.

c. Tevazuu

Tevazu, mahviyet, alçak gönüllülük mü'min sıfatıdır. Hz. Ebu Bekir gibi İslâm dairesi içinde en mümtaz yere sahip olan bir kişinin, başkalarını fahra, gurura, kibre sevk edebilecek vasıflara sahip olmasına rağmen, olabildiğine mütevazı olması onun en belirgin özellikleri arasındadır. O bu özelliğini hayatının bütününde muhafaza etmesini bilmiştir. Öyle ki, Mekke'den hicret etmek zorunda kaldığında da, Medine'de Allah Resûlü'nün yanındaki mümtaz yerini aldığında da, hilafeti döneminde de Hz. Ebu Bekir mütevazı özelliğine ters hiçbir davranışta bulunmamıştır. Bu hususu bir-iki müşahhas örnekle biraz açalım.

Hz. Âişe ve İbn Ömer anlatıyorlar: "Hz. Ebu Bekir ticaretle uğraşan bir zattı. Her gün pazara gider, alış veriş yapardı. Kendisinin bir sürü koyunu vardı. Bu koyunlar akşam ona getirilirdi. Bazen kendisi çıkarak koyunları güder, bazen de bu işi başkası yapardı. Halife olduğu zaman o mahalleden bir genç 'Artık bizim koyunlarımızı sağmazsın." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: "Hayır, hayatıma yemin ederim ki, onları sizin için sağacağım. Umarım ki

yüklenmiş olduğum vazife daha önceki iyi ahlâklarımı değiştirmeyecektir.' dedi ve eskisi gibi bir müddet daha mahallenin koyunlarını sağmaya devam etti."

Ata b. Sâib'in anlattığına göre, o halife olmasına rağmen pazara gitmeye ailesinin rızkını temin için tıpkı eskisi gibi çalışmaya devam etmek istiyordu. Ama onca devlet işinin altında buna vakit ayırmak hakikaten zor bir işti. İşte bu gerçeği gören Hz. Ömer, yine bir gün Ebu Bekir pazara giderken sordu:

- Nereye gidiyorsun?

- Pazara!

- Müslümanların idaresini üstlendin. Pazarda ne işin var?

- Pazara gitmezsem çoluk çocuğumun yiyeceğini nasıl sağlayacağım?

- Buyur, Ebu Ubeyde'ye gidelim, o sana maaş bağlasın.

Birlikte Ebu Ubeyde'nin yanına geldiler. Ömer durumu izah edince Ebu Ubeyde (*r.a.*):

- Sana, muhacirlerden orta halli birinin masrafı kadar yiyecek, nafaka, ayrıca kışlık ve yazlık elbiseler takdir ediyorum. Eskittiğini getirir, yenisini alırsın, dedi.

Böylece Hz. Ömer ile Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hz. Ebu Bekir'e nafaka olarak her gün için -kelle ve sakatâtı hariç- yarım koyun gövdesi verilmesini kararlaştırdılar.

Günümüz ölçüleri içinde bunları anlamak, kavramak ve inanmak gerçekten zor olabilir. Yani koskoca İslâm devletinin halifesinin yaşamış olduğu böylesi bir hayatı ve o hayatın altında yatan temel zihniyeti, günümüze yansıtmak imkânsız. Böyle bir hayat tarzını insanların kabul etmesi bir yana, bunu teklif dahi çok ciddî cüretkârlık sayılır. Değişen toplumsal şartlar itibariyle bunların tekrar yaşanma ihtimali var mıdır diyerek, bu düşünceye itiraz da edilebilir. Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus zihniyettir, dünya görüşüdür. Bu zihniyet kabullenildikten sonra, bahsi edilen top-

lumsal şartlar, liderin konumu vb. özellikler nazara alınarak elbette yeni düzenlemelere gidilebilir. Fakat şu bir gerçek ki, gerçek İslâmî inanış, halife de olsa -yukarıda örneği görüldüğü gibi -inanan insanları herkesin imreneceği bir fazilet âbidesi haline getirebiliyor. İşte Hz. Ebu Bekir bu fazilet halkasının sertâcıdır.

d. Sabrı

Sabır denince, meselenin çok geniş bir çerçevede ele alınıp, değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla bazılarının anladığı gibi, inancı uğrunda yapılan bazı maddî işkencelere katlanma mânâsında bir sabır anlayışının, sabrın çerçevesini daraltma olduğunu zannediyoruz. Bu çizgide Bediüzzaman Hazretlerinin "ibadetlere, masiyetlere ve musibetlere karşı sabır" diyerek yaptığı tasnif ölçü olabilir. İsterseniz Hz. Ebu Bekir'in sabrını bu tasniften hareketle izaha çalışalım.

İbadet, insanın gaye-i hilkati, aynı zamanda fıtratının neticesidir. Bu dersi, hem hâlen, hem de sözlü olarak Allah Resûlü'nden alan, Hz. Muhammed mektebinin şerefli, soylu, ilk ve en mümtaz talebesi Hz. Ebu Bekir'in bundan bîgane kalması elbette düşünülemez... Evet o, kul olmanın ağırlığını hayatının sonuna kadar vicdanında duymuş, duydukça inlemiş, gerek sabahlara kadar namaz kılarak, gerek günlerce oruç tutarak, gerekse hasta ziyaret ederek hep o kuşakta yaşamış bir insandır. Dolayısıyla o, ibadet, ubûdiyet ve ubûdeti bünyesinde cem etmiş nâdide bir fıtrattır.

Ebu Hureyre (*r.a.*) anlatıyor: "Bir defasında Allah Resûlü (*s.a.s.*):

"Bugün içinizden kim oruç tuttu?" diye sordu.

Ebu Bekir (*r.a.*) "Ben" dedi. Resûlullah (*s.a.s.*):

"Hasta ziyaretine gideniniz var mı?"

Yine Ebu Bekir (*r.a.*): "Ben" dedi. Efendimiz (*s.a.s.*):

"Hanginiz bir cenazenin teşyiinde bulundu?"

Yine Ebu Bekir (*r.a.*): "Ben" dedi.

"Bugün kim bir yoksulun karnını doyurdu?"

Ebu Bekir (*r.a.*): "Ben" deyince Peygamber Efendimiz (*s.a.s.*):

"Bu hasletleri bir günde kendisinde toplayan adam muhakkak cennete girer." buyurdu.

Evet, şimdi de hayatını, inancının gereğini yerine getirme diyebileceğimiz böylesi amellerle örgüleyen bir insanın ağaç dalına konan kuş karşısında söylediği şu sözlere kulak verelim: "Ne mutlu sana! Vallahi isterdim ki, ben de senin gibi ağaç dallarına konan, hiçbir hesabı ve azabı olmayan, ağaç meyvelerini yiyen ve uçup giden bir kuş olaydım. Vallahi isterdim ki, herhangi bir yolun kenarında bir ağaç olaydım da, yanımdan geçen develer beni ağızlarına alıp, çiğneyip yutaydılar, sonra pislik olarak çıkarıp ataydılar. Yeter ki beşer olmayaydım."

Musibetlere karşı sabrına gelince, varını-yoğunu İslâm'a feda etmesi sebebiyle, Hz. Ebu Bekir açlık içinde kıvrım kıvrım kıvranıyor. Sadece o mu? Hayır! İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (*s.a.s.*) ve Hz. Ömer (*r.a.*) dâhil daha niceleri aynı musibete giriftar. İşte yine böyle bir gün, sıcağın en şiddetli bir zamanında Hz. Ebu Bekir evinden çıkıp mescide geliyor. Hz. Ömer soruyor: "Niçin bu vakitte evinden çıktın?" Hz. Ebu Bekir cevaben: "Açlığımdan dolayı." diyor. Bu iki dost, bu çerçevede muhavere ededursunlar, biraz sonra oraya Allah Resûlü (*s.a.s.*) de çıkagelir. Sorar: "Bu vakitte işiniz ne?" "Açlık" cevabını alınca Efendimiz (*s.a.s.*) "Kalkın, şu Ebu Eyyub'e gidelim." Evet, atf-ı cürümlerin başlayabileceği, Efendimize "Bunları bizim başımıza Sen getirdin." denilebileceği bir ortamda sabır gösterme, Ufuk İnsana izhar-ı sadakatte bulunma, bulunabilme her hâlde her babayiğidin yapabileceği iş olmasa gerektir.

Şimdi aktaracağımız vak'a ise onun dâsitanî hüviyetine ayrı bir derinlik kazandırmaktadır.

Taif günü Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah'a bir ok isabet eder ve 40 gün sonra ok yarasından dolayı Abdullah vefat eder. O, oğlu-

nun vefatına çok üzülmesinin yanında, okun sahibini aramayı da ihmal etmez. Nihayet oğlu Abdullah'ı öldürenin Benî Aclan'dan Sa'd b. Ubeyd olduğunu öğrenir. Zaten o da olayı ikrar ve itiraf eder. Ciğerparesini kaybetmiş o baba, vicdanı kan ağlarken oğlunun kâtiline sadece şunları söyler. "Hamd olsun o Allah'a ki, senin elinle Abdullah'a şeref ve kerem verdi. Abdullah'ın eliyle seni cehennemlik etmedi."

Masiyete gelince; Efendimizin (*s.a.s.*) etrafında hâlelenen hangi sahabiyi ele alırsak alalım, onların hepsinin değişik özellikleri itibariyle ısmarlama fıtrat olduğunu görürüz. "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine iktida etseniz hidayete erersiniz" sözüyle de Allah Resûlü (*s.a.s.*) zaten bu hakikati dile getirmektedir. Hz. Ebu Bekir'e gelince, O ısmarlama Nebi'nin en yakın arkadaşı, hicrette yâr-ı vefadârı, vefatından sonra da halifesi olacak bu insanın ısmarlama olmaması düşünülemez. İşte bu hakikate binaen görüyoruz ki, Müslümanlığından sonra zaten hiç haram işlemeyen o nâdide fıtrat, İslâm'a girmeden önce de haramlarla hiç içli dışlı olmamış, yüz kızartıcı hiç ama hiçbir fiil işlememiş. Zina etmemenin ayıplandığı, fahişelerin caddede, sokakta kol gezdiği bir ortamda yetişmesine rağmen o, hiç zina etmemiş, içki iíemiş, putlara secde etmemiş. Hasılı o, ibadet, musibet ve masiyet konularında sabrın hep zirvesinde dolaşmış birisidir.

e. Hicreti

Hz. Ebu Bekir inanmış olduğu dinini tam anlamıyla yaşayabilmek, müşriklerin eziyet ve sıkıntılarından kurtulabilmek için, sair Müslümanların yaptığı gibi Habeşistan'a hicret etmek için yola çıkmış ve Kızıldeniz yakınlarında karşılaştığı İbnu Dügunne'nin teklifiyle geri dönmüştü. Daha sonraki gelişmeler nedeniyle İbn Dügunne himayesini geri almıştı. Bu arada Medine'ye hicret izni çıkmış ve hemen herkes birer-ikişer oraya hicrete başlamıştı. Hz. Ebu Bekir, Medine'ye hicret için Allah Resûlü'nden izin isteyince, Nebiler Sultanı "Acele etme, belki Allah sana bir arkadaş verir." sözleriyle, onun izin isteğini geri çevirmiştir. Firaseti ile meseleyi kavrayan ve

Resûlullah ile birlikte hicret etme şerefine nail olacağını anlayan Hz. Ebu Bekir iki deve satın alarak, onları beslemeye başlamıştı. Hicret günü gelip çattığında cereyan eden olayları, olayların görgü şahidi olan Hz. Âişe bize şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber bize ya sabah, ya akşam gelirdi. Ancak Allah'ın kendisine hicret için izin verdiği gün, tam öğle saatinde geldi. O saatte hiç gelmezdi. Babam O'nu görünce "Hz. Peygamber bu saatte gelmezdi. Mutlaka önemli bir sebebi vardır." dedi. Efendimiz, içeri girince babam oturduğu yerden kalkıp yerini O'na verdi. Babamın yanında ben ve kız kardeşim Esma vardı. Allah Resûlü, babama "Onları dışarı çıkar." dedi. Babam "Ey Allah'ın Resûlü! Onlar benim kızlarımdır. Anam babam sana feda olsun. Acaba bu iş nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Allah bana Mekke'den çıkmaya ve hicrete izin verdi." dedi. Babam "Ey Allah'ın Resûlü! Sana arkadaş olmak istiyorum" dedi. Hz. Peygamber de: "Ben de seni beraber götürmek için geldim." dedi. O güne kadar bir kimsenin sevincinden ağladığını görmemi'im. O gün babam sevincinden hüngür hüngür ağladı ve "Ey Allah'ın Resûlü! Şu iki deveyi bunun için hazırlamıştım." dedi. Sonra kendilerine yol göstermek için Abdullah b. Uraykıd'ı kiraladılar.

Belki neticede ölümün de olabileceği böyle bir yolculuk için sevinçten ağlamak. Aklı-fikri maddenin dar kalıpları içine sıkışmış insanlar için bunu anlamak ve anlatmak ne kadar da zor!

Ve nihayet yola çıkılır.

Hemen herkesin bildiği gibi, hicretin en heyecanlı yeri, müşriklerin takibinden kaçarken Efendimiz ve Ebu Bekir'in Hira dağındaki Sevr Mağarasına sığınmalarıdır. Kendilerini takip eden müşrikler, mağaraya geliyorlar ve bir örümcek ağı ile karşılaşıp geriye dönüyorlar. O anda Hz. Ebu Bekir, Efendimiz'e "Allah'a yemin ederim ki, kendim için üzülmüyorum. Fakat hoşuma gitmeyen bir şeyin sana ulaştığını görürsem çok üzülürüm." der. İtminan ve eman Paygamberi ise "Üçüncüleri Allah olan iki kişi için niye bu kadar üzülüyorsun ki? Ta-

salanma. Allah bizimle beraberdir!" buyurarak kendisi için endişelenen arkadaşını teselli eder.

Uzun, tehlikeli ve yorucu yolculuktan sonra Medine'ye varıldığında, Hz. Ebu Bekir Allah Resûlü (*s.a.s.*) tarafından Hârice b. Zeyd b. Ebu Züheyr ile kardeş kılınır. Kendine gösterilen yere yerleştikten sonra, yine Abdullah b. Uraykıd aracılığı ile eşi Ümmü Ruman, Esma ve Âişe'yi, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) hanımı Sevde, kızları Fâtıma ve Ümmü Gülsüm'le birlikte Medine'ye getirtir.

f. Feraseti

Feraset, peygamber mantığı diye tanımladığımız fetanetin ayrı bir boyutu ve toplum içinde önemli misyon sahiplerinin vazgeçilmez vasfıdır. Bunu, olaylara tekaddüm etme, meselelerin perde arkasını hemen kavrayabilme, problemler karşısında çok alternatifli çözümler üretebilme diye de tarif edebiliriz. Bu tariften hareket edecek olursak, Hz. Ebu Bekir bu anlamdaki ferasetin kendisinde tecessüm ettiği bir kişidir. Onun bu özelliğine delâlet edecek birçok hâdiseyi peşi peşine sıralamamız mümkün. Mesela; o, Hz. Ömer gibi bir dâhiyi dahi sarsıntıya sevk eden Hudeybiye Antlaşması'nı Allah Resûlü'nün kabul etmesi karşısında hiç şaşırmamış, başta Hz. Ömer olmak üzere, kendisine gelen herkese Hz. Peygamber'in bir bildiği olduğunu söyleyerek sabır ve temkin tavsiye etmişti. Şu sözler Hz. Ebu Bekir'e ait: "İslâmiyet'te Hudeybiye fethinden daha büyük fetih olmamıştır. Fakat halk o gün Muhammed'le Rabbi arasındaki sırrı idrak edemiyor ve acele ediyorlardı."

Onun ferasetinden ayrı bir kesiti Ebu Said el-Hudrî anlatıyor: "Peygamber Efendimiz, vefat ettiği hastalığında başına bir sargı bağlayıp mescide geldi ve yavaş yavaş ilerleyip, minberin yanına vardı. Biz de O'na bakıyorduk. Nihayet minbere çıkıp oturdu ve:

- Ey nâs! Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben şimdi Kevser Havuzu başındayım. Şunu bilin ki, bir kula

Cenâb-ı Allah 'İstiyorsan ben sana dünyayı ve dünyanın bütün zevk ve nimetlerini vereyim.' demiş, o ise âhireti seçmiştir." dedi.

Ebu Said diyor ki; hiç kimse Peygamberimizin bu sözünden bir şey anlayamadı. Ancak Ebu Bekir, gözleri yaşararak:

'Anam babam sana feda olsun. Babalarımızı, analarımızı, kendimizi ve mallarımızı sana kurban ederiz!' dedi. Zaten Peygamber Efendimizi bir daha minberde görmek bize nasip olmadı.

Hz. Ebu Bekir'in Allah Resûlü'nün vefatı münasebetiyle cereyan eden olaylarda oynamış olduğu rol, onun ferasetinin ayrı göstergesidir. Vak'anın müşahidi İbn Abbas, bunları şu şekilde dile getiriyor:

"Peygamber Efendimizin vefatında Hz. Ebu Bekir Resûlullah'ın yanından çıktığı zaman Hz. Ömer halka: "Resûlullah ölmemiştir!" diyordu. Ebu Bekir (*r.a.*):

"Ya Ömer! Otur!" dediyse de Ömer oturmamakta diretti. Ebu Bekir minbere çıktı. Bunun üzerine halk Ömer'i bırakıp Ebu Bekir'i dinlemeye koyuldular. Ebu Bekir Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi:

"Sizden kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Ve kim Allah'a ibadet ediyor idiyse, bilsin ki Allah bâkidir ve O'nun için ölüm yoktur. Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Mübin'de: 'Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Demek eğer o ölür veya öldürülürse geri mi döneceksiniz? Kim geri dönerse Allah'a hiçbir surette zarar veremez. Allah ise şükredenlere karşılık verecektir' buyurmuştur."

Ashab o kadar büyük bir şaşkınlık içine girmişlerdi ki, Hz. Ebu Bekir okuyana kadar Allah'ın bu âyeti indirdiğini sanki bilmiyorlardı da, Ebu Bekir'den öğrenmişlerdi. Bunları Hz. Ebu Bekir'den işiten her sahabi bu âyeti okumaya başlamıştı. Ömer (*r.a.*) de:

"Vallahi Ebu Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar Peygamberin vefatı hakkında kanaatim yoktu. Onun okuduğunu işitince dehşet

içinde kaldım. Ayaklarım beni tutmaz olmuştu. Nihayet Ebu Bekir'den: 'Habibim, tabi Sen de öleceksin, onlar da ölecekler' âyetini işitince artık Hz. Peygamber'in vefatına kanaat getirerek bulunduğum yere düştüm." demiştir.

g. Savaşlardaki Konumu

Hz. Ebu Bekir, Allah Resûlü'nün katılmış olduğu bütün savaşlara iştirak etmiştir. Onun hatıralarda iz bırakan ve Bedir, Uhud, Hudeybiye denince akla gelen birkaç hâdisesini kısaca aktarmada fayda mülâhaza ediyoruz.

Bedir, İslâm tarihinin dönüm noktasında bulunan ve tarihin şekillenmesinde çok önemli yeri olan bir savaştır. Ashab-ı kiramın hemen hepsi bunun farkında ve şuurundadır. Bunu cemaatine telkin eden Nebiler Sultanı ise maddî açıdan "harb stratejisi" adına yapılması gerekli olanları yaptıktan sonra kendini duaya salmıştır. Kendini helak edecek derecede duada bulunan Allah Resûlü'nü gören Hz. Ebu Bekir "Allah'a yemin ederim ki, Allah sana zafer nasib edecek, yüzünü ak çıkartacaktır." diyerek, Nebiler Serveri'nin daha fazla üzülmesini önlemek istemiştir. Savaş esnasında o günlerde müşrikler safında yer alan oğlu Abdurrahman "Var mı benimle savaşacak?" diye Müslümanlara meydan okuduğunda, Hz. Ebu Bekir oğlu ile savaşmak için ayağa kalkmış, fakat Hz. Peygamber (*s.a.s.*) mani olmuştur. Abdurrahman daha sonraları Müslüman olmuş ve yukarıdaki hâdiseden bahis açarak, babasına "Şayet Bedir'de karşıma çıksaydın, vuruşmaktan vazgeçer seni öldürmezdim." demiş; buna karşılık Hz. Ebu Bekir "Sen bana hücum etseydin, ben vazgeçmezdim." diye cevap vermiştir.

Uhud Savaşı'nın en tehlikeli anlarında dahi Hz. Ebu Bekir, Allah Resûlü'nün yanından hiç ayrılmamış ve O'nun muhafızı olmuştur. Hatta savaş sonunda Ebu Süfyan'ın Efendimizi arayıp sorduğu dağa sığınmış topluluğa "Muhammed (*s.a.s.*) aranızda mı?" dedikten sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i de sorması şâyân-ı dikkattir.

Hz. Ebu Bekir Benî Mustalık Savaşı'nda muhacirlerin sancaktarlığını yapmış, Zatu's-Selasil Gazvesine katılmış, Hudeybiye'de herkesin bildiği temkini ve tevekkülü içersinde kendisine yaraşan vazifeyi yapmış, Hayber Savaşı sırasında cereyan eden istişarede hurma ağaçlarının yakılmaması noktasında beyan ettiği fikir kabullenilmiş, Huneyn Savaşı'nda İbn Hişam'ın ifadesiyle, yerinden oynamayan bir kaya gibi sebat etmiştir. Yine onun ifadesiyle çeşitli seriyyelerde bulunmuş, hicretin 9. senesinde Allah Resûlü'nün emriyle Hac Emirliği vazifesini deruhde etmiş ve Efendimizin vefatı öncesinde cemaate namaz kıldırmıştır.

Çeşitli yönleri ile Hz. Ebu Bekir üst başlığı altında, o yüce kâmetin bazı özelliklerini bir-iki misal ışığında anlatmaya çalıştık. Bu faslı İbn Abbas'ın Hz. Ebu Bekir ile ilgili yaptığı değerlendirmesi ile bitiriyoruz.

"Allah u Teâlâ Ebu Bekir'e rahmet etsin. Vallahi o Kur'ân okur, taraf tutmaz, gayr-i meşru yola sapmaz, şeriatın hoş karşılamadıklarından men eder, dinini bilir, Allah'tan korkar, gecelerini namaz, gündüzlerini oruçla geçirirdi. Dünyaya bel bağlamazdı. Halk arasında adaletle hükmetmeye son derece dikkat ederdi. Ma'rûfu emreder, iyiliğe koşardı. Her hâlukârda şükrederdi. Dünyaya bel bağlamamak ve az ile yetinmekte arkadaşlarından üstündü. Onu ayıplayana ve onda eksiklik bulana da Allah kıyamet gününe kadar lânetçileri musallat kılsın."

7. Hilafeti Zamanındaki Olaylar

a. Halife Seçilmesi

Allah Resûlü'nün vefatını takip eden zaman dilimi, yönetim biçiminin tespit ve tayini açısından İslâm tarihinin belki de en kritik dönemidir. Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) arkadaş olma şerefine nail olmuş sahâbenin hemen hepsi bu durumun şuurunda ve farkındadırlar. Ne var ki, Nebiler Serveri'nin, vefatından önce, yerine geçecek kimseyi tayin etmemiş oluşu, yönetim biçimi problemini girift bir hale

getirmiştir. Tam bu aşamada yolların ayrım noktasında bulunan sahâbe, farklı düşüncelerin saikiyle meşhur Sakîfetü Benî Sâide'de toplanmış ve Efendimizin yerine geçecek kişiyi tespit etmek için müzakerelere başlamışlardı. Çoğunluğunu Ensar'ın oluşturduğu bu toplulukta genel düşünce, kendilerinden olan Sa'd b. Ubâde'nin halife seçilmesi merkezindeydi. Bu konuda ileri sürülen tezler, oradaki cemaati ikna edecek mahiyet arz ediyordu. Yalnız, topluluk içinden bazıları bu fikre karşı çıkınca "Ensar'dan bir emir, Muhacirîn'den bir emir" seçilmesinde karar kılındı.

Bu arada bazı kişiler, Allah Resûlü'nün "ümmetin emini" dediği Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh'ın emir seçilmesini istiyordu. Teklif kendisine ulaştırıldığında "Sıddîk ve ikinin ikincisi aranızda iken nasıl bana gelirsiniz?" diyerek bu teklifi geri çevirdi. Onun "sıddîk" ve "ikinin ikincisi" dediği kişi Hz. Ebu Bekir'den başkası değildi.

Aslında Efendimiz (*s.a.s.*) her ne kadar bir emir tavsiyesi veya tayininde bulunmamış olsa da, hastalığı esnasında Hz. Âişe'nin vâki bütün itirazlarına rağmen, namazı Hz. Ebu Bekir'in kıldırmasını emretmesi; bir kadının "Sizden sonra buraya geldiğimde sizi bulamazsam kime gideyim?" sorusuna "Ebu Bekir'e git." demesi, birçok sahâbînin görüşüne göre, Hz. Ebu Bekir'in emir tayin edilmesinin göstergeleri idi. Büt. bunlara ilaveten, yukarıda da geçtiği üzere, Uhud Savaşı sonrası dağa sığınan Resûl-i Ekrem Efendimizin öldüğü duyulmuştu. Haberin tahkiki adına Ebu Süfyan, dağın eteklerine kadar gelip, Efendimiz'in sağ olup olmadığını sorduktan sonra hemen ardından Hz. Ebu Bekir'i sorması, Hz. Ebu Bekir'in, Müslümanlar içindeki konumunun dışarıdan bile bilindiğini ifade etmesi açısından yeterli fikir vereceği kanaatindeyiz.

Nitekim Sakîfetü Benî Saide'de devam eden toplantıyı haber alan Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'i de yanına alarak, oraya gider. Ensar ve Muhacirîn'den birer emir olması üzerinde varılan kararı öğrenir. Bunun üzerine kalkıp Ensar'a hitaben bir konuşma yapmak ister. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'e mani olur ve kendisi şu tarihî konuşma-

yı yapar: "Şüphesiz Allah-u Teâlâ bizim aramızda ümmetine şahit olmak üzere bir Resûl gönderdi. Yalnız O'na ibadet edip birlesinler diye... Halbuki onlar o vakit Allah'tan başka taştan ya da ağaçtan yapılmış çeşitli tanrılara tapınmakta idiler. Araplar atalarının dinlerini bırakmayı bir türlü hazmedemediler. Allah O'nun kavminden ilk Muhacirleri, O'nu tasdik etmek ve O'nu teselli etmek, kavminin onlara çeşitli eziyetlerine ve onları yalanlamalarına karşı sabırlı olmak konusunda özellikle seçti. Bütün insanlar onlara karşı aslanın kükremesini andıran bir şekilde muhalefet etti. Fakat onlar az oldukları için ve insanlar onların dediklerini kabul etmiyorlar diye yalnızlık duygusuna kendilerini kaptırmadılar. Bu bakımdan onlar bu toprak parçasında Allah'a ilk ibadet edenler, Allah'a ve Resûlüne ilk iman eden kimseler oldular. Onlar Resûlullah'ın dost ve aşiretinin bireyleridirler. Bu yüzden onlar bu işe en çok hak sahibi olanlardır. Zalimlerden başka kimse onlarla çekişmez" dedikten sonra, Ensar'ın hakkını da teslim ederek onların İslâm'a olan hizmetlerini ve Müslümanlar arasındaki konumunu şu şekilde özetledi: "Ey Ensar topluluğu! Sizlerin dinde fazilet, İslâm'da ise öncelik sahibi olduğunuzu kimse inkâr edemez. Allah sizlerden dininin ve Resûlü'nün yardımcısı olarak razı oldu. Bu yüzden Elçisi'nin yanınıza hicret etmesini istedi. Ashabının ve hanımlarının çoğu sizlerden oluşmaktadır. İlk hicret edenlerin dışında sizin konumunuzda olan kimseyi göremiyoruz. Bu yüzden: Biz emir; siz ise vezirsiniz. Siz olmadan hiçbir istişare yapılmayacağı gibi hiçbir iş de kesilip atılamaz."

Yalnız Hz. Ebu Bekir'in bu konuşmayı yapmaktan maksadı, kendisinin değil Hz. Ömer veya Ebu Ubeyde'den birinin emir seçilmesi istikametindedir. Nitekim bunu teklif de eder. Fakat onlar "Sen muhacirlerin en faziletlisi, Resûlüllah'ın sığındığı mağarada O'na arkadaşlık eden tek şahıs ve namazları kıldırmakla görevlendirdiği kişisin. Namaz, İslâm dininde en faziletli ibadettir. Bu yüzden kimse senin önüne geçemez." derler ve hemen Hz. Ebu Bekir'e biat ederler. Peşi sıra Beşir b. Sa'd ve orada bulunan kişiler biat ederler. Ertesi gün biat merasi-

mi mescitte tekrar edilir. Hz. Ali ve Zübeyr'in biat esnasında mescitte bulunmadığı, bunun üzerine bulundukları yerden çağırtılarak biat ettikleri rivayet edilmektedir.

b. İlk Hutbesi

Hz. Ebu Bekir'in ilk hutbesi, günümüzde herkesin kabulüne vabeste olan kavram ile 'hükümet programı' mahiyetini taşımaktadır. O bu hutbesinde hilafeti boyunca takip edeceği genel siyaseti kısa ve öz bir şekilde ifade etmiştir. Hutbesi şöyledir:

"Başınıza geçmiş olmam, içinizde benden iyisi yoktur demek değildir. Fakat Kur'ân-ı Kerim nâzil olmuş, Allah Resûlü dinin hükümlerini açıklamış ve bize aklın en üstününün takva olduğunu, akılsızlığın en koyusunun da fısk olduğunu bildirmiştir. Şunu bilin ki, en kuvvetliniz; benim yanımda mazlûmun hakkını kendisinden alıncaya kadar en zayıfınızdır. En zayıfınız da, yanımda hakkını zâlimden alıncaya kadar en kuvvetlinizdir.

Ey insanlar! Ben ancak Resûlüllah'ın yoluna tâbiyim. Ben aklıma ve arzuma göre hareket etmeye yetkili değilim. Şu halde ben, eğer iyi olur, iyilik edersem bana yardım ediniz. Ve eğer doğru yoldan çıkarsam beni doğru yola çağırınız. Bu sözümü söyler, kendim ve sizler için Allah'tan mağfiret dilerim."

Fazileti dost-düşman herkes tarafından kabul edilen Hz. Ebu Bekir'in aktarmaya çalıştığımız ortamda halife olması, muhtemel bin bir türlü fitneyi önleyici bir unsur olmuştur. Onun vefatını müteakip cereyan eden olaylar da bu tesbiti doğrulayan birer vâkıadır.

c. Üsame Ordusunun Bizans'a Gönderilişi

Allah Resûlü (*s.a.s.*) vefatından az önce Üsame b. Zeyd komutasında bir orduyu Bizans üzerine göndermeyi hedeflemiş ve bunun için toplanan ordu Medine'den üç mil uzak bir yerde karargah kurmuştu. Fakat ordu hareket etmeden önce Efendimizin vefatı, durumu değiştirdi. Hz. Ömer'in de içlerinde bulunduğu bir grup, ordunun sefere çıkmasına, irtidat edenlerden dolayı Medine'nin tehlike

içinde bulunması ve bu orduya ihtiyaç bulunduğunu nazara alarak karşı çıkmış, Hz. Ebu Bekir ise "Vallahi Resûlullah'ın bağladığı bir bayrağı çözmem. Alıcı kuşlar bizi kapsa da, köpekler mü'minlerin annelerinin çarşaflarını çekiştirse de Üsame ordusunu göndereceğim." diyerek kararlılığını belirtmişti. Zira Hz. Ebu Bekir, Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) emrini verdiği bir meselenin şûrâya danışılacak meselelerden olmadığına inanıyordu. O arada bazıları, âzadlı bir kölenin oğlu olan Hz. Üsame b. Zeyd'in ordu komutanlığından azlini istedi. Hz. Ebu Bekir ise "Resûlullah'ın tayin ettiği kimseyi azletmemi mi istiyorsunuz? diye onlara şiddetle karşı çıktı. Evet, işte feraset, azim ve kararlılık sahibi bu zât, ordusunu Bizans önlerine yaya olarak uğurlarken, atının üzerinde giden Hz. Üsame b. Zeyd ile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

"Ey Resûlüllah'ın halifesi! Ben binmişim, sen yaya yürüyorsun. Ya sen de bineceksin veya ben de ineceğim."

Ebu Bekir:

"Vallahi ne sen inersin, ne de ben binerim. Ben de Allah yolunda bir saat yürüyüp ayaklarımı tozlandırsam ne olur? Zira Allah yolunda gazâ eden bir kimsenin attığı her adım başına, Cenâb-ı Hak yedi yüz hasene yazar, yedi yüz derece verir ve yedi yüz günahını siler." dedikten sonra, ona:

"Ömer b. Hattab'ı bana yardımcı olarak bırakmayı uygun görürsen memnun olurum." dedi. Hz. Üsame de Hz. Ebu Bekir'in bu teklifini kabul edip Hz. Ömer'in kalması için izin verdi.

Bu arada Hz. Ebu Bekir'in ordu kumandanı Hz. Üsame'ye yaptığı şu tavsiye, İslâm Savaş Hukuku adına çok önemli gerçekleri ihtiva etmektedir. "Hiyanet etmeyin, aşırılık yapmayın, ahdinizi bozmayın. Öldürülmüş olan insanların organlarını kesmeyin. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesip yakmayın. Meyve veren hiçbir ağacı kesmeyin. Koyun, sığır veya develeri yemek ihtiyacı dışında boğazlamayın. Yolda manastırlara kapanmış kişilere rastlarsanız, onlara dokunmayın."

d. Yalancı Peygamberlerle Savaşması

Allah Resûlü'nün hayatında ve vefatını takip eden yıllarda peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan bazı insanlar olmuştur. Bunlardan en meşhurları, Müseylimetü'l-Kezzab, Secah bint Haris, Esvedü'l-Ansî olarak bilinen Ayhale b. Ka'b b. Avf el-Ansî ve Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el-Esedî'dir. Bunlardan Müseylime'nin "senetü'l-vüfûd" adı verilen, heyetlerin akın akın Medine'ye gelip Allah Resûlü (*s.a.s.*) ile görüştüğü sene, mensup olduğu Benî Hanife kabilesi heyetiyle Medine'ye geldiği rivayet edilir. O görüşmede Müseylime, Efendimiz'e "Ölümünden sonra peygamberlik işini bana bırakırsan, sana tâbi olurum." teklifini yapmış, Allah Resûlü (*s.a.s.*) ise elindeki hurma dalını ona göstererek: "Şayet benden şu kadarcık hurma dalı istemiş olsaydın onu bile asla sana vermezdim. Ben Allah'ın, senin hakkındaki emrine aykırı hareket edemem. Bana itaat etmekten yüz çevirirsen Allah seni mutlaka tepeleyecektir." cevabını vermiştir. Kaynaklarımız Medine dönüşü Müseylime'nin peygamberliğini ilan ettiğini anlatır. İçki ve zinayı helal kılan, kendine muhalefet edenleri öldüren, ezana "Müseylime, Allah'ın Resûlüdür." ilâvesini yapan Müseylimetü'l-Kezzab, bir defa Allah Resûlü'ne (*s.a.s.*) iki elçi göndererek kendisinin de peygamber olduğunu bildirir. Efendimiz gelen elçilere "Siz onu tasdik ediyor musunuz?" diye sorar. Onlar, bunu tasdik ettiklerini bildirince, Efendimiz (*s.a.s.*), "Şayet elçilerin öldürülmesi caiz olsaydı sizi öldürürdüm!" der ve şu mektubu yazdırır: "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla; Allah'ın Elçisi Muhammed'den yalancı Müseylime'ye. Allah'ın selâmı hidayete tâbi olanların üzerine olsun. Allah, kullarından dilediğini yeryüzüne vâris kılar. Âkıbet, Allah'tan korkup sakınanlarındır."

Yalancı peygamberlerin ortaya çıkış sebebi olarak yapılan yorumlar, özellikle Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) Medine'de site devletini kurmasından sonra, liderliğin peygamberlikle başarıya ulaşacağı hususunda bir genel kabulün olduğu, bu sebeple liderlik iddiasında bulunan insanların, bu iddialarını halkın anlayışına mümaşât ederek

peygamberlikle birleştirdiği merkezindedir. Nitekim gerek Müseylime, gerek Esved'in bu çıkışları, tarihî, siyasî ve sosyal şartlar zaviyesinden incelendiğinde, yukarıda yapılan yorumun haklılığı ortaya çıkmaktadır. Bu arada cahiliye Arap anlayışında var olan, kabile taassubunun, böylesi hareketlerin çıkışında olmasa dahi, zuhur sonrası güç ve kuvvet bulmasında rol oynadığı söylenebilir. Mesela şu vak'a bu konuda başlı başına bir delildir: Nemr kabilesinden Talha, bir gün Müseylime'nin yanına gelerek peygamberlik iddiası hakkında bazı sorular sordu. Verilen cevaplardan sonra "Senin yalancılığına, Muhammed'in ise doğruluğuna şehadet ederim. Ne var ki Rabia'nın yalancısı, Mudar'ın doğru sözlüsünden bana daha sevimli geliyor." dedi ve Müseylime saflarına katıldı.

İşte Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) vefatı, ortaya çıkmış veya ortaya çıkmak için fırsat kollayan böylesi insanların zuhuruna imkân vermiş oldu. Ve bunlar teker teker ortaya çıkarak, etrafına taraftar toplamaya başladılar. Bu, İslâm'ın vahdetini zedeleyen ve mutlaka önlenmesi gereken isyan hareketleri idi. Bu sebeple Hz. Ebu Bekir, Tuleyha b. Huveylid'in üzerine Hz. Halid'i göndermeye karar verdi. Yalnız önce ona tâbi olan Benî Esed, Gatafan, Tayy kabileleri ile konuşmak üzere Adiyy b. Hâtim'i gönderdi. Adiyy bu kabilelerle yaptığı konuşmalarda Tayy kabilesinden yaklaşık 1000 kişiyi inançlarından vazgeçirerek Hz. Halid'in ordusuna katmayı başardı. Hz. Halid, savaş öncesi Tuleyha ile son kez görüştü ise de onların fikirlerinden vazgeçmeyeceğini anladı. 6000 kişilik İslâm ordusu, Tuleyha ve taraftarlarını Buzaha adı verilen bu savaşta müthiş bir yenilgiye uğrattı. Tuleyha yenileceğini anladığı anda karısı ile birlikte Şam'a doğru kaçtı ve orada Kelb kabilesinin himayesine girdi. Daha sonraları Esed ve Gatafan kabilelerinin Müslüman olduğu haberini alan Tuleyha, tevbe ederek samimi bir Müslüman oldu. Hz. Ebu Bekir ile yüz yüze gelmekten kaçınan Tuleyha, Hz. Ömer'e biat etti. Onun zamanında Irak ve Nihavend savaşlarına katıldığı rivayet edilir.

Müseylime'ye gelince: Hz. Ebu Bekir onun üzerine peşi peşine İkrime b. Ebu Cehil ve Şurahbil b. Hasene'yi gönderdi. Yalnız İkrime, Şurahbil ordusu gelmeden Müseylime ile savaşmış ve yenilmişti. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, Halid b. Velid'i takviye kuvvet olarak gönderdi. Halid'in Medine'den yola çıktığını haber alan Müseylime, Yemame içlerine doğru çekilerek ordusunu toparladı. Nihayet (Yemame yakınlarında) "Akraba" adı verilen yerde iki ordu savaştı. Çok kanlı bir savaş oldu. Savaşta 700'ü Kur'ân hafızı olan 1200 Müslüman'ın şehit oluşu, bu konuda bir fikir verir zannediyoruz. Allah'ın izniyle savaş, Müslümanların galibiyeti ile neticelendi. Müseylime, Hz. Hamza'yı Uhud'da şehid eden Hz. Vahşî b. Harb tarafından öldürüldü. Onun, Müseylime'yi öldürmesinden sonra "Ey insanlar! Ben Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi'yim. Kâfir iken insanların en hayırlısı Hamza b. Abdülmuttalib'i, Müslüman olduğumda ise insanların en kötüsü Müseylimetü'l-Kezzab'ı öldürdüm!" demesi çok meşhurdur. Savaş sonunda, Hz. Halid, Benî Hanife'den Müccae ile anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre altınlar, gümüşler, silahlar ve esirlerin yarısı Müslümanların olacaktır. Bu savaşta Hz. Ömer'in ağabeyi Zeyd b. Hattab, Ebu Huzeyfe b. Utbe, onun kölesi Sâlim, Sâbit b. Said el-Ensari, Abbad b. Bişr, Abdullah b. el- Âmirî, Ma'n b. Adiyy ve Ubeyy b. Selûl'ün oğlu Abdullah gibi sahâbe-i kiramın ileri gelenleri şehit olmuştur.

Secah binti Haris, Mezopotamya'da Benî Tağlib kabilesi arasında ikamet eden Hıristiyan bir kadındır. Aynı zamanda bir kâhin olan bu kadın, peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra dinini terk ederek Arabistan'a gelir. Orada Hz. Ebu Bekir'i kabullenmek istemeyen Benî Temim kabilesi ile anlaşır. Secah önce irtidat etmeyen ve Hz. Ebu Bekir idaresine bağlı kalan Benî Temim kabilesinin bazı beyleri ile savaşır. Sonra askerleri ile birlikte Yemame'ye Müseylime üzerine gider. Kaynaklar bir taraftan İkrime ve Şurahbil diğer taraftan Secah ile savaşmayı göze alamayan Müseylime'nin Secah ile "Yeryüzünün yarısı senin, yarısı benim!" şartı ile anlaşma yap-

tığını, hatta onunla evlenerek mehir olarak Yemame mahsullerinin yarısını Secah'e verdiğini kaydeder. Secah, Halid b. Velid'in Yemame'ye yaklaştığı haberini aldığında mehir olarak kabul ettiği Yemame mahsullerinin yarısını alarak Mezopotamya'ya geri döner. Kabilesi Benî Tağlib ile birlikte Müslüman olur. Daha sonraları Basra'ya yerleşen Secah, Semure b. Cündüp'ün Basra valiliği yıllarında vefat eder.

Esvedü'l-Ansî ise, Hicrî 10. yılda Yemen'de peygamberlik iddiası ile ortaya çıktı. Kendisine "Rahmanü'l-Yemen" adını veren Esved, insanları çok etkileyen bir kişiliğe sahipti. Allah Resûlü hayatta iken peygamberliğini ilan eden Esved, etrafına çok taraftar toplamıştı. Yapılan savaşlar sonunda Yemen'in neredeyse bütününü ele geçirdi. Allah Resûlü (*s.a.s.*), Yemen Valisi Muaz b. Cebel'e Esved'in öldürülmesi emrini verdi. Muaz bu emri alır almaz Yemen'de kabileleri teker teker dolaşarak, bir taraftan İslâm'ı anlattı, diğer taraftan Esved'e karşı ordu topladı. Esved, San'a şehrini ele geçirdiğinde, kendisine ilk karşı çıkanlardan biri olan Şehr b. Bâzân'ı öldürmüş ve onun karısı Azâd ile evlenmişti. Fakat Azâd kocasını öldüren Esved'i hiç istemiyor ve ondan nefret ediyordu. Hz. Peygamber'den (*s.a.s.*) Esved'in öldürülme emri gelince, Firuz ed-Deylemî, amcasının kızı olan Azâd'a bunu söyledi ve kendisine yardımcı olmasını istedi. Azâd onlara yardımcı oldu. Azâd bir gece amcası oğlu Firuz ve arkadaşları ile Esved'i yatağında öldürdü. Böylece bir fitnenin daha önü alınmış oldu. Esved'in öldürüldüğü haberi, Nebiler Sultanı'na vefat ettiği günün sabahı ulaştı.

e. İrtidat Hâdiseleri ve Yapılan Savaşlar

İrtidat, lügat mânâsı itibariyle yüz çevirmek, vazgeçmek, reddetmek, geri dönmek demektir. Istılahta ise bu kelime, iman ettikten sonra, İslâm'dan dönme anlamında kullanılır. Buna göre mürted, İslâm dininden vazgeçen insan anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim "Sizden her kim dininden döner ve kâfirlikte devam ederek ölürse, işte onların dünyada da, âhirette de yaptıkları boşa gider. Bunlar cehen-

nemlik olup orada ebedî kalacaklardır." *(2. Bakara:217)* âyetiyle dinden dönme ve onun ceza bazında uhrevî boyutuna işarette bulunmuştur.

İrtidat olayları, Hz. Ebu Bekir hilafet makamına geçer geçmez başlayan ve bulaşıcı hastalık gibi, bir yerde patlak veren ve çok kısa bir sürede neredeyse çevre kabilelerin bütününü içine alan dinî görünümlü siyasî hâdiselerdir. Bunun yanı sıra, Efendimiz (*s.a.s.*) döneminde problem olmayan Yahudi ve Hıristiyanların da Hz. Ebu Bekir idaresine baş kaldırdığı bilinen hâdiselerdendir. Hz. Peygamber'den (*s.a.s.*) sonra İslâmî esaslar çerçevesinde yeniden yapılanmak zorunda olan devlet mekanizmasındaki zorluklar ve belirsizlik bir tarafa, bir de iç bünyede meydana gelen bu irtidat hâdiseleri Hz. Ebu Bekir'i alabildiğine üzmüş ve yormuştu. Öyle ki, belki Hz. Ebu Bekir'den başkası bu güçlüklere tahammülde zorluk çekebilirdi. Nitekim Hz. Âişe validemiz bu gerçeğe temas ederek şöyle der: "Resûlullah vefat ettiğinde, babamın karşılaştığı zorluklar sağlam dağlara yüklenseydi, onları paramparça ederdi. Allah'a yemin ederim ki, babam insanların ihtilâfa düştükleri her konuyu, İslâm'daki değer ve ilgisine göre en süratli bir biçimde çözdü."

İrtidat eden kabileler şunlardır: Fezare, Gatafan, Benî Amir, Benî Süleym, Benî Temim, Benî Bekr ve Kindeliler'den bir grup ve Benî Yerbu kabilesi. Bu kabilelerin irtidat ediş sebepleri üzerinde çeşitli mülâhazalar serdedilmiştir. Biz bu mülâhazalardan bazılarını, irtidat hâdiselerinin daha iyi anlaşılmasına faydalı olacağı düşüncesiyle kısa kısa sunmak istiyoruz.

1. Hemen herkesin bildiği gibi, Ceziretü'l-Arap'taki kabilelerin birçoğu, Mekke fethinden sonra Müslüman olmuştu. Mekke fethi ile Efendimizin (*s.a.s.*) vefatı arasında geçen yaklaşık 2 yıllık süre içinde, bu kabileler İslâm'ı tam anlamıyla öğrenememiş, iman kalplerinde oturaklaşmamıştı. Böylece eski inanç, örf ve âdetlerini terk edecek kadar köklü bir imana sahip olamayan bu insan-

lar, Hz. Peygamber'in vefatını takip eden devrede, sahte peygamberlerin safında yerlerini rahatlıkla aldılar.

2. Bu insanlar İslâm'ı kendileri ile sadece Hz. Peygamber (*s.a.s.*) arasında geçerli olan bir akit olarak kabul ediyorlardı. Allah Resûlü'nün vefatından sonra bu akdin hükmünün kalktığına inanıyorlardı.
3. Çöl hayatının serbestiyeti içinde kendi başlarına buyruk olan, kanun, nizam dinlemeyen, bir otoriteye boyun eğmeye alışmamış olan bu insanlar, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) vefatını bahane ederek irtidat etmişlerdi.
4. İman ve İslâm'a ait esasların, irtidat eden kişilerin kalbinde oturaklaşmadığını yukarıda söylemiştik. Bu sebepten olsa gerek, bunlar İslâm'ın beş şartından biri olan zekâtı, halifenin kendilerinden zorla aldığı bir vergi olarak kabullendiler ve onu vermemekte direndiler.
5. Bir başka görüşe göre, bunlar zekâtın farz bir ibadet olduğunu kabul ediyor; ama onun sadece Resûlüllah'a verileceğine inanıyorlardı. Hatta bu görüşte olanlar "Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın. Onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur ve tatmin kaynağıdır. Allah her şeyi hakkıyla işitir, bilir." *(9. Tevbe:103)* âyetini delil göstererek, "Biz zekâtımızı ancak duası bizim için huzur ve sükûn vesilesi olan Resûlüllah'a veririz. O vefat ettiğine göre, kimseye zekât vermek mecburiyetinde değiliz." diyorlardı. Dolayısıyla, onlara göre, Hz. Ebu Bekir'in, bu kişilerden zekât istemeye ne hakkı, ne de yetkisi vardı.
6. Allah Resûlü'nün vefatından sonra cahiliye dönemi inanışlarına geri dönerek hilafetin Kureyş'ten birinin eline geçmesini hazmedemediler. Bazıları da, onun Kureyş'in elinde saltanata dönüşeceği endişesini taşıyordu. Kabilecilik taassubunun yeniden gün yüzüne çıktığı bu devrede, Kureyş'in vesayetine girmek istemeyenler irtidat etti. Nitekim daha önce de kaydettiğimiz gibi,

Talha'nın Müseylimetü'l-Kezzab'a "Senin yalancı olduğuna şehadet ederim; fakat bana Rabia'nın bir yalancısı, Mudar'ın doğru sözlü bir peygamberinden daha sevimli geliyor." sözleri bu konuda bizlere fikir vermektedir.

Birkaç madde halinde sebeplerini arz etmeye çalıştığımız bu gelişmeler karşısında Hz. Ebu Bekir çok kararlı bir tutum sergiledi. Onun anlayışına göre İslâm bir bütündü. Zekât gibi bir yönüyle ibadet, diğer yönüyle iktisadî yanı ağırlık kazanan bir ameli yerine getirmemek, hatta bunu "Namaz kılarız; ama zekât vermeyiz" diyerek pazarlık mevzûu haline getirmek, İslâm'ı parçalamaktan başka bir şey değildi. Bu sebeple o, böylesi düşünceler içinde bulunanları mürted kabul etti ve onları siyaseten ölümle cezalandırdı. Zira bunlar İslâm devleti aleyhine bir güç oluşturmuşlar ve onu tehdit edecek bir kıvama gelmek istidadındaydı. Eğer şimdiden tedbir alınmazsa, bu tehdit, sonraki günlerde daha da tehlikeli boyuta yükselebilirdi. Onun için Hz. Ebu Bekir, etrafında yer alan bazılarının "Ey Ebu Bekir! İnsanlara yakınlık göster, onlara yumuşak davran. Hz. Peygamber 'Ben lailâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu diyen Allah'ın hakkının dışında, canını ve malını benden korumuştur.' dediği halde sen bu kişilerle nasıl savaşırsın!" itirazlarına hiç kulak asmamış ve kendi kararlılığı içinde yürüyerek onlara "Allah'a yemin ederim ki, namaz ile zekâtın arasını ayırana kesinlikle savaş açarım, Allah Resûlü'ne verip de bana vermedikleri bir deve yuları dahi olsa yine onlarla savaşırım!" diye cevap vermiştir. Hz. Ebu Bekir'in bu kararına o zaman itiraz edenler arasında Hz. Ömer de vardı. Hz. Ebu Bekir ona "Ben senden yardım beklerken, tersine benim maneviyatımı kırıyorsun. Sen cahiliyede sert mizaçlı biri idin, Müslüman olunca gevşedin. Onlarla nasıl geçineyim. Şiir mi okuyayım? Büyü mü yapayım? Heyhat! Resûlüllah hayattan geçmiş ve vahyin arkası kesilmiştir. Allah'a yemin ederim ki, eğer benden bir deve yularını dahi esirgeseler, elim kılıç tutabildikçe, onlarla savaşacağım!" der.

Ve Hz. Ebu Bekir, bu kararlılığını fiiliyata dökerek Bahreyn'e Alâ b. Hadramî'yi, Umman'a Huzeyfe b. Mihsan ve Arfece el-Barikî'yi, Yemen'e Muhacir b. Ebi Ümeyye'yi, Kudaa'ya Amr b. Âs'ı, Şam tarafına Saîd b. Âs'ı, Hevazin ve Benî Süleym'e Tarfe b. Hâciz'i, Tihametü'l-Yemen'e Süveyd b. Mukarrin'i gönderir. Bazıları uzun, bazıları ise kısa süren mücadeleler sonucu irtidat hâdiselerinin kökü kazınarak, Efendimizin vefatından sonra İslâm Devleti'nin en çok ihtiyacı olan vahdet, Hz. Ebu Bekir'in kararlı tutumu sonucu kısa sürede yeniden sağlanmış olur.

Son olarak bu hususla alâkalı Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd'un değerlendirmelerini sunalım: Hz. Ömer "Ben irtidat savaşları sırasında Ebu Bekir'in benden daha sert ve azimkâr olduğunu gördüm. O halife iken milleti İslâm âdâbına o kadar alıştırmıştı ki, ben başa geçtiğim zaman yönetimde hiç zorluk çekmedim." İbn Mes'ûd ise "Hz. Peygamber'den sonra öyle bir konuma geldik ki, şayet Allah bize Ebu Bekir'i ihsan etmemiş olsaydı, neredeyse helak olup gidecektik. Biz bir deve yavrusu veya yuları için savaşılamayacağı üzerine görüş birliğine varmıştık. Allah, Ebu Bekir'e savaşmak azmini vermişti. Allah'a yemin ederim ki, o irtidat edenleri küçük düşüren plânını, ya da sürgünleriyle sonuçlanacak savaştan başkasını kabul etmiyordu."

f. Fetihler

Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde, dünyada söz sahibi olan iki devlet vardı. Merkezi Medain olan Sasanî devleti ile, başkenti Konstantinopolis (sonradan Hz. Fatih eliyle Müslümanlara hediye edilen bu başkent, İstanbul adını alacaktır) olup Mısır ve Suriye topraklarını hâkimiyet alanı içine katmış bulunan Bizans veya Doğu Roma İmparatorluğu. Allah Resûlü (*s.a.s.*) hayatta iken bu iki devletin başında bulunan şahıslara dinini tebliğ eden mektuplar göndermiş, hatta Sasanî Devleti Başkanı (Kisra-Şehinşah), Yemen valisine hitaben yazdığı mektupta Hz. Muhammed'i (*s.a.s.*) kast ederek "Beni yeni bir dine davet eden bu (haşa) çoban kimdir? Onu

bana gönder!" demişti. Bizans devleti ile çok küçük çapta denilebilecek Mu'te savaşı ve Tebuk seferi olmuştu.

Hz. Ebu Bekir, irtidat hâdiseleri biter bitmez, İyaz b. Ganem ve Halid b. Velid'i Sasanîler üzerine gönderdi. Halid, halifenin bu emrini aldığında daha Yemame'de idi ve Medine'ye dönmemişti. Hz. Halid bu emri alır-almaz Sasanî orduları komutanı Hürmüz'e "Müslüman ol kurtul veya ehl-i zimmet olmayı kabul et, cizye ödemeye razı ol. Aksi halde her şeye hazır ol. Sizin yaşamayı sevdiğiniz kadar, ölmeyi seven bir ordu ile geliyorum." mesajını gönderir. Böylece çok uzun sürecek, bütün Irak topraklarının fethi, Sasanî devletinin tarihe karışması ile son bulacak savaşlar serisini başlatmış olur. Yapılan bu savaşların hepsinde galip gelen büyük askerî dâhi Hz. Halid'in fetih haberleri karşısında Hz. Ebu Bekir'in "Kadınlar Halid gibisini doğurmaktan âcizdir." dediği nakledilir.

Bu arada Dûmetü'l-Cendel isimli mevkide bir kuşatmaya maruz kalan İyaz b. Ganem, Hz. Halid'e haber göndererek yardımına gelmesini ister. Tarihe askerî alanda en kısa mesaj olarak geçen cevabında Halid b. Velid "Geliyorum." der ve o mevkiye süratle intikal ederek, yapılan savaşta galip gelir ve kuşatmayı kırar.

Sasanî cephesinde bu savaşlar devam ederken, Hz. Ebu Bekir; Amr b. Âs, Yezid b. Ebî Süfyan, Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh ve Şurahbil b. Hasene komutasında büyük bir orduyu Bizans üzerine gönderir. Her birinin savaş alanı farklı olan bu komutanlar, Bizans İmparatoru Heraklius'un Hıms'a gelerek büyük bir savaş hazırlığı içinde olduğunu öğrenince, aralarında mektuplaşarak tek bir cephede savaşmanın daha uygun olacağını kararlaştırırlar. Savaş alanı olarak Yermuk vadisi seçilir ve ordular orada toplanmaya başlar. Ordunun toplam sayısı 36.000 civarındadır. Bu gelişmelerden haberdar olan Hz. Ebu Bekir o sıralarda Hira'da bulunan Halid b. Velid'e bir mektup gönderir, yerine Müsenna b. Hârise'yi vekil bırakarak Şam'a takviye kuvvet olarak hareket etmesini emreder. Bu arada Amr b. Âs'ın, Halid'i gelişmelerden haberdar ettiği bir mek-

tupta yardım istediği vâkidir. Hz. Ebu Bekir bu isteğe Hz. Halid'i göndermekle cevap vermiştir; ama Amr b. Âs'a gönderdiği cevabî mektubunda çok önemli bir gerçeğe şöyle işaret etmiştir; "Sizin gibi kimseler, azlıktan dolayı yenilgiye uğramaz. Ne var ki on binlerce kişi günahlarından dolayı yenilgiye uğrayabilir. Bu nedenle kendinizi günahlardan koruyunuz. Bir araya gelip istişare ediniz. Her biriniz kendi askerleriyle bağlantı kursun."

Hz. Halid takviye kuvvet olarak Yermuk'a ulaştığında savaş başlamak üzeredir. Fakat İslâm ordusunun dört ayrı komutan başkanlığında, dört ayrı cephede savaşma hazırlıklarını çok uygun bulmaz ve onlara "Bu bir ölüm kalım savaşıdır. Böyle bir günde övünme, büyüklük taslama kimseye yakışmaz. Allah için savaşıyoruz. Savaşta ihlâstan ayrılmayalım. Cihadınızda Allah'ın rızası gayeniz olsun. Bu savaş, geleceği tayin edecek. Bugün yenilirsek bir daha kendimize gelemeyiz. Yanlış bir savaş düzeni kurmuşsunuz. Hz. Ebu Bekir böyle yaptığınızı bilse mani olur. Her komutan kendi birliği ile değil, bütün İslâm ordusunu yönetsin ve bu sıra ile olsun. Bugün bir komutan yarın başka bir komutan orduya emir versin. İlk günü bana bırakın. Şu Bizanslıları siperlerine gömelim." teklifini yapar ve teklif kabul edilir. Bu yeni savaş düzeni içinde İslâm ordusu savaşa başlar ve gecenin geç vakitlerine kadar devam eden savaş sonucunda Bizans ordusu yenilgiye uğratılır. Kaynaklarımıza göre, yüz yirmi bin Bizans askerinin öldürüldüğü bu büyük savaş sonucunda, Heraklius'un, ikâmet mekânı olan Hıms'tan kaçarken "Elveda sana Suriye, ebediyyen elveda!" dediği rivayet edilir. Böylelikle o günkü coğrafyada en güçlü iki devlet konumunda bulunan İran ve Bizans'tan İran, tarihe karışmış, Bizans ise Anadolu sınırlarına hapsedilmiştir. Savaş devam ederken, Medine'de Hz. Ebu Bekir vefat etmiş ve yerine Hz. Ömer geçmiştir.

8. Hz. Ebu Bekir'e dair bazı satır başları

Hz. Ebu Bekir hadîslerin lafzen rivayet edilmesi cihetini savunduğu için, hata ederim endişesi ile çok fazla hadîs rivayet etmemiş-

tir. Rivayet ettiği toplam hadîs sayısı 142'dir. Onun, rivayet ettiği hadîs sayısının bu kadar az olmasına, sahâbenin büyük çoğunluğunun hayatta olduğu dönemde yaşaması, Hz. Peygamber'den sonra iki yıl gibi kısa bir süre hayat sürmesi ve bu sürenin tümünü de devlet işleriyle doldurması sebep gösterilebilir. Onun Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemlerde bazı meselelere fetva verdiği bilinen gerçeklerdendir. Bu konuda İbn Ömer "Allah Resûlü'nün hayatında fetva veren Ebu Bekir ve Ömer'den başkasını bilmiyorum." der. 23 yıllık Kur'ân'ın nüzul sürecine baştan sona şahid olmuş olan Hz. Ebu Bekir, zaman zaman yapmış olduğu yorumlarla âyetlerin yanlış anlaşılmalarını engellemiştir. Bilmediği meselelerde ise hiç konuşmamayı tercih etmiştir. Mesela; Abese sûresi 31. âyetinde yer alan "ebben"in mânâsını soranlara o: "Bilmediğim hususlarda konuşur, kendi re'yimle te'vile ve tefsire kalkışacak olursam, hangi sema beni gölgelendirir, hangi arz beni barındırır? Benî azab-ı İlâhî'den kim kurtarabilir?" diyerek, bütün ümmet-i Muhammed'e bilmediği hususlarda konuşulmaması noktasında örnek olmuştur.

Hz. Ebu Bekir, halifeliği sırasında kendisine verilen "halîfetullah: Allah'ın halifesi" unvanını kullanmamış, bunun yerine "halîfetü Resûlillah: Resûlüllah'ın halifesi" unvanını kullanmıştır. Cahiliye döneminde kan dâvaları ve diyetlerdeki ihtilâflara bakma, ensab (soy) ilmine vâkıf olma, o devre ait bütün çirkin şeylere bulaşmama, ahlâk ve mizaç itibariyle herkesin gıpta ettiği bir makamda bulunma gibi özellikleri ile saygın bir konumda bulunan Hz. Ebu Bekir, o konumunu İslâm'da da devam ettirmiştir. Hz. Peygamber'in hemen bütün işlerinde kendisine danışması sebebiyle ona "Peygamber veziri" de denilmektedir.[36] Hz. Ebu Bekir, fasih ve beliğ konuşması ile ashab arasında temayüz etmiş biridir. Muhteva itibariyle dolu, kısa ve özlü sözlerinden bazıları şunlardır:

"Sana yol göstermek isteyenden durumu gizleme, aksi takdirde kendini aldatırsın."

---

36 Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in vezir olduklarına dair bir hadîs için bkz.: Tirmizi, Menakıb,16.

"Bir hayrı kaçırırsan onu yakalamaya çalış, ulaşınca da onu geç."

"Sabır imanın yarısı, yakîn ise tamamıdır."

"Ölüme karşı harîs ol, o sana hayat verir."

"Akrabalar arasındaki düşmanlık, ormandaki ateş gibidir."

"Veciz konuşmanın sırrı, boş konuşmayı terk etmektir."

"Dünya mü'minin pazarıdır. Gece ile gündüz sermayesi, güzel ameller ticaret malları, cennet kazançları, cehennem ise zararlarıdır."

"Sırrın senin kanındır, onu akıtma."

Konuşmalarına gelince; bunlardan da bazı pasajların bilinmesinde fayda mülâhaza ediyoruz:

"Ey Allah'ın kulları! Biliniz ki, siz ne zaman biteceğini bilmediğiniz bir ömür süresi içinde gidip geliyorsunuz. Eğer siz, ömrünüzün salih amel işlerken bitmesini temin edebilirseniz, bunu yapınız. Bunu da ancak Allah'ın yardımıyla elde edebilirsiniz. Öyleyse, ömrünüz tamamlanmadan, kötü amellerinizle baş başa kalmadan, imkânlarınızı değerlendirip, sevaplı ameller işlemede acele ediniz. Bazıları bu imkânı başkalarına tanımış; fakat kendilerini unutmuşlardır. Siz onlar gibi olmayınız. Çok acele ediniz! Çok acele ediniz; çünkü arkanızdan çok acele gelen ve sizi yakalamak isteyen bir düşman vardır."

"Öyleyse, gün be gün, saat be saat çalışın. Mazlumun bedduâsından sakının. Kendinizi ölülerden sayın ve sabredin. Çünkü, amelin sırrı sabırdır. Haram işlemekten sakının, Zira bu, fayda verir. İyi şeyleri yapın, kabul edilir. Cenâb-ı Allah'ın sizi sakındırdığı şeyden kendinizi koruyun ve size vaad ettiği rahmetini kazanmaya koşun. Anlayışlı olun. Cenâb-ı Allah, sizden öncekileri helâk etmesinin sebebini; kurtulanların da ne ile kurtulduklarını bildirmiş, kitabında helâli ve haramı, sevdiği ve sevmediği şeyleri açıklamıştır. Bu hususta elimden geleni sizden esirgemem. Yardım ancak Allah'tan istenir ve bütün kuvvet ve kudret Allah'a mahsustur."

"Ey Allah'ın kulları! Sizden evvel ölen kimselerden ibret alınız. Onların halini düşününüz. Dün sizinleydiler, bugün neredeler? Hani

o korkunç ve zâlim hükümdârlar? Hani o savaş meydanlarında ün salan kahramanlar? Hani yeryüzünü süsleyen ve şenlendiren şahlar, hanlar? Dünya hepsini toprağa gömmüş ve vücutları çürüyüp toprak olmuştur. Hiçbirinden bir haber yok, hepsi uzaklaşıp gitmiş, hatta isimleri dahi unutulmuştur. Sanki daha önce hiç yoklarmış, dünyaya hiç gelmemişler gibi. Bütün istek ve arzuları kesilmiş, sadece günahlarının hesabını vermek kalmışlardır. Giderlerken amellerini beraber götürdüler, dünyayı ise başkalarına bıraktılar. Bugün biz onların yerine geçmiş bulunuyoruz. Eğer onların durumundan ibret alırsak kurtuluruz. Fakat gafil davranırsak onlar gibi oluruz."

"Hani o güzel ve parlak yüzlü olanlar, gençlik ve zindeliklerine güvenenler? O gençlik ve güzellik bugün toprak olmuş, sevdikleri, zevk ve safa duydukları şeyler onlar için hasret ve pişmanlık olmuştur."

"Hani şehirler inşâ edip etrafında yüksek surlar yapanlar, türlü türlü acâiplikler meydana getirenler? Yaptıklarını kendilerinden sonrakilere bırakarak hepsi dünyadan ayrılmışlar. Kendileri karanlık kabirlerde yatarken, meskenleri hâk ile yeksân olmuş. Onlardan hiçbirini görüyor veya bir fısıltı işitiyor musunuz?"

9. Hz. Peygamber'in Diliyle Hz. Ebu Bekir

Hadîs kitaplarının hemen hepsinde yer alan Fedailü's-Sahâbe, Menakıb vb. bölümlerde, Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) ashabı ile ilgili söylediği hadîsleri bulmak mümkündür. Bunların başında Hz. Ebu Bekir gelir. Bu hadîslerin bazılarına baştan beri bazen sarahaten, bazen de işareten temas etmiştik. Buna rağmen "Hz. Peygamber'in diliyle Hz. Ebu Bekir" başlığı altında bazı hadîsleri, sebeb-i vürudları ile birlikte aynen aktarmak istiyoruz.

1. Bir gün Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer (r. anhuma) bir meseleden ötürü münakaşa ettiler. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i kızdırdı. Hz. Ömer de kızgın vaziyette çekip gitti. Bu defa Hz. Ebu Bekir kendisini bağışlamasını rica ederek peşine düştü. Hz. Ömer ba-

ğışlamadı. Hatta kapıyı yüzüne kapattı. Derken Hz. Ebu Bekir, Resûl-i Ekrem Efendimizin yanına geldi. Ebu'd-Derdâ, 'Biz de O'nun yanındaydık.' diyor. Hz. Peygamber (*s.a.s.*):

"Sizin şu arkadaşınız hasımlaşmıştır." buyurdu.

Ebu'd-Derda anlatmaya şöyle devam etti:

"Hz. Ömer de yaptığına pişman olarak gelip selâm verdi. Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) yanına oturdu. Resûlullah'a olup biteni anlattı. Resûlullah sinirlendi. Hz. Ebu Bekir (*r.a.*):

"Vallahi ya Resûlallah, ben suçluydum." demeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah:

"Arkadaşımı bana bırakır mısınız? Arkadaşımı bana bırakır mısınız? Şüphesiz ben; 'Ey insanlar, Allah'ın hepinize gönderdiği elçiyim.' dedim. 'Yalan söyledin!' dediniz. Herkes yalanlarken, Ebu Bekir, 'Doğru söyledin.' dedi. buyurdu.[37]

2. Allah Resûlü "Kıyamet gününde insan en çok yapmış olduğu amelle çağırılır. Şayet namaz en üstün ise, namazla çağırılır. Oruç en üstün ise oruçla çağırılır. Cihadı üstünse cihadla çağırılır. Sonra cennet kapılarından Reyyan denilen oruçluların çağrıldığı kapıya gelir." buyurdu. Hz. Ebu Bekir (*r.a.*):

   -Ya Resûlallah! Orada iki amelle çağırılan biri var mı, diye sordu.

   - Evet, Senin bunlardan birisi olacağını ümid ediyorum.[38]

3. Allah Resûlü (*s.a.s.*) buyuruyor:

   "İnsanlardan halil (dost) edinseydim, muhakkak ki, Ebu Bekir'i halil edinirdim. Sizin kardeşiniz Allah'ın dostudur.[39]

4. Peygamberimiz'e sordular:

   "Ya Resûlallah, insanlar içinde size en sevimli olan kimdir?"

   Peygamberimiz cevap verdi:

   "Âişe'dir."

---

37 Buharî, Tefsiru Araf, 3.

38 Müslim, Zekat 86; Tirmizî, Menakıb, 16.

39 Tirmizî, Menakıb 14; İbn Mâce, Mukaddime 11; Müsned, 1: 377,389,395.

"Erkeklerden kimdir?" dediler.

"Onun babası."[40]

5. Peygamberimiz (*s.a.s.*), bir gün evlerinden çıktı, mescide girdi. Sağında Hz. Ebu Bekir, solunda Hz. Ömer vardı. Ellerinden tutmuştu. Şöyle buyurdu:

   "Biz kıyâmet günü bu şekilde diriltileceğiz."[41]

6. Ebu Musâ el-Eşârî rivayet ediyor:

   "Resûlullah'la birlikte Medine bahçelerinden birinde bulunuyorduk. Birisi geldi ve içeri girmek için izin istedi. Peygamberimiz (*s.a.s.*), 'Kapıyı aç ve kendisini cennetle müjdele' buyurdu. Kapıyı açtım, baktım ki gelen Ebû Bekir'dir. Kendisini cennetle müjdeledim. Allah'a hamd etti."[42]

7. Peygamberimiz (*s.a.s.*), Hz. Ebu Bekir'e, "Sen benim Kevser Havuzu ve mağara arkadaşımsın." buyurdu. Bir gün Peygamberimiz mescitte otururken Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer içeri girdi. Resûlullah (*s.a.s.*), onları görünce şöyle buyurdu:

   "Beni sizinle kuvvetlendiren Allah'a hamdolsun."[43]

8. Enes bin Mâlik (*r.a.*) rivayet ediyor:

   "Resûlullah (*s.a.s.*) Hirâ Dağı üzerindeydi. Bir ara dağ şiddetle sarsıldı. Peygamberimiz, 'Sâkin ol, senin üzerinde bir peygamber, bir sıddîk ve bir de şehid vardır.' buyurdu. O sırada dağda, Peygamberimiz (*s.a.s.*), Ebu Bekir, Ömer, Osman bulunuyordu."[44]

10. Vefatı

Hz. Ebu Bekir, ölüm hastalığına yakalandığında ashabın önde gelenlerinden olan Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affan, Said b. Zeyd, Üseyd b. Hudayr gibi kimselerle kendisinden sonra halife

---

40 Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 8; Tirmizî, Menakıb, 14; İbn Mâce, Mukaddime,101.

41 İbn Mâce, Mukaddime, 99; Tirmizî, Menakıb, 16.

42 Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 28.

43 Müstedrek, 3:74

44 Buharî, Fedailü'l- Ashab, 101; Tirmizî Menakıb, 27.

olacak kişi hakkında istişarelerde bulundu. Kendi görüşü, Hz. Ömer'in halife olması istikametindeydi. İstişare ettiği kişilerden bazıları bu görüşe katıldı. Bazıları ise onun sert ve haşîn bir mizaca sahip olması sebebiyle, daha yumuşak birini tavsiye etmesini istediler. Hz. Ebu Bekir bu görüş sahiplerine Hz. Ömer'in yakını veya akrabası olmadığını, gaybı Allah'tan başka kimsenin bilmediğini, yalnız Hz. Ömer'in bu işi yerine getirmede en liyakatli kişi olduğunu ama makama geldikten sonra değişirse bunu da kendisinin şimdiden bilmesinin mümkün olmadığını ifade ederek, onları ikna etmiştir. Sonra Hz. Osman'ı çağırtarak şu vasiyeti yazdırır.

"Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Ebu Kuhâfe'nin oğlu Ebu Bekir'in dünya hayatının son deminde, âhiret hayatının başında, kâfirin inandığı, günahkârın tevbeye geldiği, yalancının doğruyu söylediği bir dönemde yazdırdığı ahid ve vasiyetidir. Ömer b. Hattab'ı kendi yerime halife tayin ediyorum. Onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz."

Bu vasiyeti zarfa koyup, mühürledikten sonra Hz. Ömer'i yanına çağırtarak, gerekli tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler arasında şu sözler dikkat çekicidir:

"Musibet ne kadar büyük olursa olsun, size dininizin emir ve tavsiyelerini unutturmasın. Resûlullah (*s.a.s.*) vefat ettiğinde nasıl davrandığımı sen gördün. Halbuki insanların başına Resûlullah'ın ölümü kadar büyük bir musibet gelmemiştir. Eğer o gün ben Allah ile Peygamberinin tavsiyelerine uymakta gecikseydim perişan olacaktık ve Medine alevler içinde kalacaktı."

Hz. Âişe validemiz, babasının son anlarını söyle anlatır:

Babam Ebu Bekir, hastalığı ağırlaşıp bayılınca, ben:

"Kişi gözyaşlarını damarları içinde ne kadar saklarsa saklasın, bir gün muhakkak o gözyaşlarını boşaltacaktır." mealinde bir şiir okudum. Babam ayılınca bana:

- Yavrucuğum, öyle deme. Bari "Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldiğinde, "Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekişti-

ği sırada insana 'İşte' denir, 'Senin en çok nefret edip kaçtığın şey!' " *(Kâf: 50/19)* âyetini oku, dedi. Sonra da:

- Resûlullah hangi gün vefat etmişti, diye sordu.

- Pazartesi günü.

- Bugün ne?

- Pazartesi.

- Allah'tan, bu gece ile arama başka bir gece sokmamasını umarım, dedi.

Babam yine sormuştu:

- Resûlullah kaç kefene sarılmıştı?

- O'nu, beyaz ve yeni üç "Sehûliyye" elbisesine kefenlemiştik. Bunların içinde gömlek ve sarık yoktu, dedim. Babam:

- Şu elbisemi yıkayın. Onda za'feran lekesi var. Yanına da iki yeni elbise katarak beni onlara kefenleyin, dedi.

- Ama o eski, dedim.

- Olsun. Yeni elbiseye ölülerden çok diriler muhtaçtır. Kaldı ki, ölünün kefeni çürüyecektir, karşılığını verdi.

Ve Hz. Ebu Bekir, hicretin 13. yılı 22. Cemâziyelahir (22 Ağustos 634) Salı günü akşamı, altmış üç yaşında iken vefat eder. Cenazesini hanımı Esma bint Umeys yıkar, cenaze namazını ise Hz. Ömer kıldırır. İki yıl üç ay on gün halifelik yapan Hz. Ebu Bekir'in geride bırakmış olduğu miras ise bir sağmal deve, bir hizmetçi ve içine süt sağılan bir çanaktan ibarettir.

O, vefatı öncesinde, halife olduktan sonra kendisine kabul ettirilen maaşın zarurî ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, arta kalan kısmını "Ben ölünce bunları Ömer'e teslim ediniz." vasiyetini de yapmıştır. Hz. Ömer, bu emanetler kendisine teslim edildiğinde "Allah Ebu Bekir'e rahmet etsin. Ey Ebu Bekir! Kendinden sonrakine çok güç, yaşanması zor bir örnek bıraktın." demiş ve gözyaşlarını tutamamıştır.

Rabbim bizleri O'nun şefaatine nail eylesin! Âmin.

İkinci Bölüm

FÂRUK-U ÂZAM

HZ. ÖMER

(r.a.)

HZ. ÖMER (r.a.)

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ömer, İbn-i İshak tarikiyle gelen rivayetlere göre, Ficar Savaşı'ndan 4 yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Bu tarih Hz. Peygamber'e peygamberlik vazifesinin verilmesinden 30 yıl öncesine denk gelir. Kendisinden nakledilen bir diğer rivayete göre Hz. Ömer, meşhur Fil Vak'ası'ndan 13 yıl önce doğmuştur.

Asıl adı Ömer b. Hattab b. Nüfeyl b. Abdüluzza b. Reyâh b. Abdillah b. Kurt b. Rizah b. Ady b. Ka'b b. Lüeyy b. Gâlibi'l-Kureşî. Künyesi ise Ebu Hafs'dır. Kureyş kabilesinin Mahzum oymağına mensub olan Hz. Ömer'in annesinin adı Hanteme binti Haşim'dir.

2. Şemâili

Hz. Ömer, uzun boylu, iri cüsseli, beyaz tenli, alnı geniş, bıyıkları uzun ve saçları dökük birisiydi. Çocukluğunda deve çobanlığı yapan Hz. Ömer, gençliğinde neseb ilmi, silah kullanma gibi, Araplarca şerefli işler arasında kabul edilen şeylerle meşgul oluyordu. Hz. Ömer aynı zamanda çok iyi bir hatipti.

3. Ailesi

Hz. Ömer, 8 erkek 4 kız çocuk babasıdır. Oğulları arasında Abdullah, Abdurrahman, Âsım, İslâm tarihine çeşitli özellikleri ile mâl olmuş meşhur kişilerdir. Abdullah, hadîs ve fıkhı; Asım, ilim, fazilet, zühd ve takvası ile meşhurdur. Kızları arasındaki Hz. Hafsa ise

Hz. Peygamber ile evlenme şerefine nâil olarak, bütün mü'minlerin annesi unvanını kazanmıştır.

4. Lâkabı

Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) "Allah'ım, Ömer b. Hattab veya Ebu Cehil, şu iki kişiden senin nazarında sevimli olanı ile İslâm'ı güçlendir."[45] duasının mazharı olan Hz. Ömer'in lâkabı "Fâruk"tur. Fâruk, hak ile bâtılın arasını ayıran demektir. Hayatını bu çizgi üzerinde hiç sapmadan sürdüren Hz. Ömer'e bu lâkab, bizatihi İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (*s.a.s.*) tarafından verilmiştir. Hikâyesi ise şöyledir:

Müslüman oluşunu "her şeye rağmen" deyip ilk açığa vuran kişiler arasında yer alan Hz. Ömer, Müslümanlığını müteakip Hz. Peygamber'e şu suali sorar: "Ya Resûlallah! Biz ölsek de yaşasak da hak üzere değil miyiz?" Allah Resûlü (*s.a.s.*) bu suale "Evet, siz ölseniz de yaşasanız da hak üzeresiniz." cevabını verir. Fıtratında hak ve hakikati bir tohum halinde saklayıp da, bunu İslâm ile açığa çıkaran bu dev kamet, birden ayağa kalkar ve Efendimiz'e "Allah seni hak üzere gönderdi, öyleyse neden gizlenelim, artık açığa çıkalım!" der. O güne kadar Dâru'l-Erkâm'da gizlenen Müslümanlar, ortada Allah Resûlü, O'nun sağında ve solunda Hz. Ömer ve Hz. Hamza olduğu halde, Mekke içine çıkıp, Ka'be'ye kadar giderler. İşte o gün Hz. Muhammed (*s.a.s.*), Hz. Ömer'e "Fâruk" unvanını verir.

5. Müslüman Oluşu

"Cevâhir kadrini, cevher-fürûşân olmayan bilmez" fehvasını tasdik ettirircesine, Abdullah b. Mes'ûd'a "Ömer Müslüman olduğundan beri hep izzetli olmuşuzdur." sözünü söyleten Hz. Ömer'in İslâm'a girişi hakkında kaynak eserlerimizde şu rivayetlere rastlıyoruz. Hz. Ömer, kendisi anlatıyor:

"Resûlullah'a kendimi arz etmek için çıktım. Fakat onun benden önce mescide girdiğini ve Hâkka sûresini okumaya başladığını gö-

45 Tirmizî, Menakıb, 18.

rünce, arkasına oturdum. O Kur'ân'ı okudukça ben şaşırıyordum. Bir ara (içimden), bu Kureyş'in dediği gibi bir şâirdir, dedim. Bunun üzerine 'Bu Kur'ân, pek kerim bir elçinin (getirip okuduğu) sözdür. O, bir şairin sözü değildir, inanmanız ne de az sizin!' *(69. Hâkka:40-41)* âyetini okudu. Ardından, öyleyse kâhindir dedim. Ama 'O bir kâhinin sözü de değil! Ne de az düşünüyorsunuz!' ve devamla. 'O, Rabbülâlemin'den indirilen bir derstir. Eğer o Resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik.' *(69. Hâkka:42-46)* âyetlerini okudu. Artık bundan sonra İslâm, kalbime her yönüyle oturdu."

Bu konuda daha meşhur olan bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Ömer, bir gün kılıcını kuşanarak Resûl-i Ekrem Efendimizi öldürme niyetiyle yola çıkar. Yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaşır. Nereye gittiğini soran Nuaym'a niyetini söyler. Nuaym, "Muhammed'i öldürdüğün takdirde, Benî Zühre ve Benî Haşim kabilelerinden kendini nasıl koruyacaksın?" der. Bu söz, Ömer'in niyetinde bir değişiklik meydana getirmez. Hatta "O babalarının dinini terk etti, sâbii oldu!" diye karşılık verir. Bunun üzerine Nuaym "Ömer, sana bundan daha garibini söyleyeyim mi?" der ve ilave eder: "Enişten ve kız kardeşin de dinlerini değiştirdiler." Bu sözleri işiten Hz. Ömer öfkeli bir halde yolunu değiştirerek, kız kardeşinin evine gider. O arada Habbab b. Eret, evde yeni gelen Tâhâ sûresini tâlim etmektedir. Ömer'in gelişini duyan kız kardeşi Fatıma ve beyi Said b. Zeyd, Habbab'ı saklarlar, Kur'ân parçalarını da bir yere gizlerler.

Dışarıdan sesleri duyarak içeri giren Ömer, kız kardeşine, işittiği seslerin ne olduğunu sorar. Bu sorusuna net bir cevap alamayan Ömer, galiba dininizi değiştirdiniz, der. Kız kardeşinden "Ömer, eğer hak senin dininde değilse, ne yaparsın?" sözlerini işitir işitmez, kız kardeşini döver. Yüzünden kanlar akar halde, kız kardeşi gerçeği haykırarak, kelime-i şehadet getirir. Bu manzara karşısında insafa gelen Ömer onlardan, okudukları şeyleri getirmelerini ister. Tâhâ sûresini baştan "Muhakkak ki ben Allah'ım. Benden başka tanrı

yoktur. (Yalnız) Bana kulluk et ve Beni anmak için namaz kıl." *(20. Tâhâ:14)* âyetine kadar okur okumaz, "Bana Muhammed'in yerini gösterin." der. Bu arada Habbab, saklandığı yerden çıkarak, Allah Resûlü'nün 'İslâm'ı Ebu Cehil veya Ömer ile aziz et.'[46] duasını anlatır. Bundan sonrasını Hz. Ömer'in ağzından dinleyelim: "Safa tepesi yanında bulunan Allah Resûlü'nün yanına gidip karşısına oturdum. Resûlullah gömleğimden tutup bana; "Ey Ömer, Müslüman ol. Allah'ım ona hidayet ver." dedi. Ben de kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldum. Bunun üzerine Müslümanlar öyle yüksek sesle tekbir getirdiler ki, Mekke'nin sokakları o sesle inledi.

Bir başka rivayette ise, Daru'l- Erkam'a gelen Ömer, Hz. Hamza tarafından içeri alınır. Efendimiz kendisine "Bu halinden vazgeçmeyecek misin Ya Ömer? Yoksa Allah'ın, Velid b. Mugîre hakkında indirdiği gibi senin hakkında da rezil rüsvay edici, ibret verici âyetler indirmesini mi bekliyorsun? Allah'ım bu Ömer b. Hattab. Dinini Ömer ile aziz kıl Allah'ım." der.

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında bir diğer rivayet ise şöyledir. Hz. Ömer kendisi anlatıyor. "Kız kardeşimi sarstıktan sonra, evden Kâbe'ye doğru çıktım. Kâbe'nin örtüsü altına o karanlık gecede gizlendim. Allah Resûlü (*s.a.s.*) geldi. Bir müddet namaz kıldı. O geceye gelinceye kadar hiç duymadığım şeyleri duydum. Namazdan sonra, Allah Resûlü'nü takip ettim. Beni yolda fark etti. 'Kim o?' deyince, Ömer dedim. 'Gece ve gündüz beni hiç terk etmeyecek misin?' deyince, beddua edeceğinden endişe ettim ve hemen Müslüman oldum. Allah Resûlü bana 'Müslümanlığını gizle!' dedi. Ben de, Sen'i hak ile gönderen Allah'a kasem olsun ki şirki ilan ettiğim gibi, Müslümanlığımı da ilan edeceğim, dedim. Ebu Nuaym el-İsfahanî'nin **Hilyetu'l- Evliya**'sında naklettiği bu rivayet birkaç farklı nokta ile İbn Kesir'in telif ettiği **el-Bidaye ve'n-Nihaye**'de de yer alır. Buna göre, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşu karşısında ağlar ve gönlü İslâm'a açılır. Daha sonra Allah Resûlü'nü ta-

46 Tirmizi, Menâkıb, 16; Müsned, 2:95; İbn Hibban, nr. 6881.

kip eder. Hz. Peygamber, takip edildiğini fark ettiğinde, kötülük yapmak için bu işin yapıldığını zannederek Hz. Ömer'e "Bu vakitte ne işin var!" diye çıkışır. Hz. Ömer de Müslüman olma dileğini ileterek, Müslüman olur.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Ömer

Müslüman olmakla, İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed 'in (*s.a.s.*) terbiyesi altına girerek, İslâm'ın sadık bir talebesi, sonraki dönemleri itibariyle de bütün insanlığa üstad olan Hz. Ömer, İslâm öncesinde üzerinde yetiştiği toplumun izlerini taşıyan birisiydi. Develerle güreş yapar, herkese sataşır, alabildiğine cesur, azametli, heybetli ve sözü dinlenir bir insandı. Fakat Müslüman olmakla bunlar yerini birer birer İslâmî çizgide olması gereken hasletlere bıraktı. Artık karşımızda, karıncaya bile basmayan, hassas, ince ruhlu muhasebe duygusu ile dopdolu, cihad aşkıyla yanan, mazlumun, mağdurun yanında olan dev bir kamet vardı. İslâm'ın emir ve yasaklarını sistematize ederek, onun devlet haline gelmesinde inkâr edilmez rolü olan Hz. Ömer'i, sayılamayacak kadar çok yönlerinden bazıları ile tanımaya ve tanıtmaya çalışalım.

a. Sabrı

Mekke dönemi, bütün Müslümanlar için çilenin, ıstırabın, gözyaşının, hasretin ve daha nice olumsuzlukların yudum yudum yudumlandığı bir dönemdir. Tam on üç sene, başta Allah Resûlü (*s.a.s.*) olmak üzere, İslâmiyet'e giren herkes, o gün toplum yapısındaki mevkiine göre bu olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Evet, küfürle başları dönmüş, bakışları buğulanmış bu insanlar, "Rabbim Allah" diyenlere karşı `ilan-ı harb etmişlerdi. Kaldı ki bu sadece Mekke dönemi ile de kayıtlı değildi. Aynı ıstıraplı, çileli, işkenceli hayat, değişik boyutları ile Medine dönemi için de geçerliydi. İşte Hz. Ömer, bütün bunlardan nasibini aldı. İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, Hz. Ömer, Müslüman olduğunu, Ka'be'nin en kalabalık olduğu bir an, Mekke'nin en gür sesli adamı Cemil b. Ma'mer'e ilan ettirir. Bunun

üzerine Kureyşliler, "Ömer, dininden dönmüş!" deyip ona saldırırlar. Yaklaşık öğleye kadar devam eden karşılıklı vuruşma, Âs b. Vâil'in gelmesiyle son bulur. O, Kureyşlilere "nedir bu haliniz?" der. Aldığı cevap karşısında da "Bırakın onu. Adam kendisine bir yol seçmiş. Ne istiyorsunuz ondan. Hem Adiyy oğullarının, ileri gelenlerini size böyle teslim edeceğini mi sanıyorsunuz?" diyerek Hz. Ömer'in serbest bırakılmasını sağlar.

Hz. Ömer'in sabrını, sadece yukarıda arz ettiğimiz misalde olduğu gibi, başkalarından görülen onca eziyet ve işkenceye rağmen dini terk etmeme şeklinde anlamak yanlıştır. Bu anlayış, sabrın mânâsını alabildiğine daraltmaktadır. Onun, İslâm öncesi müreffeh hayatında istediği her şeyi alıp yiyebilirken, daha sonraları günlerce aç kaldığı olmuştur. Yetiştiği devir ve çevrenin her türlü (İslâm'a göre) menfî izlerini taşıyan ve hayatına tatbik eden Hz. Ömer, bunları bir çırpıda terk etmiştir. Bütün bunlar onun sabrının değişik boyutlardaki tezahürlerinden ibarettir.

b. Zühdü

Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) "Eğer benden sonra peygamber gelecek olsaydı, bu Ömer olurdu."[47] beyanı ışığında, birçok yönleriyle peygamberâne bir fıtrat taşıdığını öğrendiğimiz Hz. Ömer, zühd konusunda zirvelerde bir hayat yaşıyordu. Halifeliği sırasında on iki yamalı bir cübbe giymesi; İran'ı dize getiren Kâdisiye Savaşı'nda elde edilip kendisine gönderilen ganimetler karşısında hıçkıra hıçkıra ağlayıp "Bugün sevinç ve keyif günüdür, gülmen gerekirken ağlıyorsun!" diyenlere "Evet, doğrudur ama Allah kimlere bolluk vermiş ise, mutlaka aralarına düşmanlık ve dargınlık koymuştur." diyerek bir taraftan dünya malına meyl ü muhabbeti olmadığına diğer taraftan toplumları helâke götüren, Allah'ın umumî bir kanununa işaret etmesi; bir gün arkadaşları ile mezbelelikten geçerken duyulan kokular karşısında "İşte hırs ile koşuştuğunuz dünyanız budur!" diyerek onları irşadı; çeşit çeşit elbiseler giyme imkânı oldu-

---

47 Tirmizî, Menakıb, 18.

ğu halde, bir tek elbise ile idare etmesi ve onu giyilemeyecek seviyeye gelinceye kadar giymesi, onun zühdü hakkında bize bir fikir vermeye yetecek misallerdir.

İkrime b. Halid anlatıyor: Bir gün Hz. Hafsa, İbn Ömer ve İbn Mutî, Hz. Ömer'e "Eğer lezzetli ve kuvvetli yemekler yersen daha iyi vazife görebilirsin." derler. Bu teklif karşısında Hz. Ömer "Biliyorum ki, hepiniz benim hakkımda sâdık ve hayırhâh kimselersiniz. Fakat ben iki arkadaşımı belli bir yolu takip eder gördüm. Eğer onların yolundan ayrılırsam, vardıkları konağa yetişemem." diye cevap verir.

Ve şu sözler de ona ait: "Tamahkârlık fakirliktir. Başkalarından bir şey beklememek ise zenginliktir." "Kış mevsimi âbidlerin ganimetidir." "Allah'a yemin olsun ki biz hayatın lezzetlerine önem vermeyiz. Eğer bir oğlağın kesilip, pişirilmesini, en güzel ekmeklerin yapılmasını, kuru üzümlerin suya konulup keklik gözü gibi olunca bana getirilmesini emretseydim, yapardım, bu oğlaktan yer, bu hoşaftan içerdim. Fakat biz bu zevklerimizi âhiret hayatımıza bırakmak istiyoruz. Çünkü Allah ötede 'Siz bütün güzel şeylerinizi dünya hayatında harcadınız, onların zevkini sürdünüz' *(46. Ahkâf:20)* buyuracaktır" der.

c. Muhasebe ve Murakabesi

Nefis ve vicdan mekanizmalarını oluşturan her şeyi bütün bütün sorgulamak anlamına gelen muhasebe ve murakabe, ancak İslâm'ın insanlığa kazandırdığı bir husustur. İslâm'ın güzelliklerine uyanamamış ve onun kriterlerine göre hayat sürdürmeyenler, 'otokontrol' deyip bunu hayata geçirmek, böylece birçok menfî düşünce ve fiillerin önünü almak isteseler de bunda başarılı olmaları düşünülemez. Nasıl olsun ki; ukbayı dünya gibi mütalâa etmeyen, burada yaptığı küçük-büyük her şeyin orada hesabını vereceğine inanmayan, Cennet, Cehennem gibi mefhumlara alabildiğine kapalı insanlar, evet bunların otokontrolleri sadece bir aldatmacadan ibarettir.

İşte sadece bizim dünyamızda görülen, gerçek mânâ ve muhtevasını İslâm ile bulan muhasebe ve murakabe, Hz. Ömer gibi daha dünyada iken cennetle müjdelenmiş devâsâ bir kâmette doruk noktadadır.

Hz. Ömer'in muhasebesine ait örnekleri aşağıda okurken, onun hiç kimseye hesap vermeye mecbur olmadığı koskoca bir İslâm devletinin halifesi olduğunu unutmamakta yarar var. Buna rağmen bu idrak, bu şuur, bu iz'an karşısında hayret etmemek mümkün değil.

"Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekin. Tartılmadan önce nefsinizi tartın."

"Allah'a yemin olsun ki, yeryüzü dolusu altınım olsaydı, O'nun azabı gelmezden önce hepsini verip kendimi o azabtan kurtarmaya çalışırdım."

"İnsanların en iyisi bana ayıplarımı gösterendir."

"Eğer Fırat kıyısında bir deve kaybolarak ölüp gitse, (veya "bir koyun suya düşüp boğulsa") Allah'ın onu bana soracağından korkarım."

Yerden bir saman çöpü alarak "keşke şu saman çöpü olsaydım.. keşke hiç yaratılmasaydım; keşke annem beni hiç doğurmasaydı; keşke hiçbir şey olmasaydım; keşke unutulup gitseydim, keşke bir koç olsaydım. Sahiplerim kendilerine göre beni besleyip, sevdikleri için kesseydiler. Etimin bir kısmını kebap, bir kısmını kavurma yapıp yeseler, sonra dışkı olarak dışarı atsaydılar; ama beşer olmasaydım." "Eğer gökten birisi seslenerek 'Ey insanlar, biriniz hariç hepiniz Cehenneme gireceksiniz!' deseydi, o kişi ben olabilirim diye ümitlenir, 'Ey insanlar, biriniz hariç hepiniz cennete gireceksiniz' deseydi, o kişi ben olabilirim korkusunu taşırdım."

"Benim valilerimden biri, halkına zulmetse, o zulüm bana ulaşsa, ben de onun o halini değiştirmezsem, o zaman ben zulmetmişim demektir." İbn Ömer anlatıyor: "Vefatından az önceydi. Şöyle söyleniyordu 'Eğer Rabbim bana merhamet etmeyecek olursa, vay benim halime, vay anamın haline.'"

Bunlar, bugünün insanının, kadınıyla erkeğiyle, idarecisiyle, ibadet ü taatında derinleşeniyle, derinleşemeyeniyle; hâsılı herkesin ama herkesin düşünce ufuklarını açacak, hayat çizgisine yön verecek daha nice sözler!

ç. Allah ile İrtibatı

"Allah ile irtibat" ilk bakışta çok müphem bir kavram. Bundan ne kastedildiği ancak beyanla anlaşılabilecek cinsten. Zira O'nun Kayyumiyetinin tecellileri ile hayatını sürdürebilen kâinat ve onun içindeki tüm varlıkların Allah'tan kopuk olduğu söylenemez ki! O'ndan kopukluk, ferdî planda ölümün, umumî plânda kıyametin kopması demektir. Hz. Ömer gibi bir dâhinin İslâm'a uyandıktan sonra Allah'tan kopuk olduğu düşünülemez bile. Öyleyse Hz. Ömer'in Allah ile irtibatı derken, bu irtibat vesilelerinin en kuvvetlisi olan namazı, daha doğrusu onun namazını kasdettiğimizi ifade edelim. Evet, namaz Ma'bud-kul münasebetinin en kestirme yolu, irtibat vesilelerinden en çok başvurulanı ve eğer şartlarına riayetle madde-mânâ bütünlüğü içinde eda edilirse insanı Allah'a ulaştıran bir unsurdur.

Geceleri kalkıp sabahlara kadar namaz kılan, yana-yakıla dua eden Hz. Ömer, aile efradını da gece ibadeti için "Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir." *(20. Tâhâ:132)* âyetini okuyarak uyandırırdı. Ağlamaktan dolayı yüzünde iki siyah çizgi oluşan, gönül ve kalb dünyamızın mimarlarından, mânâ âleminin sultanlarından olan Hz. Ömer, cemaat içinde kendini tutamayıp ağladığında sesi arka saflardan işitilecek kadar kendinden geçerdi. Çoğu zaman âyetlerin gerisini ağlamasından dolayı getiremez, bazen düşer, bayılır (daha sonra insanlar onu hasta zannederek evine ziyarete giderler) bazen de rükûa giderdi. Bir keresinde, Yûsuf sûresinde "Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum" *(12. Yusuf:86)* âyetine gelip takılmış ve âyeti tamamlayamadan rükûa gitmişti.

Hz. Ömer, Rabbi ile irtibat adına namaza durduğunda, bu dünya ile olan bütün bağlarını koparır, kendini mânâ âleminin o huzur ik-

limine salar ve âdetâ kendinden geçerdi. Nitekim Ebu Lü'lü isimli talihsiz tarafından namazda iken hançerlendiğinde, kendi ifadesine göre, üçüncü hançeri yiyinceye kadar, kendisine kasdeden o caniyi köpek zannetmiş.

Maddî âlemin maddî boyutları içinde dolaşıp duran, aklı, kafası, ruhu gözüne inmiş maddeperest insanların anlayamayacağı, bu sebeple belki inkâr cihetine bile gidecekleri bir hâdise ile bu bahsi kapatalım. Misver b. Mahreme anlatıyor: "Ömer vurulduğu zaman bayılmıştı. Ayıltma çabaları ise sonuç vermiyordu. O arada bazıları 'Eğer daha ölmemişse, onu namazdan başka bir şeyle ayıltamazsınız.' dediler. Bunun üzerine bazıları 'Ey mü'minlerin emiri. Namaz vaktidir.' diye seslendi. Ömer 'Ya Allah! Namaz kılmayanın İslâmiyet'ten nasibi yoktur.' diyerek ayağa kalktı."

d. Duası

Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) "Ümmetler içinde 'mulhemun' (ilhama mazhar olarak konuşan) kişiler vardır. Eğer benim ümmetimden (bu konumda) birisi varsa, o da Ömer b. Hattab'tır."[48] veya "Sizden önceki Benî İsrail içinde peygamber olmadığı halde (hak ve hakikati konuşan) insanlar vardı. Eğer benim ümmetimde de onlardan varsa, bunların bir tanesi Ömer'dir."[49] diye bizlere tarif ve tavsif ettiği Hz. Ömer, Rabbine yapmış olduğu duaları ile de bize ufuklar çizmiş, hedefler göstermiş dev bir kâmettir. Evet dua, kulun Rabbi ile konuşmasıdır. Her türlü ihtiyacını Kadîr-i Külli Şey olan Allah'a arz etmesidir. Dolayısıyla bir insanın duaları, duaya esas teşkil eden mevzular ve dua yapılırken takınılan tavır, alınan şekil, bize o insanı değerlendirme adına ciddi ipuçları vermektedir. İşte Hz. Ömer'in dualarından "Ârife işaret kafidir." fehvasınca birkaç örnek:

"Allah'ım; gizlediğim şeylerimi açığa vurduklarımdan daha hayırlı eyle. Açığa vurduklarımı da güzel eyle." Halife seçildiği ilk gün "Allah'ım; ben katı bir insanım, beni yumuşat; cimriyim, cö-

---

48 Tirmizî, Menakıb, 18.

49 Buharî, Fedailu'l-Ashab, 6.

mert yap; zayıf biriyim bana kuvvet ihsan eyle." Vurulduğu gün "Allah'ım, benim ölümümü sana secde eden mü'min bir kulunun eliyle yapma." "Allah'ım senin yolunda ve Nebinin memleketinde ölmek istiyorum.", "Allah'ım yaşım ilerledi, kuvvetim bütün bütün azaldı, yardımcılarım da dağıldı. İfrat ve tefritlere girmeden (diğer rivâyette) sana karşı kusur işlemeden, kulluk vazifemi ihmal etmeden ruhumu kabzet.", "Allah'ım, gaflet içinde olduğum halde beni öldürmenden, beni gaflet içinde bırakmaktan ve gafillerden kılmandan sana sığınırım."; "Allah'ım emrin üzerinde bizi sabit kadem kıl ve bizi muhafaza buyur."

e. Hicreti

Hz. Âdem'den bu yana devam edegelen iman ve küfür mücadelesinde cihad, iman cephesini oluşturan mü'minlerin bu uğurda gösterdikleri her türlü çaba ve gayretin umumî adıdır. Mekân, zaman ve şartların değişmesiyle, şekil değiştirebilen cihad, insanlık tarihinin hiçbir döneminde durmamış ve durmayacaktr. Bu çerçevede Hz. Ömer, fiilleri ve sözleriyle bize ışık tutmuş, rehber olmuş bir şahsiyettir. Mesela; o cihadı hac vazifesinden daha üstün tutmuş, "Allah yolunda cihada çıkmam, secde ederken alnımı yere koymam ve güzel hurmaların yerden toplandığı gibi güzel sözleri toplayanların yanında oturmam olmasaydı, vefat edip Hz. Peygamber'e kavuşmayı dilerdim." demiştir. Yine o, Şam'da cihadı terk edip, tarım işleri ile meşgul olan arkadaşına "Gidip mü'min olmayanların boynundaki zilleti boynuna koydun!" diye haber göndermiştir. Bütün hayatı boyunca şehadet arzusuyla yanıp tutuşmuş, bu uğurda Uhud'a çıkarken zırh giymemiş ve "Allah'ım, Senin yolunda öldürülüp şehid olmayı ve Peygamberinin memleketinde ölmeyi nasib eyle." diye dua dua yalvarmıştır.

Hicrete gelince, o Hz. Peygamber döneminde cihad ameliyesinin ayrı ve önemli bir boyutu idi. Nitekim birçok âyet-i kerimede Allah; iman, cihad ve hicreti aynı çizgide ele almış *(8. Enfal:72, 74, 75; 9. Tevbe: 20)*, teşvik etmiş *(2. Bakara:218; 3. Âl-i İmrân:195; 4. Nisâ:100)*, hiçbir

mazereti olmaksızın hicret etmeyenleri de kınamıştır *(4. Nisa:97-98)*. Bütün bunlar karşısında Hz. Ömer gibi bir dâhinin hicretten geri kalması zaten düşünülemez. O da sair arkadaşları gibi Hz. Peygamber'den (*s.a.s.*) izin almış ve Medine'ye hicret hazırlıklarını yaparak, yola çıkmıştır. Fakat onun yola çıkışı bir başkadır. Bu konuda bazıları Mekke müşriklerinin kendilerini takip edip, yoldan alıkoyacakları veya öldürecekleri endişesi ile geceleri Mekke'yi terk ederken, kahramanlar âbidesi Hz. Ömer güpegündüz, hem de Mekke'nin sözde ulularına meydan okuyarak göç etmiştir. O, Hz. Ali'nin bizlere naklettiğine göre kılıcını kuşandı, yayını omzuna astı, eline birkaç ok alıp Ka'be'ye geldi. Kureyş'in bütün ileri gelenleri Ka'be avlusunda halka olup oturmuşlardı. Ömer, önce Ka'be'yi tavaf etti, peşinden Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı ve müşriklerin oturduğu yere gelerek "Burunları kırılasıcalar. Kim anasının ağlamasını, çocuklarının yetim, karısının dul kalmasını istiyorsa şu derenin arkasında benimle karşılaşsın!" diye kükredi. Döndü, yoluna gitti; fakat hiç kimse onun peşine düşme cesaretini gösteremedi. Evet, Ömer gibi bir şecaat âbidesine de zaten bu yakışırdı.

Hz. Ömer'i tanıtmaya çalışırken takip ettiğimiz bu usul çerçevesinde onun vefası, basireti, hassasiyeti, istiğnası, firaseti... ve buna benzer onlarca başlık içinde yine her birinden onlarla ifade edilebilecek sayıda misaller sunabiliriz. Fakat 14 asırdan bu yana hakkında ciltlerle kitap yazılmış bu büyük şahsiyeti bir-bu küçük kitap sınırları içinde tanıtmanın zorluğunu sizler de takdir edersiniz. Onun için bu faslı burada bitirirken, daha geniş malumat edinmek isteyenleri mufassal kitaplara havale ediyoruz.

f. Adaleti

Yalnız yeri gelmiş iken bir hususu özellikle vurgulamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Öteden bu yana hemen hemen bütün Müslümanların zihninde Hz. Ömer dendiğinde onun adaleti akla gelmektedir. Hatta bu isim altında birçok kitap yazılmış, filmler bile yapılmıştır. Bu tabir gerçeğin sadece bir yanıdır. Bu tanımlamanın tehlikeli bir

yanı da vardır; o da Hz. Ömer'in adaleti denile denile, bir noktada o adalet mekanizmasının aslı yani İslâm, onun müessisi Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) arka plânda kalmış olmasıdır. Halbuki işin doğrusu İslâm'ın adaletidir. Hz. Ömer'in İslâm'dan önceki hayatı meydandadır. Dolayısıyla bunu ona izafe etmenin hiçbir anlamı yoktur. Belki o büyük ruh, maksadı fevkalâde aşan ve tamamıyla hüsn-ü niyetle eda edilen bu beyandan alabildiğine rahatsız olmaktadır. Kim bilir? Fakat Hz. Ömer'i bu vasfıyla öne çıkartan uygulamaları da inkâr etmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Evet, o İslâm'ın adalet adına getirdiği hükümleri çok hassas ölçülerde -halk tabiriyle arz edecek olursak kılı kırk yararcasına- tatbik etmiştir. Devrinin gelişen şartlarına uygun olarak onu kurumsallaştırmış, sistematize ve disipline etmiştir. Belki bu bağlamda Hz. Ömer'in adaleti demek doğru olsa da, bu, beyana ve açıklamaya muhtaç bir tanımlamadır.

Hz. Ömer'in hayatı adına buraya kadar kaydedip değerlendirmeye aldığımız hususlar bazılarınca bilinen ve bazılarınca bilinmeyen şeyler olabilir. Ama bazı hâdiseler vardır ki, Hz. Ömer dendiğinde hemen hemen herkesin kafasında çağrışımlar yapar. Hz. Ömer'i ebediyete taşıyan bu hâdiseler 14 asırdan bu yana kitabî ve vicahî kültürle nesilden nesile intikal etmiştir. Şimdi bu hâdiselerden birkaç tanesini arz etmeye çalışalım:

7. Hâdiselerin Diliyle Hz. Ömer

a. Hakikat Karşısında Eriyen Hz. Ömer

Gerçek kimin ağzından ve hangi üslupla ifade edilirse edilsin, kendi yanlış fikrinde ısrar etmeyip, anında duran ve hakikati kabullenme mânâsına gelen, Arapların "el-vakkâf inde'l-hak" dedikleri vasıf, tam anlamıyla Hz. Ömer'i anlatmaktadır. Bir insanın kabullendiği ve savunmasını yaptığı görüşlerinden hemen vazgeçivermesi öyle sanıldığı gibi kolay değildir. Hele bu kişi koskoca bir İslâm coğrafyasının lideri ise, hepten zordur. Ama hakikat âşığı, Hz. Mu-

hammed mektebinin âzad kabul etmez talebesi Hz. Ömer için, bu hiç de zor bir şey değildir. İşte müşahhas bir-iki misal:

Kendisi muhacir olmakla beraber Medineli Ensar'a muhabbetini her fırsatta dile getiren, idarî mekanizmanın başında iken vazifeleri ensar-muhacir ayırt etmeksizin ehil olanlara veren, hatta bu konuda ehliyetli kişiler olması hasebiyle Ensar'ı daha çok tercih eden, Hz. Bilâl'in beyanına göre herhangi bir sebeple gazaplandığı zaman Hz. Bilâl'in okuduğu Kur'ân âyetleri karşısında teskin olan Hz. Ömer, bir gün Ensar ve Muhacirînin bulunduğu bir mecliste "Herhangi bir işte gevşeklik gösterirsem ne yaparsınız?" diye sordu. Hz. Ömer bunu iki veya üç kere tekrar ettikten sonra Beşir b. Sa'd (*r.a.*) "Eğer sen böyle yaparsan, seni ok gibi doğrulturuz." cevabını verdi. Cemaatinden aldığı bu cevap karşısında alabildiğine sevinen Hz. Ömer "İşte o zaman ilerlersiniz." diyerek sevincini izhar etti.

Umeyr b. Vehb, yıllarca şirkin önderliğini yapmış birisiydi. Ama bir gün risalet güneşinin şuaları onun kalbinde de tulû etti ve Umeyr Müslümanlıkla şereflendi. Hak ve hakikat karşısında mal, mülk, şöhret, makam, nefis, izzet, her şeyini bir kenara itebilen ve atabilen Hz. Ömer, bu olay sonrasında şöyle diyordu: "Daha önceleri bir domuzu görmek Umeyr b. Vehb'i görmekten daha çok hoşuma giderdi. Bugün ise onu oğullarımın bazısından daha çok severim." Hz. Ömer'i bu düşünce değişikliğine iten neydi acaba?

Yine bir gün Hz. Ömer'in yanında, Ömer'in Hz. Ebu Bekir'den üstün olduğu söylenir gibi oldu. Böylesi düşüncelerin şakasına dahi tahammülü olmayan "sema-i sahâbenin kamer-i müniri" olan Hz. Ömer tıpkı bir aslan gibi kükredi; kükredi ve "Allah'a yemin ederim ki; Ebu Bekir'in bir gecesi Ömer'in bütün sülalesinden üstündür." diyerek onların düşüncelerini tadil etti.

Abdullah b. Ced'ân anlatıyor: Bir gün Hz. Ömer birisinin "Allah'ım beni azlardan eyle." diye dua ettiğini işitti. Ona, bu sözün ne mânâya geldiğini sorduğunda "Sen, Allah'ın 'Zaten onunla beraber çok azı iman etmişti.' *(11. Hûd:40)* 'Kullarımdan şükreden azdır.' *(34.*

Sebe':13) dediğini işitmedin mi?" cevabını aldı. Bu gerçek karşısında eriyip giden Hz. Ömer "Herkes Ömer'den daha fakîh." diye söylenmeye başladı.

Hz. Ömer aynı sözü bir başka sefer, Kureyşli bir kadının kendisine yaptığı hatırlatma karşısında söylemişti. İbn Kesir'in nakline göre Ebu Ya'la'nın Şa'bi ve Mesruk tarikiyle rivâyet ettiği bir haberde; Hz. Ömer bir gün hutbede, kadınlara mehir bedeli olarak 400 dirhemin üzerinde vermelerinin hata olacağını, Allah Resûlü ve ashabının 400 dirhem civarında mehir verdiklerini anlatır. Daha sonra Kureyşli bir kadın Hz. Ömer'e bu söylediğinin yanlış olduğunu, Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın "Kadınlarınıza kantar kantar (yüklerle) mehir vermiş olsanız..." *(4. Nisâ:20)* âyetini hatırlatır. İşte bu noktada Hz. Ömer, bir kere daha Ömer'den bekleneni yapar, "Bütün insanlar Ömer'den daha fakîh!" deyip, minbere çıkarak söylediklerini geri alır. Teb'asını mehir tesbiti konusunda serbest bırakır.

b. Hudeybiye'de Hz. Ömer

Hudeybiye, İslâm fütuhat tarihinin en önemli dönemeçlerinden biridir. Antlaşma şartları itibariyle Müslümanların aleyhine gibi gözüken Hudeybiye sulhü, Kur'ân'ın ifadesiyle "Apaçık bir fetihtir." *(48. Fetih:1)* Yalnız ilk anda bunun fetih olduğunu anlayabilmek, bulundukları mekân ve zaman diliminden çıkıp çok öteleri görebilen, hâdiselerin perde arkasına açık peygamber mantığına, basîret ve firasetine sahip kimseler için mümkündür.

Burada uzun uzadıya Hudeybiye'yi tahlil etmemize imkân yok. Onu bu konuda yazılmış mufassal kitaplara bırakıp, Hz. Ömer-Hudeybiye münasebetine geçelim.

Hudeybiye antlaşması gereği her iki tarafın kabullendiği şartlar şunlardı:

1. Müslümanlar bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden geriye dönecekler.
2. Ziyaret bir sonraki sene yapılacak ve üç gün sürecek.

3. Bu esnada Müslümanlar yanlarına hiç silah almayacak, herkes âdeti üzere kılıcını kuşanabilecek; ama o da kınında olacak.
4. Mekke'den Medine'ye gitmek isteyen olursa kabul edilmeyip Mekke'ye iade olunacak, buna karşılık Medine'den Mekke'ye gitmek isteyenlere de mani olunmayacak.
5. Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbest bırakılacak.

Görüldüğü gibi, tebeî bir nazarla bakıldığında şartlar bütün bütün Müslümanların aleyhinedir. Hele dördüncü madde hiç de kabul edilebilecek cinsten değildir. Ama ne çare ki, Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. O'nun emrine muhalefet edemem. O beni zayi etmeyecektir." demektedir.

İşte Hz. Ömer bu aşamada düşüncelerini frenleyemeyip, kendini Hz. Peygamber'in huzurunda bulur ve O'na "Biz hak yolda değil miyiz? Bu zilleti niçin kabul ediyoruz? Siz bize Ka'be'yi ziyaret edeceğimizi söylememiş miydiniz?" sorularını peş peşe sorar. Hemen ardından Hz. Ebu Bekir'e gidip, aynı soruları ona da soran Hz. Ömer, sonra bu çıkışına pişman olur. Bu pişmanlığı, yenemediği bir duygu olarak ömrü boyunca da taşır, yaptığı bu hareketin utancı ile yaşayıp, kendini affetmeyen Hz. Ömer, kendi beyanına göre bu yaptığının kendisini helak edeceği endişesi ile hayatı boyunca sadakalar verip, namazlar kılmış, oruçlar tutmuş ve nice köleler âzâd etmiştir.

Aslında "Allah bizi bu din ile aziz kılmıştır." mantığının temsilcileri arasında hem de en ön saflarda yer alan Hz. Ömer'in kendi idrak sınırları içinde hak ve hakikate uygun olmayan bu anlaşmaya evet demesi düşünülemezdi. Belki sahâbe-i kiram içinde çokları da böyle düşünüyordu. Nitekim, onların Hz. Peygamber'in kurbanlarını kesip, ihramdan çıkma emrine karşı belli bir müddet "Acaba geriye dönüşü olur mu?" düşüncesiyle kesim işini yavaştan almaları bunun bir göstergesiydi. Ama bunu Allah Resûlüne arz edecek cesaretleri yoktu. Hâdiseye bu açıdan baktığımızda Hz. Ömer'in feveranlarının İnsanlığın İftihar Tablosu'na, O'nun tasarrufuna itiraz mahiyeti taşımadığı açıktır. Allah Resûlü'nün Hz. Ömer'e bu çıkışından dolayı hayatı boyunca bir

kelime bile etmemesi bunun en büyük delilidir. Zaten Hz. Peygamber'e itiraz düşüncesi olsaydı, onların helâkı işten bile değildi.

Günümüzde birtakım şom ağızlılar Hz. Ömer'in bu davranışını esas alarak onu tenkid etmekte, Allah Resûlü'ne teslim olmamakla itham etmekteler. Tenkid ve itham bir yana, keşke bizler de haklarında Kur'ân'ın "Allah onlardan razı, onlar Allah'tan razı." *(58. Mücadele:22; 9. Tevbe:100)* buyurduğu, sadâkatları müsellem bu devâsâ kâmetleri kendimizi hâkim yerine koyup sorgulayacağımıza, İslâm'a teslimiyet noktasında kendimizi sorgulayabilseydik! Keşke bizler de, İslâm'ın kaderiyle alâkalı her meselede Hz. Ömer gibi düşünebilseydik, o düşünceyi feveranlar halinde hayatımıza taşıyabilseydik, o zaman şu koskoca İslâm Dünyası ne ferdî, ne ailevî, ne iktisadî, ne siyasî ve ne de kültürel alanda içinde bulunduğu şu âciz konumda olmazdı.

c. Tevafukât-ı Ömer (r.a.)

Hak ile bâtılı ayırt eden mânâsına "Fâruk" unvanının sahibi Hz. Ömer, peygamberâne kabiliyetlerle donatılmış, lisanına hakkın konulduğu mülhemun'dan[50] bir zat idi. Elbette bu mantık, bu basiret ve bu firasete sahip insanın hayatı da bîteviye bir hayat yaşayan düz insanların idrak sınırlarını aşacak olağanüstülüklerle doluydu. Bu hakikate işaretle Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: "Şüphesiz Ömer hepimizden daha çok Allah'ı tanıyan, hepimizden daha çok Allah'ın kitabını okuyan ve bilen kimse idi." Hz. Huzeyfe ise "Bize öyle geliyor ki, bütün insanların bilgisi sanki Ömer'in kafasında saklıdır." Evet, cevher kadrini bilen cevher-fürûşânların değerlendirmeleri bunlar. Bu kervana Hz. Ali de bir dua ile katılır. Ramazan'da mescidin kandillerle parıl parıl parıldadığını ve halkın Kur'ân okuduğunu gören Hz. Ali "Ey Hattaboğlu, sen Allah'ın evlerini nasıl ışıklandırdıysan, Allah da senin kabrini ışıklandırsın." der.

İşte yapa geldiği uygulamalarla 14 asırdır tüm inananları âdeta teshir eden Hz. Ömer'in bir başka özelliği ise tevafukâtıdır. Kendi beyanına göre, üç, İbn Hacer'e göre on beş, İmam Suyutî'nin tah-

---

50 Müslim, Fezâilus-Sahâbe, 23; Neseî, Menakıb, 2; Tirmizi, Menakıb,17.

kikine göre ise yirmi civarında âyet-i kerimenin, Hz. Ömer'in düşüncesi istikametinde nâzil olması demektir.[51] Rabbanî hükme muvafık düşen Hz. Ömer'in görüşlerinden bazıları şunlardır.

1. Makam-ı İbrahim'in namazgâh edinilmesi.
2. Ezvâc-ı tâhirât'ın tesettüre bürünmesi
3. Ezvâc-ı tâhirât'ın kıskançlık adına birleşmeleri üzere "O'nun Rabbi sizleri boşar ve sizden daha hayırlı zevcelerle değiştirir." demesi ve aynı çizgide âyetin gelmesi.[52]
4. Bedir esirlerine ne yapılacağı hakkında, istişare esnasında arz ettiği görüşü *(8. Enfal:67)*
5. Meşhur münafık Abdullah b. Übeyy b. Selul ölünce, Hz. Peygamber'den onun cenaze namazı kılmamasını istemesi *(9. Tevbe:84)*.
6. İçki hakkında kesin ve net bir hükmün gelmesini istemesi *(5. Mâide:90)*.
7. İnsanın yaratılışını anlatan âyeti ilk defa dinlerken Allah'ın kudretine hayranlığın ifadesi olarak kendinden geçip, "fetebârekallah.." kısmını, âyetin fezlekesini aynen söylemesi *(23. Mü'minûn:14)*.
8. İfk hâdisesinde kendisi ile istişare eden Hz. Peygamber'e bunun bir iftira olduğunu söylemesi ve âyetin aynı ifadelerle nüzulü *(24. Nur:16)*
9. Hz. Peygamber'in hükmüne razı olmayan bir münafıkı öldürmesi, bunun üzerine Hz. Ömer'in haklılığına delâlet eden âyetin inmesi *(4. Nisâ:65)*.
10. Cibril'e "Bizim düşmanımızdır." diyen Yahudilere karşı Hz. Ömer'in söylediği aynı sözlerle âyetin nazil oluşu *(2. Bakara:98)*. Daha bunun gibi nice tevafuklar…

Burada bu tevâfukâtların hepsini uzun uzadıya anlatmıyoruz. Onun için bir fikir vermesi açısından sadece Bedir esirleri ile ilgili âyeti, nüzul sebebi ile beraber kısaca arz etmeye çalışalım:

---

51 Suyutî, *Tarihu'l-Hulefâ*, s.122-125

52 Buharî, Salât, 32; Muslim, Fedâilü's-Sahâbe, 24.

Bedir Savaşı sonrası Allah Resûlü (*s.a.s.*) elde edilen esirlere ne yapılması gerektiği hakkında ashabıyla istişare etti. Esir meselesi o güne kadar Müslümanların ilk defa karşılaştıkları bir durumdu. Bu konuda Allah'tan gelen bir beyan da yoktu. Hz. Ebu Bekir esirlerin fidye karşılığı salıverilmesi görüşünde olduğunu söyledi. Hz. Ömer ise "Ben Ebu Bekir'in görüşünde değilim. Bunlar Kureyş'in liderleri, önderleri, komutanları. Onun için bana, Ali'ye, Hamza'ya en yakınlarımızı ver, onları öldürelim. Ta ki Allah, akrabamız bile olsa müşriklere karşı kalplerimizde bir sevgi taşımadığımızı bilsin." dedi. Allah Resûlü, Hz. Ebu Bekir'in görüşüne göre hareket etti. Ve devamını Hz. Ömer anlatıyor. "Ertesi gün Allah Resûlü'nün yanına gittim. Yanında Ebu Bekir vardı ve beraberce ağlıyorlardı. Israrla niye ağladıklarını sordum. Allah Resûlü nihayet bana, alınan fidyeler karşılığında şu âyetin indiğini söyledi: "Bir Peygamberin, dünyada zafer kazanıp küfrü zelil kılmadıkça, esirler edinip onları fidye karşılığında serbest bırakması uygun düşmez. Siz dünya metâını istiyorsunuz. Allah ise âhireti kazanmanızı istiyor. Allah azizdir, hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." *(8. Enfal:67)* Aslında küfrün beli kırılıp, hak düşüncesi hâkim olduktan sonra esirler o günkü şartlara göre tutulur, salıverilir veya fidye karşılığı serbest bırakılabilir. Muhammed sûresinin dördüncü âyeti bunu âmirdir. Ama bu, düşman kuvvetlerinin kımıldayamaz hale getirilmelerinden sonradır. "Halbuki Bedir'de düşman ordusu üzerinde tam bir hâkimiyet, gerçek anlamda bir ihsan hâsıl olmuş değildi, henüz İslâm'ın gücü bütün katılığıyla ağır basmış değildi. O sırada düşmanın biraz uyanık davranması büyük bir felâket getirebilirdi." İşte o engin dehâsıyla, firasetiyle, basiretiyle bunu sezen Hz. Ömer, fıtratındaki celadetin de tesiriyle esirlerin öldürülmesi görüşünde olduğunu söylemişti. Aslında Allah Resûlü de belki aynı düşüncedeydi. Ama af ve müsamaha ikliminin yegâne temsilcisi, Kehf sûresi 6. âyetinde bildirilen şekliyle, başkalarının iman etmemesi karşısında kendini neredeyse helâk edecek derecede üzülen Nebiler Serveri, bi'setten bu yana Müslümanlara kan kusturan bu azılı müşriklerin kalplerine girme, onları ebedî azap-

tan kurtarma adına bir yol olabilir düşüncesi ile Hz. Ebu Bekir'in görüşüne meyletmişti. Fakat ilahî irade, Hz. Ömer'e muvafakat etti.

Sair tevafukât için, daha teferruatlıca bilgi edinmek isteyenleri ilgili kitaplara havale edip, bu faslı Efendimizin bir hadîsi ile kapatalım: Buyuruyor ki: "Allah (*c.c.*), hakkı Ömer'in lisanı ve kalbi üzere indirmiştir." Aynı babta İbn Ömer'in, mevzuumuzla ilgili sözleri şöyledir: "Hiçbir mesele meydana gelmemiştir ki, insanlar bir türlü, Ömer de bir türlü görüşte bulunmuş olsunlar da Kur'ân, Ömer'in dediğine uygun nâzil olmuş olmasın."[53]

ç. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Vefatında Hz. Ömer

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, Rabbinden gelen "irci'i" emrine uyarak Rabbi'ne dönünce bu bütün sahâbede olduğu gibi, Hz. Ömer'de (*r.a.*) bir şoka sebep olmuştu. Girdiği bu şokun tesiriyle O'nun ölmediğini iddia etmiş, Hz. Musa'nın Rabbiyle buluşmaya gittiği Mikat'tan döndüğü gibi O'nun da döneceğini ve aksini söyleyenlerin ellerini-ayaklarını keseceğini Mescid-i Nebevî'de haykırmıştır.

Bu arada Hz. Ebu Bekir (*r.a.*) gelmiş, inisiyatifi ele almış ve Resûlullah'a (*s.a.s.*) olan aşkın, şevkin ve sevginin neticesi ruhlarda yaşanan şaşkınlığın, daha büyük şeylere sebep olmasını önlemişti. Hemen hutbeye çıkmış ve mesciddeki cemaate şöyle seslenmişti: "Ey insanlar! Kim Muhammed'e ibadet ediyorsa bilsin ki Muhammed (*s.a.s.*) öldü. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa bilsin ki, o Hayy'dır, ölmez." Ardından da Âl-i İmrân sûresinin 144. âyetini okumuştur: "O ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?"

Sonrasını Ebu Hureyre'den (*r.a.*) dinleyelim. Vak'anın şâhidlerinden olan bu zât: "Allah'a yemin ederim ki, sanki insanlar Hz. Ebu Bekir, bu âyeti okuyuncaya kadar, bunu bilmiyorlardı." diyerek mesciddeki Ashabın içine girdikleri şoku ve Hz. Ebu Bekir'in, onları yatıştırmasını canlı bir biçimde anlatır. Bu Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*)

53 Tirmizi, Menâkıb, 17.

hilâfet işine en lâyık olduğunun ilk işareti miydi acaba? Hiçbir şey karşısında sarsılmayan bu irade, ancak işin başına geçmeye lâyıktı.

Nitekim Hz. Ömer (*r.a.*) daha sonra bu ânı bizlere şu şekilde tasvir edecektir: "Ebu Bekir'den bu âyeti işittiğimde hayret ve dehşete düştüm. Artık ayaklarım vücudumu taşımıyordu. Yere yığıldım. Ve anladım ki, Resûlullah, irtihal-i dâr-ı bekâ buyurmuş, dünyasını değiştirmişti."

d. Hz. Ebu Bekir'in Hilâfetinde Hz. Ömer

Hz. Ebu Bekir (*r.a.*) mesciddeki Ashâbı yatıştırmakla ilgilenirken, gelen bir haber ortalığı telâşlandırdı. Bu habere göre Ensar, Benî Saide Sakifesi'nde toplanmış, Hz. Übâde b. Sâmit'i halife seçmek için müzâkere halindeydiler. Bunu duyan Hz. Ebu Bekir (*r.a.*), Efendimizin (*s.a.s.*) teçhiz ve tekfin işini Hz. Ali'ye bırakıp, Hz. Ömer'le beraber yanlarına Hz. Ebu Ubeyde'yi de alarak, anılan toplantıya katılmak üzere yola çıktı. Oraya varınca, Hz. Ebu Bekir (*r.a.*) Ensar'a, İslâm'a yaptıkları hizmetin büyüklüğünü hatırlatan tesirli bir konuşma yaptı. Bu arada, Evs ve Hazreç kabilesi arasındaki, geçmişte var olan ihtilâfları hatırlattı. Ensar bütünüyle Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*) dediklerine katıldı. Konuşmasının sonunda, Hz. Ömer (*r.a.*) veya Ebu Ubeyde b. Cerrah'a (*r.a.*) biat etmelerinin uygun olacağını belirtti. Hz. Ömer (*r.a.*) basiret ve firasetiyle, oluşabilecek muhtemel bir karışıklığın önüne geçmek için, hemen Hz. Ebu Bekir'e (*r.a.*) biat etti. Ardından orada bulunanlar da Hz. Ebu Bekir'e (*r.a.*) biat ettiler.

Ertesi gün Hz. Ebu Bekir (*r.a.*), mescidde ilk hutbesini irad etmeden önce Hz. Ömer (*r.a.*) bir konuşma yaparak, Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*), mağarada "ikinin ikincisi" olduğunu, ona biat edilmesi gerektiğini hatırlattı.

Hz. Ömer, fitneleri yatıştırıcı rolünü her zaman en güzeliyle oynamış, bunu bir kez de Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*) halife seçilmesinde, ümmetin arasına ihtilâf girmesini önlemesiyle göstermişti...

Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*) en önemli yardımcısı Hz. Ömer (*r.a.*) olmuştu. Hz. Ebu Bekir (*r.a.*) Peygamber Efendimizin hazırladığı; fakat ömrü vefa etmediğinden gönderemediği Hz. Üsâme (*r.a.*) ordusunda bir nefer olan Hz. Ömer'i (*r.a.*) komutandan rica ederek yanına almıştı.

Hz. Ömer (*r.a.*), adâlet işlerini üzerine almış, bu da Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*) gerek Ridde harpleri (dinden dönenlerle yapılan seri savaşlar) gerekse **devlet** işleriyle daha fazla meşgul olmasını sağlamıştı.

Hz. Ebu Bekir'in devlet işinden başka işle iştigal etmemesi gerektiği ve geçineceği kadar maaşı Beytü'l-mâl'den alabileceğini Hz. Ömer (*r.a.*) teklif etmişti. Yine Kur'ân, Hz. Ömer'in (*r.a.*) teklifiyle bir mushaf halinde toplanmıştı.

8. Hilafeti Döneminde Hz. Ömer

a. Halife Seçilmesi

İnsanlık tarihi boyunca devlet sistematiği oturmuş veya oturmamış hemen bütün toplumlarda, devlet başkanı değişimleri hep problem olmuş veya çözüm bekleyen bir sürü problemlerin doğmasına vesile olmuştur. Evet, ister ölüm, ister seçim, ne sebeple olursa olsun, bütün değişimler yukarıda belirttiğimiz gibi beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Bakın, Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) irtihal-i dâr-ı beka buyurmasından sonra, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinin -ki bu bütün Müslümanların kabulü ile olmuştu- üzerinden 14 asır geçmiş olmasına rağmen, bugün bile hâlâ belli çevrelerce bu durum kabul edilmiyor, edilemiyor ve itiraz sesleri yükseliyor. Kaldı ki bu konuda Efendimizin (*s.a.s.*), Hz. Ebu Bekir'in halife olması adına sarahate yakın işaretleri var.

İşte Ümmet-i Muhammed, Hz. Ebu Bekir'in vefatına yakın yine böyle bir bâdirenin içine giriyordu. Ve bunu başta Hz. Ebu Bekir olmak üzere, kaderini toplumun kaderinin bir parçası gören hassas ve ince ruhlar, basiret ve firaset erbabı nice şahıslar hissediyor-

du; hissediyordu ve bunlardan bazıları açıkça gelip, Hz. Ebu Bekir'e "Kendinden sonra kimi düşünüyorsun?" diyorlardı. Aslında onların bu suali sormaları kendi nefisleri adına bir ikbal düşüncesinden ya da idbar endişesinden kaynaklanmıyordu. Tam aksine, ümmetin selametini, vahdetin devamını sağlama ve geçiş süresini zararsız atlatma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Zira onlar da biliyorlardı ki, İslâm'ın hem içte -münafıklar- hem de dışta -başta Bizans ve Fars olmak üzere- birçok düşmanları vardı..

Hz. Ebu Bekir'e gelince, o buraya kadar arz etmeye çalıştığımız endişeleri herkesten fazla hisseden bir liderdi. Nitekim o kendinden sonra kimi halife olarak bırakacağı hakkında ashabın ileri gelenleri ile bir dizi istişarelerde bulundu. Aslında Hz. Ebu Bekir, bu iş için baştan bu yana Hz. Ömer'i düşünüyordu; düşünüyordu, ama neticede çoğunluğun kendisi ile beraber olmasını istediği için İslâm'ın temel taşlarından biri olan meşverete başvurarak topluluğun sesine kulak veriyordu. Hz. Ebu Bekir, Abdurrahman b. Avf'a "Hz. Ömer" düşüncesini açıkladığında "Bir parça serttir." sözüyle karşılaştı. Hz. Ebu Bekir ona "Bunun nedeni onun beni yumuşak görmesidir, eğer iş ona düşerse şu anda yaptıklarının çoğunu yapmayacaktır." cevabını verdi. Hz. Osman da bu istişareler sırasında "Ömer" adını duyunca "Onun gizledikleri açığa vurduklarından daha hayırlıdır, aramızda onun gibisi yoktur." diyerek düşüncelerini açıkladı. Yalnız Talha b. Ubeydullah "İnsanların Ömer'den neler çektiğini biliyorsun. Rabbin bunu sana sorarsa ne cevap vereceksin?" diyerek, sert bir üslupla Hz. Ebu Bekir'e soru sormuştu. O da "Sen beni Allah ile mi korkutmak istiyorsun. Rabbime kavuşup bana soracak olursa, ben de, senin halkın üzerine halkının en hayırlısını halife bıraktım, diyeceğim." diye cevap verdi.

Neticede, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman'ı çağırtarak Hz. Ömer'i halife bıraktığına dair bir ahidname yazdırmaya başladı. "Bu Ebu Kuhafe'nin oğlu Ebu Bekir'in Müslümanlara yazdığı ahidnamedir. İmdi...." ve arkasını getiremeden bayıldı. Hz. Osman ise ahidnameyi,

Hz. Ömer'in ismini yazarak bitirdi. Hz. Ebu Bekir kendine geldiğinde, Osman'a yazdıklarını okuttu. Ardından Hz. Osman'a "Baygınlığımda ölüp de benden sonra Müslümanların ihtilâfa düşmelerinden korktuğunu görüyorum." dedi. Hz. Osman'ın "evet" cevabı karşısında "Allah sana, İslâm'a ve Müslümanlara olan hizmetlerinin karşılığını versin." diye dua etti.

Daha sonra Müslümanları bir yere toplatıp, bu ahidnameyi okuttu. Topluluk içinden hiç kimse itiraz etmeden bunu kabullendiler. Bu manzarayı bir yerden seyreden Hz. Ebu Bekir ortaya çıktı ve "Benim size halife olarak seçtiğim kimseyi gönül hoşnutluğuyla kabul ediyor musunuz? Gerçek şu ki ben, size akrabam olan birisini halife göstermedim. Ben, sizlere Ömer'i halife olarak gösteriyorum. Onu dinleyiniz ve itaat ediniz. Allah'a yemin ederim, görüşümün doğru olması için elimden gelen her şeyi yaptım." deyince, hazır bulunanlar "Dinledik ve itaat ettik." diye cevap verdiler. Daha sonra Hz. Ebu Bekir (*r.a.*), Hz. Ömer'i (*r.a.*) yanına çağırarak ona şunları söyledi: "Gerçek şu ki, ben seni, Resûlullah'ın (*s.a.s.*) sahabileri üzerine halife olarak seçmiş bulunuyorum." Daha sonra ona Allah'ın takvasının dışına çıkmamayı tavsiye ederek şöyle dedi:

"Ey Ömer! Allah'ın geceleyin yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları gündüz yerine getirince kabul etmez. Gündüzün yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları da gece yapıldığında kabul etmez. Cenab-ı Hak, farz yerine getirilmediği sürece, hiç bir nafileyi kabul etmez. Dikkatini çekmemiş mi ya Ömer! Kıyamet gününde terazileri ağır gelenler Hak'ka tâbi olanlar ve onun kendilerine yüklediği ağırlıkları taşıyanlardır. Yarın haktan başka hiçbir şeyin konulmadığı bir terazinin ağır gelmesi elbetteki bir haktır. Dikkat etmedin mi ya Ömer! Kıyamet gününde tartıları hafif gelenlerin terazileri bâtıla uymaları ve onun kendilerine hafif (ve kolay) olması dolayısıyladır. Yarın ancak bâtıl şeylerin konulup tartıldığı bir terazinin hafif gelmesi de hakkın ta kendisidir. Dikkatini çekmedi mi ya Ömer! Rahat ve huzur âyeti sıkıntı âyeti ile birlikte, sıkıntı âyeti

de rahat ve huzur âyeti ile birlikte inmiştir. Böylelikle mü'minin Allah'ın Cennetinden ümitvar, Cehenneminden de korku içinde olması amaçlanmıştır. Ta ki Allah'tan hakkı olmayan bir şeyi isteyip arzulamasın ve kendi eliyle kendisini attığı bir şeyden korkmasın. Hiç dikkat etmiyor musun ya Ömer! Allah cehennemlikleri işlediklerinin en kötüleriyle birlikte zikretmiştir. Öyle ki ben onları hatırladığım zaman onlardan olmamayı ümit ediyorum. Diğer taraftan cennet ehlini de yaptıklarının en güzeli ile birlikte zikretmiştir. Çünkü onların ufak tefek kötülüklerini bağışlar. Onları hatırladığım zaman 'Benim amelim nerde, onların ameli nerde?' derim. Benim tavsiyelerime iyice kulak asmışsan gaip hiçbir şey, hazır olan ölümden senin için daha sevimli olmamalıdır. Zaten sen ona karşı hiçbir şey de yapamazsın."

b. Döneminde Yapılan Fetihler

Hz. Ömer döneminde fethedilen toprakların toplam alanı 2.251.030 kilometrekare'dir. On yıllık hilafeti döneminde Allah'ın izniyle fethedilen bu alanın büyüklüğünü idrak etmek için Türkiye'nin 780.576 kilometrekare olduğunu hatırlamak yeter sanıyorum. (Türkiye'nin yaklaşık üç katı).

Yalnız bu başarıyı elbette tek başına Hz. Ömer elde etmemiştir. Bir kere bütün inanan insanlardaki tebliğ aşkı, cihad heyecanı, mazlumların, mağdurların imdadına yetişme düşüncesi veya tamamen uhrevî arzularla yani şehid olarak âhirete irtihal etme, Cennet ve Cemalullah'ı müşahede etme ve rıza makamına erme, evet bütün bu moral değerlerin fetihlerde oynamış olduğu rol inkâr edilemez. İnananları bu düşünce ve inanç ufkuna ulaştırma ise Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ile başlamış, Hz. Ebu Bekir döneminde devam etmiştir. Yani Hz. Ömer'in kısmen hazır bulmuş olduğu cihad aşkıyla yerinde duramayan bu insanlar topluluğu, en azından 25 senelik bir çalışmanın mahsulüdür.

Öte taraftan, bütün cihana meydan okuyabilecek, o döneme göre dünyanın iki süper gücü Fars ve Bizans imparatorluklarının üzerine

yürüyebilecek vasatın ve askerî donanımın hazır olmasında da Efendimiz ve Hz. Ebu Bekir dönemi göz ardı edilemez.

Bu kısa değerlendirmelerle Hz. Ömer'in dehâsını, idare ve sevk kabiliyetini, zaman ayarlamasını, altyapı desteklemelerini ve takip edegeldiği ince diplomatik siyasetlerini inkâr ediyor değiliz. Hz. Ömer'in, devrini iyi idrak edip, İslâm'ı bütün emir ve yasaklarıyla çok çok iyi anlayıp yorumlamasının elbette bunda payı büyüktür. Nitekim İslâm ordularının Hz. Ömer'den sonra aynı aşk ve şevke sahip olmalarına rağmen diğer halifeler döneminde askerî alanda bu kadar fetih yapamamaları bunun bir göstergesidir. Fakat bizler, hakikatin yerli yerini bulup, gerçek mihrabına oturması için bu değerlendirmeleri kaydetmekte fayda mülâhaza ettik.

Evet, Hz. Ömer döneminde 2.251.030 km^2 toprak fethedilmiş, Mekke merkez kabul edilecek olursa, devletin sınırları kuzeyden 1036 km, doğudan 1087 km, güneyden 483 km civarına ulaşmıştır. Bu geniş topraklar; Suriye, Mısır, Huzistan, Irak, Ermenistan, Azerbaycan, Fars, Kirman, Horasan gibi ülkeleri içine almaktadır.

Bazı Batılı tarihçiler, Hz. Ömer döneminde akıllara durgunluk veren bu fetih hareketlerini Doğu Roma ve İran imparatorluklarının çökme dönemine rast gelmesine bağlarlar. Hatta bunlardan bazıları da Hz. Ömer'i İskender veya Cengiz Han ile mukayese etme yanlışlığı içine düşerler. Halbuki gerek Bizanslılar gerekse İranlılar, asırlık imparatorluğa sahip olup; güç-kuvvet, harp sanatı, tesir sahaları itibariyle Hz. Ömer dönemindeki Müslümanlardan kat be kat üstün durumdaydılar. Mesela, Bizanslıların harb tabyaları üzerine yazılmış kitapları, sayısız harp silahları ve orduları vardı. Bizans o devrelerde zafer üstüne zafer kazanarak Isfahan'a kadar gitmiş, Suriye'yi İran'dan istirdad etmişti. Yine İran askerleri, miğfer, tulga, siperlik, göğüs levhası, zırh, çelik eldiven gibi harp levazımatını kullanıyordu. Fakat bütün bu maddî üstünlüklerine rağmen, onlar yine de yenilgiden kurtulamadılar.

Bu da gösteriyor ki, o devirde yapılan fetihleri, maddi sebeplerle izaha kalkışmak oldukça yetersiz. Konu ile ilgili olarak Şiblî Numanî, Hz. Ömer hakkında yazdığı mufassal kitabında şu değerlendirmelerde bulunuyor:

"Kanaatimizce Müslümanların zaferinin gerçek sebebi İslâm'ın mukaddes kurucusunun onlara zerk ettiği ve Ömer'in (*r.a.*) daha da parlatıp kuvvetlendirdiği şevk, azim, metanet, cesaret ve yiğitliktir. Bunlar, Doğu Roma İmparatorluğu ile İran'ın, kudretlerinin zirvesinde oldukları zaman bile mukavemet edemeyecekleri silahlardı. Bunlara, ülkeleri fethetmeye olmasa bile hükümeti kurma ve muvazeneye kavuşturmaya yarayan bazı diğer hasletler daha ekleniyordu. Bu hasletlerin en başta geleni Müslümanların doğruluğu ve âdil oluşuydu. Bir memleket zaptedildiği zaman fatihlerin mükemmel davranışları ve muameleleri halk üzerinde öyle bir intiba bırakıyordu ki, aradaki din farkına rağmen halk yeni idarecileri hakkında kötü düşünmüyordu. Müslümanlar Yermük muharebesinden evvel Suriye'nin birçok yerlerini tahliye ettikleri zaman, Hıristiyan tebaa onları geri göndermesi için Allah'a dua ettiler, Yahudiler de ellerinde "Tevrat" olduğu halde, hayatta oldukları müddetçe Sezar'ın geri gelmeye cür'et edemeyeceğini beyan ettiler.

Suriye ve Mısır'daki Roma idaresi zalim ve müstebit idi. Bu yüzden, Müslüman istilasına karşı Romalıların savunması, teb'adan hiçbir takviye olmaksızın, tamamen hükümet ve orduya bağlı kalıyordu. Ordu yenilgiye uğrayınca hiçbir mânâ kalmamış, halk mukavemet etmemişti. İran'da durum farklıydı. O ülkede, bölge ve vilayetlerde hüküm sürüp imparatorluğun savunmasından çok kendi iktidar ve mülklerine halel gelmemesi için çarpışan derebeyleri ile asilzâdeler vardı. Merkezî hükümetin mağlup olmasından sonra bile, Müslümanların her adımında mukavemetle karşılaşmalarının sebebi buydu. Bununla beraber, İran'da bile Müslümanlar cömertlik ve âdil muamele ile halkın gönlünü kolaylıkla kazanmıştı. Memleket fethedildikten sonra kurulan yeni hükümetle dengenin sağlanmasında halk epey yardımda bulunmuştu."

Hz. Ömer'in İskender veya Cengiz Han ile mukayese edilmesine gelince; bundaki zihniyeti anlamak zor hatta imkânsızdır. Zira İskender ve Cengiz fethettikleri yerlerde bütün ahaliyi kılıçtan geçiren, şehirleri yağmalayan, zulüm ve istibdadın her çeşidini uygulayan, kan kokan, kan düşünen, kan konuşan, kan kusan kanlı insanlardır. Tarihin onların eliyle açtığı kanlı sahifeler bunun en büyük şahididir.

Hz. Ömer ise, "fetihlerinde adalet ve insaftan kıl kadar ayrılmayan, adam öldürmek bir yana meyve ağaçlarını bile kesmeye müsaade etmeyen, kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlara dokunmayan," hâsılı İslâm'ın savaş hukukuna ait vaz'etmiş olduğu bütün hükümleri tatbik eden bir insandır.

Ayrıca, kan, gözyaşı, zulüm, istibdat üzerine kurulan düzenler yani İskender'in, Cengiz Han'ın devletleri kendilerinden sonra devam etmeyip yıkılıp giderken, Hz. Ömer'in bir zamanlar en yüksek temsilcisi olduğu İslâm, 14 asırdan bu yana, hem de gittikçe gelişerek devam etmektedir.

Hâl bundan ibaret ve bu manzarayı dost-düşman herkes müşahede ederken, Hz. Ömer'i bu kanlı zalimlerle mukayese etmenin mantığını anlayabilmek hakikaten çok zordur. Fakat buna bir izah getirilmek isteniyorsa, "Batılı tarihçiler bu düşünceleri ile İslâm'a beslemiş oldukları kin ve nefretlerini açığa vurmaktadırlar." diyebiliriz.

Hz. Ömer döneminde sırasıyla olmasa bile Kâdisiye, Celûla, Suriye, Şam, Fehl, Humus, Yermuk, Kudüs, Kayzeriye, Cezire, İran, Azerbaycan, Taberistan, Ermenistan, Kirman, Sistan, Makran, Horasan, Mısır, İskenderiye, Trablusgarp gibi yerler fethedilmiştir.

Hz. Ömer'in, nasıl bir harb dahisi olduğunu, askerî stratejilerde günümüz uzmanlarına taş çıkartacak seviyede bulunduğunu, cesaret ve şecaati yanında hilm ve silmi zirve noktalarda temsil ettiğini, en hisli olduğu dönemlerde dahi mantıkiliği hiç elinden bırakmadığını, âlemşümûl şefkat ve merhametiyle bütün insanları bağrına bastığını yerimiz müsait olmadığı için gösteremiyoruz. Sizleri bu hususla ala-

kalı bütün bilgileri teferruatıyla bulabileceğiniz tarih kitaplarının ilgili bölümlerine veya müstakil eserlere havale ederek, bu bahsi kapatıyoruz.

c. Devlet Sistematiğine Getirdiği Düzenlemeler

Hz. Ömer'in halife seçilmesinden yaklaşık 25 yıl önce bir tek kişi ile başlayan İslâm hareketi, ilahî takdir gereği merdiven basamaklarını teker teker çıkmış ve artık devlet haline gelmiştir. Yalnız güç, kuvvet, insan vb. alanlarda potansiyel olarak bir devleti oluşturabilecek veya yönetebilecek kaynağa sahip olma, hatta bu kaynaklar itibariyle mevcut devletlerden daha fazla imkâna sahip bulunma, devlet olmanın yegâne şartı değildir ve olamaz da. Bütün bunların devlet hayatında yeri vardır; ama bunlar her şey değildir.

Devlet; düzen, nizam, sistem demektir. Bunun için, içinde bulunulan şartlara göre kanunî düzenlemelerin yapılması, bugünkü dille meseleyi ele alacak olursak kanunların, yönetmeliklerin, genelgelerin çıkartılması, bunları tatbik edecek insan unsurunun ele alınıp yetiştirilmesi, gerektiğinde kimsenin gözünün yaşına bakmadan cezâî müeyyidelerin uygulanması şarttır. Nitekim başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere bugünkü devletlere baksanız veya bu hususta mazi derelerinde bir tarih yolculuğu yapsanız, söylediğimiz bu hususa ait binlerce delil bulmanız mümkündür.

İşte Hz. Ömer, Efendimiz (*s.a.s.*) ile başlayan İslâm'ın devlet olma sürecinde, nöbetin kendine geldiği dönemlerde -belki de altyapının hazır, vasatın müsait olmasından hareketle- bu süreci hızlandırmıştır. Yalnız bu bizleri "Tam bu dönemde Hz. Ömer değil de bir başkası halife olsaydı, belki o da aynı düzenlemeleri yapardı veya yapmak zorundaydı." gibi düşüncelere taşımasın. Zira bu düşünce bir anlamda Hz. Ömer'i inkâr veya yaptıklarını hiçe indirme mânâsına gelebilir ki, şahsen böyle bir günah işlemekten Allah'a sığınırız. Çünkü uygulamalar gösteriyor ki, hâdiselere vukufiyet, müdahalede zamanlama, olaylara yaklaşım keyfiyeti, yorumlama farklılıkla-

rı ve elde edilen neticeler itibariyle Hz. Ömer'in yeri kat'iyen doldurulamaz.

Allah Resûlü (*s.a.s.*), 23 senelik hayatı boyunca devlet mekanizmasının altyapısını, söz, fiil ve takrirleriyle ortaya koymuş, bunlardan bazılarını bizatihi kendisi temsil etmiş, bazılarına ise şartlar elvermemiş veya ömrü yetmemiş. Arkadan gelenler ise, Nebiler Serveri'nin atmış olduğu temeller üzerine binalarını kurmaya çalışmışlardır. İşte Hz. Ömer, bu devlet çarkını yapageldiği düzenlemelerle kuran, işleten bir insandır.

Devlet sistematiği adına neler yapmıştır Hz. Ömer? Şimdi birkaç başlık altında bunun üzerinde durmaya çalışalım:

1) Danışma Meclisleri

Hz. Ömer, işbaşına geçer geçmez, devlet yönetiminde istişare meclisleri kurmuş, bu meclislere halkın görüşlerine itibar ettiği insanları davet etmiştir. Ensar ve Muhacirîn'den bazı zatlar mesela, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Ubeyy b. Ka'b (r. anhüm) gibi şahsiyetler bu meclisin daimî üyeleriydi. Meclis, belli günler toplanır, devleti, milleti alâkadar eden meseleleri müzakere ederek, karara bağlarlardı. Bu meclislerde herkes görüşlerini açık-seçik, net bir biçimde açıklayabilirdi. Zaten "Müşaveresiz hilafet olmaz." Hz. Ömer'e ait bir sözdür.

2) İdari Taksimattaki Düzenlemeler:

Hz. Ömer'in devlet sistematiği adına ümmete kazandırdığı en önemli husus, her hâlde idarî taksimattır. Sınırları gün geçtikçe genişleyen İslâm devletini ilelmerkez (merkezden yönetilen) bir idarî anlayışla yürütmenin zorluğu her hâlde anlaşılan bir mevzudur. İşte Hz. Ömer, devleti uygulaya geldiği sistemi ile adem-i merkeziyetçi bir statüye kavuşturmuş, vilayet, kaza, nahiye şeklinde taksimata gitmiş ve buralarda konumuna göre defterdardan, polis teşkilat âmirlerine, hazine müdürlerinden hâkim ve müftülere varıncaya bir dizi atamalarda bulunmuştur.

Hz. Ömer yaptığı idarî taksimatta devleti bir anlamda eyalet sistemi içinde yönetmişti. Tarihçilerin verdiği rakama göre sekiz, fakat yeni fethedilen yerlerdeki idarî taksimatı olduğu gibi kabullenildiği ve bu sebeple bu rakam içine katılmayan bölgeleri de katacak olursak sayıları yirmiye ulaşan eyalet vardn Kazalar bu vilayetlerdeki üst düzey âmirlere bağlı olarak çalışırdı.

Hz. Ömer yaptığı atamalarda öncelikle ehliyet şartı arar, siyasî ve idarî kabiliyeti olanları görevlendirirdi. Mesela, Amr b. Âs, Muaviye ve Mugire b. Şu'be gibi zatlar, bu özellikleri ile iştihar etmiş insanlardı ve Hz. Ömer bu kabiliyetlerin hepsini hilafeti boyunca yerli yerinde kullanmıştı.

3) İdari Yapılanma:

Hz. Ömer'in devlet memurları hakkında getirdiği düzenlemeler de idarî yapılanma içinde çok önemli yere sahiptir. Mesela, memurların seçim işinin alenî olarak istişarî meclislerde yapılması, rüşvet, ihtilas vb. gibi kötü âdetlerin önünü tıkamak gayesiyle memur maaş oranlarının alabildiğine yüksek tutulması, memurlardan o günkü şartlara göre toplumun kabullenemeyeceği birtakım davranışlar içine -mübah da olsa- girmeyeceklerine söz alması, memurlardan memuriyete giriş tarihi itibariyle mal beyannamesi alıp, memuriyet sürecinde hızla artan mal varlığı karşısında sorgulamaya tâbi tutması, bir memur olan valilerin her yıl hacta hazır bulunmalarını emrederek, şayet haklarında şikâyet bahis mevzuu ise halk ile yüzleşmeleri, hatta muhakeme edilmeleri, memurlar hakkında vuku bulan şikâyetler adına memurun derecesi ve şikâyetin çeşidine göre bir kişi veya üç kişilik bir heyeti tahkikata göndermesi ilk etapta akla gelen uygulamalardır.

Bu misallerden de görüleceği üzere, bugünkü devlet yapılanmaları göz önüne alınarak yapılacak olan değerlendirmeler Hz. Ömer'in getirdiği ve uyguladığı bu kıstasların ne derece önemli olduğunu ehl-i insaf herkese kabul ettirecek mahiyettedir. Kaldı ki yukarıda

mücerred olarak ve satır başlıkları halinde sunduğumuz bu uygulamalardan her biri adına misaller de verilebilir.

Evet, Hz. Ömer ortaya attığı ve uyguladığı bu düzenlemelerle hem İslâmî kaide ve kurallar çerçevesinde bir idarî anlayışı ortaya koymuş, onları disipline ve sistematize etmiş, hem de kanun-kural tanımayan, serâzad, başıboş yaşamaya alışmış Arap toplumuna çeki düzen vermiştir. Aynı zamanda bu uygulamalar kendisinden sonra gelecek bütün İslâm devletlerinin başvurdukları metodlar olarak hayatiyetini bugüne kadar devam ettirmiştir.

4) Malî Sahadaki Yenilikler:

Devlet hayatının en önemli sahalarından biri hiç şüphe yok ki maliyedir. Bunda da gelir-gider dengesinin çok çok iyi korunması gerekir ki toplumda sosyal adaletsizlikler olmasın, bu sûretle meydana gelebilecek toplumsal karışıklıklara yol açılmasın. İçinde bulunduğumuz şartlar itibariyle bu durum nazara alınacak olursa, her gün değişik vesilelerle hak arayışına giren memurlar, işçiler, grevler, toplantılar ve bunların meydana getirdiği kargaşa hemen her gün hepimizin gözleri önünde cereyan etmektedir. Bu karmaşaların yol bulup oluk oluk eve, çarşıya, pazara aktığı bir toplumda huzur bulmak da her hâlde mümkün değildir. İşte Hz. Ömer, Allah Resûlü'nün gerek Kur'ân'da gerekse sünnette getirip insanlara takdim buyurduğu ekonomik prensipleri sistematize etmiş ve devletin sınırları içinde uygulamaya koymuştur. Hem öyle koymuştur ki, kanunî düzenlemelerin yanı başında âhiret inancından kaynaklanan vicdanî baskıları da ruhlarında daima taze ve canlı olarak duyan İslâm teb'ası değil devletine mal varlığının bir kısmını vergi olarak verme, gerektiği yer ve zamanda hepsini vermeye dahi hazır hale gelmişlerdir. Bu çerçevede Hz. Ömer döneminde Irak ahalisinden toplanan yıllık 102.800.000 dirhem arazi vergisinin, Ziyad döneminde önce 101.500.000 dirheme, Haccac döneminde ise onun bütün zulüm ve işkencesine rağmen 20.800.000 dirheme düştüğünü hatırlatmak, bir fikir verme adına yeter zannediyoruz.

Pekalâ Hz. Ömer ne yapmıştır? Hz. Ömer, fethedilen toprakları, oraların fethinde emeği geçen gazilere ganimet olarak vermemiştir. Eğer ganimet olarak verilirse, halkın bir kısmının çok zengin, bir kısmının ise alabildiğine fakir olarak kalacağını, bunun ise Kur'ân'ın yasakladığı "malın belli ellerde dolaşması" *(59. Haşir:7)* olacağını ifade etmiş ve bu konuda sahâbenin ileri gelenlerini de yanına alarak bu uygulamayı değiştirmiştir. Hz. Ömer, Haşr sûresinin 6. ve 7. âyetlerini delil göstererek, fethedilen yeni arazilerde gelecek nesillerin de hakkının bulunduğundan hareketle, bu arazilerin devletin malı olduğunu söylemiş, intifa hakkını da haraç veya öşür denilen belli oranlardaki vergi karşılığında da ziraat yapmak isteyenlere vermiştir. Hatta Hz. Ömer bu uygulama ile de yetinmemiş, Allah yolunda mücadele eden askerlerin tarım ile meşguliyetini yasaklamıştır.

Evet, Hz. Ömer'in, Irak, Mısır ve Suriye gibi İslâm toprakları içine yeni katılan yerlerdeki arazi sistemini bu şekle göre ayarlaması, topraklarının yerli ahalinin ellerinde kalmasına; vergi miktarlarının eskiye nispetle düşük olması, vergi kaçağının azalarak gelirlerin çoğalmasına ve hepsinden öte fetihlerin daha da hızlanmasına vesile olmuştu. Çünkü İslâm'ın bu uygulamasını duyan ve baştaki idarecilerin zulümlerinden bıkan zavallı fakir halk, İslâm ordularının bir an önce kendi ülkelerini fethetmelerini beklemeye başlamış, nitekim İslâm orduları da gittikleri bu yerlerde karşılarında sadece kral ve ordusunu bulmuş, halk tabakasından destek görmüşlerdir. Mesela, Mısır'da Kıbtî çiftçiler Romalılara karşı Müslümanlara yardım etmişlerdir.

Netice itibariyle; İslâm'ın 14 asır önce getirmiş olduğu devlet hayatına ait bu malî hükümler, Hz. Ömer gibi kılı kırk yararcasına yaşayan ve uygulayan bir şehsuvar bulunca, maşerî vicdanda -Hıristiyan, Yahudi hatta müşrik de olsa- kabul görmüştür.

5) Hukukî Düzenlemeler

Adalet, bugünkü nesillerin tam anlamıyla hayatın her kademesinde tatbikini görmeyi çok arzuladıkları bir kavram. Hz. Ömer dö-

neminde adalet ise, çoklarının -mü'min olsun, kâfir olsun- o şekliyle tahakkukunu beklemedikleri ve kimsenin gözünün yaşına bakmadan kılı kırk yararcasına hayatın her sahasında tatbik edilen müşahhas bir olgudur. Evet, "Adalet mülkün esasıdır." Hz. Ömer'e isnad edilen bir sözdür ki, Ömer (*r.a.*) hayatında bu çizginin dışına bir an için bile olsa hiç çıkmamıştır. Onun içindir ki aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen bugün hâlâ daha Hz. Ömer denilince, önce adalet kavramı akla gelir.

Daha önce bahsetmiştik; aslında Hz. Ömer'in hayata tatbik ettiği İslâm'ın adaletidir. Ama çokları bunu bir zühul eseri olarak Hz. Ömer'e mâl etmiştir. Gerçi, bunu yapanları affettirecek, adalet alanında çok uygulaması vardır Hz. Ömer'in. Fakat buna rağmen işin gerçek vechesinin de hatırlardan uzak tutulmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Evet, Hz. Ömer, İslâmî gelişimin tarihî seyri içinde adalet mekanizmasını kurumsallaştırmış, kâdılık müessesesini kurmuş, vilayetlere bizatihi kendisi hâkimler tayin etmiş, muhakeme usulü hakkında fermanlar neşretmiştir. Hatta söz buraya gelmişken sizlere Romalıların hukuk ve adaleti sağlamakla ilgili girişimlerinden bir örnek verelim.

Romalılar, M. Ö. 451 yılında Yunanistan'a bir heyet gönderip 12 maddelik bir kanun mecmuası hazırlatmış ve bu maddeler kurşun levhalar üzerine kazınarak Roma'da teşhir edilmiştir. Öyle ki, bu mecmua Romalılara göre pek çok filozofun yazılarından daha kıymetlidir. Kıyaslama yapılabilmesi için Roma Kanunnamesini, ardından da Hz. Ömer'in neşr ve ta'mim ettiği fermanı iktibas ederek, bu konuda verilmesi gerekli olan hükmü siz okuyucularımıza bırakalım.

1. Mahkemeye çağrıldığınız zaman muhalifiniz ile beraber derhal geliniz.
2. Dâva edilen kişi dâvaya icabet etmezse onu zorla celbetmek için şahidlerinizi gösteriniz.

3. Dâva edilen firar etmeye yeltenirse, onu zorla tutabilirsiniz.
4. Dâva edilen hasta veya çok ihtiyar ise, mahkemeye gelmesi için ona vasıta veriniz. Aksi halde mahkemeye gelmeye icbar edilemez.
5. Dâva edilen bir kefil gösterirse, onu bırakmamalısınız.
6. Zengin kişinin kefili ancak bir zengin kişi olabilir.
7. Hâkim iki tarafın mutabakatı ile dâva hakkında karar verir.
8. Hakim bir dâvayı sabahtan öğleye kadar dinler.
9. Hüküm öğleden sonra tebliğ edilir.
10. Güneş battıktan sonra mahkeme faaliyetini tatil eder.
11. Tarafeyn dâvalarını hakeme tevdi etmek isterlerse, kefalet vermelidirler.
12. Şahid göstermeyen dâvacı, dâvasını dava ettiği kişinin evinin önünde bağırarak anlatır.

İşte Avrupa'nın iftihar ettiği Roma Devletinin kanunları..!

Şimdi de Hz. Ömer'in hâkimlerine gönderdiği fermanı:

"Allah'a hamdolsun. Şunu bil ki adalet mühim bir mükellefiyettir. Huzurunda, refakatinde ve kararlarında halka eşit muamele et ki, zayıf olanlar adaletten ümitlerini kesmesinler, yüksek mevkide olanlar da kayırılmayı ümit etmesinler. İspat mükellefiyeti dâvacıya aittir. İnkâr edene yemin etmek düşer. Gayr-i meşruu meşru; meşruu gayr-i meşru kılmamak şartı ile uzlaşmak caizdir. Mütalâa ettikten sonra (eğer evvelki kararın hatalı görünüyorsa) seni dünkü kararını değiştirmekten hiçbir şey men etmesin. Şüphede olduğun bir mesele hakkında Kur'ân veya Peygamberin (*s.a.s.*) sünnetinde bir şey bulamadığın zaman, meseleyi tekrar tekrar düşün. Emsaller ve benzer vakaları tefekkür et ve kıyas yaparak karar ver. Şahit göstermek isteyen şahıs için bir vade tespit edilmelidir. Eğer dâvasını ispat ederse, onun hakkını ver. Aksi halde dâva reddedilmelidir. Dayak cezasına çarptırılmış, yalancı şahitlik yapmış, miras ve nesepte şüpheli kişiler hariç bütün Müslümanlara (şahitlik için) güvenilir."

Şiblî Numanî, bu fermanı naklettikten sonra maddeler halinde şu değerlendirmeyi yapıyor.

1. Bir hâkim işgal ettiği mevki itibarı ile herkese eşit muamele etmelidir.
2. İspat külfeti bir kaide olarak müddeiye aittir.
3. Dâva edilenin ispat veya şahitleri yoksa yemin ettirilmelidir.
4. Bir dâvada taraflar uzlaşabilirler, şu şartla ki bu uzlaşma kanuna muhalif olmamalıdır.
5. Kâdı kendi iradesi ile verdiği hükmü tadil edebilir.
6. Bir dâvaya bakmak için bir tarih tayin edilmelidir.
7. Dâva edilen, muayyen günde isbat-ı vücut etmezse, hakkında gıyaben karar verilebilir.
8. Kanunen hüküm giymemiş ve yalancı şahitlik yapmamış olan her Müslüman şahitlik yapabilir.

6) Ceza Hukukundaki Yenilikler

İlahî ve beşerî bütün sistemlerde, sistemi korumaya ma'tuf ceza hükümleri vardır. İslâm da bir sistem olarak bünyesinde ceza hukuku barındırmaktadır. Şu kadar var ki, İslâm, suç yollarının kapatılması, -şayet suç işlendi ise- suç-ceza arasındaki münasebetleri, ardından da suçluya davranış şekilleri veya suçun isbatı yönlerinden, sair sistemlerden farklılık arz eder. Fakat her şeye rağmen suç işlendi, suçlu yakalandı ve mesele şu ya da bu vesile ile hâkime arz edildi ise, artık bundan geriye dönüş bahis mevzû değildir. Suçlu kim olursa olsun, hadîsin beyanına göre Peygamberin kızı bile olsa cezasını görecektir.

İşte Hz. Ömer, İslâm Ceza Hukukunun getirmiş olduğu prensipleri de sistematize ederek, onların hayata tatbiki hususunda, sair meselelerde olduğu gibi -tabir caizse- altyapı çalışmalarını yapmıştır. Mesela bu konuda zabıta müessesesi teşkil etmiş, onlara yetkiler vermiş, ilk hapishaneyi kurmuştur.

7) Askeri Alandaki Yenilikler

İslâm, gerek getirmiş olduğu umumî hükümler ve gerekse müntesiplerine mükellefiyet olarak yüklemiş bulunduğu ahkâm itibariyle, her bir ferdi her an düşman kuvvetleriyle savaşa hazır halde bulundurur. Bu itibarla İslâm'da her fert hazır asker veya bütün Müslümanlar hazır ordu demektir. Fakat takdir edersiniz ki tamamıyla iman, aşk, şevk, âhiret iştiyakı, Cennet arzusu, şehid olma heyecanı, Cemalullahla buluşma isteği gibi manevî değerler üzerine kurulmuş bu cihad müessesesinin, insanı dünyaya bağlayabilecek umdelerin çoğalması nedeniyle bu özelliklerin kaybedilmesi ve tabi ki bunun sonucu olarak cihad düşüncesinin akamete uğrayıp, Müslümanların düşman güçler önünde yenilmesi daima bahis mevzuu olabilir. Onun için hayatın sair ünitelerine getirilen düzenlemeler gibi, bu askerî üniteye de bir düzenlemenin getirilmesi şart ve elzemdir. Zaten İslâm'ın savaş hukuku adına getirmiş olduğu hükümler, bunu sistematize etmek için büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Buna bir de mü'minlerin her an cihad iştiyaklarını ve İslâm'ın Hz. Ömer döneminde ulaşmış olduğu seviyeyi de katarsak, meselenin çok rahatlıkla halledilebilecek olduğu meydana çıkacaktır.

İşte Hz. Ömer, hilafeti döneminde düzenli ve sistemli bir ordu kurmak için girişimlerde bulundu. Bütün Müslümanları nüfus sayımı yaptırarak kütüklere kaydetti. Eli silah tutabilecek konumda olanları tesbit etti. Ordu merkezleri için stratejik hüviyete sahip yerler ayarlayıp, oralara kışlalar yaptırdı. Ordu techizatı için gerekli olan mekânlar inşa etti. Mesela, Medine'de 32 bin atı bünyesinde barındıran ağıllar yaptırdı. Ayrıca bu büyük merkezlerin yanı başında, belli mesafelere askerî konaklar ilave etti. Askere almalarda yeni düzenlemeler yaparak, İran, Rum, Hind ve Yahudileri de orduya asker olarak kabul etti. Ve askerlerin -daha önce de değindiğimiz gibi- başka işlerle meşgul olmaması için onlara yüklü maaşlar verdi.

8) Divan Teşkilatı

Hz. Ömer'in devlet sistematiğine ait yaptığı düzenlemelerin en başında belki de kurmuş olduğu divan teşkilatı gelir. Divan teşkilatının kurulma gerekçesine ait kaynaklarımız genelde birbirine yakın malûmat vermektedir. Şöyle ki, daima ilerleme kaydeden fetihlerle İslâm devletinin gelirleri gün geçtikçe artmaktaydı. Eskiden çok dar çapta ve az miktarda Efendimiz (*s.a.s.*) veya Hz. Ebu Bekir'de toplanan gelirler (humus-cizye-haraç), Medine'de bulunan Müslümanlardan evlilere iki, bekârlara bir hisse olmak üzere dağıtılıyordu. Hz. Ömer zamanında ise bir yandan gelirler alabildiğine artmış, öte taraftan İslâm teb'ası da çoğalmış ve gün geçtikçe de çoğalıyordu. İşte bu aşamada Hz. Ömer, bazı teklifleri değerlendirerek divan teşkilatını kurmuştur. Bu divana Müslüman teb'anın çoluk-çocuk ayırt etmeksizin adını yazdırmış, daha sonra da devlet hazinesinde biriken gelirleri yılda bir defa "atiyye" adı altında dağıtmıştır.

Hz. Ömer zamanında devlet gelirleri şu kalemlerden oluşmaktaydı.

1) **Humus:** Savaş sonucu elde edilen ganimetlerin beşte bir hissesi demektir ki, hazinede toplanır ve ümmetin ihtiyacı olan kalemlere harcanırdı.

2) **Fey:** Bu da Hz. Ömer'in gayr-i müslimlerden aldığı çeşitli vergilerin toplamına verilen bir addır. Yani cizye, haraç, ticaret malları vergisi gibi.

Hz. Ömer burada biriken gelirleri Efendimiz ve hassaten Hz. Ebu Bekir döneminden çok farklı olarak Müslüman halka eşit olarak değil de İslâm'a girişlerindeki öncelik, göstermiş oldukları yararlılıklar veya Hz. Peygamber'e yakınlık gibi hususları önde tutarak belli bir sıralama içinde dağıtmıştı. Hz. Ömer "ben Resûlullah'a karşı savaşanlarla, Resûlullah'ın safında düşmanlara karşı savaşanları bir tutmayacağım." demekte ve bu tasnif ve tertibe göre yıllık hisseleri ayarlamaktadır. Mesela, Hz. Âişe'ye on iki bin, Efendimizin sâir ha-

nımlarına on bin dirhem, Bedir Savaşı'na katılanlara ise beşer bin dirhem tahsis etmiştir.

Bu atiyye adı altında dağıtılan yıllık para dağıtımında listelere yeni doğmuş çocukları ve mevâlîleri (âzâd edilmiş köle) de dâhil etmesi dikkate şayan bir husustur.

Bunun yanı sıra Hz. Ömer, ister köle, ister erkek-kadın, isterse mevâlî olsun, herkese aylık yiyecek verilmesini de kararlaştırmış, bu hususta ortalama bir ölçü vaz'ederek, o miktar erzakı aylık olarak dağıtmıştır.

Kısa kısa tarihî bilgiler ışığında sunmaya çalıştığımız bu bölümü de bitirirken, bu konuda nerdeyse müstakil eser denilebilecek Ebu Ubeyd'in **Kitabu'l-Emval**'ini[54] ilgilenenlere hatırlatmadan geçemeyeceğiz. Evet, Kitabu'l-Emval her ne kadar, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki iktisadî gelişmeleri ele alan bir kitap ise de, yazarın da girişinde belirttiği gibi, âdetâ Hz. Ömer devrinin iktisadî gelişmelerini anlatan bir kitap görünümündedir. Onun için mevzu ile ilgili geniş bilgi edinmek ve araştırmalar yapmak isteyenlere Ebu Ubeyd'in söz konusu eseri yanında, Ebu Yusuf'un **Kitabu'l Harac**'ına[55] bakmalarını tavsiye ederiz.

Takdir edersiniz ki Hz. Ömer'in 10 yıllık hilafeti boyunca devlet sistematiğine ait getirmiş olduğu düzenlemeleri, Hz. Ömer'e ayırdığımız bu bölüm içinde hepsini kaydetmemiz, değerlendirmelerde bulunmamız, uygulamalardan misaller vererek meseleyi mücerred olmaktan çıkarıp müşahhas hale getirmemiz imkânsızdır. Evet, onun sadece Beytülmâle ait düzenlemeleri adına doktora tezlerinin yapıldığı, bu konuda kitapların yazıldığı nazara alınacak olursa, yukarıda ifade ettiğimiz hükmün doğruluğunu zannediyorum sizler de tasdik edersiniz. Onun için Hz. Ömer'in sekiz madde içinde kaydettiklerimizin dışında sistematize ettiği meselelerin bazılarını yazarak bu faslı kapatıyoruz.

---

54 Adı geçen eser, İbrahim Sarmış tarafından tercüme edilmiş, İstanbul'da 1981 yılında basılmıştır.

55 Ali Özek tarafından tercüme edilmiş, İstanbul'da 1970 yılında basılmıştır.

1. Fetva meselelerini belli bir düzene koyarak ifta müessesesi diyebileceğimiz bir müessese kurmuştur.
2. Şehirlerin imarı için yapılacak işler yine standart hale getirilmiş ve bugünkü anlamda bir bayındırlık müessesesi kurmuştur.
3. Basra, Kûfe, Fustat, Musul ve Cizre gibi şehirler onun zamanında kurulmuştur.
4. İslâm'ın tebliği, Kur'ân'ın öğretiminin tanzimi, öğretiminin geniş bir alana yayılması, bunun için öğretmenlerin tavzifi, hadîs, fıkıh gibi ilimlerin bir mânâda tedvin ve tedrisi, ihtiyaç duyulan yerlere yeterli sayıda cami inşası, Mescid-i Nebevî'nin gelişen şartlar çerçevesinde genişletilmesi gibi dinî işlere ait şeyler de yine teessüs ettirilen bir teşkilatın gözetimi altında yapılmış ve yaptırılmıştır.
5. İslâm'ın yayılması ve genişlemesi neticesi muhatap olunan Müslüman olmayan yeni kitlelere yani zimmîlere ait kanunî düzenlemelerin yapılması da yine O'nun dönemine rastlar.
6. Hz. Peygamber zamanında vâki olmayan ve dolayısıyla hükmü bilinmeyen yeni meselelere karşı tavır belirleme, onlara Kitap ve Sünnet çerçevesinde hükümler verme, yine Hz. Ömer'in riyaseti altında yapılan düzenlemelere göre belirlenmiştir. Yani ashabın hemen hemen bütününün katıldığı meşveret meclislerinde meseleler enine-boyuna tartışılmış, içtihad edebilecek konumda bulunup yeterli bilgiye sahip olan insanlar görüşlerini müdellel bir şekilde beyan etmişler, böylece meseleler vuzuha kavuşmuştur. Bu dönemde takip edilen bu ve benzeri metodlar sonraları bir sistem olarak vaz' edilmiş ve o gün bugün ümmet-i Muhammed'in yanılmaz ve yanıltmaz bir rehberi gibi başvuru kaynağı olmuştur.

d. İdareci Olarak Hz. Ömer

İdarecilik bir anlamda Allah vergisidir. Yaratılıştan verilen kabiliyetlerle yani vehbî olan istidatlarla, insanda boy gösteren ve şartlarını bulduğunda da açığa çıkan bir özelliktir idarecilik. Her ne kadar

onun okulu var, buralarda daha öncekilerin tecrübelerinin kaydedildiği kitaplar ders olarak okutuluyor, bunlar sistematize edilip kanunlar, yönetmelikler halinde idarecilerin eline veriliyor olsa da, şayet bir insanda vehbî olarak idarecilik vasfı yoksa, sonradan elde ettikleri bu bilgilerin idareci konumunda bulunanlara çok da faydası olmayacaktır. İyi bir bürokrat olsa da iyi bir idareci olamayacaktır. Ama vehbî olan istidat ve kabiliyetler, bu bilgilerle de desteklenirse, o zaman ortaya, çığır açabilen mükemmel bir idareci çıkacaktır.

Evet, idare edilecek olan insandır. İnsanı idare etmek ise insanlık tarihi buna şahittir- yılanları, çıyanları, aslanları idare etmekten çok daha zordur. Zira insan, mahiyeti itibariyle âla-yı illiyyînden, esfel-i sâfilîne kadar, yani melekleri geride bırakabilecek seviyelerden, şeytanları geride bırakabilecek derekelere düşebilecek bir konumdadır. Mahiyeti böylesine karışık insanı idare etmek alabildiğine güçtür. Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Allah beni farzlarla emrettiği gibi insanları idare etmekle de emretti"[56] buyurarak bu küllî hakikate parmak basar.

Hz. Ömer'e gelince o, doğuştan idarecilik potansiyeline sahip bir insandır. Bu insan Hz. Muhammed (*s.a.s.*) gibi bir Rehber'in ve Önder'in eline düşüp, O'nun ocağında yaklaşık 18-19 yıl pişince ve bunlar ilahî sistem İslâm'ın kanun ve kuralları ile çerçeve altına alınınca, karşımıza 14 asırdan bu yana dost-düşman herkesin takdir etmek zorunda kaldığı bir Hz. Ömer çıkmıştır. Nitekim kendisi hilâfetle alâkalı bir sözünde şöyle diyor: "Kendinde dört vasıf bulunmayan bir kimsenin bu işi yüklenmesi doğru değildir. O dört vasıf; gevşeklik derecesinde olmayan yumuşaklık, hırçınlık derecesinde olmayan sertlik, cimrilik derecesinde olmayan tutumluluk ve israf derecesinde olmayan cömertlik. Bu dört vasıftan birisi insandan düşerse, diğerleri de bozulmuş olur."

Evet, Hz. Ömer, idare edilen insanların, başlarındaki idarecide görmek istedikleri bütün vasıflara sahip birisiydi. Evvela o, bu ka-

56 *Kenzü'l-Ummal*, 3:407, (hd. no: 7168).

dar geniş coğrafyaya sahip bir devletin lideri olarak, gayet sade bir hayat sürdürüyordu. Giyim kuşamından, yeme ve içmesine, yaşadığı mekândan, mal varlığına varıncaya kadar Hz. Ömer, deve çobanlığı yaptığı dönemlerdeki gibi sade durumunu devam ettiriyordu. Yani ne hazinelerin ağzına kadar dolu olması, ne İslâm devletinin sınırlarının alabildiğine genişlemesi, ne Bizans'ın zayıflatılması ve ne de Fars imparatorluğunun yerle bir edilerek İslâm'ın yegâne güç haline gelmesi ve Hz. Ömer'in bu işin başı olması, onda zerre kadar bir değişiklik yapmamış ya da yapamamıştı. Yani dünya bütün yönleri ve bütün cazibesi ile Hz. Ömer'in yüzüne gülmesine rağmen o bunlara iltifat etmemişti. Tabi ki bu hal, özellikle Bizans'ı, Fars'ı ve İslâm öncesini bilen halk üzerinde tesirini icra ediyor ve durum ma'şeri vicdanda hüsn-ü kabulle karşılanıyordu.

Halkın kendisini sevmesi için ne yapıyordu Hz. Ömer? Ne yapıyordu ki halkın gönlüne taht kurabiliyordu? Birkaç misali teferruatıyla bazılarını da satır başları halinde sıralayalım:

1) Hz. Ömer, teb'a ve raiyyetine karşı alabildiğine vefalıydı. O, ölümle pençeleştiği devrelerde "Ebû Ubeyde hayatta olsaydı, yerime onu tavsiye ederdim." dediği can yoldaşı, ümmetin emini Ebu Ubeyde'yi Amvas'taki veba salgını sırasında ziyarete gitmiş, daha sonra Abdurrahman b. Avf'ın "Bir yerde veba çıktığını duyarsanız, oraya adımınızı atmayın; bulunduğunuz yerde veba baş gösterirse, o zaman oradan çıkmayın"[57] hadîsini hatırlatması üzerine arkadaşını ziyaret edemeden, onu son bir kere daha göremeden hicran ve hasret içinde geri dönmüştü.

Hz. Ömer, cemaati ne kadar kalabalık olursa olsun, arkasında saf bağlayanları tanır, birisini birkaç gün göremeyince derhal onu sorar, araştırırdı. Nitekim bir gün daimî olarak cemaate gelen ismini bilemediğimiz bir genci arkasında görememiş, öldüğünü söylediklerinde de koşa koşa mezarına giderek onu ziyaret etmiştir.

---

57 Buhârî, Tıp, 30.

Hz. Ömer'in bazen tebdil-i kıyafet bazen de o yalın ve sade haliyle Medine'yi köşe-bucak dolaşır, halkın rahatını temin için geceleri bekçilik yapar, muhtaç ve muztar olanların yardımına bizzat kendisi koşardı.

Hz. Ömer, kendi nefsi, aile ve akrabalarından önce teb'a ve raiyyetini düşünürdü. Onlara karşı vefakâr ve fedakârlığın zirvesinde denebilecek bir hasletle davranması, Ömer'i Hz. Ömer yapan hususların başında gelir. Buna ait bir rivayeti Hz. Enes anlatıyor. Bir gün Hz. Ömer'in karnı -açlıktan- guruldamıştı. Bu kıtlık senesinde oldu. Kendisi sadece zeytin yiyerek açlığını gideriyordu. İşte o an Hz. Ömer parmağıyla karnına dürterek "Gurulda bakalım. Zira insanlar refaha kavuşuncaya kadar yanımızda sana verecek ondan başka bir şey yok." dedi.

Bu faslı Muaviye b. Hadic'in rivayet ettiği şu vak'a ile bitiriyoruz:

"Amr b. el-Âs (*r.a.*) beni İskenderiye'nin fethi sebebiyle Ömer b. el-Hattab (*r.a.*) gönderdi. Öğle vakti Medine'ye vardım, bineğimi mescidin kapısının önüne bıraktım. Sonra mescide girdim. Birden Ömer'in (*r.a.*) evinden çıkan bir cariye beni yolcu kıyafetimle gördü ve hemen geri döndü. (Hz. Ömer'e) 'İcabet buyurun ey Mü'minlerin emiri!' dedi. Ömer; 'Ey cariye! Yiyecek bir şeyler var mı?' dedi. Cariye ekmek ve beraberinde biraz yağ getirdi. Ömer: '(Buyur) ye!' dedi. Ben de sıkıla sıkıla yedim. Ömer 'Ye! Ye! Yolcu yiyecekten hoşlanır.' dedi. Ben sıkıla sıkıla onu da yedim. Sonra Ömer 'Ey Muaviye mescide geldiğin vakit kendi kendine ne dedin?' diye sordu. Ben de, mü'minlerin emiri her hâlde kaylûlede diye düşündüm, dedim.

Ömer: "Ne diyorsun sen? (veya ne kötü zannetmişsin). Şayet ben gündüz uyuyacak olursam, halkımı zayi ederim; ve eğer gece uyursam bu sefer de kendimi zayi ederim. Bu ikisi var iken, nasıl uyunur ey Muaviye" dedi.

2) Hz. Ömer'in alçak gönüllülüğü, insanlar içinde insanlardan biri gibi davranabilmesi, onu yücelten vasıfların başında gelir. Mesela o,

herkesin kendisine gıpta ile baktığı bir konuma sahipti. Bir kere o, senelerce Allah Resûlü'ne arkadaşlık etmişti. İslâm'a en zor dönemlerinde sahip çıkmıştı. Hakkında Efendimiz tarafından söylenen onlarca hadîs vardı. Ve hepsinden öte İnsanlığın İftihar Tablosu tarafından cennetle müjdelenmişti. Evet, bütün bu vasıflarına rağmen hâlâ o, münafık olmaktan endişe ediyor, bunun için Allah Resûlü'nün, ümmeti içindeki münafıkların adlarını söylediği Hz. Huzeyfe'yi daima sıkıştırıyordu. Yine o, Efendimizin "Üveysü'l-Karnî'yi görürseniz, kendisinden dua talep edin." hadîsine dayanarak, ondan dua taleb edebilmek için Üveysü'l-Karnî'yi yana yakıla arıyor ve arattırıyordu.[58]

"İdareci olarak Hz. Ömer" diye adlandırdığımız bu bölümü kapatmadan evvel neden bu başlığı verdiğimizin hakkında mütalâalarımızı serdetmek istiyoruz. Hz. Ömer halife olduğunda bu göreve getirilmeden önceki vasıflarını aynıyla muhafaza ediyor, hatta halifelik vazifesinin üzerine yüklediği mükellefiyetin ağırlığından dolayı da, bunları daha bir hassasiyetle yaşıyordu. Zaten Hz. Ömer gibi birisinden de bu beklenirdi. O bir gün kızının "ey emire'l-mü'minin! Sen üstündekinden biraz daha yumuşak bir elbise giysen, şimdiki yemeğinden daha bir has yemek yesen olmaz mı? Allah geniş rızıklar vermiş, her şey boldur." demesi üzerine "Sana soruyorum. Hz. Peygamberin çektiği hayat sıkıntısını hatırlamıyor musun?" dedi ve ardından bu soruyu o kadar çok tekrar etti ki, Hz. Hafsa ağlamaya başladı. Peşi sıra "Vallahi bir daha böyle söylemeyeceksin. Bilmez misin, eğer ben güç yetirseydim, Peygamber ile Ebu Bekir'in şiddetli yaşantısının benzerinde ortakları olacağım. Umulur ki ben bu şiddetli hayatı yaşamak sûretiyle geniş bir hayata vâsıl olabileyim." diyen bir insandır Hz. Ömer. İşte biz Hz. Ömer'in bu ve buna benzer sayfalarca kaydı devam edebilecek idarecilik döneminde cereyan eden olaylarından dolayı bu başlığı atmayı uygun gördük.

Evet, Hz. Ömer haramlardan alabildiğine sakınırdı, halife olduğunda beytülmalden kifaf-ı nefs miktarında maaş almıştır. Misk ve amberlerin tartı ile taksiminde, hanımı Atike, elini-yüzüne sürer de

58 Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 223-225.

bu suretle hissesine düşenden daha fazla alır diye endişe etmiş, onu ikaz etmiştir. Mescide taksim olunmak üzere getirilen dünya malı karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamış ve "Bu var ya bu, Allah'a yemin olsun ki, bunun verildiği her toplumun arasına düşmanlık ve buğz girmiştir!" demiştir. Yanına gelip aşırı yemek yiyen bir heyete "Eğer isteseydim ben sizin yediğiniz gibi güzel yemekler yapıp yiyebilirdim. Fakat biz, dünyamızı ahiretimize bırakıyoruz." diyerek onların yüzlerini âhirete çevirmeye çalışmıştır.

Benzer bir vaka kendisi ile oğlu Abdullah arasında geçmiştir: İbn Ömer'in "Çocuklarım et istiyor, onlara et almak istiyorum!" sözüne "Demek canınız ne zaman neyi isterse siz onu hemen alıyorsunuz! O zaman sizin için; 'Siz bütün zevklerinizi dünya hayatında bitirip tükettiniz.' *(46. Ahkâf:20)* âyetinin hükmü nerede kalır." diyerek karşılık vermiştir. Evet bu ve buna benzer nice vasıflarıyla örnek bir insan, örnek bir Müslüman, örnek bir idareci hüviyeti sergileyen Hz. Ömer'e canlar kurban. Rabbim bizleri onun şefaatine nail olan kullarından eylesin.

9. Hakkında Vârid Olan Hadîslerden Bir Demet

Allah Resûlü (*s.a.s.*) peygamberliğin kendisine bahşettiği fetanet, basiret ve firasetin ötesinde insanî meleke ve tecrübeleri ile cahiliye döneminde Hz. Ömer'i keşfetmiş ve onun Müslüman olması için dua dua Rabbine yalvarmıştı.[59]

Zaten Hz. Ömer de sergilediği hayat ile böylesi iltifatlara mazhar olması gerektiğini bir kanaat-ı râsihe halinde 14 asırdan bu yana bütün inananlara kabul ettirmiştir. Evet, o bir gün Hacerü'l-Es'ad karşısında "Biliyorum ki, sen bir taşsın; fayda da vermezsin, zarar da. Eğer Resûlullah'ı seni öperken görmemiş olsaydım, ben de seni öpmezdim."[60] diyerek aklına, mantığına rağmen Resûl-ü Ekrem'e bağlılığını isbat eden bir kamettir. O Allah Resûlü'nün evinin içindeki sadeliğinden dolayı hıçkıra hıçkıra ağlayan, hasırın

59 Bkz. Tirmizi, Menakıb, 17; Müsned, 2:95.

60 Buharî, Ahkâm, 51.

Nebiler Serveri'nin vücudunda iz bırakması karşısında duygu ve düşüncelerini açığa vuran; cihanın başına taç büyük bir velidir.[61] O, umre yapmak için Nebiyy-i Ekrem'den izin alırken "Kardeşim, duana bizi de ortak et"[62] taltifi ile şereflenen ve bu taltifi ömrünün sonuna kadar başında bir taç, tacında bir sorguç olarak taşıyan firasetin, mantığın, dehânın temsilcisidir.

O, Üsame b. Zeyd'e daha fazla maaş vermesi karşısında, oğlu Abdullah'ın "Babacığım, benim Üsame'den ne eksik yanım veya onun benden ne fazlalığı var ki, ona daha fazla maaş veriyorsun?" sorusuna "Oğlum, onun senden fazla olan tarafını veya senin ondan eksik yanını bilmiyorum. Ancak bildiğim bir şey var; o da Allah Resûlü, onun babasını senin babandan ve Üsame'yi de senden daha çok seviyordu." cevabını vererek Nebiler Serveri'ne her şeye rağmen bağlılığını izhar eden muhteşem bir dimağdır.

İşte bu ve bunun gibi yüzlerce yüce ve yüksek vasıf sahibi, küfre karşı bükülmez kol, bükülmez bel ve temenna durmaz kamet karşısında Allah Resûlü de, onun gerçek vechesini lâl ü güher gibi beyanları ile bize bildiriyor. Söz Sultanı, bu hafıza dâhisi, idarî ve siyasî deha için şöyle buyuruyor:

1. Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı.[63]
2. Allah, hakkı Ömer'in diline ve kalbine koydu.[64]
3. Yüksek derece sahiplerini onların altında olanlar görür. Tıpkı sizin semanın ufkunda doğan yıldızı görmeniz gibi. Ebu Bekir ve Ömer onlardandır.[65]
4. Benden sonra peygamber olsaydı, bu Ömer olurdu.[66]
5. Ümmetim arasında mülhemun (ilham olunan) vardır. Eğer bu bir kişi ise bu Ömer b. Hattab'dır.[67]

---

61 Buharî, Tefsiri's-Sûre, 66, 2; Müslim, Talak, 31

62 Ebu Davud, Vitr, 25; İbn Mace, Menâsik, 5.

63 Tirmizî, Menakıb, 18.

64 Ebu Davud, Harac, 18.

65 Tirmizî, Menakıb, 17.

66 Tirmizî, Menakıb, 18.

67 Tirmizî, Menakıb, 18.

Allah Resûlü'nün, Hz. Ömer'le ilgili beyan buyurduğu daha başka hadîsler için, hadîs kitaplarının Fedailü's-Sahâbe ve Menakıb bölümlerine bakılabilir.

10. Hz. Ömer'in Sözlerinden Seçmeler

Bu bölümde hiçbir yorum yapmaksızın, sadece Hz. Ömer'in bazı sözlerini iktibas ederek, onun düşünce ufkunu gözler önüne sermeye çalışacağız.

1. Ahnef'e; "Ey Ahnef! Kimin gülmesi çok olursa, heybeti azalır. Kim (biriyle) alay ederse, kendisiyle de alay edilir. Kim bir şeyi çokça yaparsa, (o kişi) onunla bilinir. Çok konuşan kimsenin çok sakâtâtı olur. Çok sakâtâtı olan kişinin hayâsı azalır. Hayâsı az olan kişinin verâsı da azalır. Kimin de verâsı az ise, artık onun kalbi ölmüştür.
2. Valilerine; "Sizi saltanat sürmek, tahakküm ve tecebbür etmek için tayin etmedim. Siz hidayet rehberi olacaksınız, herkes size uyacaktır. Binaenaleyh Müslümanların hukukunu temin ediniz. Müslümanları dövmeyiniz ki, zillete duçar olmasınlar. Onları haksız yere övmeyiniz ki şımarmasınlar. Kapılarınızı yüzlerine kapamayınız ki, güçlüler zayıfları yemesinler. Kendinizi Müslümanlardan üstün görmeyiniz ki zulme duçar olmasınlar."
3. "Her şeyde teennî ile hareket etmek lazımdır; ancak âhiret işleri bundan müstesnadır."
4. "İlmi öğrenin. İlim, hilm ve vakarı da belleyin. Kendisinden ilim taleb ettiğiniz kimselere karşı mütevazı olun ki sizden ilim taleb edenler de size karşı mütevazı olsunlar. (Sakın) zorba âlimlerden olmayın. İlminiz, cehaletinizle beraber kaim olmaz."
5. "Kur'ân'a kap, ilme kaynak olunuz. Allah'tan günlük rızkınızı isteyiniz. Günahlardan pişmanlık duyan kimselerle oturup kalkın. Zira onların kalbi her şeyden yücedir. Allah'tan korkan kimse, öfkesinin arkasına düşmez ve her arzu ettiği şeyi yapmaz, âhiret olmasaydı dünyayı bu şekilde görmezdiniz."

11. Vefatı

İnsanlık tarihine mal olmuş nice şahıslar vardır ki onların ölümleri aradan yıllar hatta asırlar geçse de hep gözyaşları ile, hep hicran esintileri ile hatırlanmış ve anılmıştır. Hz. Ömer de bunlardan birisidir. Üstelik Hz. Ömer'in menfûr bir suikast neticesi şehid edilmesi de bu hicrana ayrı bir derinlik katan husustur; onun ölümünden bugüne 14 asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ bu menfur olay, ehl-i imanın yüreğini dilgir etmekte, gözyaşlarının pınar pınar akmasına sebep olmaktadır.

Hz. Ömer, vefatına çok az bir süre kala, bir gün çarşıda gezinirken Muğire b. Şube'nin kölesi Ebu Lü'lü ile karşılaşır. Ebu Lü'lü, efendisinin kendisine fazla miktarda vergi[68] yüklediğinden şikâyet eder. Sonra aralarında şu konuşma geçer.

- Ödediğin vergi ne kadardır?

- Günde iki dirhem.

- Ne işle meşgulsün?

- Marangoz, demirci ve nakışçıyım.

- Öyleyse bu vergi çok değildir. Ayrıca sen "İmkânım olursa rüzgârla çalışan bir yel değirmeni yaparım." demişsin doğru mu?

- Evet, doğru.

- O halde bana öyle bir değirmen yap.

- Bir gün senin için yel ile çalışan bir değirmen yapacağım, doğuda ve batıda dillere destan olacak.

Bu konuşmanın ardından daha bir gün bile geçmeden, ertesi gün sabah namazında Ebu Lü'lü ilk saflar arasından sıyrılarak, yenine sakladığı iki başlı bir hançeri Hz. Ömer'e saplamaya başlar. Altı hançer darbesi vuran Ebu Lü'lü bunlardan birini o koca halifenin göbeğinin altına isabet ettirir. Zaten Hz. Ömer'i de öldüren bu dar-

68 İslâm Hukukunda kölelikten kurtulma vesilelerinden birisi de, kölenin kendini sahibinden satın almasıdır. Köle çalışıp kazanır ve sahibinin istediği parayı getirerek hürriyetine kavuşur. Buna Müdebber denir.

bedir. Hz. Ömer yaralarından kan akar vaziyette evine götürülür. Bir ayılıp bir bayılan ve ölüm helecanları içinde ömrünü tamamlamaya çalışan Emirü'l-Mü'minin, ayıldığında namazı kılmadığını hatırlar ve "Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur." sözünü sık sık tekrar eder.

Ayrıca kendi kâtilinin kâfir bir köle olduğunun bildirilmesi karşısında da "Benim ölümümü, iman sahibi olduğunu ileri süren ve bir kere olsun secde etmiş olan kimsenin eliyle kılmayan Allah'a hamd olsun." der.

Hz. Ömer, hançerleme olayından tam üç gün sonra vefat etmiştir. Bu üç gün içinde cereyan eden olaylar arasında her hâlde en önemlisi, kendinden sonra halifenin tesbiti adına yaptığı tavsiyelerdir. Bu safhanın tarihî boyutunu İslâm Tarihi kitabından birlikte takip edelim:

Hz. Ömer aldığı yaralardan dolayı ağırlaşınca kendisinden yerine bir halife bırakması istendi. Önce tereddüt etti. Sonra Hz. Ebu Bekir'i kastederek, "Halifeyi en iyi seçen o idi." dedi ve Resûlullah'ı kastederek de, "Arkada halife bırakanların en hayırlısı da O idi" dedi ve şöyle devam etti: "Eğer Ebû Ubeyde sağ olsaydı onu seçerdim. Çünkü Allah, onu niçin seçti)mi bana sorunca, Resûlullah'ın onun için, 'Bu ümmetin güvenilir adamı' dediğini duyduğumu söylerdim. Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim sağ olsa onu da seçerdim. Şayet Rabbim niçin onu seçtiğimi sorarsa, Resûlullah'ın onun için, 'Salim, Allah'ı en çok seven kimsedir.' dediğini duydum diye hesap verirdim" dedi. Sonra bir Müslüman, "Abdullah b. Ömer (kendi oğlu) için ne dersiniz?" diye sorunca Hz. Ömer, "Allah hayrını versin! Karısını boşamaktan âciz birini nasıl halife seçerim?" dedi.

Hz. Ömer ailesine hitaben, "İslâm ümmetinden bir ferdin dâvacı olması halinde, ailemden bir kişinin Allah'a hesap vermesi kâfidir. Yaptığım işlerde ailemi üzmek bahasına bütün gücümü harcadım. Bir hatam oldu ise, cezadan kurtulabilirsem, ne mutlu bana." dedi.

Tekrar bir halife seçmesi istendi. "Sizi hak üzere yönetecek en doğru birini göstermek isterim." dedi ve Hz. Ali'yi işaret ederek, Resûlullah'ın Cennet ehli olarak müjdelediği sahâbeyi saydı: "Ali b. Ebî Talib, Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. Avvam ve Talhâ b. Ubeydullah. Bunlar kendi aralarından birini seçsinler. Birini halife seçerlerse başarılı olduğu takdirde ona yardımcı olun, destek olun. Kendisine vazife verilen kimse de vazifesini hakkı ile yapsın." dedi. Sonra hilafet işini havale ettiği bu şûrayı çağırdı ve kendilerine:

"Düşündüm ve sizi ümmetin ileri gelenleri, yetkili kişileri olarak buldum. Bu iş sizinle tamamlanacaktır. Resûlullah, sizlerden razı olarak ruhunu teslim etmiştir. Siz doğru oldukça bu ümmetin durumundan endişe etmem. Fakat aranızda bir fikir ayrılığı çıkıp, bunun da ümmete sıçramasından endişe ediyorum" dedikten sonra onlara seçim için üç günlük bir süre verdi. Mikdad b. Esved (Amr) 'e de, "Beni mezara verdikten sonra bu kişileri bir evde topla, aralarından birini seçsinler." dedi. Suheyb'e de üç gün namazı kıldırmasını emretti ve "Ali, Osman, Zübeyr, Sa'd, Abdurrahman b. Avf ve gelirse seyahatte olan Talhâ ve halifeliğe aday olmamak şartı ile Abdullah b. Ömer'i topla ve başlarında bekle; eğer beşi birini seçip, biri itiraz ederse boynunu kılıçla vur; eğer dördü biri üzerinde ittifak eder de ikisi itiraz ederse, o ikisinin kellesini uçur; eğer üçü anlaşıp, üçü itiraz etse o takdirde Abdullah b. Ömer'i hakem yapın ve onun katıldığı tarafın seçimine uyun. Fakat onun seçimine de itiraz edilirse Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu tarafa uyun ve artık yüz çevirirlerse diğerlerinin hepsini öldürün." dedi.

İslâm tarihi içinde devlet başkanı seçiminde cumhurî idare tarzının en üst düzeyde örneğini teşkil eden bu mesele, her vesile ile İslâm'ı cumhuriyete tersmiş gibi göstermek isteyen kötü niyetli insanlara verilecek en güzel derstir zannediyorum. Bir mânâda Hz. Ömer, devlet başkanı seçiminde tavsiye ettiği bu uygulama ile, bu düşüncenin Allah Resûlü (*s.a.s.*) ve Hz. Ebu Bekir tarafından

uygulanmasa da İslâm'a zıt ve ters olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca bu tavsiyeye itiraz etmemekle beraber, ona uyarak halife seçimi yapan sahâbe-i kiramın güzîde ferdlerini de işin içine katacak olursak, böyle bir seçim şeklinin İslâmî olmadığını söylemek İslâm'ı bilmemek ve anlamamak demektir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hz. Ömer'e suikast olayı ile vefatı arasında geçen halife seçim şeklinin yanında, cereyan eden bir-iki hâdise daha var ki, onları da ehemmiyetine binaen kaydetmeden geçemeyeceğiz.

1. Hz. Ömer oğluna borçlarının yekûnunu sorar. Seksen altı bin dirhem karşılığını alınca "Eğer Ömer'in sülalesinin malları bunu karşılıyorsa, onların mallarından öde. Aksi halde Adiyy b. Ka'b oğullarından iste. Onların malları da yetmezse git, bütün Kureyş kabilesinden iste!" der. Ayrıca "Mü'minlerin anası Hz. Âişe'ye git. Benden selam söyle. De ki: 'Hattab oğlu Ömer, iki arkadaşının yanına defnedilmek için müsaade istiyor. Sakın ona Emirü'l-Mü'minîn deme. Zira bugün ben artık Emirü'l-Mü'minîn değilim.' Abdullah b. Ömer babasının bu isteklerini yerine getirir. Hz. Âişe'nin defin yeri mevzuunda izin verdiğini söyleyince 'Allah'a şükür. En büyük arzum bu idi. Bununla beraber yine de, ben öldükten sonra beni oraya götürün ve tekrar izin isteyin. İzin verirse oraya gömün, vermezse Müslümanların mezarlığına gömün.' der."
2. İbn Abbas anlatıyor: "Hz. Ömer bıçaklandığında yanına gittim. O'nu: "Ey Mü'minlerin Emiri! Sana müjdeler olsun, sevinmelisin! Zira Allah seninle yeni yeni şehirler kurdu, nifak ve fitneyi ortadan kaldırdı. Yine senin sayende Müslümanların rızıklarını genişletti." dedim. Bana "Ey Abbas'ın oğlu! Sen beni iyi bir yönetici olduğum için mi methediyorsun?" dedi. Ben de "Ey Mü'minlerin Emiri! Seni, bunun dışında birçok güzel işlerinle de methediyorum" dedim. Bunun üzerine "Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki dünyaya nasıl gelmişsem, ay-

nı şekilde günahım ve sevabım birbirine denk olarak gitmeyi ne kadar isterdim."

Görüldüğü gibi ölüm döşeğinde, ruhunu Rahman'a teslim edeceği anı gözleyen bir insan olarak, gerek kılamadığı namazı karşısındaki söylediği sözü, gerekse borçları ve defin yeri mevzuundaki hassasiyeti budur. Cennetle müjdelenmiş olmasına rağmen âhiret endişesini bütün ağırlığı ile vicdanında taşıması ve dünyaya geldiği gibi gitmeyi istemesi, bize Hz. Ömer'in ne denli bir ruh insanı, gönül insanı olduğunu gayet net bir şekilde izah ediyor.

Evet, Hz. Ömer, bıçaklama olayından üç gün sonra hicretin 23. yılında (Ekim 644) 63 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Onun vefatını müteakip cevher kadrini bilen nice insan, günlerce gözyaşı dökmüş ve düşüncelerini de açık kalplilikle ifade etmişlerdir. İşte onlardan birisi olan İbn Mes'ûd diyor ki; "Muhakkak ki Ömer, İslâm'ın korunaklı bir kalesi idi. İnsanlar o kaleden içeri giriyorlar ve çıkamıyorlardı. Fakat Ömer vefat edince, o kale dağıldı."

Evet, elhâk İbn Mes'ûd'un dediği gibi Hz. Ömer bir kale idi. Vefatı ile o kale yıkıldı, fitneler sağnak sağnak yağmaya başladı. Zaten Allah Resûlü de gayb-bîn gözüyle bunu çok önceden görmüş ve ifade buyurmuşlardı.

12. Sonuç

Adını insanlık tarihine altın harflerle yazdırmış, her fırsat ve her vesilede dost ve düşman herkese kendinden takdirle bahsettirmiş devasâ bir kıymeti, gerçek kıymet ve değerine göre değerlendirmek oldukça zordur. Bununla beraber onun hayatında köşe başlarını tutan, hafızalardan silinmeyip tarihte derin iz ve eserler bırakan uygulamaları ile bu yüce kâmeti ele alıp, bazen yorum ve tahlil nev'inden, bazen de tarihî hâdiselerin intikali şeklinde bir metotla onun hakkında kısa da olsa bilgi vermeye çalıştık. Bütün bunlarda görüldüğü üzere Hz. Ömer, Müslüman olduğu andan itibaren yeryüzün-

de Hakk'ın müşahhas timsali, hakikatin yorulmaz, usanmaz takipçisi ve bekçisi olmuştur.

O, Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Lider" yazısında[69] anlattığı, gerçek liderde olması gerekli tüm vasıfları taşıyan, hatta taşımakla kalmayıp onları zirve noktalarda temsil eden ve bu suretle hem muasırlarına, hem aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen bize örnek olan gerçek ve hakikî bir liderdir.

Yani o, son derece ciddi, vakar ve emniyet içinde, uzak görüşlülüğü ile firaset ve basiretini isbat etmiş bir konumdadır. Devlet yönetiminde ehliyete önem veren ve adama iş değil de işe göre adam arayan bir anlayışta, hak ve hakikat karşısında kendi görüşüne rağmen anında durmasını bilen ve yaşayışıyla bunu gösteren bir çizgide, "tunç iradeli, polat sineli, çelik sadalı" bir şahsiyettir. M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin kaleme aldığı şu satırların bütünü -öyle zannediyoruz ki- Hz. Ömer'i yansıtıyor:

"Lider, özüyle ve zâtî husûsiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen bir şahsiyettir. O, görünüşündeki inandırıcılığı, anlayışındaki derinliği, görüşlerindeki inceliği, ihâtasındaki genişliği, tesbitlerindeki sağlamlığı.. öğrenme aşkı, öğretme istidâdı ve uhdesine aldığı her şeyin üstesinden gelebilme yeteneğiyle -istemediği halde- dikkatleri üzerinde toplayan, sevilen, sayılan, gözdeleşen, dolayısıyla da binlerin yüz binlerin her zaman uğrunda ölmeye hazır oldukları bir seviye insanıdır.

Lider, yemesinde-içmesinde, oturup-kalkmasında, davranış ve muamelelerinde hep dikkatli, hep temkinli ve hep emniyet telkin edicidir. Doğru düşünür, doğru konuşur, doğruluğu sever ve yalandan tiksinti duyar sinesi vefâ ile çarpar, gözleri samimiyetle açılır-kapanır ve her zaman güven ve itimât soluklar...

Lider, çevresine karşı güler yüzlü, saygılı, ciddi ve alabildiğine vakûrdur. Onun yanında bulunanlar yakınlığın lâubâliliğini görmez, uzakta kalanlar da uzaklığın mahrumiyetini hissetmezler. Sorumlulu-

69 Bkz., *Yeni Ümit Dergisi*, Ocak- Mart 1991, y.: 3, sy. 11.

ğunu yüklendiği toplumun büyüklerini babası, küçüklerini evladı bilir ve bir kuluçka hassasiyetiyle, himaye ve şefkatine sığınan herkese bağrını açar, herkesi kanatlarının altına alır ve korur... Soluklarının duyulduğu daire içindekilere şefkat ve alâkası o kadar engindir ki, ayaklar altındaki karıncalardan, göklerde uçuşan kuşlara kadar canlı-cansız her şey o incelikten aldığı nasiple şükran çığlıkları atar ve iki büklüm olur yerlere yüz sürer.

Lider, vazifeşinâs, hasbî ve diğergâmdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehâvet onu yolundan döndüremez ve ona mükellefiyetlerini unutturamaz. Üzerine aldığı mes'uliyetleri peygamberâne bir himmetle yerine getirir.. hep yürekten ve cansiperâne davranır.. sonra da yapıp ortaya koyduğu hizmetler karşılığında herhangi bir ücret ve mükâfât beklemeden çeker yoluna gider.

Lider, üstün idraki, cesaret ve kararlılığı, sabır ve metanetiyle her zaman çevresinin tek dayanağı ve ümit kaynağıdır. Süratli kararla isabet, dikkat u temkinle cesaret, sabr u tahammülle atılganlık gibi zıtlıklar, onun sihirli dünyasında birleşir, bütünleşir ve birbirinin tamamlayıcısı olurlar. Fetanetin aydınlatıcı tayfları altında yarınlar ve yarınlara ait hâdiseler, bugünkü vak'alar sırasına girer berraklaşır, cesaret ve kararlılığı sayesinde, aşılmaz gibi görülen tepeler aşılır ve bütünüyle yollar düzlüğe erer, tahammül ve metaneti karşısında "olmazlar" olur hâle gelir, muhâller ve imkânsızlıklar toz-duman olur gider.

Lider, bir ahlâk ve fazilet kahramanıdır. O, merhamet ve yumuşak huyluluğuyla bütün canlıların çarpan yüreği, atan nabzı; cesaret ve yiğitliğiyle, millet ve ülkesinin yılmaz ve sarsılmaz muhafızı; his ve gönül dünyasıyla zayıfların en metin sığınağı; tevazû ve mahviyetiyle kapı kapı kovulmuşların biricik teselli kaynağı; müsamaha ve af atmosferiyle sendeleyip düşenlerin ve sürçüp sürçüp günahlara girenlerin ümit çerağıdır.

Lider, adaletli olduğu zaman merhametli, merhametle coştuğu zaman da istikametlidir. İnsan ve insanca düşünceleri şefkatle kucaklarken, yılan ve çıyan deliklerini tıkamayı da ihmal etmez.. onun dünyasında ne zalimlerin toyu-düğünü ne de mazlumların âh u efgânı hiç mi hiç işitilmez. O, elindeki keskin kılıcın bir yüzüyle kobraların başlarını alırken, diğer yüzüyle de bülbüllere yuva örme sanatını öğretir.

Lider, Ağrı dağı kadar mehabetli, Lût gölü kadar da haşyeti vicdanında duyabilen gariplikler halitası bir ruh yapısına sahiptir. Ona sırf mehabet noktasından bakanlar, aşılmaz bir zirve karşısında bulunduklarını hisseder, hayret ve hayranlıkla ürperirler.. onu, ötelere irtibatı, ihlâs ve samimiyetiyle tanıma fırsatını bulanlar ise ruhanîlerden biriyle diz dize olduklarını sanır ve kendilerinden geçerler."[70]

Evet, Hz. Ömer'e ait söyleyeceklerimizi İstiklal Marşı şairimiz M. Akif'in "Kocakarı ile Ömer" başlıklı şiirinde dile getirdiği ona ait bir hakikati, yine Akif'in ölümsüz mısralarından vererek, noktalıyoruz.

"Halife önde, bitik, suçlu, kırılmış, pişman;

Ben arkasında, perişan, çadırdan ayrıldık.

Sabaha karşı biraz başlamıştı aydınlık.

Köyün köpekleri ejder gibi saldırıyor,

Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!

Medine'nin dalarak eğri büğrü sokaklarına;

Dönüp dönüp hele geldik yiyecek ambarına.

Halife girdi açıp, ben de girdim emriyle,

Arandı her yeri, bir mum yakıp aceleyle.

- Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi yükle bana;

Bu testi yağ doludur, elverir o yük de sana.

Çuval halifede, yağ bende, çıktık ambardan;

---

70 *A.g.d.*, sh. 2-3.

Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesafe, baktım, uzun; yük yaman, Ömer yaralı;
Dedim ki: -Ben götüreydim.. Verir misin çuvalı?
-Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebali kendine aittir İbn-i Hattab'ın.
Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın Allah'ın huzurunda, kimseler, Ömer'in
Zararına ortak olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet, halifeliği yüklenmeyeydi vaktiyle.
Dicle kenarında bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de Allah'ın adaleti sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar kadın kimsesiz kalır, Ömer sorumlu!
Yetim acıların gözyaşında boğulur, Ömer sorumlu!
Yoksulların yuvaları ilgisizlikten yıkılsa:
-Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse
Yeryüzünde zulümle bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdap olur boğar Ömer'i
Kırılan, beddua eden her kalpte Ömer'in adı duyulmakta;
Mateme bürünmüş her yerden Ömer kovulmakta!
Ömer halife iken başka kim sorumlu tutulur?
Ömer ne yapsın, Allah'ım, insan çok zâlim ve câhildir!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...
Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu yükü sırtına sen?

Üçüncü Bölüm

HAYÂ ÂBİDESİ

HZ. OSMAN

(r.a.)

HZ. OSMAN (r.a.)

Sıddîklar alemdârı Hz. Ebu Bekir'den, hakkın müşahhas timsali Hz. Ömer'den sonra, sıra Haya Âbidesi Hz. Osman'a geldi. Aslında ne sıddîkiyet Hz. Ebu Bekir'in, ne hakkın temsilcisi olması Hz. Ömer'in ve ne de haya âbidesi olma Hz. Osman'ın yegâne vasfıdır. Onlar, insanı insan-ı kâmil yapan bütün vasıfları zirve noktalarda temsil eden kişilerdir. Buna rağmen bazı vasıflar, onlarda diğerlerine nisbeten daha ağırlık kazanmış ve kendini hissettirmiştir. Bu sebeple de tarihe böyle mâl olmuşlardır. Kendilerinde bazı vasıfların ağırlıklı olarak bulunmasında fıtratlarının rolü olabileceği gibi, içinde bulundukları içtimaî şartların zorlaması da rol oynamış olabilir. Meselenin bu açıdan tahlilini erbabına bırakıp, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hayatlarını sizlere intikalde takip ettiğimiz metot çerçevesi içinde Hz. Osman'ı anlatmaya çalışalım.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Osman, meşhur Fil Vak'ası'ndan 6 sene önce yani hicretten 47 yıl önce dünyaya gelmiştir. Buna göre Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) peygamberlikle serfiraz kılındığı yılda, Hz. Osman 34 yaşındaydı.

Asıl adı Osman b. Affan b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf olan Hz. Osman'ın annesinin adı Erva b. Kureyz'dir. Kureyş'in en asil ailesine mensup olan Hz. Osman, Hz. Peygamber'le (*s.a.s.*) -beşinci vâlidesi (ninesi) Beyda-i Ümmü'l-Hakîm, Efendimizin halasıydı- akrabaydı. Cahiliye döneminde, servet, kudret ve nüfuzu ile

temayüz etmiş bulunan Hz. Osman'ın dedesi Ümeyye, bu ailenin fertlerinden ve Kureyş kabilesinin reislerindendi.

Hz. Osman'ın cahiliye döneminde "Ebu Amr" olan künyesi, Efendimizin kızı Rukiyye (veya Rukayye, biz, Türkçe kitaplardaki yaygın kullanımı tercih ettik) ile evliliğinden olan Abdullah isimli oğlundan sonra 'Ebu Abdullah' diye değiştirilmiştir.

2. Şemâili

Hz. Osman (*r.a.*), güzel yüzlü, gür sakallı, sık saçlı, orta boylu, geniş omuzluydu. Fıtraten nazik biriydi. Müslüman olmadan önceki hayatına dair, kaynak kitaplarımızda çok bilgiye rastlayamadığımız Hz. Osman, gençliğinde ticaretle meşgul oluyordu. Ticarî muameleleri çok dürüst olduğu için, halk arasında bu yönüyle meşhur olmuştur.

3. Ailesi

Hz. Osman, kendisine "Zinnureyn" lâkabını kazandıran Efendimizin iki kızı ile evlilik yapmıştır. Bunlardan birincisi Rukiyye idi. Rukiyye anamız, cahiliye döneminde Peygamberimizin amcası Ebu Leheb'in oğlu Utbe ile evlenmişti. Fakat Müslümanlığın zuhurundan sonra Utbe, babasının zorlaması ile Rukiyye'yi boşadı. Bunu takiben Hz. Osman ona talip oldu. Resûl-i Ekrem (*s.a.s.*) de bu mübarek kerimesini ona verdi. Hz. Rukiyye'nin hicretin 2. senesinde, Bedir Harbi esnasında vefatından sonra, Efendimizin (*s.a.s.*) diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendi. Hicretin 9. senesinde de Ümmü Gülsüm vefat etti. Allah Resûlü (*s.a.s.*) bunu müteakip -bir rivayette- "Şayet bir kızım daha olsa idi, onu da sana nikahlardım.", -bir diğer rivayette ise- "Eğer kırk tane kızım olsaydı teker teker onları Osman'a nikahlardım." buyurmuştur.

Hz. Osman, Bedir Savaşı esnasında ölümcül hastalığa yakalanan zevcesi Hz. Rukiyye'nin yanında kalmış ve bu sebeple Bedir'e katılamamıştı. Hz. Osman'ın Rukiyye validemizden Abdullah adını verdik-

leri bir oğlu olmuştur. Fakat o, hicretin 4. senesinde 6 yaşında iken vefat etmiştir.

Hz. Osman daha sonraları Fahite b. Gazvan, Ümmü Amr binti Cündüb, Ümmü Benîn binti Uyeyne ve Naile isimli hanımlarla hayatını birleştirmiştir. Amr, Halid, Ebân, Ömer, Meryem adlı çocukları Ümmü Amr binti Cendel'den, Abdulmelik adındaki çocuğu da Ümmü Benîn binti Uyeyne'den olmuştur. Hz. Osman'ın diğer hanımlarından olma kız ve erkek çocukları da vardır. Bunlar arasında en meşhuru Eban adındaki oğludur.

4. Lâkabı

Hz. Osman'ın lâkabı, Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) iki kızı ile evlendiğinden dolayı 'iki nur sahibi' mânâsına gelen "Zinnureyn"dir. Peygamber nurunun cibillî taraftarı ve bir anlamda hakiki varisi olan bu iki yüce kadını hanesine alan ve onlarla nurlanan Hz. Osman, bu açıdan çok şanslıdır. Ama o, her iki hanımını da kendi elleriyle toprağa verme gibi kader-i ilahînin ayrı tecellileriyle karşılaşmıştır. Kader-i ilahî adına tahakkuk eden bu husus için ne Hz. Osman'ın ne de bizim bir şey dememiz mümkündür. O, başına gelen her bela ve musibeti Rabbine sonsuz iman ve itminan içinde karşılayıp kaderine razı olduğu gibi, bir insan için dünyada başa gelebilecek en büyük musibetlerden biri olan hanımlarının vefatını da aynı iman ve itminan içinde karşılamıştır. Zaten Hz. Osman gibi birisine de bu yaraşır...

5. Müslüman Oluşu

Hz. Osman'ın Müslüman oluşuna dair kaynak kitaplarımızda farklı rivayetlere yer verilir. Bunlardan ilki şöyledir: Bir gün Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah ile birlikte Zübeyr b. Avvam'ı takip ederek Allah Resûlü'nün huzuruna girerler. Efendimiz (*s.a.s.*) onlara İslâm'ı anlatır, Kur'ân-ı Kerim'den bazı âyetler okur, Allah'ın vaad ettiği şeylerden bahseder. Bunun üzerine hem Hz. Osman hem Talha b. Ubeydullah Müslüman olur. Yalnız Hz. Osman burada bir

şey anlatır Nebiler Serverine. Der ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ben Şam'dan yeni geliyorum. Maan ile Zerka arasında bir yerde mola vermiş uyuyordum. Rüyamda birisi, 'Ey uyuyanlar! Kalkın! Ahmed Mekke'de zuhur etti!' diye bağırıyordu. Mekke'ye geldik ve sizin peygamberliğinizi işittik."

İkinci rivayet ise; Hz. Ebu Bekir hepimizin bildiği gibi, Müslüman olduktan sonra etrafındaki dostlarını İslâm'a çağırıyor, peygamberimizle tanışmalarını sağlıyordu. Bu çağrıdan bir gün Hz. Osman da nasibini aldı. Nihayet birlikte Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) yanına gitmeye karar verdikleri gün, tevafuk-u ilahî, Resûl-i Ekrem (*s.a.s.*) o gün Hz. Ebu Bekir'e ziyarete geliyor. Orada Allah Resûlü, Hz. Osman'a "Allah'ın ihsan ettiği Cennete rağbet et, ben sana ve bütün insanlara hidayet rehberi olarak gönderildim." diyor. Hz. Osman daha sonraları bu ânı şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamberin lisanından duyduğum sözler, o kadar saf ve sade, o kadar i'cazkâr bir tesire haiz idi ki, kelime-i şehadet kendi kendine ağzımdan döküldü. Elimi Resûl-i Ekrem'e verip biat ederek Müslüman oldum."

Üçüncü rivayeti ise kaynaklarımız Hz. Osman'ın ağzından şöyle anlatıyor: "Bir gün Hz. Peygamber bana: 'Allah'tan başka ilah yoktur.' deyince, Allah inandırsın tüylerim diken diken oldu. Sonra Allah Resûlü 'Rızkınız ve va'd olunduğunuz şeyler semadadır. Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki, O sizin söylediğiniz gibi gerçekten haktır.' âyetini okudu. Sonra kalktı gitti. Ben de arkasından çıktım. Ona yetiştim ve Müslüman oldum."

Görüldüğü gibi 34 yaşına kadar cahiliyenin karanlıkları içinde bulunmasına rağmen, pak dâmenine onun çirkinliklerinden hiçbir şey bulaşmayan Hz. Osman'ın Müslüman olması hiç de zor olmamıştır. Zira o, fıtraten Müslüman'dır. 34 yıllık hayatı da bunun en büyük şahididir. Yaygın ifadesiyle, ticarî ahlâksızlıklar içine girmemesi, harama uçkur çözmemesi, yalana vize vermemesi.. bunun göstergesidir.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Osman

a. Hicreti

Mekke döneminde Müslüman olan hemen herkesin Müslümanlığı sancılı olmuştur. Bazı Müslümanlar yakınlarından, bazıları kabilelerinden, bazıları da toplumun bütününden maddî ve manevî boyutlarda kendilerine reva görülen işkence ve zulümlerle karşılaşmış ve onlara katlanmak zorunda kalmışlardır. Toplumda nüfuzlu bir yere sahip olmasına rağmen, Hz. Ebu Bekir gibi bir insan bile bundan vareste kalamamış, kendisini Mekke'yi terke zorlayacak derecede eziyet ve işkencelerle karşılaşmıştır. Fakat şunu da kaydedelim ki, Mekkeli müşriklerin bu zulmü, inananların imanlarını sağlamlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Hz. Osman, bu ilk dönemlerde amcası Hakem b. Ebi'l- Âs'ın işkencesine maruz kalmıştır. O, Hz. Osman'ı bir direğe bağlamış ve "Bu yeni dinden babalarının dinine dönmediğin müddetçe aç ve susuz olarak burada kalacaksın. Ve seni kat'iyen serbest bırakmayacağım!" demiştir. Buna karşılık Hz. Osman'ın cevabı "Allah'a kasem olsun. Bu dinden ayrılmayacak ve babalarımın dinine dönmeyeceğim!" şeklinde olmuştur. Nihayet dinine olan bağlılıktaki gücü ve kuvveti görünce amcası onu serbest bırakmıştır.

Fakat Hz. Osman'ın çilesi bununla bitmemiş belki yeni başlamıştır. Zira o, Efendimizin beyanıyla Hz. Lût'dan sonra dini, imanı ve diyaneti uğruna beldesini terk edip hicret eden ilk insan olma şerefini de ihraz edecektir. Hz. Osman, hanımı Hz. Rukiyye ile birlikte, Mekkeli müşriklerin eziyet ve işkencelerinin dayanılmaz bir hal aldığı ortamda, Efendimizin izniyle Habeşistan'a hicret etmiştir.

Burada "Neden Hz. Osman da, başkası değil?" kabilinden akla ister istemez bir soru gelmekte. İşte bu sorunun cevabını, Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) etrafındaki insanların his ve ruh yapısını, kabiliyet ve istidatlarını bilip değerlendirmesi babında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle anlatıyor: "Hz. Osman (*r.a.*), narin ve ince ya-

pılıdır. O gün için Mekke'de estirilen sert havaya tahammülü cidden çok zordur. Hem Habeşistan'a gidenlere en güzel hamiliği yapabilecek Müslümanlar arasında sadece o vardır. Onun için Allah Resûlü, Hz. Osman'ı bu işle vazifelendirmiş ve onu Habeşistan'a göndermiştir." Bunda da, sanırız, kendisinin tüccarlığı, haliyle girişken oluşu, ve belki de oradaki ticari bağlantılarının bulunuşu rol oynamıştır.

Hz. Osman, Habeşistan'da bir müddet kalmış, Mekkeli müşriklerin Müslüman oldukları şayiasından (yani en-Necm sûresinin nüzulünden) sonra Mekke'ye geri dönmüştür. Geldikten sonra esefle müşahede edeceklerdir ki, bu haberin aslı yokmuş. Bunu Mekke'de bizzat müşahede eden Hz. Osman, fazla vakit kaybetmeden Medine'ye hicret eder. Orada Hassan b. Sabit'in kardeşi Evs b. Sabit'in yanına iner, onun evinde misafir kalır. Zaten Allah Resûlü (*s.a.s.*) daha sonraları gerçekleştirdiği "muâhât: Ensar-Muhacir kardeşliği' hâdisesinde Hz. Osman ile Evs b. Sabit'i kardeş ilan eder.

b. Cömertliği

Çeşitli yönleriyle Hz. Osman'ı anlatırken hicretine öncelik verdik. Zira hicret maddî ve manevî alanda birçok fedakârlığın yapıldığı, çok ulvî bir ameldir. Kur'ân pek çok âyetinde iman etme ile hicret etmeyi aynı çizgi üzerinde zikreder. Allah Resûlü'ne peygamberliğinden sonra "muhacir" denilmesi, Medine'ye göç eden Mekkeli Müslümanlara "muhacirun" sıfatının Kur'ân'da zikredilmesi, meselenin önemini kavrama adına yeterli ipuçlarıdır zannediyoruz. Bununla beraber, Hz. Osman denildiğinde onun akla ilk gelen özelliği ya da özelliklerinden biri cömertliğidir. İnanmış olduğu dâvâ uğrunda sahip olduğu bütün mal varlığını harcama anlamında bir cömertlik, Hz. Osman'ın en bâriz vasfıdır. İsterseniz meseleye bir-iki misal ile ışık tutalım.

Tebük Savaşı Müslümanlığın dönüm noktalarından biridir. Dönemin süper gücü olan Bizans, Müslümanların varlığından ve onla-

rın sayısının her geçen gün artmasından oldukça rahatsızdır. İslâm'ın gelişmesinin hem dini ve hem de maddi anlamıyla kendi aleyhine olacağının farkındadır. Bu sebeple Bizans'ın büyük bir ordu hazırlayıp Medine'ye gelmekte olduğu şayiası yayılır. Efendimiz (*s.a.s.*), bu şayia karşısında, Bizans seferini açıktan açığa ilan eder ve Müslümanlardan ordunun teçhiz edilmesi için yardımda bulunmalarını ister. Şurası ilginçtir: Resûl-i Ekrem Efendimiz, Tebük Savaşına gelinceye kadar seferlerin hiç birinde açıkça nereye gidileceğini söylememiştir. Sadece bu seferde açıkça yer belirtmiştir.

Bunun sebeplerinden birisi, zamanın sefere çıkmaya uygun olmaması, Müslümanların gerçekten ellerinde avuçlarında fazla bir şeyin olmaması ise, bir diğer sebep olarak da şu düşünebilir: Medine'de onların casusları ve sevenler kitlesi olmalıdır. Efendimiz bu vesile ile hem Bizans'a hem de içerideki dostlarına bir korku havası salmıştır.

Tebük Savaşının ilân edilmesi ve orduya yardım yapılması çağrısı karşısında inananların hiçbiri müstağni davranmaz. Daha doğrusu davranamaz. Çünkü hakiki imanı elde etmiş bir insanın, böylesi zor ve sıkışık dönemde; evim, işim, e©m demesi düşünülemez. Nitekim hemen herkes, hatta maddî imkâna sahip olmayan insanlar bile, gece-gündüz çalışmışlar, ihtiyaçlarından arta kalanı "Ceyşu'l-usre" adı verilen, Bizans'la savaşa hazırlanan ordunun teçhizatı adına yardımda bulunmuşlardı. Mesela, Âsım b. Adiy, kendi ifadesiyle "Bu gece bir zatın hurmalığını sulamak için sabaha kadar gündelikçi olarak çalıştım, karşılığında iki sa' hurma kazandım. Birini evime alıkoydum, birini de Rabbim için getirdim." diyor. Abdurrahman b. Avf da sekiz bin dirhem parasının yarısını evine bırakıyor, yarısını orduyu teçhiz için veriyor. Allah Resûlü de onun bu cömertliğine "Allah verdiğini de senin için mübarek kılsın, evde alıkoyduğunu da" duasıyla mukabelede bulunuyor. Münafıklar ise hem Abdurrahman b. Avf, hem de Âsım b. Adiy'in fedakârlıkları için "Sadakalarını başka değil sırf gösteriş ve isim yapmak için ge-

tirdiler. Ebu Akîl'in getirdiği bir sa' hurmaya da Allah ve Resûlü muhtaç değildi, lâkin o da kendisine sırf sadaka veriyor desinler diye getirdi." şeklinde değerlendirip dedikodu yapmışlardı. Bunun üzerine "Müminlerden, gâh farz zekât dışında gönlünden koparak bağışta bulunanları, gâh ancak çalışıp didinerek ele geçirdikleri malları bağışlayanları dillerine dolayıp alaya alanlar var ya, işte Allah onları alay konusu yapıp maskara etmiştir ve onlara gayet acı bir azap vardır." *(9. Tevbe:79)* âyeti nazil olur.

Görüldüğü gibi, zengini ile fakiri ile aynı duygu, aynı düşünce ve aynı inancın temsilcileri olan mü'minler, bunları davranışlarına da hep aynı çizgide yansıtıyorlardı. İşte böylesi bir ortamda Hz. Osman Şam'a göndermek için hazırlattığı 300 deveyi üzerlerindeki mallarla beraber Allah Resûlü'ne teslim etmenin yanı sıra, bunlara elli at ve bin altın nakit daha ilave eder. Aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen halen daha çoklarımızın gözlerini yaşartan bu fedakârlık tablosu karşısında, Nebiler Serveri, bir rivayette "Allah'ım, ben Osman'dan razıyım, Sen de ondan razı ol.", bir diğer rivayette ise "Bu amelinden sonra Osman'a hiçbir şey zarar veremez." buyururlar.

Ayrıca Hz. Osman'ın, belki de İslâm Tarihi içinde ilk olma şerefini kazandığı ayrı bir cömertliği daha vardır; bu da, Medine'ye hicretten sonra Rûme Kuyusunu satın alıp, Müslümanların istifadesine sunmasıdır. Böylece o, ilk "sebil" anlayışı ve uygulamasının öncüsü olmuştur.

Medine'ye hicret eden Muhacirler, orada ciddi su sıkıntısı ile karşılaştılar. İstifade edilebilecek su kuyuları azdı. Bunlardan biri de Rûme kuyusu idi. Hadîs şarihlerinin ifade buyurduğuna göre, bir Yahudi'ye ait olan bu kuyunun ağzına sahibi kilit vurmuş, susuzluk içinde kıvranan mü'minlere su vermemiştir. Ancak parası olan bu sudan parası ile satın alabilmiştir.

Bunun üzerine Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Rûme kuyusunu kim satın alır da Müslümanlara karşılıksız hediye ederse, onun için cennet

va'dedilmiştir." buyurur. Ve yukarıda kaydettiğimiz gibi Hz. Osman, bu kuyuyu satın alarak, Müslümanlara hibe eder.

Tabi ki Hz. Osman'ın şehit edilinceye kadar süren upuzun hayatında, cömertliği bu iki misal ile sınırlı değildir. Fakat biz, sadece bu örneklerin bile onun cömertliği hakkında fikir verebileceğini düşünüyoruz. Bugün bile çoklarımızın güç yetiremeyeceği bir fedakârlık anlayışının temsilcisi olan Hz. Osman'ın, bütün bu yaptıklarını bir hiç görmesi, başkasının cüz'î cömertliğini, kendisinin küllî cömertliğine tercih etmesi, her hâlde hepsinden daha önemlidir. Zira riya, şöhret vb. düşüncelerle yapılan fedakârlıkların ne dünyada ne de ukbâda insana bir şey kazandıramayacağı ortadadır. İşte dış fethinin yanı sıra, iç fethini tam yapmış, yapabilmiş ve bu özelliği ile de rehber olan Hz. Osman'ın başından geçen şu olayı dikkatle okumak yeter zannediyoruz.

Hasanu'l- Basrî anlatıyor: "Bir adam Hz. Osman'a gelerek 'Bütün hayrı siz mal sahipleri yapıyorsunuz. Sadaka veriyor, esirleri hürriyetlerine kavuşturuyor, hacca gidiyor ve infak ediyorsunuz.' dedi. Bunun üzerine Hz. Osman 'Siz de gıpta ediyorsunuz değil mi?' diye sordu. O şahsın 'evet' cevabı karşısında Hz. Osman: 'Allah'a yemin olsun ki, hiçbir sa'yi olmayıp çalışarak infak edenin bir dirhemi, zengin olup da infak edenin on bin dirheminden daha hayırlıdır. Çünkü o zengin, çoğun içindeki azını infak ediyor.' demiştir."

İşte yaptıkları karşısında gurura düşmeyen, nefsini mağlup etmiş bir insan portresi..

c. Hayâsı

Efendimizin "Ashabım arasında bana en çok benzeyen" buyurduğu, zaman zaman kabrin başına gelip "Eğer bu çukurdan kurtulursan, onun ardındaki felâketlerden de kurtulursun. Aksi takdirde kurtulacağını hiç zannetmem." deyip muhasebe ve murakabeye dalan, "Her gün, gece ve gündüz en sevdiğim şey Kur'ân okumaktır. Eğer kalpleriniz temiz olsaydı, Allah'ın kelamını okumaya doy-

mazdınız." diyerek mahiyetini idrak edemediğimiz bir eksikliğe dikkat çeken Hz. Osman'ın hayası dillere destan idi. Evet Ahmed b. Hanbel'in Hasanu'l-Basrî'den rivayet ettiğine göre; Hz. Osman, kapalı kapılar ardında bile elbiselerini çıkarmaktan çekinirdi, belini doğrultmasına mani olan hayası gerçekten dillere destan idi. Hayâ âbidesinin hayâ örneklerinden birini Hz. Âişe validemiz anlatıyor:

"Resûlullah (*s.a.s.*) dizi açık bir şekilde oturuyordu. Ebu Bekir (*r.a.*) (içeri girmek için) izin istedi. (Resûlullah) ona izin verdi. Yine halini değiştirmedi. Sonra Ömer (*r.a.*) izin istedi. (Resûlullah) ona da izin verdi. Yine halini değiştirmedi. Sonra Osman (*r.a.*) izin istedi. Resûlullah dizinin üzerine elbisesini sarkıttı. Onlar kalktıklarında ben dedim ki: 'Ya Resûlallah! Ebu Bekir ve Ömer senden izin istedi, sen aynı haldeyken o ikisine izin verdin. Osman izin istediğinde ise, elbiseni üzerine sarkıttın (dizini örttün).' Efendimiz (*s.a.s.*) şöyle buyurdu: Ya Âişe, vallahi meleklerin kendisinden utandığı bir adamdan utanmayayım mı?"

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yorumları içinde haya "Çekingenlik ve utanmanın yanı sıra, Allah korkusu, Allah mehafeti ve Allah mehabetiyle O'nun istemediği şeylerden çekinmek mânâsına gelir. Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan hayâ duygusuna dayanması, şahsî edep ve saygı mevzuunda insanı daha temkinli, daha tutarlı kılar. Temelde böyle bir hissi bulunmayan veya yetiştiği çevre itibariyle onu yitiren şahıslarda hayâ duygusunu geliştirmek çok zor olsa gerek." denilerek tanımlamasının yapıldığı, hayâyı ikiye ayırmak mümkündür.

1. Fıtrî haya ki, buna hayâ-i nefsi de diyebiliriz; insanı pek çok âr ve ayıp sayılan şeyleri işlemekten alıkor.
2. İmanın kazandırdığı hayâdır ve İslâm dininin önemli bir derinliğini teşkil eder, buyurularak taksiminin yapıldığı, şubedir.", "Hayâsız olduktan sonra istediğini yap.", "Ya İsa! Evvela nefsine nasihatte bulun, o bu nasihati kabul ederse halka va'z et; yoksa Benden utan!", "Allah'a karşı olabildiğince hayâlı davranın!

Allah'a karşı gerektiği ölçüde hayâlı olan, kafasını ve kafasının içindekileri, midesini ve midesindekileri kontrol altına alsın! Ölüm ve çürümeyi de hatırından dûr etmesin! Âhireti dileyen dünyanın sûrî güzelliklerini bırakır. İşte kim böyle davranırsa, o Allah'tan hakkıyla haya etmiş sayılır" hadîs ve kudsî hadîsleri ile fikrî temelleri, âhirette ve dünyada kazandırdıkları belirtilen hayâ, Hz. Osman tarafından zirve noktalarda temsil ediliyordu. İşte melekler Hz. Osman'ın bu anlamdaki hayâsına meftun oluyor ve -onlara göre hayâ ne mânâ ifade ediyorsa- ondan hayâ ediyorlardı.

d. Tevazuu ve Zühdü

Zühd ve tevazu, Hz. Osman'ın önde gelen iki özelliğidir. O hayatının başlangıcında ne ise, sonunda da odur. Hz. Osman, İslâm'a önce girmenin, peygamber kızlarıyla evlenmenin, mal varlığını bu uğurda feda etmenin, ailesiyle ilk hicret eden insan olmanın ve daha sonraları koskoca bir İslâm devletinde yegâne söz sahibi bulunmanın insanda uyarabileceği yakışıksız düşünceler ve ameller içine hiç ama hiç girmemiştir. Kim bilir, belki de Hz. Osman'a daha dünyada iken cennetle müjdelenmesine vesile olan, onun bu özelliğidir.

Evet, o tam anlamıyla bir tevazu ve zühd insanıydı. Efendimizin, "Herkesin (cennette) bir dostu vardır. Benim cennetteki dostum da Osman'dır." dediği ve sahâbe-i kiramın Ebu Bekir ve Ömer'den (*r.a.*) sonra; hürmet, ihtiram ve saygıda önde tuttukları Hz. Osman, hem şahsî, hem de devlete ait onca imkânlar içinde bulunmasına rağmen bazen mescitte uyur; taşlar, mübarek vücudunda iz bırakırdı. Bunu gören insanlar ise, onun bu engin tevazuu karşısında sadece "İşte mü'minlerin emiri!" demekle iktifa ederlerdi. Yine, evinde başkalarına ziyafet verir fakat kendisi sirke ve zeytinyağı ile geçiştirirdi. Geceleri abdest alırken, abdest suyunu kendisi hazırlayan, "Hizmetçilerinden birine emretsen de o getirse!" diyenlere, "Hayır, gece onların istirahat vaktidir." mukabelesinde bulunan Hz. Osman, genellikle gündüzlerini oruçla, gecelerini de ibadetle geçirirdi. Hat-

ta bazı rivayetlerde onun bir rekâtta Kur'ân-ı Kerim'i hatmettiği veya gecenin hepsini Kur'ân okuyarak ihya ettiği ifade edilir. 'Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir.' hadîsinin râvilerinden birinin Hz. Osman oluşu ve buna bağlı olarak Tâbiîn Efendilerimize en çok Hz. Osman Efendimizin Kur'ân'ı öğretmesi, burada fazileti ve Kur'ân'a hizmeti adına hatırlanmalıdır.

Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*), cennete gireceği müjdesini verdiği bir şahsın, kendisini bu denli ibadet ü taata vermesini her hâlde kalbî ve fikrî dinamikleriyle kendisini bütünüyle dünyaya salan günümüz insanına anlatmak ve izah etmek çok zor olsa gerek. Hâlbuki o insan ve onun emsali nice şahıslar, dünyada ukba yörüngeli bir hayat yaşayan ve Efendimizin gelmiş geçmiş günahlarının bağışlanmasına rağmen ibadete kendini salıp, bunu "Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?" ifadesinde yerini bulan derin kulluk anlayışına göre hayatlarını tanzim eden insanlardı. Bu açıdan değil **aşere-i mübeşşere** içinde yer alan Hz. Osman'ın böylesi ibadet etmesi, belki de etmemesinin izahı çok zor yapılabilir.

Ayrıca onun ibadetlerdeki derinliği, huşu ve huduu hesaba katılacak olursa, kısa kesitleriyle tanıtmaya çalıştığımız Hz. Osman karşısında büyülenmemek elden gelmez zannediyoruz.

Evet, içinde yaşadığımız her şeyin maddeye endeksli olduğu şu asırda, Hz. Osman gibi insanlara ve onun taşımış olduğu ruha, fikre, zihne ne kadar muhtacız!

Çeşitli yönleriyle Hz. Osman üst başlığı açtığımız bu fasılda, onun hicreti, cömertliği, hayâsı ve tevazuuna kısaca temas ettik. Tabiî bütün bunlar onu tanıma adına deryadan birer damla; elinizdeki eserin sınırlı sayfaları içinde ancak ele alabildiğimiz ve değerlendirdiğimiz hususlar. Daha teferruatlı malumat edinmek isteyen okuyucularımızı, Hz. Osman hakkında yazılmış müstakil kitaplara havale edip, şu özet bilgilerle bu faslı kapatıyoruz.

Allah Resûlü'nün vefatı esnasında hepimizin bildiği veya tahmin edebileceği gibi sahâbe büyük bir şaşkınlık içinde bulunuyordu. Her-

kes üzüntüsünden neredeyse aklı selimini kaybetmiş ve ne yapacaklarını bilmez halde, oradan oraya koşturup duruyordu. İşte bu esnada Hz. Osman da yüksekçe bir duvarın üstüne oturmuştu. Hz. Ömer bir ara oradan geçerken, selam vermiş; Hz. Osman ise kendinde olmadığı için bu selâmı almamıştı. Hz. Ömer'in daha sonraları bu anı Hz. Ebu Bekir'e hikaye ettiğini ve bunu "şaşılacak bir vak'a" olarak anlattığını öğreniyoruz.

Aslında bu vak'a, onun Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ile olan kalbî bağlılığını anlama ve idrak etme adına çok önemli bir vesika teşkil etmektedir. O, devrindeki hemen herkes gibi bir Peygamber âşığıdır. O Peygambere de, o Peygambere âşık olana da canlar kurban!

Tevazuu adına zikredilecek şu vak'a da ayrıca önemlidir: Bir gün Hz. Osman kölesine "Vaktiyle ben senin kulağını çekmiştim. Haydi, benden öcünü al." deyince, şaşıran köle, önce bunu yapmak istemez. Israrlar karşısında köle, efendisinin kulağını parmakları arasına alır. Hz. Osman "Sıkı çek yavrum. Kısas dünyadadır. Âhirette kısas yoktur." der. Sosyal adalet diyenlerin kulakları çınlasın!

Hz. Osman'ın hayatında mutlaka bilinmesi gerekli olan iki hususa da işaret edip, hilafeti dönemine geçelim. Daha sonraları, hassaten şehit edilmeden önceki muhasara esnasında çok konuşulan ve maalesef günümüze kadar gelen ona ait meselelerden biri, Bedir Savaşı'nda Hz. Osman'ın bulunmayışıdır. Halbuki bütün sahih kaynaklarda belirtildiği üzere hanımı Hz. Rukiyye'nin hastalığı sebebiyle, bizatihi Efendimiz (*s.a.s.*) tarafından onun Medine'de kalması emredilmiştir. Hatta Allah Resûlü, Hz. Osman'ı, Medine'de yerine halef bırakmıştır. Kaldı ki Bedir ganimetleri dağıtılırken, ona da hisse ayırması, Resûl-i Ekrem'in emriyle Medine'de kaldığının en büyük göstergesidir. Yoksa bazı şom ağızlıların iddia ettiği gibi Hz. Osman, Bedir'den kaçmış değildir. İslâm adına yurdunu yuvasını terk edip hiç bilmediği memleketlere (Habeşistan) giderek fedakârlık yapan, maddî manevî tüm varlığını din uğrunda feda eden

bir insan hakkında bunları düşünmek bile insanın varsa vicdanının sızlaması için yeter.

Hudeybiye sulhü öncesinde "Bey'atü'r-Rıdvan"da bulunmayışı, daha doğrusu bulunamayışı da onun hakkında ileri sürülen tenkitlerden biridir. Bunun sebebi de, Müslümanların temsilcisi olarak Mekke'ye gönderilmiş olmasıdır. Hatta Rıdvan Bey'atının esas sebebi, Hz. Osman'ın Mekke'de müşrikler tarafından öldürüldüğü şâyiasıdır. Nitekim Nebiler Serveri, herkesten biat aldığı sırada, elini kendi elinin üzerine koymuş ve "Allah'ım bu benim elim, bu da Osman'ın eli. Benimle biat ediyor." demiştir. Aslında sadece bu olay bile Hz. Osman'ın şerefini, Allah Resûlü yanındaki yerini göstermesi adına yeterli bir delildir.

7. Halifeliği

a. Halife Seçilmesi

Yukarıda da söylendiği gibi, bir ülke hangi sistem ile yönetilirse yönetilsin, iktidar değişiklikleri o ülke için bazı sıkıntılar meydana getirmiştir. Geçiş dönemi diye nitelendirebileceğimiz bu durum, halkın duyarlılığı ve idarecilerine olan inancı, itminanı ve idarecilerin de basiret ve firasetlerini kullanarak problemlere âcil çözümler bulması ile bazen çabuk aşılmış, ülke istikrara kavuşmuştur. Bazen de tam tersi bir durumla karşılaşılmış, geçiş dönemleri ülkeyi sistem bunalımlarına kadar sürüklemiştir. İnsanlık tarihi bu çizgi üzerinde incelendiğinde, bahsettiğimiz bu hususlara nice misaller vermek mümkündür.

İslâm tarihinde Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) irtihal-i dâr-ı beka buyurmasından sonra girilen geçiş dönemleri, hassaten ilk dört halife döneminde çok kısa sürmüştür. Zira halk, duyarlı, inançlı, imanlı; idareciler de aynı ölçüde basiretli ve firasetlidir. İslâm toplumunu oluşturan hemen her fert, devlet çıkarlarını şahsî çıkarlarının önünde tutan bir anlayış ve inancın temsilcileridir. Devlet kademelerinde görev alarak sorumluluk üstlenmek, boğaza takılan bir kement

gibi görülmektedir. Böyle olunca, bugün bizim içinde bulunduğumuz problemlerle onların karşılaşmaması kadar her hâlde doğal bir şey yoktur ve olamaz.

Meselâ, Hz. Osman (*r.a.*), hayatının hiçbir döneminde halife olmayı düşünmemiştir. O Hz. Ebu Bekir'e de, Hz. Ömer'e de hemen biat edenler arasında yerini almış bir şahsiyettir. Hatta Hz. Ebu Bekir'in son anlarında, halifenin kendinden sonra yerine bırakacağı adayı tespit eden belgeyi kaleme alan Hz. Osman'dır. Hz. Ebu Bekir söylüyor, o da yazıyordu. İsmin yazılmasına sıra geldiği an, Hz. Ebu Bekir'in bayılması karşısında belki bir daha ayılamaz da fitne ve kargaşaya sebebiyet verir endişesi ile kendiliğinden Hz. Ömer'in ismini oraya yazmıştır. Bu konuda bırakın başka delilleri, sadece şu olay bile Hz. Osman'ın hilafet makamına karşı bakış açısını göstermeye yeter.

Daha önce Hz. Ömer'in halife seçilmesi ve vefatında da kısaca temas ettiğimiz gibi, Efendimizden sonra devlet reisliğine getirilecek olan şahısların seçim işleri, hepsi de ayrı usûl ve metodlarla olmuştur. Kur'ân ve sünnet yörüngeli bu uygulamalar, aslında bir noktada İslâm'ın evrenselliğinin bir delili olsa gerek. Efendimizin iş'ar ve işaretleriyle Hz. Ebu Bekir'i halife bırakması, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i açıktan halife tayin etmesi ve Hz. Ömer'in bu meseleyi şûraya havale etmesi gösteriyor ki, bu metodların her biri İslâmî nasslarla te'vil edilebilir. Değilse, Hulefâ-i Râşidîn'in İslâm dışı uygulamalar içine girdiği, o anda hayatta olan Ashab-ı Kiramın bu uygulamalara ses çıkarmayıp, göz yumduğu anlamına gelir ki, böylesi düşünceler bizim hem İslâmî terbiye ve edep anlayışımıza aykırıdır, hem de fikrî temellerden uzak bir varsayımdan ibarettir. Böylesi bir günahı irtikap etmekten ise Allah'a sığınırız.

Evet, Hz. Ömer vefatına yakın, Hz. Ali, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah'ın (r.anhüm) isimlerini sayarak "Bunlar kendi aralarında birini seçsinler. Kime vazife verilirse, başarılı olduğu takdirde ona yar-

dımcı olup, destek olun. Kendisine vazife verilen kimse de vazifesini hakkı ile yapsın." dedi. Sonra da bunları çağırarak "Düşündüm ve sizi ümmetin ileri gelenleri, yetkili kişileri olarak buldum. Bu iş sizinle tamamlanacaktır. Resûlullah, sizlerden razı olarak ruhunu teslim etmiştir. Siz doğru oldukça bu ümmetin durumundan endişe etmem. Fakat aranızda bir fikir ayrılığı çıkıp da bunun ümmete sıçramasından endişe ediyorum." der. Nihayet Hz. Ömer'in şehadetini müteakip, uzun müzakereler, istişareler sonucu Hz. Osman hilafet makamına getirilir. Ve bir sabah namazından sonra Allah'ın kitabına, Resûlünün sünnetine ve ondan sonraki iki halifenin davranışlarına göre amel edeceğine söz veren Hz. Osman halife seçilir ve halkın biatlerini kabul eder. Hicri 24. yılın başlarında başlayan bu vazife, şehit edilinceye kadar tam 12 yıl devam eder.

Hz. Osman'ın ilk hutbesini kaydederek bu fasla son verelim.

"Ey Müslümanlar! Sizler İslâmiyet'le gerçekleşen huzur ve güven nimeti içinde yaşıyorsunuz. Bu nimetle ömrünüzün sonuna yaklaştınız. Eceliniz hayırla sonuçlansın. Elinizden geldiği kadar, gece gündüz çalışıp çabaladınız. Fakat şunu iyi bilin ki, dünyanın mayası aldatıcılıktır. Dünya hayatı sizi aldatmasın, Allah'a karşı mağrur olmayın, gelip geçenlerden ibret alın. Başıboş, vurdumduymaz olmayın, uyanık olun. Allah gâfil değildir. O, dünyayı seven, ona bağlanıp da, her yerde hanlar, saraylar yaptıran bizden önceki insanlar şimdi nerede? Uzun süre saltanat süren dünya hanedanları neredeler şimdi? Dünya onlara vefasızlık etmedi mi? Bari bunlardan ders alın da Allah'ın hakir gördüğü dünyayı, siz de olduğundan çok büyütmeyin. Âhirete, ezelî yurdunuz olan âhirete hazırlık yapın."

Hz. Osman, "Şu âyet-i kerimede buna güzel bir örnek var." dedi ve âyeti okuyarak hutbesini bitirdi:

"Sen, onlara dünya hayatının misalini ver. Geçici dünya hayatı, tıpkı şuna benzer: Biz, gökten yağmur indiririz. Yeryüzündeki bitkiler onunla karışıp yemyeşil kesilir. En sonunda da kuruyup rüzgârın savurduğu çer-çöp haline gelir. Allah her şeye muktedirdir." *(18. Kehf:45)*

b. Devrinin Askerî Olayları ve Fetihler

Hz. Osman dönemine gelinceye kadar devam eden İslâm fütûhatı, onun devrinde de sürmüştür. Ermeniyye, Ifrıkiyye bölgeleri ile Kıbrıs adasının fethi o döneme rastlar. Ayrıca İran bölgesinde anlaşmaları ihlal eden yerlerin tekrar kontrol altına alınması da bu devrede olmuştur. Bunları bir bütün halinde sıralayacak olursak;

1. Taberistan ve civarı, Said b. Âs tarafından fethedilmiştir. Bu fetihler esnasında Hz. Ali'nin iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Abdullah b. Abbas, Amr b. Âs, Zübeyr b. Avvam (*r. anhüm*) da orduda yerlerini almışlardır.
2. Horasanlıların halifeye karşı olan isyanları Basra valisi Abdullah b. Amir tarafından bastırılmıştır.
3. Ahnef b. Kays komutasındaki ordu, Cûzecân, Talikan, Faryab ve Belh'i fethetti.
4. Kays b. Heysem'in komutanlığını yaptığı İslâm ordusu Toharistan bölgesindeki şehirlerin hemen hemen bütününü fethetti.
5. Azerbaycan ve Ermenistan halkının vergi vermemek üzere çıkartmış oldukları isyan Velid b. Ukbe komutasındaki ordu tarafından bastırıldı.
6. Hz. Muaviye tarafından teşkil edilen donanma yine onun komutasında Bizanslılarla savaştı. Kıbrıs ve Rodos adaları fethedildi. Ardından Anadolu içlerine girildi. Tiflis'e kadar olan bölge yine bu ordu tarafından fethedildi.
7. Mısır'da dört yıldan bu yana valilik yapan Amr b. Âs'ı Hz. Osman görevden almış ve yerine Abdullah b. Ebî Serh'i atamıştı. Fakat yeni vali bölgesindeki otoriteyi daha tam sağlayamadan Rumlar isyan ederek, Bizans İmparatoru Konstantin'den yardım istediler. O da, Ermeni asıllı olan Manvel komutasında büyük bir ordu teşkil ederek İskenderiye'ye gönderdi. Mısır'ın yerli halkı olan Kıptiler, idarenin Rumlar eline geçmesini istemiyorlardı. Bu sebeple onlar da Hz. Osman'dan yardım talebinde bulundular.

Hatta bölgeyi çok iyi bilen Amr b. Âs'ın gönderilmesini istediler. Hz. Osman da bu isteğe uygun olarak Hz. Amr'ı büyük bir ordu ile İskenderiye'ye gönderdi. İki ordunun kıyasıya vuruşmasından sonra Allah'ın izniyle Müslümanlar galip geldi. Manvel, çarpışmalar sırasında öldürüldü. Daha sonraları savaşın yapıldığı alanda "Mescidü'r-Rahmet" adında bir cami yapıldı. İskenderiye çevresindeki surlar yıkıldı. Mısır'da hâkimiyet yeniden Müslümanların eline geçti.

8. Amr b. Âs Mısır'ın batı sınırlarında yer alan Berka'yı sulh, Trablus'u da savaş yoluyla fethetti.
9. Ifrıkiyye bölgesi, önce Abdullah b. Ebî Serh ardından da yardımcı kuvvet olarak gönderilen Abdullah b. Zübeyr komutalarındaki ordu tarafından uzun süren savaş sonucu fethedildi. Bu savaş, Müslümanların en çok ganimet elde ettiği savaştı. Öyle ki, bir süvarinin hissesi 3 bin, bir piyadenin ise bin dinara kadar yükselmişti.
10. Kıbrıs'ın fethinden iki yıl sonra Bizans ile Müslümanlar arasında ilk deniz savaşı cereyan etti. Finike açıklarında Zâtü's-Savâri denilen bu savaşta Müslümanlar kendilerinden çok fazla olan Bizans donanmasına karşı farklı bir taktik uyguladı. Gemileri birbirine bağlayarak denizin ortasını âdeta bir kara haline getirdiler. Bu savaştan Bizans İmparatoru Konstantin yaralı olarak kurtulmuş ve Bizans gemilerinin birçoğu İslâm ordularının eline geçmişti. Böylece sınırları gün geçtikçe genişleyen İslâm devleti, denizlerde de varlığını isbat etmeye başlamış oldu. Kaldı ki bu sınırların korunması için böyle bir deniz gücüne ciddi olarak ihtiyaç vardı.

c. İsyanlar Üzerine

Hz. Osman döneminin askerî olaylarına baktığımızda, gözümüze çarpan ilk husus, isyanların olmasıdır. Efendimiz ya da Ebu Bekir ve Ömer (*r.a.*) dönemlerinde savaş veya sulh yoluyla fethedilmiş olan bazı bölgelerde isyanların çıkması, elbette İslâm birliğini zedeleyen

hususlardandır. Burada her ne kadar dışa yönelik fetihler bütün hızıyla devam etse de, iç bünyede meydana gelen isyanlar, başta Hz. Osman olmak üzere, İslâm'ın kaderini kendi kaderi gören insanları çok üzmüştü. Onun için bu kişiler mevcut olaylar karşısında askerî, siyasî ve idarî alanda tedbirler alıp, bunların üstesinden gelme çabası içine de girdiler.

Biz burada tarihî olayların aynen değil, misliyet çizgisinde cereyan etmesi ve ibret alınması gerektiği noktasından hareketle, bu isyanların birdenbire zuhur etmesinin sebepleri üzerinde bir iki kelime ile de olsa durmak istiyoruz. Böylece bir taraftan tabii seyri içinde gelişen bu hâdiselerde Hz. Osman'ın rolünü görmüş olur, diğer taraftan da gerekli ibret dersi almış oluruz. Zira bilindiği gibi, bazı İslâm tarihi yazarları bu olayların müsebbibi olarak, hâşâ, o pâk dâmen Hz. Osman'ı gösteriyorlar. Halbuki Ahmed Nedvî'den yapacağımız iktibaslarda da görüleceği üzere Hz. Osman'ın belki fıtratından gelen fazla şefkat, -ki kat'iyen zaaf olarak gösterilemez- bu kargaşalarda her ne kadar rol oynamış olsa da, bunu yegâne sebep olarak göstermek mümkün değildir. Böyle bir değerlendirme ancak Hz. Osman'a karşı duyulan bir soğukluk ürünü olabilir.

Ahmet Nedvî, isyanların sebepleri adına şunları söylüyor:

"Hz. Osman'ın 12 sene devam eden devr-i hükûmetinin 6 senesi emniyet içinde geçmişti. Memlekette umumî bir refah vardı. İdare muhkem esaslar üzerine kurulduğundan her yerde intizam ve asayiş hâkimdi. Ziraat ve ticaret ilerliyordu. Fütûhat dairesi gün geçtikçe genişlemekte idi. Servet ve refah itibariyle Hz. Osman'ın devri, daha evvelki devirlere üstün sayılıyordu. Servet ve refahın umumileşmesi karşısında Asr-ı Saadette hâkim olan sadelik ve kanaatkârlığı hatırlayan Ashab, derin teessüfler duyuyorlardı. Resûl-i Ekrem onlara servet ve refahın bir gün taammüm edeceğini, fakat o zaman rekabetlerin ve münaferetlerin de başlayacağını söylemişti.

Resûl-i Ekrem'in "Mesihü'l-İslâm" unvanını verdiği Hz. Ebu Zerr, bu halin tamamıyla aleyhinde idi. Herkesin ihtiyacından fazla

servet sahibi olmasına muhalefet ediyor, ihtiyaçtan fazla olan serveti biriktirmenin bir ma'siyet teşkil edeceğini söylüyor ve bu dâvayı bütün kuvvetiyle müdafaa ediyordu.

Hz. Osman devrinde taammüm eden refah ve servetin sonradan Osman aleyhine kopan fitne ve fesat sebeplerinden biri olduğu muhakkaktır. Zira refah ve servetle beraber sefahet ve ahlâk zaafı kendini göstermişti. Bundan başka şu sebepleri de nazarı dikkate almak icap eder:

1. Resûl-i Ekrem devrinde yaşayan, O'ndan feyiz alan, O'nun irşadını hayatta rehber tanıyan nesil, bütün ümmeti idare edemeyecek bir hale gelmişti. Bu zevatın bir kısmı ihtiyarlamış, inzivaya çekilmişti. Bir kısmı ise merkezden uzak bölgelerde ikamet etmekte idiler. Bu nesli takip eden nesil ise kendinden evvelki nesil olan Ashab'ın birçok sıfat ve meziyetlerini zayi etmişti.
2. Ebu Bekir ve Ömer devrinde İslâm birliği, İslâm kardeşliği her şeyin üstünde tutulur, efrad ve kabileler arasında müsavata riayet edilirdi. Hâlbuki Hz. Osman devrinde Kureyş gençleri kendilerini herkesten üstün, herkesten mümtaz addetmeye ve herkesi kendilerine köle tanımaya ve her milletin asabiyetini tahrik etmeye başladılar. Bütün zaferlerin umumun iştiraki ile olduğunu nazar-ı itibare almadılar.
3. Hz. Osman'ın devrinde İslâm fütuhatı bir taraftan Kâbil, bir taraftan Merakeş'e vâsıl olmuştu. Muhtelif dinlere mensup milletlerle meskûn olan bu havalide bir an evvel İslâm hâkimiyetinden ayrılmayı hedef gözeten hareketler, türlü türlü suikastler, fitneler tertip ediliyordu.
4. Hz. Osman şahsen son derece halîm ve selim bir zattı. Cürümleri şiddetle takip etmez, müsamaha gösterirdi. Kötü niyet erbabı onun bu hayırhâhlığını şer ve fesat âleti ittihaz etmişlerdi.
5. Hz. Osman, ailesine bağlı idi. Ailesinin refahını istiyordu. Onun için Emevîlere ihsanlarda bulunuyor, onları mümkün mertebe

refaha kavuşturuyordu. Bu hareket onun, muhtaç ve müstehak olanlara ait hisseleri ailesine dağıttığı şeklinde şuyû bulmuş, neticede bundan da Hz. Osman aleyhinde galeyan hasıl olmuştu.

6. Tam birer devlet adamı olan Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer, riyaset ettikleri devletin bütün teşkilatına, bütün memurlarına hâkim idiler. Onların her emri derhal infaz edilir, bütün talimatlarına dikkatle riayet edilirdi. Hz. Osman ise müsamahakâr bir zat olduğundan memurlarının birçok hareketlerine göz yumar, bu suretle memurların kendisine karşı itaatsızlık göstermelerine sebep olurdu.

   Devrin karışıklıklarını gören Hz. Osman, herkesten ziyade kendi akrabasına söz geçireceğini zannederek onları istihdam etme siyasetini takip etmiş, bu arada birçok kimseleri gücendirmiş, onların gayr-i memnunlar zümresine iltihak etmesine sebep olmuştur.

7. Fethedilen memleketlerdeki milletler içinde tahrikâtta bulunanlar zuhur etmiş, bunlar birtakım fırkalar teşkil etmiştir.

8. Gayr-i müslim kadınlarla evlenen ve onlardan çocuk sahibi olanların evlatları aldıkları terbiyenin tesiri altında fitne ve fesadı tervic ediyorlardı.[71]

İşte bu ve buna benzer şartların bir araya gelmesiyle, İslâm tarihinde belki de o güne kadar görülmedik ve hatta düşünülemeyecek hâdiseler cereyan etmeye başladı. Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar uzayan bu olaylara kısaca temas etmeye çalışalım.

8. Fitne Faktörleri

a. Valiler Meselesi

Hz. Osman, hilafeti döneminde çeşitli sebeplerle bazı valileri görevlerinden almış ve yerlerine başkalarını tayin etmişti. Hz. Ömer'in tayin ve istihdam ettiği valilerin gerek azil sebepleri gerek yeni va-

---

71 Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2:80.

lilerin şahsî halleri itibariyle, bu durum halk arasında çeşitli dedikoduların çıkmasına vesile oldu. Aradaki fitne ve fesat odaklarının da bu hâdiseleri körüklemesi, meselenin tabana yayılmasını netice verdi. Şimdi bu tayin olaylarından birkaç tanesini misal olarak kaydedelim.

aa. Velid b. Ukbe'nin Tayini

Hz. Ömer döneminde Kûfe valisi, Sa'd b. Ebi Vakkas hazretleri idi. O, bir gün Kûfe'deki (vilayet hazinesi) Beytülmal'in temsilciliğini yapan Abdullah b. Mes'ûd'dan (*r.a.*) borç almış, fakat borcu ödenmesi gerekli günde ödeyememişti. İbn Mes'ûd'un Hz. Sa'd'ı parayı ödemesi hususunda sıkıştırması neticesi, aralarında münakaşa olmuş ve bu, Kûfe halkına sirayet etmişti. Halkın bir kısmı vali tarafını desteklerken, bir kısmı da İbn Mes'ûd tarafında yer almıştı. Fakat bu önce fırkalaşmalara, ardından tartışmalara yol açtı. Mesele halifeye intikal ettirildi. O da Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas'ı görevden alarak yerine Velid b. Ukbe'yi getirdi.

Sa'd b. Ebî Vakkas[72], İslâm'a hizmetleri sayılamayacak kadar çok olan bir kişidir. Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenen insanlar arasında olması, onun fazilet hanesinde asılı duran bir taç gibidir. Şahsî faziletlerinin yanında, ilk iki halife döneminde sivil ve askerî alanlarda yaptığı önemli hizmetlerle herkesin takdirini kazanmıştır. Bu vasıflara haiz ve hemen herkes tarafından sevilip, el üstünde tutulan bir kişinin azledilerek, onun yerini kat'iyen tutamayacak birinin vali tayin edilmesi, halk arasında ister istemez dedikoduların çıkmasına sebep olmuştur. İlk etapta bu durum itaat unsurunu zedelemememiştir; fakat buna benzer hâdiselerin ülkenin birkaç yerinde daha cereyan etmesi, Kûfe, Basra, Mısır gibi yerlerde kadimden getirdikleri düşmanlıkları sergileme fırsatı, altın tepsi içinde sunulması demekti. Böylece bunlar, neticede hilafet merkezine ve onun temsilcisi olan Hz. Osman'a karşı tavır alınmasına sebebiyet vermiştir.

72 Elinizdeki kitabın Beşinci Bölümünde Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

ab. Mısır Valiliği

Mısır fâtihi olarak tarihe kaydı geçen Amr b. Âs, Hz. Ömer zamanında Mısır valisi olarak görev yapıyordu. Hz. Osman'ın halife olmasını takip eden günlerde, halife, Abdullah b. Ebî Serh'i malî işleri takip etmekle görevli olarak Mısır'a gönderdi. Belki de idarî bir zaruretten kaynaklanan bu yeni duruma göre, Abdullah b. Ebî Serh malî işlere, Amr b. Âs da askerî işlere bakacaktı. Fakat işler plânlandığı gibi gitmedi. Zamanla ikisi arasında ihtilâflar baş göstermeye başladı. Bu mesele, bir problem olarak Hz. Osman'a intikal etti. O da Amr b. Âs'ı azlederek askerî ve idarî işleri de İbn Ebî Serh'e vererek, onu Mısır'da tek yetkili kıldı.

Yalnız yeni valinin mazisinde İslâm'a gönülden bağlı olan insanların ilk bakışta kabullenemeyeceği bir hâdise vardı. O, Mekke devrinde iken, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) vahiy kâtipliğini yapmasına rağmen irtidat etmiş ve Medine'den Mekke'ye geri dönmüştü. Mekke fethedildikten sonra Allah Resûlü'nün, kanını heder ettiği yani öldürülmesini emrettiği insanlar arasında da yerini alan İbn Ebî Serh, Mekke fethi esnasında Hz. Osman'ın aracı olması ve kendisinin de yeniden İslâm safları arasına girmesiyle ölümden kurtulmuştu.

İşte bu İbn Ebî Serh'in, Müslüman olduğu dönemden sonra Müslümanlık adına parlak bir maziye sahip olan Amr b. Âs'ın yerine getirilmesi, halk arasında pek hoş karşılanmadı. Hz. Osman'a karşı dedikodu şeklinde başlayan ihtilâflar, zamanla fitne ve fesat odaklarının da devreye girmesiyle fiilî hale dönüştü.

ac. Kûfe Valiliği

Daha önce Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Kûfe valiliğinden azledilerek yerine Velid b. Ukbe'nin getirildiğini anlatmıştık. Fakat Velid, şarap içen bir insandı. Bu hastalığından da bir türlü kurtulamadı. Şikâyetlerin hilafet makamına ulaşması ve Velid'in sarhoşluğunun şahitlerle tespiti neticesi Hz. Osman, onu azlederek yerine Said b. Âs'ı tayin etti.[73]

---

73 İbn Esir, el-Kâmil, 3/10.

Görev yaptığı süre içinde halk tarafından pek sevilmeyen Velid'in ayrı bir özelliği de, onun Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden olan Ukbe b. Ebî Muayt'ın oğlu olmasıdır. Velid'in Allah Resûlü'nün Ka'be'de namaz kılarken, içi boşaltılmamış deve işkembesini onun üzerine atan ve "kavmin en şakisi" diye nitelendirilen işte bu Ukbe'nin oğlu olması, onun tenkit adına kullanılabilecek bir unsur idi. Her ne kadar o, babasının yaptıkları ile sorgulanmayacak olsa da, öyle bir nesebe sahip olması, halkın ona olan bakışına tesir etmiştir.

b. Afrika Ganimetleri

Abdullah b. Ebî Serh, Afrika üzerinde fetihlerde bulunmuş ve bol ganimet elde etmişti. Bu ganimetin beşte biri Medine'ye gönderilmişti. Birtakım eşyanın taksiminde güçlük çekilince müzayedeye konuldu. Bu müzayedede mallar halifenin kâtibi ve amcasının oğlu Mervan b. Hakem'de kaldı. Karşılığı olan meblağın bir kısmını ödeyen Mervan'a geri kalan miktarı bağışlanmıştı.

Öte yandan İbn Ebî Serh'e, Ifrikiye vilayeti gelirinin humsu (beşte biri) verilmişti. Keza Medine çarşısının uşru, (onda biri) el-Hâris'e ve Hz. Peygamberin vakfettiği Fedek arazisi, emarete ait emlâkten sayılarak mukataa yolu ile Mervan'a verilmiştir.

Fakat bütün bu olaylarda maddî açıdan kazançlı olan, İbn Ebî Serh'in, Mervan ve el-Hâris'in Emevi sülâlesine mensup olması, Hz. Osman aleyhinde dedikoduların artmasına neden olmuştu. Bu ve buna benzer şeyler muhalif cephenin aradığı malzemelerdi. Ve onları çok rahatlıkla kullanarak, Hz. Osman aleyhindeki cephenin genişlemesini sağlıyorlardı.

c. Hz. Peygamberin Mührünün Kaybolması

Allah Resûlü (*s.a.s.*) hayat-ı seniyyeleri içinde, yabancı devlet başkanlarına İslâm'ı tebliğ eden mektuplar yazarak, gönderiyordu. Ashabın, mühürsüz mektubun geleneklere aykırı olduğu ve gönderilen devletler tarafından kabul edilmeyeceği hususundaki fikirleri-

ni kabul eden Nebiler Serveri (*s.a.s.*), üzerinde "Muhammedün Resûlullah" yazan bir yüzük edindi. Yabancı ülke liderlerine gönderdiği mektupların altını bu mühür ile mühürledi. Efendimizin vefatını müteakip mühür önce Hz. Ebu Bekir'e, sonra Hz. Ömer'e ve ondan da Hz. Osman'a intikal etti. Hz. Osman, hilafetinin ilk 6 yılında bu mührü kullandı. Fakat o bir gün Eris kuyusu kenarında otururken, yüzüğü parmağından çıkarmış, oynarken elinden düşürmüştü. Bütün aramalara, kuyunun suyunun tümünün boşaltılmasına rağmen yüzük bulunamadı.

Bu hâdise de Hz. Osman muhalifleri tarafından onun aleyhinde bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı.

d. Ebu Zerr (r.a.) Olayı[74]

Ebu Zerr (*r.a.*) İslâm halkasına beşinci Müslüman olarak katılan birisiydi. O Hz. Peygamber'in 23 yıllık nübüvvet dönemini, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerini yaşamıştı. Aradan geçen 35 yıllık Müslümanlık hayatı içinde çok şeyler değişmiş olmasına rağmen, Ebu Zerr hiç değişmemişti. Onun zühd ve takva anlayışı gittikçe derinleşmiş, bu dünyaya olan bakış açısını da etkilemişti. Hâlbuki bir taraftan devam eden fetihler neticesi gittikçe zenginleşen İslâm devleti vardı ve devletin zenginleşmesi İslâmî kaideler içinde sosyal adalet anlayışının bir göstergesi olarak halka da yansıyordu. Öte taraftan bu maddî zenginliğin ruhanî hayat adına gerileme meydana getirdiği de inkâr kabul etmez bir gerçekti. Artık dünyaya bakış açısı değişmiş, ihtiyaç fazlası altın ve gümüşler yatırım ya da tasarruf gayesiyle saklanmaya başlanmıştı.

İşte bu yeni atmosfer, Hz. Peygamber (*s.a.s.*) dönemini görmüş ve inanç ilkelerinden hiç taviz vermeyen Ebu Zerr'e, çok ters gelmişti. Fitne odaklarının da hâdiseyi körüklemesi, hatta Ebu Zerr'i teşvik etmesi sonucu o, önce Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyan'ın karşısına çıkmış ve bu duruma mani olunmasını istemişti. Ona göre, altını,

---

74 Taha F. Ünal'in Ebu Zerr (r.a.) ile ilgili kaleme aldığı iki yazı, Yeni Ümit Dergisinde sy. 35 Ocak-Mart, ve 36, Nisan-Haziran 1997 tarihli sayılarında çıkmıştır.

gümüşü kenz yapıp, Allah yolunda sarf etmeyenler âyetin ifadesiyle acıklı bir azaba hak kazanmışlardı *(9. Tevbe:34-35).*

Hz. Muaviye bu olayı Hz. Osman'a intikal ettirmişti. Hz. Osman, Ebu Zerr'i Medine'ye dâvet etti. Ona "Ey Ebu Zerr! İnsanları zühd hayatına cebren sürüklemek ve böyle bir hayatı zorla yaşatmak imkânı yoktur. Bana düşen, yönetilenler arasında Allah'ın (*c.c.*) emriyle hükmetmek, onları adaletli olmaya ve itidale teşvik etmektir." demiştir. Fakat Ebu Zerr eski fikrini halifeye karşı da savunmuştur. Nihayet Ebu Zerr, Medine'den ayrılmak ve başka bir yerde yaşamak için halifeden izin istedi. O da bir deve sürüsü, yeteri kadar erzak ve iki hizmetçi vererek onu, Rebeze köyüne gönderdi. Hz. Muaviye de Şam'dan Ebu Zerr'in ailesini Rebeze'ye göndermiştir.

Fakat bu olay, daha sonraları Hz. Osman'ın aleyhinde kullanılan malzemelerden biri olmuştur. Hz. Peygamber'e arkadaşlık yapmış, Müslümanların ilklerinden olan ve İslâm uğrunda onca çile ve ızdıraplara katlanmış bulunan Ebu Zerr'i güya Rebeze'ye Hz. Osman sürgün etmiştir. Hâlbuki hâdise kat'iyen böyle değildi. Ebu Zerr bu duygu, düşünce ve inanç ile o toplumda hayatını sürdüremeyeceği düşüncesiyle, halifeden, başka bir yerde yaşamak için kendisi izin istemiş, o da izin vermiştir.

Bu konuda Hz. Osman'ın izin vermedeki isabeti adına, Ahmet Cevdet Paşa şunları söylüyor: "Hz. Osman'ı bu işten suçlu görenler olmuştur. Onlar güya, "Hz. Ebu Zerr gibi mübarek bir zatı Şam'dan Rebeze'ye sürgün etti." derler. Ama insaf edelim! Hz. Osman'ın bunda ne suçu var? Hz. Ebu Zerr, herkes bir lokma bir hırkaya kanaat eyleyip de Müslümanların fazla malları Allah yolunda harcansın diye ısrar ederdi. Bu pek güzel bir istek. Vaizler insanları böyle fedakârlık yoluna teşvik edebilirler. Ama hükümet, bu konuda insanları zorlayabilir mi? Malının zekâtını veren bir Müslüman'a, 'Malının geri kalanını tasadduk eyle!' diye cebr olunabilir mi? Hz. Osman ne yapsın? Halk zengin oldu, refah buldu, medeniyetten lezzet aldı. İnsanlık hali, gönüllere gezip eğlenme hevesi geldi."

e. İbn Sebe Hâdisesi

Abdullah b. Sebe, Musevi bir ailenin çocuğu olarak San'a'da dünyaya geldi. Hz. Osman zamanında Müslümanlığını açıklamış ve daha sonra yaydığı sapık fikirler ile İslâm toplumunu kargaşa ortamına itmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesini netice veren isyan hâdiselerinin temelinde İbn Sebe, onun fikirleri ve kurmuş olduğu gizli teşkilat vardır. Gizli teşkilatı da kendisi gibi şeklen Müslüman görünen, aslında eski dinini sürdüren insanlardan teşekkül etmişti. O, aşağıda arz edeceğimiz fikirlerini sırasıyla Hicaz, Basra, Kûfe ve Şam'da yaymaya gayret etmiş, buralarda kendisine sahip çıkan olmayınca da Mısır'a gidip oraya yerleşerek, faaliyetlerine devam etmiştir. Mısır halkının eski Kıptî kültürünün tesirinden henüz kurtulamaması, İslâm'ı Medineliler ölçüsünde tanımaması ve Mısır valisi Abdullah bin Ebî Serh'in idarî otoritesinin de nisbeten zayıf olması, İbn Sebe'nin Mısır'da tutunabilmesinin gerekçeleri olarak gösterilebilir.

İbn Sebe'nin ortaya attığı ilk fikir "ric'at"tir. Ric'at, Hz. İsa'nın dünyaya tekrar geri dönmesi inancına verilen isimdir. Hıristiyanların inanç esasları arasında yer alır. İbn Sebe bu inançtan hareketle diyor ki: "Hz. Muhammed, Hz. İsa'dan dünyaya tekrar geri dönmeye daha lâyıktır. Kur'ân-ı Kerim'deki, 'Her hâlde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan, seni dönülecek yere döndürecektir.' *(28. Kasas:85)* âyeti de bunun delilidir."

Halbuki bu âyet Allah Resûlü'ne Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında inmişti. İhtiva ettiği mânâ da hemen herkesin tahmin edeceği gibi, Efendimizin bir gün tekrar Mekke'ye döndürüleceğiydi. Bu hakikate rağmen İbn Sebe'nin bu fikri toplum içerisine dalga dalga yayıldı. Benimseyenler, müdafaa edenler çıktı.

İbn Sebe'nin ikinci fikri ise "vasî" kelimesinde düğümlenmektedir. Ona göre her peygamberin kendinden sonra işlerin tedvirini üzerine alan bir vasîsi vardır. Hz. Peygamberin vasîsi de Hz. Ali'dir. Dolayısıyla O'nun bu vasiyetini tutmayıp, hilafet makamına ondan baş-

kasını getirenler zalimlerin ta kendileridir. Ebu Bekir ve Ömer ölmüştür. Osman ise hayattadır. Öyleyse bu hakikat uygulanmaya konmalı ve Osman hilafet makamından düşürülerek, yerine Hz. Ali geçirilmelidir.

Fitne ve fesat ocağının lideri olan İbn Sebe, Hz. Osman'ı hilafet makamından indirmek ve toplum salâhını yok etmek için girdiği bu kavgada değişik stratejiler takip ediyordu. Bunları şöylece maddeleyebiliriz:

a. İbn Sebe taraftarları bu görüşlerini, "emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker" kılıfı altında yayacaklardı. Sözlerinin, düşüncelerinin halk arasında kabul görmesi için de, zâhid ve müttaki görünmeye azamî gayret edeceklerdi.

b. Her şehirde bulunan ajanları, orada vazifeli devlet adamlarının açıklarını tespit edecek ve bunları diğer şehirlerdeki taraftarlara yazacak, onlar da ötekilerine; derken bütün vilayetlerde bir fesat ocağı ateşlenecekti.

c. Fikirlerini yaymak için kesif bir propaganda yapacak ve kamuoyu oluşturma çabası yürüteceklerdi.

Nitekim bu plân ve program dâhilinde yürütülen çalışmalar netice verdi. İslâm vilayetlerinde karışıklıklar birbiri ardına sökün etmeye başladı. Kûfe'de başlayan bu kargaşalar, zamanla diğer şehirlere de yayıldı. Neticede İslâm devletinin merkezi olan Medine'ye kadar ulaştı. Ve hepimizin ciğerlerini dağlayan o menfûr olayın tahakkuk etmesi ile bir mânâda son buldu. "Bir mânâda son buldu." tabirini bilhassa kullanıyoruz. Zira, Hz. Ali dönemindeki karışıklıkların da temelinde bu devirde cereyan eden olaylar olduğu izahtan vârestedir.

Bir avuç fitne ve fesat şebekesinin İslâmî asla dayanmayan bu fikirleri İslâm toplumu içinde nasıl taraftar buldu? Hz. Ali, Ebu Talha, Zübeyr b. Avvam, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe (*r. anhüm*) gibi sahâbenin büyükleri olan insanlar bu olayları önleyemediler mi?

Daha doğrusu, onların devletin manevî direkleri gibi ortada durduğu, herkesin müracaat kaynağı olduğu bir dönemde, bu gibi sözde fikirler, nasıl iştihar buldu, gibi sorular insanın aklına ister-istemez gelmektedir.

Hz. Osman devrini konu edinen kaynak kitaplarımız, bu suallerin cevabı mahiyetinde birkaç husus üzerinde duruyorlar. Bunlar da:

a. Merkezden uzak bulunan Arap kabilelerinin Müslümanlığa ait esasları tam anlamıyla bilememeleri. Bu sebeple telkinlere, yabancı tesirlere açık bulunmaları. Nitekim "Bedeviler, küfür ve nifak bakımından, şehirlilerden daha beterdir. Allah'ın, Resûlü üzerine indirdiği hükümlerin sınırlarını bilmemeleri de daha çok onlara layıktır. Allah, kemaliyle bilendir. Tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." *(9. Tevbe:97)*. Veya "Bedeviler 'İman ettik.' dediler. De ki, siz iman etmediniz ama bari Müslüman olduk deyin. İman henüz sizin kalplerinize girip yerleşmemiştir." *(49. Hucurat:14)* âyetleri bunun bir göstergesidir. Yani Kur'ân'ın tasvir ettiği bu hâle sahip bulunan çevre Arap kabileleri içinde ortaya çıkartılan fitne, çok kolay yerleşmişti.

b. İslâm fetihleri, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde, Hz. Peygamber (*s.a.s.*) zamanında kurulan altyapı üzerinde baş döndürücü bir hızla ilerlemişti. Fethedilerek İslâm sınırları arasına katılan şehirler, ülkeler arasında, dünün yegâne güç sahibi devletleri de vardı. Mesela, Roma İmparatorluğunun başlıca eyaletleri Müslüman sınırları içine girmiş, Hıristiyan teb'a zimmî statüsünde İslâm devletine vergi öder hale gelmişti. Bunların İslâm devletine karşı olan kin ve husumetleri de olanca gücüyle devam ediyordu.

Öte yandan onların kendi bozuk akide ve inançlarının devam etmesi, kültürlerinden vazgeçmemeleri de, hesaba katılması gereken ayrı bir faktördür.

İşte İslâm devleti içinde meydana getirilen bu yeni ortamda, gayr-i memnun bu kitlenin de rolü vardı.

c. İran, tabii çıban başlarından bir diğeriydi. Hz. Ömer zamanında fethedilen bu ülke, Roma İmparatorluğu ile birlikte dünyanın iki süper gücünden biriydi. Fakat onların Romalılardan farklı yanları, çoğunluğunun Müslüman olmasıdır. Buna rağmen onlar eski ateşperestlik dönemi inançlarını kolay kolay terk edememişler ve bunları saf İslâm akidesi ile karıştırmışlardı. Zerdüşt dinine ait esasların çoğu zaman ağır bastığı İranlılar, sadece o dönemde değil, tarih boyunca Sünnî İslâm akidesine ve onun temsilcilerine su-i niyet beslemişler ve kargaşaların odak noktasında bulunmuşlardır. Daha sonraları Şiilik düşüncesinin bunlar arasında taraftar bulması da kat'iyen tesadüfî bir olay değildir.

d. Yahudiler, İslâm'ın zuhurundan sonra, Arap toplumu üzerinde etkinliklerini kaybetmiş, iktisadî ve içtimaî kurumlarında birçok değişiklikler olmuştu. İslâm öncesi iktisadî açıdan Arap toplumunun en üst seviyesine oturan, ticarî zihniyetleriyle onların üzerinde bir yere sahip olan Yahudiler, İslâm'dan sonra hassaten Medine döneminde ellerinde bulundurdukları imtiyazlarını teker teker kaybettiler. Cizye ve haraç ödemeye mecbur olmaktan tutun, antlaşmalara sadık kalmamaları, Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmeleri, Mekkeli müşriklerle birleşip Müslümanlara savaş açmaları gibi sebeplerle önce Medine'den sonra da Hayber'den sürgün edilmeleri, Yahudilerin İslâm'a karşı olan kin ve nefretlerini artırmıştı.

e. Cahiliye dönemindeki "asabiye" anlayışının bu fitne zamanında tekrar ortaya çıkması da olayların çerçevesini genişletmiştir. Aslında İslâm, "Bütün mü'minler kardeştir" *(49. Hucurat:10)* anlayışını getirip, onu topluma hâkim kılarak, böylesi bir problemi ortadan kaldırmıştı. Hz. Osman dönemine kadar birkaç küçük hâdise hariç, tam anlamıyla bir kardeşlik havası yaşanmıştı. Asabiye anlayışının doğurduğu kan dâvaları, kabile-aşiret savaşları tarihe karışmıştı. Üstünlük; zenginlik, kuvvet, saygı çokluğu ya da mensubiyette de aranmıyordu artık. Takva, yegâne ölçü kabul edilmişti. Haklı olan güçsüz de olsa, rahatlıkla hakkını arayabiliyor ve alıyordu.

Fakat belli bir dönemden sonra bu cahiliye anlayışı topluma yeniden mal olmaya başladı. Kureyşlilerle, Kureyşli olmayanların, Haşimîlerle Emevîlerin mücadeleleri devreye girdi. Ve bunlar, sair unsurlarla birleşince Hz. Osman dönemindeki fitne ve fesadın faktörleri arasında yerini aldı.

f. İslâm devletinin gün geçtikçe artan coğrafî alanı ve buna paralel olarak yükselen maddî potansiyeli ve zenginliği, sistemin gereği olarak çeşitli vesilelerle halka yansıyordu. Bu ise refahın artması, eski dönemlerdeki çile ve ıztırabın bitmesi anlamını taşıyordu. Tabiatıyla bu yeni durum, İslâm coğrafyasında yaşayan mü'minlerin dünyaya bakış açısına tesir etti. Gerilim gevşemeye, dâva düşüncesi zayıflamaya başladı. Atalet, hayatın bütün ünitelerini neredeyse teslim aldı.

Bunun yanı sıra toplumun manevî dinamikleri olan rehber, mukteda-bih şahısların -ki çoğunluğunu sahâbe-i kiram oluşturuyordu- teker teker âhirete irtihal etmeleri veya uzak diyerlerde yerleşmeleri, nesiller arasında kapanmaz boşlukların meydana gelmesine vesile oldu.

g. Bir başka husus da, Hz. Osman'ın fıtratı ile ilgili bir faktördür. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, Hz. Osman yumuşak huylu, selim tabiatlı, kimseyi kırmak, darıltmak, incitmek istemeyen bir biriydi. Onun bu tabiatı ister-istemez idarî sisteme de yansıdı. Bu arada onun bu fıtratını su-i istimal edenler, onu maddî çıkarları uğruna kullanmak isteyenler de çıktı. Hassaten, devlet kademelerindeki Emevilere mensup memurlar, gevşeyen gerilimle birlikte bu durumu su-i istimal etmede zirvelere çıktılar. Hz. Osman'ın uyarıları ise onlarda bir değişiklik meydana getirmedi.

Buraya kadar sıralamaya çalıştığımız hususlarda da görüleceği üzere, Hz. Osman dönemindeki fitne ve fesat sebeplerini bir bütün halinde ele almak lazımdır. Yoksa bazılarının yaptığı gibi bu olayları sadece Hz. Osman'ın idarî zaafiyetine bağlamak -tabir doğruysa- ona karşı yapılan en büyük haksızlıktır. Burada Hz. Osman'ın tabi-

atı rol oynadığı gibi, eski düşmanların eskimeyen düşmanlıkları, intikam almak için fırsat kollamaları, Müslümanların refah ve saadet içine girip, İslâm'ı yayma düşüncelerinin gevşemesi de rol oynamıştır. Hatta bu sebepler ehemmiyet sırasına göre tasnif ve tertibe tâbi tutulacak olsa, belki de Hz. Osman'ın fıtratı en son sırada yer alacaktır. Dolayısıyla hür düşünce, tarafsız yorum vs. deyip olayları bütünüyle Hz. Osman gibi birisine yüklenmenin, hiçbir mânâsı yoktur. Kaldı ki bunun bize, sahâbe tenkidine kapı aralamaktan başka kazandıracağı bir şey de olamaz.

İnsan, İslâm'ın bidayetinde her şeye rağmen deyip Müslüman olan, Hz. Peygamberin iki kızıyla evlenme şerefi ile serfiraz bulunan, ailesiyle dini uğrunda ilk hicreti gerçekleştiren, mal varlığının büyük bir kısmını dini uğrunda sarf eden, bütün bunlar bir tarafa Allah Resûlü'nün hayatta iken cennetle müjdelediği bir şahıs hakkında konuşup, değerlendirmelerde bulunurken daha dikkatli, daha temkinli olunmalıdır diye düşünüyoruz.

f. Şehadeti Öncesi Olaylar

Hz. Osman'ın şehit edilmesi öncesinde cereyan eden birtakım hâdiseler vardır. Onları kısaca özetlemeye çalışalım. Kûfe, ihtilâf hareketlerinin odak noktasıydı. Said b. Âs'ın Kûfe'ye vali tayin edildikten sonra bir ara "Irak arazisi, Kureyş'in çiftliğidir." sözüne, Kûfe'nin ileri gelenleri itiraz etmiş ve "Allah'ın kılıçlarımızla bizlere ihsan buyurduğu yerler, neden Kureyş'in çiftliği oluyormuş!" demişlerdi. Bunun üzerine tartışma büyümüş, bütün Kûfe ahalisine yayılmıştı. Neticede halifenin emriyle isyanın elebaşıları Şam'a sürgün edilmişlerdi.

Bu olay Kûfe'deki isyan hareketlerinin çıkış noktası olarak kabul edilse de, daha önce arz ettiğimiz valilerin değişmesi olaylarında da gördüğümüz gibi, idareden hoşnutsuzluk, isyan, ihtilal âdeta Kûfelilerin fıtratı gibi gözükmektedir. Hz. Ali dönemindeki hâdiselerde Kûfe'nin ve Kûfelilerin oynadığı rol ile Hz. Hüseyin'in Ker-

belâ'da şehit edilmesindeki rolleri göz önüne alınacak olursa, zannediyorum bu tespite katılmayacak kişi yoktur.

Hz. Osman Kûfelilerin önce Şam'a, ardından Hıms'a sürgün edilmelerine rağmen, olayların ardı arkasının kesilmemesi üzerine, bütün valilerini Medine'de istişarî bir toplantıya çağırdı. O toplantıda herkes sükûneti temin edebilmek için tekliflerde bulundu. Sonunda Abdullah b. Âmir'in, halkı cihad ile meşgul etme fikri kabul edildi. Ayrıca Kûfe halkının itaat etmelerini sağlamak için tahsisatının kesilmesine karar verildi. Ama bu haber Kûfe'nin tekrar karışmasına ve isyanın biraz daha alevlenmesine sebep oldu.

Bu alevlenme, Kûfe valisi Said b. Âs'ın azledilmesi ve yerine Ebu Mûsa el-Eş'arî'nin tayini ile duruldu. İsyancıların isteği üzerine Said b. Âs'ın görevden alınması, aslında onlara karşı verilmiş bir tavizdi. Bu durum her ne kadar idarenin zaafiyetine delil olarak gösterilmese de çünkü şartları tam anlamıyla bilmiyoruz- isyancıların iştahlarını kabarttığı bir gerçekti.

Kûfe'deki bu olay, İslâm devletinin sair yerlerinde isyan etmek üzere hazır bekleyen kişilere güç, kuvvet ve cesaret verdi. Nitekim bu hâdiselerden sonra dört bir yanda, halife Hz. Osman'dan memnun olmayanlar düşüncelerini sesli olarak dile getirmeye ve ciddi bir teşkilat izlenimini veren organizasyonlarla müşterek hareket etmeye başladılar. Bu cümleden olarak idare aleyhindeki memurlarla bütünleştiler, idare lehinde olan memurların hatalarını mübalağa ederek yaydılar, iftiralar, isnadlar yaptılar. Hâsılı, bütün İslâm ülkesinde -kısmen Şam hariç- fitne kazanı kaynamaya başladı.

Bundan sonra Hz. Osman, olayları tahkik etmek üzere etrafa müfettişler gönderdi. Getirilen raporları tetkik etti. Mısır hariç sair vilayetlerden gelen raporlar olumlu idi. Halkın Allah ve Resûlü'ne bağlılıklarından bahsediliyordu.

Bu arada hac mevsimi gelmişti. Âdet olduğu üzere bütün valiler, halife ile Mekke'de buluştu. Yapılan istişare neticesinde herkesin görüşünü alan halife Hz. Osman, şu sözleriyle toplantıyı bitirdi. "Gö-

rüşlerinizi ortaya koydunuz. Hepsini dinledim. Her işin girilecek bir kapısı vardır. Kapalı kapı açılacak, bu ümmet hakkında korkulan şey meydana gelecek. Allah'ın (*c.c.*) çizmiş olduğu huduttan dışarı çıkmayalım ki, o kapı açılınca, kimsenin benim aleyhimde delil olacak bir sözü olmasın! Allah (*c.c.*) bilir ki, insanlara hayır ulaştırmakta pek kusur etmiş değilim. Fitne değirmeni dönüyor. Fitne kapısı açılmadan Osman ölürse ne mutlu! Müslümanları teskin etmeye ve haklarını kendilerine vermeye çalışınız."

Hac dönüşü Şam valisi Muaviye, Medine'ye uğramıştı. Bu arada Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, Hz. Ali (*r. anhüm*) gibi ashabın ileri gelenleri ile istişareler yapılıyor, görüş alış verişinde bulunulmaya devam ediliyordu.

Muaviye bu toplantılardan birine katıldı ve oldukça sert, ithamkâr bir konuşma yaptı. Hz. Ali ona mukabelede bulundu. Hz. Osman'ın devreye girmesi ve Hz. Ali'nin bahsettiği Emevî sülâlesine mensub olan Abdullah b. Hâlid'e verilen elli bin dirhem ile Mervan'a verilen on beş bin dirhemin geri alınıp hazineye iade edileceği sözünün verilmesi ile toplantı son buldu. Fakat Hz. Muaviye, genel olarak Medine'deki havayı beğenmemişti. İleri görüşlü ve oldukça siyasî bir kişilik olarak Muaviye, Hz. Osman'a iki teklif sundu:

Birincisi, kendisini Şam'a götürmek. Bunu kabul etmediği takdirde muhafız gücü olarak Şam'dan Medine'ye asker göndermek. Hz. Osman, birinci teklifi "Boynum vurulsa dahi, Peygamber memleketini hiçbir şeye tercih etmem!"; **ikinci** teklifi de "Peygamber komşularını sıkıntıya sokamam!" diyerek reddetti. Hz. Muaviye'nin bu cevaplar üzerine "Seni öldürürler!" sözüne de "Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir." diye karşılık verdi.

g. Şehit Edilmesi

İsyancılar kurmuş oldukları teşkilatları vasıtasıyla birbirleriyle haberleşebiliyor ve bağlantılı hareket edebiliyorlardı. Tabi bu orga-

nize faaliyetler "Tahrip kolaydır." fehvasınca da ses getiriyor ve ülke bütünlüğünü sarsmaya sebep oluyordu.

Nihayet Mısır, Basra ve Kûfe vilayetlerindeki isyancılar, hac vazifesini eda etmek amacıyla beldelerinden ayrıldılar. Aslında bunların çıkış amacı, halifeyi makamından indirmekti. Mısırlılar Hz. Ali'nin, Basralılar Hz. Talha'nın, Kûfeliler de Hz. Zübeyr'in halife olmasını istiyorlardı. Ama bunlar Hz. Osman'ı indirmede ittifak etmişlerdi.

Bu insanlar Medine'ye girebilmek, ashabın ileri gelenleri ile konuşabilmek için izin istediler; fakat istekleri geri çevrildi ve şehre sokulmadılar. Fakat bunlar kolay vazgeçecek cinsten insanlar değildi. Çünkü kararlı olarak gelmişlerdi. Nihayet Medine'den uzaklaşıyorlarmış gibi yapıp, bir gece ansızın Medine'ye döndüler ve halifenin evini muhasara altına aldılar. Bu muhasara günlerce sürdü. Devreye giren insanların arabuluculukları bir fayda sağlamıyor, isyancılar halifeyi namaza dahi çıkartmıyorlardı. Namazları Ebu Eyyüb el-Ensarî ile Hz. Ali kıldırmaya başladı.

Nihayet Hz. Ali'nin devreye girmesi ile; asilerin zulüm saydığı şeyler ortadan kalkması, istenmeyen memurların üç gün içinde azlolunması, bundan sonraki icraatlarda Allah'ın kitabına, Resûlullah'ın sünnetine muvafık hareket edilmesi, gibi şartlar karşılığında isyan son buldu, kuşatma kaldırıldı ve isyancılar, Medine'yi terk etmeye başladılar.

Yalnız bu arada beklenmeyen ve istenmeyen bir gelişme oldu. Alınan karara göre, Mısır valisi İbn Ebî Serh'in yerine Muhammed b. Ebi Bekir tayin olunacaktı. Mısır isyancıları, Medine'den henüz üç konak uzaklaşmışlardı ki, siyahî bir kölenin Mısır valisine mektup götürdüğünü öğrendiler. Güya mektubu Hz. Osman yazmış, mühürlemişti. Mektupta, İbn Ebî Serh'e "Muhammed b. Ebî Bekir ve arkadaşlarını idam etmesini emrediyordu." Bu, bardağı taşıran son damla oldu.

Mısır isyancıları derhal Medine'ye geri döndüler. Hz. Ali başta olmak üzere ashabın ileri gelenlerine mektup meselesini anlattılar. Hz. Osman'a gidilip mesele kendisine sorulduğunda "Deve ve kölenin kendisinin olduğu, mektuptan haberi olmadığını" ifade etti. Yapılan tahkikat sonucu mektubu, Hz. Osman'ın sekreteri olan ve mühür kendisinde olan Mervan'ın yazdığı ve mühürlediği anlaşıldı. Fakat isyancılar bu defa da "Senin haberin olmadan adamların nasıl böyle bir işe tevessül ederler?" diyerek halifeyi sıkıştırmaya başladılar. Ve "Eğer mektubu yazan ve yazdıran sen isen, şu anda halifelikten düşürülmeyi gerektiren bir iş yapmış oluyorsun. Zira haksız yere birçok kişinin öldürülmesini istiyorsun. Eğer mektubu yazan veya yazdıran sen değilsen, bu işten devlet idaresinde zaaf üzere olduğun anlaşılıyor. Bu durumda da halifeliğin senin elinde kalması doğru olmaz. O halde kendini halifelikten düşür, idareyi terk et!" dediler. Hz. Osman: "Ben Allah'ın giydirmiş olduğu hilafet gömleğini soyup çıkaramam, idareyi terk edemem! Fakat hata ve noksanlarıma tövbe ederim." Bunun üzerine isyancılar, "Daha önce de yapmış olduğun hatalarda seni gördük, denedik. Tövbe ediyorsun, sonra da vazgeçiyor, hatalarını devam ettiriyorsun. Seni vazifenden alıncaya veya öldürünceye kadar bize engel olmak isteyen olursa senden kurtuluncaya kadar önce onlardan kurtuluruz." dediler. Hz. Osman buna karşılık, "Allah'ın bana verdiği halifeliği terk etmektense ölmeyi tercih ederim. Mücadele ve vuruşmaya gelince, hiçbir kimseye sizinle vuruşması için emretmiş değilim. Sizinle vuruşan, benim emrimin dışında vuruşuyor demektir." dedi.

Karşılıklı konuşma belki daha da uzayacak ve Mısırlılar küstahlığı daha da ileri götürecekti. Fakat Hz. Ali, Mısırlıları halifenin huzurundan çıkardı ve ardından kendi evine gitti. Ashabtan kendisiyle beraber gelmiş olanlar da evlerine çekildiler.

Bu arada Hz. Muaviye'nin daha önce teklif ettiği muhafız askerler Şam'dan istenildi. Fakat çok geç kalınmıştı. Halife'yi öldürmekten başka niyetleri olmayan isyancılar, onun evini tekrar kuşatmış, dı-

şarı çıkmasına kat'iyen izin vermiyorlardı. Hatta içme suyunu dahi kesmişlerdi. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Talha ve Abdullah b. Zübeyr (*r.anhüm*) halifenin kapısında bekçilik vazifesi yapmalarına rağmen, isyancılara karşı ellerinden gelir pek bir şey yoktu. Hz. Ali, Ebu Hureyre, Talha, Zübeyr (*r.anhüm*) gibi sahabîlerin nasihatleri pek fayda sağlamıyordu.

Bir ara Hz. Osman'ın evinin damına çıkıp isyancılarla konuşması ve ardından şehit edilmesine kadar devam eden olaylar şöyle gelişti:

"Size bazı şeyleri soracağım, Allah (*c.c.*) için buna cevap veriniz. Allah'ın Resûlü, Medine'yi teşrif buyurduklarında Medine'nin etrafında Rûme Kuyusundan başka tatlı su yoktu. İşte ben o suyu, kendi paramla alıp Müslümanlara vakfeylemedim mi?

- Evet, vakfeyledin.

-Şimdi beni, o kuyunun suyundan mahrum edip de evimdeki kuyunun acı suyu ile iftara mecbur etmeyi insaf kabul eder mi? Allah için söyleyin!

-Yine Allah için söyleyiniz; ben kendi malımla bir kısım araziyi alıp mescide ilave etmedim mi?

- Evet ettin.

- Madem ki, bunu itiraf ediyorsunuz? Benim hakkımda Allah Resûlü'nün hüsn-i şehadetine dair olan hadîslerini işitmediniz mi?

- Evet, işittik.

Bu konuşma, âsilerden bazıları üzerine tesir yapıyor, fakat Kûfeli Eşter Nehâî gibileri bu tesiri derhal yıkmayı başarıyorlardı.

Hz. Peygamber'in zevcelerinden Ümmü Habîbe (r.anhâ), katırı ile halifenin evine gelmiş, huzuruna girmek istemiş, ama katırının kolanı âsiler tarafından kesilmiş ve tartaklanmıştı. Ashaptan bazıları onu tutup evine götürdüler.

Halife, bir gün evinin damından âsilere muhasara edilmesinin haklı sebeplere dayanmadığını ve öldürülmesine şer'an haklı bir

dayanak bulunmadığını, öldürülmeyi gerektiren şer'î bir suç işlemediğini, bu yüzden böyle bir harekete girişmemelerini hatırlattı. Fakat, hiçbir nasihati dinlemeyen âsiler, bunu da dinlemediler. Üstelik bundan sonra eyaletlerden veya Medine içinden aleyhlerine birtakım gelişmelerin olabileceğini dikkate alarak işlerini çabuklaştırmaya karar verdiler. Halifenin kapısındaki birkaç nöbetçi ile vuruştular. Hasan b. Ali (*r.a.*), halifenin kapısına âsilere karşı savaşmış ve yüzünden yaralanmıştı. Muhammed b. Ebî Bekir de aralarında olmak üzere âsilerden birkaçı dama tırmanmak suretiyle bitişik bir evden, halifenin kaldığı odanın önüne indiler ve odaya girdiler.

Muhammed b. Ebi Bekir, halifenin sakalından tutarak sarstı. Hz. Muaviye'nin, İbn Ebî Serh'in ve İbn Âmir'in şu anda kendisini kurtaramayacağını ihtar etti. Buna karşı halife; "Baban senin bu halini görse bundan hiç hoşnutluk duymazdı ey kardeşimin oğlu!" dedi. Muhammed b. Ebi Bekir, biraz düşündükten sonra kendisine geldi, halifeye karşı başka bir harekette bulunmadan kapıdan çıkıp gitti.

Hz. Osman, o gün oruçlu idi ve o sırada Kur'ân okumaktaydı. Bir ara eve giren âsilere; "Eğer beni öldürürseniz, kılıçları enselerinize koymuş olursunuz. Sonra da Allah, ihtilâfı aranızdan ebediyyen kaldırmaz!" dediği rivayet olunur.

Fakat, hiçbir konuşma olayların akışını değiştiremiyor, Hz. Osman'ın evine ilk girenlerden Kinane b. Bişr elindeki demirleri halifenin başına vuruyor, Suvdan b. Humran adlı âsi de, kılıcı ile saldırıyordu. Halifenin zevcesi Nâile Hatun, kolu ile kocasına siper olmak isteyince, kılıç darbesiyle parmakları kesildi. Hz. Osman'ın başından ve alnından sızan kanlar, okumakta olduğu Kur'ân sayfalarına kadar ulaşmıştı. Kinâne b. Bişr son darbelerini indirirken, âsilerden el-Gâfikî adı ile maruf bir Mısırlı da elindeki kılıçla halifeye darbeler indirmekteydi. Halifenin hizmetçileri, âsilerle mücalede etmişlerse de başarılı olamamışlardı. Rivayete göre Hz. Osman ölümünden önceki gece gördüğü rüyada Peygamberimiz kendisine "İftarı aramızda yapacaksın." buyurmuştu.

Taberî ve İbn el-Esîr'e göre kâtiller "Suvdan b. Humran, Kuteyre ve el-Gâfikî" adlı âsilerdir. Hz. Osman ruhunu teslim ederken rivayete göre şu âyetleri okumaktaydı: "Onlara karşı Allah sana yeter." *(2. Bakara:137)*

Bu olay 18 Zilhicce 35 tarihinde Cuma günü meydana gelmişti. 12 yıl halifelik yapan Hz. Osman'ın, şehit edildiğinde 82 yaşında olduğu söylenir.

Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'e (*r.anhüm*), Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi gelince: "Hepimiz, Allah'tan (*c.c.*) geldik, yine Allah'a döneceğiz. Allah Osman'a merhamet etsin ve yardımını esirgemesin!" dediler. Hâdisenin bu safhasında bu zatlar, hiçbir müdahalede bulunmayarak evlerine çekildiler. Asiler ise, Hz. Osman'ın evini yağmaladılar. Sonra devlet hazinesini ellerine geçirip onu da yağmaladılar Mervan, Velid ve Said gibi Ümeyye Oğullarına mensup bazı kimseleri de aradılar, fakat bulamadılar. Çünkü onlar, başlarına geleceği tahmin ettikleri için kaçıp gizlenmişlerdi.

9. Unutulmayan Yönleriyle Hz. Osman

a. Kur'ân'ı Çoğaltması

Kur'ân-ı Kerim'in cem edilmesinin çeşitli safhaları vardır.[75] Hz. Peygamber döneminde nazil olan âyetleri Ashab-ı Kiram ezberliyordu. Bunlar o gün mevcut yazı malzemeleri olan kâğıt veya parşömen, deri, ince taşlar veya hurma dalları gibi kitabet malzemelerine kaydediliyordu.

Allah Resûlü'nün vefatını müteakip vahyin son bularak dinin tamamlanması, Kur'ân'ın bir bütün halinde toplanması düşüncesini doğurdu. Bu arada Kur'ân hafızlarının çeşitli vesilelerle birer birer hayattan ayrılması, İslâm'a yeni giren Arap kabilelerinin lehçe farklılığından dolayı, âyetleri iniş şekli haricinde telaffuz etmeleri, bu düşüncelere hız kazandırdı. Hz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşen bu olay-

---

75 Yeni Ümit Kitaplığı serisinde çıkan '*Kur'ân'ın Mûcizevî Korunması*', (Işık Yay. İst. 2004) isimli kitap, bu konuları tafsilatıyla değerlendirmektedir.

lar ve Hz. Ömer'ın ısrarlı teklifleri sonucu, Zeyd b. Sabit başkanlığındaki bir heyet Kur'ân âyetlerinin bütününü iki kapak toplamaya muvaffak olmuşlardı.

Hz. Osman dönemine gelinceye kadar -ki aradan en az 10-12 yıl geçmişti- fetihler sonucu ele geçen yeni beldelerde Kur'ân ihtiyacı baş gösterdi. Basra, Kûfe, Şam ve Mısır gibi belli başlı eyaletlerde Müslüman olanların sayısı gün geçtikçe artıyordu.

Ana dili Arapça olmayan, merkeze uzak yerlerde kıraatlerdeki ihtilâf, çoklarının kafasını karıştırdı. Hz. Osman bu çerçevede isabetli ve yerinde bir kararla, Hz. Ebu Bekir döneminde cem edilen ve Hz. Ömer'in şehadetinden sonra kızı Hz. Hafsa'nın yanında duran Kur'ân'ı çoğaltmak üzere ondan istedi.

Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. Âs, Abdurrahman b. Haris b. Hişam'a Kur'ân'ı çoğaltmaları görevini verdi. Çoğaltılan bu Kur'ân'ların biri Medine'de muhafaza edildi. Diğerlerini de Şam, Kûfe, Basra veya Mekke, Bahreyn ve Yemen gibi belli başlı İslâm merkezlerine gönderdi.[76]

İslâm'dan önce hak din olarak gönderilen Musevilik ve Hıristiyanlık'ın kutsal kitaplarının tahrif ve tebdil edildiği nazara alınacak olursa, bunu, sebepler plânında önleyici tedbirler alarak çoğaltan Hz. Osman'ın yaptığı hizmetin büyüklüğü üzerinde bütün ümmet ittifak etmiştir. Zira küçük küçük noktalardan başlayan ihtilâflar zamanla büyür ve iş içinden çıkılmaz bir hâl alır. Tarihte, insanlığın kaderini etkileyen büyük kargaşalara, ihtilallere, savaşlara baktığımızda, başlangıcında küçük ihtilâfların olduğu görülecektir. Hele bu ihtilâfın, kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak olan kudsî bir dinin, kudsî kitabı üzerinde olması, o dinin aslına râci olacaktır.

İşte Hz. Osman bu ve buna benzer endişelerle, Kur'ân'ı teksir ettirmiştir. Onun bu hizmeti 14 asırdan bu yana çokları tarafından takdirle karşılanmıştır. Nitekim Abdurrahman b. Mehdi "Hz. Osman'ın, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den ayrı iki özelliği vardır. İl-

76 Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s.68-69.

ki, mazlum olarak şehit edilinceye kadar gösterdiği tavır, diğeri de Müslümanları bir mushaf üzerine toplaması." diyerek takdirlerini ifade etmiştir.

b. Şehit Olacağını Bilmesi

Mevlâna Şiblî'nin hakkında "Yaratılıştan, doğru, dürüst, halim, semih, afif ve diyanetperver bir zat idi. Merhamet ve şefkat onun başlıca hususiyetlerindendi. Cahiliye devrinde bile içki kullanmamış, o devirde de iffet ve namusu ile tanınmıştı. Kalbi Allah korkusu ile doluydu. Çok mütevazıydı. Cömertliği dillere destandı. Hiçbir felâket karşısında sarsılmayan derin bir tevekkülü vardı." dediği Hz. Osman, şehit olacağını önceden biliyordu. Şimdi bu hususu değerlendirelim. Ebu Hureyre anlatıyor:

"Hz. Osman evinde kırk gün muhasara altında tutuldu. Bana kendisini sahur vaktinde uyandırmamı söyledi. Sahur vakti olunca geldim ve ey Mü'minlerin Emiri, Allah sana rahmet etsin, sahur oldu, dedim. Bunun üzerine yüzünü meshederek şöyle dedi:

'Sübhânallah! Yâ Ebâ Hureyre! Rüyâmı kestin. Allah'ın Peygamberini görüyordum. O bana, 'Yarın bizimle iftar edeceksin.'dedi.' Ertesi gün, Hz. Osman şehit edildi, yâranına kavuştu."

c. Şahsi Faziletinden Örnekler:

Devlet hazinesinin temizliğini kendisi yapan, "Kalbim huşu içinde olsun, mü'minler de örnek alsın." düşüncesiyle yamalı gömlek giyen, "Şayet ben Cennetle Cehennemin arasında olsam, hangisine gideceğimi öğrenmeden kül olmayı yeğlerdim." diyerek âhiret düşüncemiz adına bizlere ufuk çizen Hz. Osman, Hudeybiye sulhü sırasında gerçekleşen Rıdvan Bey'atı'nda Allah Resûlü'nün "Şüphesiz Osman, Allah'ın ve Resûlünün işini görmektedir." sözlerine mazhar olan yüce bir şahsiyettir.

Şu sözler Hz. Osman'a aittir:

"Ey insanlar! Allah'a muhalefetten sakınınız. Çünkü Allah'a muhalefetten sakınmak bir ganimettir. Kul, gözleri gördüğü halde Allah'ın kendisini amâ olarak haşretmesinden korksun. Hikmetten anlayana mânâlı bir söz kâfidir. Manen sağır olanlar zaten hakkı duyamaz."

10. Hz. Peygamber'in Diliyle Hz. Osman

Hz. Peygamber'in, (*s.a.s.*) Hz. Osman hakkında, onun değer ve kıymetine işaret eden, dünya ve ukbadaki yerini gösteren ve bunlarla Hz. Osman'ın Allah Resûlü yanındaki kıymetler üstü kıymetini bildiren bazı hadîs-i şeriflerini, hiç yorum yapmadan aktarmak istiyoruz. Bu konudaki yorumu, hadîslerden hareketle herkes kendi vicdanında versin istiyoruz.

Hz. Âişe anlatıyor:

"Resûlullah (*s.a.s.*), benim evimde iki baldırını yahut iki dizini açmış olarak yatıyordu. Derken Ebu Bekir içeri girmek için izin istedi. Resûlullah bulunduğu bu hâl üzere iken ona içeri girme izni verdi. Ve onunla bir müddet konuştu. Sonra Ömer izin istedi. Kendisi yine o hâl üzere iken Ömer'e de içeri girme izni verdi. Onunla da konuştu. Sonra Osman izin istedi. Bunun üzerine Resûlullah oturdu ve elbisesini düzeltti. Akabinde Osman içeri girdi ve Resûlullah ile konuştu. Hz. Osman, Resûlullah ile olan işini bitirip dışarı çıktığı zaman, diyor Hz. Âişe, Resûlullah'a hitaben: 'Ebu Bekir içeri girdi, fakat onun girişinden dolayı derlenip toparlanmadın. Sonra Ömer girdi, onun girişinden dolayı da derlenip toplanmadın. Sonra Osman girdi. Hemen oturdun ve elbiseni (baldırına doğru çekip) düzelttin?' dedim. Resûllullah: 'Kendisinden meleklerin hayâ etmekte olduğu bir kimseden ben hayâ etmeyeyim mi?' buyurdu."[77]

Ebu Musa el-Eşarî anlatıyor:

"Resûlullah (*s.a.s.*), Medine bostanlarından bir bostan içinde bulunduğu esnada bir yere dayanmış, beraberindeki bir değneği de su

77 Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 26.

ile çamur arasında dikmeğe uğraşır bir halde iken, bir kimse kapının açılmasını istedi. Resûlullah: "Kapıyı aç ve geleni cennetle müjdele!" buyurdu. Bir de baktım ki, gelen Ebû Bekir'miş. Ona kapıyı açtım ve kendisini cennetle müjdeledim. Sonra başka bir kimse daha kapının açılmasını istedi. Resûlullah yine, "Kapıyı aç ve o gelen kimseyi cennetle müjdele!" buyurdu. Ben kapıya gittim, orada Ömer ile karşılaştım. Ömer'e kapıyı açtım ve kendisini cennetle müjdeledim. Sonra birisi daha içeri girmek için izin istedi. Bu sefer Peygamber oturdu da yine, "Kapıyı aç ve onu meydana gelecek bela ve imtihanlara karşı cennetle müjdele!" buyurdu. Ben kapıyı açmaya gittim ve orada Osman b. Affan ile karşılaştım. Kapıyı açtım da kendisini cennetle müjdeledim ve Peygamberin söylediği sözü söyledim. Bunun üzerine Hz. Osman: "Ey Allah'ım! (Bu beliyyenin acılığına karşı bana) sabır ihsan et." dedi. Yahut da "Kendinden yardım istenecek ancak Allah'tır." dedi.[78]

"Her peygamber için cennette bir refik vardır, benim de cennette refikim Osman'dır."[79]

"Osman, cennettedir."[80]

Bir gün Hz. Peygamber, Uhud dağına çıkmıştı, yanında Ebu Bekir, Ömer ve Osman vardı. Dağ sallandı. Hz. Peygamber: "Dur ey Uhud! Üzerinde bir Nebi, bir sıddîk ve iki şehit vardır." buyurdu.[81]

11. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmamızın Hz. Osman dönemi genel değerlendirmesinin, hilafeti öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı açıdan yapılmasının en gerçekçi ve sağlıklı yol olduğu kanaatindeyiz.

a. Hilafeti Öncesi Hz. Osman

Bu dönem saf İslâm inancının bütün gönüllerde ma'kes bulduğu bir dönemdir. Müslüman olan herkes, hiçbir maddî ve manevî bek-

78 Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 28.
79 İbn Mace, Mukaddime, 109.
80 Buharî, Fedailü Ashabi'n-Nebi, 5; Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 28, 29.
81 Tirmizî, Menakıb, 19.

lenti içine girmeden, âkıbeti olabildiğine meçhul bu yolda, inançlarının gereğini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu uğurda katlanılmayan ya da katlanılamayacak olan fedakârlık yok gibidir. Savaş meydanında babası veya kardeşi ile karşılaşmaktan, doğduğu mekânı terk etmeye, mal-mülk bütün varlığını İslâm uğruna infak etmekten, cihad meydanlarında öldürülmeye kadar uzanan çizgide herkes, her türlü zorluğa, çileye, meşakkat ve ıstıraba göğüs germeye hazırdır. Arz ettiğimiz bu hususlar zaten Ashab-ı Kiram içinde çoklarının başına gelmiş ve hepsi de bunlara göğüs gererek tercihlerini İslâm'dan yana koymuşlardır.

Hz. Osman, bu dönemde, İslâm adına yaptığı işler, katlandığı meşakkatler, mazhar olduğu şeyler itibariyle zirve noktalara ulaşan bir insandır. Allah Resûlü'ne hem de iki defa damat olması, ailesiyle birlikte ilk defa dini uğruna hicret etmesi, dillere destan cömertliği, kendisi için âdeta alem haline gelen hayâsı, tevazuu, zühdü ve hepsinden öte Allah Resûlü'nün onu cennetle müjdelemesi gibi özellikleri ile Hz. Osman gönüllere taht kurmuş birisidir. Zaten onun Hz. Ömer'den sonra hilafete ehil insanlar arasında gösterilmesi, yapılan istişareler sonucu bu makama getirilmesinde, kısaca arz etmeye çalıştığımız özelliklerinin büyük payı vardı. Nitekim kendisinin halife seçilmesi sonrası biat hâdisesinde, hiçbir zorlukla karşılaşılmaması bunun bir göstergesi olsa gerek.

b. Hilafeti Sonrası Hz. Osman

Bu dönemdeki Hz. Osman'ı değerlendirebilmek için, önce o günkü toplumun mutlak mânâda bilinmesi gereklidir. Aksi halde çok yanlış kanaatlere sahip olunabilir. Çünkü Hz. Osman'ın başında bulunduğu İslâm devleti, Hz. Ömer'in veya Hz. Ebu Bekir'in ya da yıllar önce Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) başında bulunduğu devlet değildir.

İslâm devletinin kapladığı alan, gerçekleştirilen fetihler neticesinde alabildiğine genişlemiştir. Dünyanın süper iki gücünden biri

olan İran İmparatorluğu İslâm, devletine teslim-i silah etmiş, diğer süper güç Bizans imparatorluğu da son sınırlarına hapsedilmiştir. Zira ona bağlı olan birçok yerler, başta Şam bölgesi olmak üzere İslâm ordularına teslim olmuştur.

Bu arada gün geçtikçe genişleyen coğrafî alana paralel olarak, Müslüman olanların sayısı hızla artmaktadır. Bu durum yeni yeni ihtiyaçların zuhuruna vesile olmakta ve merkez bu ihtiyaçları anında karşılamakta zorlanmaktadır. Yeni Müslüman olan Arap veya acem unsurların, eski kültür, örf, âdet hatta inançlarını İslâm içine taşıması başlı başına bir problemdir. Kolay kolay terk edilemeyen, âdeta fıtrat ile bütünleşmiş bu özellikler, İslâmî hakikatlerin sahâbe ölçüsünde anlaşılmadığı müddetçe yok edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla aslî köken itibariyle İslâmî olmayan birçok şey, yeni mühtediler vasıtasıyla İslâm'a mal edilmiştir. Hatta bugün bile çok çeşitli bid'at ve hurafelerin kökeninin ta o dönemlere dayandığı çok rahatlıkla söylenebilir.

İslâm devletinin coğrafî alan itibariyle böyle genişlemesi, beraberinde, iktisadî gelişmeyi de getiriyordu. Müslüman olmayıp, zimmî statüsünde İslâm toprakları içinde yaşamayı kabullenen insanlardan alınan vergi ve haraçlar, Müslümanlardan alınan zekâtlar, savaşlardan elde edilen ganimetlerin humsu (beşte biri) ve sair gelirler, devlet hazinesini ağzına kadar doldurmuştu. Hz. Ömer'in sistematize ettiği fey ve divan uygulaması gereği, beşikteki çocuğa varıncaya kadar aylık-yıllık tahsisat halinde halka dağıtılan bu gelirler, halkın hayat standardını yükseltmiş, sosyal devlet anlayışı yerini ister-istemez refah devleti anlayışı çizgisine yükseltmiştir. Bu ise, Müslümanların İslâm yayılması adına gerilimlerinin gevşemesine neden olmuştur.

İslâm devleti, coğrafî, iktisadî açıdan böyle gelişirken, siyasî açıdan da gücü, gün geçtikçe artmaktaydı. Zira yapılan savaşlar sonucu etrafta hâkimiyet kuran, bu uğurda İran imparatorluğunu tarihin mezarlığına gömen, Bizans ile de yaka paça olan Müslümanla-

rın siyasî alanda bütün dünyada söz sahibi olmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Zira iktisadî, coğrafî, siyasî ve kültürel hâkimiyetler birbirini tamamlayan unsurlardır.

Elbette ki bu durum, eski nüfuzlarını kaybeden grup, cemaat ve devletlerin düşmanlıklarının artmasına neden oldu. Gücü ve kuvveti yetenler, Müslümanlara açıkça karşı koyarken, güçlü olmayanlar da hile ve entrikalarla İslâm devletinin içine nüfuz etmeye çalışıyorlar, devleti içeriden çökertmeye uğraşıyorlardı. Nitekim Hz. Osman döneminde ortaya çıkan ve sözde fikirleri ile İslâm toplumuna fitne ve fesat ateşi sokan Abdullah b. Sebe bunlardan biriydi. Hz. Osman'ın öldürülmesine kadar devam edecek bir dizi fitne ve fesat olaylarının arkasında, işte bu sözünü ettiğimiz Abdullah b. Sebeve kendi gibi gizli dinli şebekesi vardı. Kaldı ki bu olaylar sonucu İslâm devleti çok büyük yaralar almıştı. Şiî kavramının ortaya çıkması, fütûhât hareketlerinin durması, dahilî kargaşa ve kavgaların ardı arkasının kesilmemesi ve hânedan kavgalarının başlaması -ki bunların hiçbirini Hz. Peygamber'in tebliğ ve temsil ettiği İslâm'la bağdaştırmak mümkün değildir- bu hususa örnek olarak verilebilecek ilk örneklerdir.

Ayrıca Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) vefatından sonra, ona arkadaşlık eden Ashab-ı Kiramın devam edegelen savaşlarda şehit olması, bir kısmının İslâm'ı tebliğ amacıyla uzak diyarlara gitmesi, bazılarının yeni kurulan Kûfe, Basra, Şam, Mısır gibi şehirlere yerleşmeleri, merkez konumunda olan Medine'nin bir bakıma boşalmasını netice vermişti.

Bulundukları yerlerin manevî dinamikleri olarak çok büyük hizmetler gören bu insanların, Medine'de bırakmış oldukları boşluk ise asla kapanacak cinsten değildi. Bu olaylar esnasında Medine'de isyancılara karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiği hususunda kendileriyle istişare edilecek yeterli sayıda sahâbe yoktu. Nitekim Hz. Osman'ın muhasara edilmesinden, öldürülmesi sürecine kadar cereyan eden olaylarda, kaynaklarımız bize ancak beş-on sahabinin adını

vermektedir. Halbuki bu sayının daha çok olması, onların Hz. Osman ile konuşup, alınması gerekli tedbirlerin kararlaştırılmasında ya da isyancıları sahâbe sıfatıyla teskin etmelerinde -sebepler plânında- etkin rol oynayabilirdi.

Hâsılı, sahâbe devri yavaş yavaş kapanıyordu. Bir kısmı ölüyor, bir kısmı çeşitli vesilelerle sağa-sola dağılıyor, bir kısmı da fitne ve fesat ortamına hiç karışmayıp uzlete çekiliyorlardı.

İşte Hz. Osman, genel görünüşünü çizmeye çalıştığımız böylesi bir atmosferde İslâm devletinin başındaydı. Dolayısıyla onun zamanında meydana gelen olayları, bu şartları da nazara alarak değerlendirmek gerekir. Hz. Osman'ın güya akrabalarını kayırması, onları idarî mekanizmanın kilit noktalarına tayin etmesi, hilmi, yumuşaklığı ve şefkati dolayısıyla idarî tedbirsizliklerde (!) bulunması vs. deyip, bütün günahı Hz. Osman'a yüklemek ona yapılacak olan en büyük haksızlık olsa gerek.

Netice itibariyle Kur'ân'ın umumî olarak "Allah onlardan razı, onlar da Allah'dan" *(58. Mücadile:22; 98. Beyyine:8)* diyerek tebcil ettiği sahâbe ve hususî olarak da sayılamayacak kadar çok faziletleri bulunan Hz. Osman hakkında konuşurken, dikkatli olunması gerektiği kanaatindeyiz. Maddî, manevî fedakârlıklarıyla İslâm dininin bize kadar ulaşmasında tartışılmaz yeri olan Hz. Osman'a medyunuz. Ona karşı göstermemiz gereken vefayı gösterememenin utancı içindeyiz. İslâm'ı onun ölçüsünde kavrayıp hayatımıza hayat kılamamanın sorgulamasını yapmamız gerektiğine inanıyoruz.

Rabbim bizleri başta Hz. Muhammed (*s.a.s.*) olmak üzere, Hulefa-i Raşidînin şefaatlerine nail olan kullarından eylesin.

Dördüncü Bölüm

HAYDAR-I KERRAR
HZ. ALİ
(r.a.)

HZ. ALİ (r.a.)

İslâm'ın yetiştirdiği en yüce kâmet ve kıymetlerinden birisi hiç şüphesiz Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) hane-i saadetinde yetişmesi, Hz. Fâtıma (r.anhâ) ile evlilikte bulunması, onun sayesinde kıyamete kadar sürecek nesl-i pâkin ve yetişecek gönül sultanlarının sbabası olması ona has özellikler arasındadır. Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) vefatından sonra Hz. Ali'nin, gerek üç halife dönemindeki tavır ve davranışları, gerekse kendi hilafeti döneminde cereyan eden olayların bütünü, İslâm tarihinin şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır.

O her zaman hak ve hakikatin yanında yerini alan, şecaati, ilmi, fazileti, Allah Resûlüne herkesten çok yakınlığı ve bağlılığı ve Allah ile irtibatı, uzak görüşlülüğü gibi hasletleriyle, bugün hemen her Müslüman'a nümune-i imtisal olmuş ve kıyamete kadar da olmaya devam edecektir. Ne var ki gerek hâricî, gerek Hz. Muaviye ile olan savaşları ve bunların tabiî uzantısı şeklinde cereyan eden fikrî ve zihnî oluşumlar Hz. Ali'nin olduğundan farklı bir şekilde tarihe mal olmasını da netice vermiştir.

Hz. Ali hakkında ifrat ve tefritler hiç eksik olmamıştır. Sahâbe içindeki hiyerarşide onu birinci sıraya koyanlar olduğu gibi, onun hakkında olumsuz şeyler söyleyenler de vardır. Hz. Ali, şu anda bile günümüzün en önemli şahsiyetlerinden biri olduğunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Meselâ, Hz. Ali, İran'daki Caferi Şiasının merkez şahsiyetidir.

Bu arada hakkında aşırı yorumlar da yapılmıyor değildir. Bazı kesimler onu, Allah'ın takdirinden veya Resûl-i Ekrem'in tebcilinden daha öte bir makama yükseltmek istemektedirler. Bütün bunlara bu bölümde temas fırsatı bulacağız.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ali, hicretten 20 yıl önce dünyaya gelmiştir. Allah Resûlü'nün amcası Ebu Talib'in en küçük oğludur. Annesi Fâtıma binti Esed b. Hişam'dır. Kureyş kabilesinin Haşimî koluna mensuptur. Adının uzun şekli şöyledir: Ali b. Ebi Talib b. Abdi'l-Muttalib b. Hâşim b. Abdi Menaf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Künyesi Ebu Hasan veya Ebu Türab'dır. Ebu Hasan, Araplarda yaygın bulunan anlayışa uygundur. Yani, doğan ilk oğlunun ismiyle künyelenmiştir. Ebu Türab'a gelince, onu Allah Resûlü (*s.a.s.*) bir vesile ile Hz. Ali'ye söylemiştir. Hz. Ali de O'ndan (*s.a.s.*) geldiği için, bu künye ile anılmayı her şeye tercih etmiştir.

2. Şemaili

Hz. Ali ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup, sakalı sık ve genişti. Sevâde b. Hazala'nın tarifi içinde, sakalını bir defa kınalamış da sonra terk etmiş gibi sarıya yakındı.

3. Ailesi

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu olduğunu yukarıda arz etmiştik. Ebu Talib'in dört oğlu ve iki kızı vardır. Oğulları, yaş sırasına göre; Tâlib, Akîl, Câfer ve Ali, kızları ise Ümmü Hâni ve Cumâne'dir. Bu altı çocuğun hepsinin annesi Fâtıma binti Esed'dir. Bunlardan Tâlib'in Bedir Savaşı sonrası şirk içinde öldüğü kaynaklarda bildirilmektedir.

Peygamberimizin çok saygı duyduğu ve ikinci annesi kabul ettiği Hz. Ali'nin annesi Fâtıma, kocasının ölümünden sonra Müslüman olmuş ve Medine'ye hicret etmiştir. (Acaba, Efendimiz, bu

sevginin nişanesi olarak mı çok sevdiği kızının adını onun ismini koymuştur). Vefat ettiğinde Allah Resûlü (*s.a.s.*) mübarek elbisesini göndermiş ve onu kefen olarak kullanmalarını emretmiştir. Cenazesini bizatihi kendi elleriyle kabre indirmiş ve bu ilginin sebebini soranlara da "Öz annemin ölümünden sonra, o benim annem gibiydi. Onun bana gösterdiği şefkat ve muhabbeti hiçbir zaman unutamam." cevabını vermiştir. Hemen herkesin bildiği gibi, Allah Resûlü (*s.a.s.*) dedesinin vefatından sonra amcası Ebu Talib'in himayesine girmiş ve o evde büyümüştü.

Hz. Ali (*r.a.*), 14 erkek 9 kız çocuğuna sahiptir. Bunlardan Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) kızı Hz. Fâtıma'dan olmadır. Bir de küçük yaşta vefat eden Muhsin vardır. Bilindiği üzere Hz. Ali, Hz. Fâtıma hayatta iken ikinci bir kadınla evlilik yapmamıştır. Onun diğer evlilikleri Hz. Fâtıma'nın vefatından sonradır.

4. Lâkabı

Hz. Ali, Mürteza, Esedullahi'l-Gâlib ve Ebu Türab gibi lâkaplarla anılır. Mürteza, Allah'ın razı olduğu kişi mânâsına kullanılan bir lâkaptır. İhtimal bu, Hayber kuşatmasında Nebiler Sultanının "Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki Allah onu sever, o da Allah'ı sever." mübarek beyanlarından hareketle kendisine verilmiş bir lâkaptır.

Esedullahi'l-Galib ise, Hz. Ali'nin bir şecaat ve cesaret kahramanı olarak, gerek Bedir'de, gerekse Hendek'te mübarezeye (düello) çıkması ve katılmış olduğu bütün savaşlarda göstermiş olduğu insanüstü yiğitliğinden dolayı söylenmiş olabilir. Ebu Türab'a gelince, onun hikâyesi şöyledir: Medine döneminde Nebiler Serveri (*s.a.s.*) bir defasında damadının evine gitmişti. Kızı Hz. Fâtıma, kocası ile arasında hafif bir tartışma geçtiğini ve Ali'nin evden ayrıldığını söyledi. (Belki de Efendimiz kızıyla damadı arasındaki bu tatsızlığı hissettiği için oraya gelmişti; kimbilir...?)

Bunun üzerine Hz. Ali'yi aramaya koyulan Allah Resûlü (*s.a.s.*) onu mescidde uyurken buldu. Mübarek ayakları ile Hz. Ali'ye dürterek "Kum ya Ebâ Türab" dedi. Mânâsı "Kalk ey toprağın babası" demekti. Allah Resûlü'nün söylediği bir lâkap olması sebebiyle Hz. Ali, böyle anılmayı çok severdi. Yalnız bazıları bu "Ebu Türab" sözünü lâkap, bazıları da künye kategorisi içinde değerlendirirler.

Özellikle Türkler arasında Hz. Ali, Haydar-ı Kerrâr, Damâd-ı Nebi, Şah-ı Merdân, Allah'ın Arslanı gibi lâkaplarla anılır.

5. Müslüman Oluşu

Hz. Ali'nin Müslüman oluşuna geçmeden önce, mutlaka üzerinde durulması gerekli olan tarihî bir kesiti anlatmak icap eder. Zira bu kesitin izlerini, hem Hz. Ali'nin Müslüman oluşunda, hem de daha sonraki hayatında görmek mümkündür.

Kureyş'in iktisadî açıdan sıkıntıya düştüğü günlerde, Hz. Peygamber, maddî durumu yerinde olan diğer amcası Hz. Abbas'a giderek, Ebu Talib'in çocuğunun fazla olduğundan, bu iktisadî kriz içinde Ebu Talib'in bunların bakım ve görümüne güç yetiremeyeceğinden bahisle "Bir çocuğunu sen, birini de ben himayemize alalım." teklifini götürür. Hz. Abbas bu teklifi kabul edince, birlikte Ebu Talib'e giderek aldıkları kararı iletirler. Ebu Talib, büyük oğlu Akîl'in kendisinde kalmasını, diğerlerini alabileceklerini söyler. Bu söz üzerine, Hz. Cafer'i Hz. Abbas, Hz. Ali'yi de Allah Resûlü (*s.a.s.*) himayesine alır.

Hz. Ali'nin, Efendiler Sultanı'nın himayesine girdiği yaş olarak tarihçiler "Beş yaşındaydı." derler. Şayet bu tespit doğru ise, Hz. Ali, İslâm'dan önce dört veya beş sene nübüvvet güneşinin tulû edeceği evde himaye görmüş demektir. Bir çocuğun terbiyesi için en önemli zaman dilimi sayılan bu dönemde Hz. Ali'nin nübüvvet hanesinde bulunması, elbette onun için bir talihliliktir. Daha doğrusu kader-i ilahînin bir cilvesidir. Zira babası Ebu Talib, dedelerinin di-

nine tâbi idi ve Allah Resûlü'nün ısrarlı telkinlerine rağmen (Sünni kaynaklara göre), "Abdülmuttalib'in dini üzerine" deyip ölmüştü.

Hz. Ali 9 veya 10 yaşında Müslüman olmuştu. Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman olan kişi Hz. Ali'dir. Bazı tarihçiler, Hz. Hatice'den sonra Hz. Ebu Bekir, sonra Hz. Ali'dir derler. Bazıları da rivayetlerdeki bu farklılığı kadınlarda Hz. Hatice, erkeklerde Hz Ebu Bekir, çocuklarda Hz. Ali, kölelerde Zeyd b. Hârise diyerek tevfik yolunu seçerler.

Rivayetlere göre Ali'nin Müslümanlığı şöyle gerçekleşmiştir: Bir gün Ali, Allah Resûlü ile Hz. Hatice'yi namaz kılarken görür ve "Bu nedir?" diye sorar. Nebiler Serveri "Bu Allah'ın kendisi için seçtiği ve onun için Peygamberler gönderdiği dinidir." der ve "Seni ortağı olmayan bir tek Allah'a iman etmeye, Lât ve Uzza putlarını reddetmeye çağırıyorum." diyerek onu İslâm'a davet eder. Zeki bir çocuk olan Ali "Bu benim, daha önceden hiç duymadığım bir şey. Babama sormadan hiçbir şeye karar veremem." cevabını verir. Fakat Hz. Peygamber (*s.a.s.*) o günlerde dini açıktan anlatmaya başlamadığı için, bunun duyulmasını istemez ve Hz. Ali'ye "Ey Ali! Müslüman olmasan bile, bunu gizli tut. Kimseye söyleme!" der. O gece Hz. Ali derin düşünceler içine dalar. Allah'ın İslâm'ı kalbine koymasına mukabil de ertesi sabah "Dün beni neye davet etmiştiniz?" diyerek Efendimizin huzuruna tekrar gelir. Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun tek ma'bud olduğuna şehadet getir. Lât ve Uzza putlarını reddet. Allah'a herhangi birini ortak koşmaktan sakın!" buyurur. Hz. Ali de kelime-i şehadet getirerek Müslüman olur.

Hz. Ali'nin bir gecelik düşünmenin ardından, ertesi gün "Ya Resûlallah! Düşündüm de Allah beni yaratırken babama sordu mu ki, ben Müslüman olurken babama soracağım." şeklinde halkımız arasında yaygın olan rivayetin İslâmî kaynaklar açısından sağlam bir dayanağı yoktur. (İhtimal bu Hz. Ali'nin kâmetini yükseltmek için (!) -sanki sahih rivayetler yetmiyormuş gibi- uydurulan bir şey-

dir. Hz. Ali gibi yüce bir kâmetin, böylesi vâhi ve mesnedsiz şeylere ihtiyacı olmadığı düşüncesindeyiz).

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman oluşu üzerinde farklı rivayetler olsa da, Allah Resûlü ve Hz. Hatice'den sonra, İslâm'da ilk namaz kılan kişinin Hz. Ali olduğu hususunda İslâm tarihçileri hem fikirdir.

Hz. Ali'nin her biri başlı başına destan hüviyetinde ele alınabilecek bazı özelliklerine geçmeden önce, Müslüman olmasından sonra babası ile yaptığı görüşmeyi ehemmiyetine binaen ele almak istiyoruz. Ehemmiyet Hz. Ali açısından değil, Allah Resûlü'ne bakış açısını göstermesi noktasından Ebu Talib ile ilgilidir. Zira Ebu Talib, Müslüman olmamasına rağmen, yeğeni olan Nebiler Serveri'ne her şartta sahip çıkmış, azgın Kureyş kâfirleri karşısında onun hep koruyucusu ve kollayıcısı olmuştu. Rivayete göre Ebu Talib bir gün oğlu Hz. Ali'ye şöyle sorar: "Oğlum! Senin üzerinde yürüdüğün ne dinidir?" Hz. Ali, "Babacığım! Ben Allah'a ve Peygamberine iman ettim. Allah'ın elçisi ile birlikte Allah'a ibadet ettim ve O'na tâbi oldum." cevabını verir. Bunun üzerine Ebu Talib "O, seni şüphesiz iyi bir şeye çağırıyor. O bakımdan bundan ayrılma." der.

Şimdi oğluna nasihati ve bir anlamda emri yani yol göstermesi bu olan Ebu Talib'in, kendisinin iman etmemesi, Allah Resûlü'nü ve O'nun getirdiği esasları kabullenmemesinden dolayı değildi. Onun Müslüman olmamasına etken olan unsurları daha başka sahalarda aramak gerekir.

Onun iman etmemesi adına birçok sebep bulunabilir. Bu sebeplerin bir kısmı makul de olabilir. Ama şu hiç unutulmamalıdır: O günün Mekke'sinde kavminin sözü dinlenen büyüğü olan Ebu Talib, eğer iman etseydi, Mekke müşrikleri ve Efendimiz (*s.a.s.*) arasındaki oynamakta bulunduğu dengeleyici ve yatıştırıcı rolü sürdürmesine imkân kalmazdı. Ebu Talib'in vefatından sonra Ebu Cehil ve diğerlerinin azgınlaşmasını, baskının iyice çığırından çıkmasını bunda aramak gerekir diye düşünüyoruz.

Neticede, Ebu Talib, her şeye rağmen —tekrar edelim Sünni kaynaklara göre- iman edemeden gitmiş biridir. En küçük bir iyiliği bile unutmayan Rabbimiz, onun Kureyş azgınlarının karşısındaki bu tavrından dolayı ona, ihtimal, farklı muamele edecektir. Burada Bediüzzaman Hazretlerinin Ebu Talib'in imanına dair bir soruya verdiği cevabı kaydetmeden geçemeyeceğiz:

"Diyorsunuz ki: 'Amcası Ebu Talib'in imanı hakkında esah (en sahih görüş) nedir?'

Elcevap: Ehl-i teşeyyu', (Şia mezhebi) imanına kail; Ehl-i Sünnetin ekserîsi imanına kail değiller. Fakat benim kalbime gelen budur: Ebu Talib, Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın risaletini değil, şahsını, zâtını gayet ciddî severdi. Onun o gayet ciddî, o şahsî şefkati ve muhabbeti, elbette zâyie gitmeyecektir. Evet, ciddî bir surette Cenâb-ı Hakkın Habib-i Ekremini sevmiş ve himaye etmiş ve taraftarlık göstermiş olan Ebu Talib'in, inkâra ve inada değil, belki hicab ve asabiyet-i kavmiye gibi hissiyata binaen makbul bir iman getirmemesi üzerine, Cehenneme gitse de, yine Cehennem içinde bir nevi husûsî cenneti, onun hasenatına mükâfaten halk edebilir. Kışta bazı yerde baharı halk ettiği ve zindanda, uyku vasıtasıyla, bazı adamlara zindanı saraya çevirdiği gibi, husûsî Cehennemi, husûsî bir nevi Cennete çevirebilir. *Ve'l-ilmü indallah. Lâ ya'lemu'l-ğaybe illâllah.*[82]

Ebu Talib örneğinden hareketle elde edeceğimiz ipuçlarının, günümüz toplumuna da yansıtılabileceği, böylece iman-imansızlık bağlamında birçok sorulara cevap verilebileceği kanaatindeyiz.

Hicret öncesi Mekke döneminde Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ile Hz. Ali'nin birlikte gerçekleştirdikleri bir vak'a var ki, bu da siyer felsefesi açısından mutlaka değerlendirilmelidir. Vahye müstenit icraatta bulunan Nebiler Serveri'nin, tevhid ufku ve Mekke'de hareket stratejisi adına çok önemli bir olaydır bu.

Hz. Ali'nin kendisi anlatıyor:

---

82 *Mektubat*, 405-406, (28. Mektub, 8. Risale, 8. Nükte), Işık. Yay. 1998, İst.

"Bir gün Allah Resûlü (*s.a.s.*) ile Kâ'be'ye gittik. Nebiler Sultanı omuzuma çıkmak istedi ve çıktı. Fakat ben onu kaldıramadım. Sonra ben onun omzuna çıktım. Kâbe'nin üzerinde bir put vardı. Onu sağdan sola ittim ve put devrildi, paramparça oldu. Daha sonra beni omzundan indirdi ve birlikte eve döndük."

Bu olayda Hz. Ali açısından dikkati çeken ilk husus, onun Allah Resûlü'ne nihayetsiz teslimiyetidir. Azgın Mekke müşriklerine rağmen, nihaî olarak mutlaka onların duyacağı ve tepki göstereceği böyle bir faaliyette sorgusuz-sualsiz rol almak, Hz. Ali'nin temel düşüncesi ve inancı adına hepimize fikir vermektedir. Aynı olayda Allah Resûlü'nün, o dönemde böyle bir şeyi neden yapmış olabileceğinin tahlili ise, yukarıda ifade ettiğimiz gibi siyer felsefecilerine düşen bir görevdir.

Hz. Ali'nin Müslüman olmak üzere Mekke'ye gelen Ebu Zerr'e kılavuzluk yapması da mutlaka değerlendirilmesi gereken başka bir olaydır. Zira bu olay, hem o günün mü'minlerinin durumunu, müşriklerin onlara bakışlarını, hem de Hz. Ali'nin deha seviyesindeki aklını, tedbirini ve cesaretini göstermektedir.

Şöyle ki: Ebu Zerr, kavminin arasında iken, Mekke'de bir zatın çıktığını ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu açıkladığını duymuştu. Kardeşini göndererek bu işi tahkik etmek istedi. Geriye dönen kardeşinin getirdiği bilgi, onu tatmin etmedi. Bunun üzerine bizzat kendisi, Allah Resûlü ile vicahî görüşmek düşüncesi ile Mekke'ye geldi.

Hz. Peygamber'i (*s.a.s.*) Kâbe'de bulabileceği ümidiyle, hiç kimseye derdini açmadan üç gün boyunca Kâbe'de bekledi. Fakat bu müddet zarfında Allah Resûlü Kâbe'ye gelmedi. Giyim-kuşam ve tavırlarından onun yabancı olduğunu anlayan Hz. Ali, tam üç gün bu yabancıyı uzaktan uzağa takip etti. Nihayet üçüncü günün gecesi, ona niçin Mekke'ye geldiğini sordu. Ebu Zerr, hiç kimseye söylememesi kaydıyla, Hz. Ali'ye derdini açtı. Hz. Ali ona: "Şüphesiz o, gerçektir. Kesinlikle Allah'ın peygamberidir. Sabah uya-

nınca benimle gel. Yalnız beni aralıklı olarak takip et. Yolda bir tehlike görürsem, bevl yapıyormuş (ufak su dökme) gibi duracağım. Şayet durmazsam, nereye gidersem sen de gel." dedi. Bu minval üzere Hz. Ali ve Ebu Zerr Allah Resûlü'nün huzuruna kadar gittiler. Ve Ebu Zerr orada kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu.

Bu ve buna benzer olayların, 14 asırlık İslâm tarihi içinde özde aynı, şekilde birbirinden farklı olmak şartıyla, yüzlercesini, binlercesini görüyoruz. Demek ki imanküfür mücadelesinde süreklilik, bazen mücadele şekillerinde aynîleşebiliyor. Bu çerçevede Müslümanlar olarak bize düşen ise, başta Allah Resûlü'nün dönemi olmak üzere, 14 asırlık İslâm tarihine bu perspektiften bakarak, kendi devrimize uygun esaslar tespit etmektir. Böylece bir taraftan yanılmaz ve yanıltmaz düsturlarla fikrî ve amelî plânda bize rehber olan Yüce Şahsiyetin arkasında yürümüş, diğer taraftan daha sonraki dönemlerde düşülen hatalara -tabii varsa- düşmeyerek, o zaman dilimlerini yaşamış gibi engin bir tecrübeye sahip olmuş oluruz. Yalnız bunları herkesin yapması mümkün değildir. Her meselede olduğu gibi, bu da, çok geniş bir malûmat, engin bir ufuk, sentez kabiliyeti, yaşanılan çağı yorumlayabilme istidadı ve geleceği kaba hatları ile dahi olsa görebilme gibi, sıradan insanları aşan özelliklere ihtiyaç duyar.

6. Çeşitli Yönleri ile Hz. Ali

Çeşitli yönleri ile Hz. Ali derken, bir bölüm içinde değinebileceğimiz ölçüde ve genişlikte, onu tarihe "öylece mal eden" özelliklerini ele alacağız. Bir başka tabirle Hz. Ali denince, hemen herkesin kafasında çağrışım yapan hususiyetlerini anlatmaya gayret edeceğiz. Bize göre bunlar bir anlamda Ali b. Ebi Talib'i, Hz. Ali, damad-ı Nebi, Allah'ın Arslanı yapan unsurlardır.

a. İnancı

Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) İslâm dinini tebliğ stratejisi, aslında başlı başına ele alınıp incelenmesi gerekli bir konudur.[83] Biz tebliğ

---

83 Muhterem M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur* isimli üç ciltlik kitabında bunu yapmıştır. Nil Yay., İst. 2003 Yn.

ve irşad döneminin başlangıcını ilgilendiren bir olay ile hem bahsini ettiğimiz hususa kısaca değinecek, hem de bu olaydan hareketle Hz. Ali'nin inancına temasta bulunacağız.

Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Önce en yakın akrabalarını uyar." *(26. Şuarâ:214)* âyeti nazil oluncaya kadar, tebliğ ve irşad faaliyetlerini gizliden gizliye sürdürmüştür. Yukarıda Ebu Zerr'in (*r.a.*) Müslüman olmasını naklederken değindiğimiz gibi, Nebiler Sultanı, Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde belli aralıklarla bulunuyor, başta Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman ve emsali ileri gelen Müslümanların oraya gizlice getirdiği kişilere dinini tebliğ ediyordu. Fakat "Önce en yakın akrabalarını uyar." âyeti, zorunlu olarak bu sürecin sona erdiğini bildiriyordu. Bundan sonra Allah Resûlü her şeye rağmen, emr olunduğu hakikati başta akrabalara olmak üzere herkese açıktan açığa anlatmakla mükellefti.

Bu doğrultuda Nebiler Serveri, Hz. Ali'ye bir yemek yapmasını ve yemeğe Abdulmuttalib oğullarının hepsini davet etmesini emretti. Bu yemeğe, çağırılan insanlardan 40 kişi kadarı katıldı. Rivayete göre, birkaç kişiye ancak yetecek miktarda olan yemek ve süt, davete gelen herkese yetti. Aslında bir mûcize olan bu husus, hemen herkesi şaşırtmasına rağmen, katı kalpli Ebu Leheb'i şaşırtmadı. Ebu Leheb, bu yemek hâdisesiyle oluşan manevî ortamı yaptığı kötü bir konuşma ile bozdu. Konuşmasının sonunda "Ey kardeşimin oğlu, ben akrabalarına senin getirdiğin gibi şer ve kötülük (haşa) getiren bir başka kimseyi görmedim!" dedi ve topluluk bu menfi atmosferde dağıldı.

Ertesi gün Allah Resûlü, Hz. Ali'ye, yine aynı şekilde yemek daveti yapmasını ve Abdulmuttalib oğullarını yemeğe davet etmesini istedi. Yemekten sonra Efendimiz, yakınlarına şu veciz konuşmayı yaptı:

"Hamd Allah'a mahsustur. Ben O'na hamd ederim. Yardımı da O'ndan isterim. O'na inanır, O'na tevekkül ederim. Ben bilir ve bildiririm ki, Allah'tan başka İlâh yoktur. O birdir, eşi ve ortağı yoktur.

Kesinlikle biliniz ki, ileriye gönderilen bir gözcü, kendisini görevlendiren kimselere karşı asla yalan söylemez. Vallahi ben bütün insanlara yalan söylemiş olsam, yine size karşı yalan söylemem. Bütün insanları aldatmış olsam, yine sizi aldatmam.

Vallahi sizler uyur gibi öleceksiniz. Uykudan uyanır gibi de dirilecek ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. İyiliklerinizin mükâfatını görecek, kötülüklerinizin de cezâsını çekeceksiniz. Mükâfat, ebedî olarak cennette kalmak, cezâ da ebedî olarak cehennemde kalmaktır.

İnsanlardan Allah'ın azabıyla kendilerini korkuttuğum ilk kimseler sizlersiniz. Ey Abdulmuttalib oğulları, ben sizi, söylemesi kolay, mizanda ağır basan iki kelimeye dâvet ediyorum. O kelime: Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve benim Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuma şehadet etmenizdir.

Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, ben hususî olarak sizlere ve umumen de bütün insanlara Allah'ın göndermiş olduğu bir elçiyim. Siz bu hususta bazı mûcizeler de görmüş bulunuyorsunuz.

Ey Abdulmuttalib oğulları! Allah'a yemin ederim ki, ben hiçbir Arap gencinin size getirdiğimden daha değerli bir şeyi kavmine getirdiğini bilmiyorum. Ben size hem dünyanın, hem de âhiretin hayrını getirdim. Cenâb-ı Hak bana, sizleri bu hayra çağırmamı emretti. Bu hususta kim bana kardeşim, koruyucum ve benden sonra halifem olmak hususunda yardımcı olur? Cenneti kazanmayı hanginiz kabul eder?" Allah Resûlü'nün bu sorusuna karşı, topluluktan hiç kimse sesini çıkarmadı. Ancak Hz. Ali, O Anadolu tabiriyle yaşınabaşına bakmadan, söylenilen şeylerin ihtiva ettiği, ileriki safhalarda başına getirebileceği tehlikeleri hesap etmeden, âdeta her şeyi göz önüne almış, kâinata meydan okurcasına "Ben varım Ya Resûlallah!" dedi. Fakat Allah Resûlü ona, "Sen otur!" sözcüğü ile mukabelede bulundu. Sonra İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (*s.a.s.*) teklifini yeniledi. Hz. Ali yine ortaya atıldı: "Ben varım!" de-

di. Nihayet üçüncü teklifte Hz. Ali "Ya Resûlallah. Bunların yaşça en küçükleri olsam da ben varım!" diye haykırdı. Sonra o mecliste Hz. Safiye, (Hz. Zübeyr b. Avvam'ın annesi), Ebu Talib, Ebu Leheb arasında şiddetli ve hiddetli konuşmalar geçti ve herkes dağıldı.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu, Hz. Ali'nin o yaşta sahip olduğu imanı gösteren bir vak'adır. Tarihin şehadetiyle sabittir ki, Hz. Ali hayatı boyunca burada vermiş olduğu İslâm dâvâsına sahip çıkma sözüne hep sadık kalmıştır. Hatırlanmalı ki, Hz. Ali bu olayın cereyan ettiği yılda 14 yaşındaydı -Zira bu âyet bi'setten tam 4 sene sonra nâzil olmuştu.- 14 yaşındaki, ilk gençliğe adım atan bir çocuğun, iman dâvâsına yardım konusundaki düşüncesi ve tavrı bugünün ve yarının gencine örnek olmalı değil midir? Burada hep beraberce kendimize dönüp sormanın sırası değil mi: Acaba, bizim 14 yaşındaki çocuklarımızın bu çerçevedeki yerleri neresi?

b. Hicreti

Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ve Hz. Ebu Bekir'in hicreti denince Hz. Ali'yi bunlardan ayrı düşünmek kat'iyen doğru olmaz. Zira Hz. Ali, Efendimizin hicretinde tamamlayıcı bir rol oynamıştır.

İslâm'ın ilk zuhurundan bu yana yaklaşık 13 yıl geçmiştir. Bu 13 yıl içinde onun nurunu söndürmek için girişilen bütün çabalar boşa çıkmıştır. Yapılan onca eziyet ve işkence, Müslümanları Habeşistan'a göçe zorlama, üç yıl süren boykot, Taif'te Allah Resûlü'ne reva görülen muameleler, müşriklerin kendi istedikleri istikamette netice almalarına yetmemişti. Aksine, cereyan eden yeni olaylar, meydana gelen gelişmeler, Allah'ın izniyle, hep İslâm'ın lehine bir durum arz ediyordu.

Ezcümle, Hz. Hamza'nın, sonra da Hz. Ömer'in Müslüman oluşu, Mirâç hâdisesi, 1. ve 2. Akabe biatlarında Evs ve Hazreç kabilesinden birçok saygın insanın İslâm'a girişi, müşrikleri çıldırtmaya yetiyordu. Hatta tarihte "hüzün senesi" diye adlandırılan Hz. Hatice ve Ebu Talib'in çok az arayla peş peşe vefatları ölümü yani Allah

Resûlü'nün sebepler açısından kendisine yâr ve yardımcı olan en yakını iki kişiyi kaybetmesi bile, İslâm'ın kitlelere tesir etmesinde menfi bir rol oynamamıştı. İşte tam bu aşamada müşrikler, Hz. Peygamber'i (*s.a.s.*) öldürmekle bu gelişime ve oluşuma son vereceklerini düşünerek, Daru'n-Nedve'de bir araya geldiler. Epey çetin geçen müzakerelerden sonra üzerinde anlaştıkları şeytanca karar şuydu: Her kabileden güçlü ve cesur gençler toplanacaklar ve hep birlikte evine yapacakları bir baskınla Hz. Muhammed'i (*s.a.s.*) öldüreceklerdi. Onlar bu karar ile, Abdumenaf oğullarının bütün kabilelere kan dâvası güderek savaş açma cesaretini gösteremeyeceklerini düşünüyor ve sorumluluğu dağıtmış oluyorlardı. Böylece, hep beraber toplayarak verecekleri kan bedeli ile de (onlarca) bu gâileden kurtulmuş olacaklardı.

Bu karardan haberdar olan Allah Resûlü (*s.a.s.*), müşriklerin aldıkları kararı uygulayacakları gece, Hz. Ali'ye kendi yatağına yatmasını emretti. Bu emir esnasında ayrıca "Sana hiçbir zarar gelmeyecek." açıklamasında bulundu. Hz. Ali bu emri tereddütsüz kabul ettiğinde 23 yaşındaydı. Yani bir insanın dünya ve dünyevî lezzetlerle en çok senli-benli olduğu dönem. İnsanın istikbale ait çeşitli beklentilerinin, o beklentiler ve idealler doğrultusunda hayatını yönlendirdiği bir devre. Hz. Ali'yi bunlardan müstağni düşünmek doğru değildir. Bu ona beşer üstü bir kimlik verme demektir. Ama Hz. Ali, bu ideallerini hep İslâm'a endeksli olarak plânlamıştı. Onun düşünce ve inancına göre, Hz. Peygamber'siz hayat bir hiçti. Yine ona göre, İslâm'ın mahkûm konumda bulunması hayatı anlamsız kılan bir faktördü. Öyleyse bu gidişâtı tersine çevirmek gerekti. İşte Allah Resûlü'nün, bu idealleri hayata geçirme noktasında Allah'ın emriyle hicret etmesi gerekiyordu. Hz. Ali'ye de bu hicret hâdisesinde gerekirse Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) yatağında, O'nun yolunda ve O'nun için boğazlanmak düşüyordu. Evet, Hz. Ali bu rolü seve seve kabullendi. Kabullenmek bir yana, Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) olan

iman ve itminanının göstergesi olarak kabul edilecek şekilde, müşriklerin çepeçevre kuşattığı o evde uykuya daldı.

Bu arada Nebiler Serveri, müşrik kuvvetleri ile çevrili evden, Kur'ân'ın kalbi Yâsîn Sûresi'ni okuyarak ve bir avuç toprağı onların üzerine serperek çıkıp-gitti.

Müşrikler, gecenin bir vaktinde eve baskın yaptıklarında, Efendimiz yerine Hz. Ali ile karşılaştılar. Gerçeği o zaman fark ettiler. Resûl-i Ekrem Efendimiz, ellerinin arasından sıyrılıp gitmişti. Hz. Ali'den fazla bir şey öğrenemeyeceklerini gören müşrikler, hemen etrafa adamlar yollayarak dağ bayır Habib-i Kibriya'yı aramaya koyuldular.

Allah Resûlü'nün Hz. Ali'yi Mekke'de bırakmasının bir diğer sebebi de, kendisine bırakılan emanetlerin sahiplerine geri iade edilmesiydi. Zira Nebiler Sultanı, mü'min, müşrik Mekke'deki herkes için en "emin" insandı. Müşrikler, kendi arkadaşlarına emanet edemedikleri kıymetli mallarını Resûl-i Ekrem'e vermiş, O'nun korumasını istemişlerdi. Onun bu emniyeti su-i istimal etmesi ise düşünülemezdi. Zira peygamberlerin en temel özelliklerinden biri emanettir. Sadece bu bir örnek bile Ahlâk-ı İslâmiye ve İslâm'ı gerçek mânâda temsilin nelere kâdir olduğunu ifade etmede ne büyük bir tablodur!

Hz. Ali bu olaydan sonra Mekke'de kaldığı üç gün boyunca emanetleri sahiplerine geri verdi. Sonra, Allah Resûlü'nün en küçük kızı Fâtıma, kendi annesi Fâtıma ve beraberindeki birkaç kişi ile birlikte Medine'ye yola koyuldu. Günler süren, geceleri yürüyerek, gündüzleri gizlenerek gerçekleşen hicret, nihayet Medine'ye çok yakın mesafede bulunan Kûba'da, Allah Resûlü ile buluşma son buldu. Hz. Peygamber (*s.a.s.*), Hz. Ali'yi yanına çağırmalarını emretti. Fakat ayaklarındaki yaralar artık Hz. Ali'yi yürütmeyecek derecede ağırlaşmıştı. Nebiler Sultanı, Hz. Ali'nin yanına gitti. Yaraları gördüğünde gözyaşlarını tutamadı. Mübarek tükürüğünü ya-

ralar üzerinde gezdirerek duada bulundu, yaralar birden iyileşti ve şehit oluncaya kadar Hz. Ali ayaklarından hiç rahatsız olmadı.

Görüldüğü gibi, aslında hicret; fedakârlığın, feragatin, İslâm'ı tebliğde yeni bir strateji adına ana-baba ve yetiştiği mekânın terk edilmesi yönleri ile başlı başına ele alınması gereken bir kavramdır.[84] Bunlar mahfuz, Hz. Ali'nin hicret öncesi ve esnasında karşılaştığı şeyler onun kararlılığını, azmini, cesaretini hâsılı, büyüklüğünü göstermeye yeten unsurlardır. Allah Resûlü'nün hicretini tamamlayıcı bir rol oynaması açısından onun hicretini, Nebiler Sultanı'nın hicreti ile birlikte düşünmek gerektiğini bir kez daha hatırlatmış olalım.

c. Kardeşleştirme Olayı[85]

Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) Medine döneminin başlangıcında yapmış olduğu işlerin en önemlileri mescid inşa etmek, Yahudi ve müşrik Araplarla '**Medine Vesikası**' adı ile tarihe mal olan anlaşmayı gerçekleştirmek, Müslümanlara ayrı bir Pazar yeri tesis etmek ve bu meyanda Ensar ile Muhacirîn arasında kardeşlik tesis etmektir. Medine Vesikası ve mescidin inşası bir tarafa, 'muâhat' denilen bu kardeşleştirme olayı, o günkü toplum yapısı ve zihniyeti esas alındığında başlı başına bir inkılâptır.

Mevcut Arap geleneğine göre, maddî alanda egoizm yani bencillik hâkimdir. Kabile ve aşiret zihniyetine göre, maddî ve manevî yardımlaşma ancak aynı kabileye mensup insanlar arasında yapılırdı. Basit sebeplerle kabileler arasında çıkan savaşların yıllarca sürdüğü tarihin sabit gerçekleri arasındadır. İçe dönük ve tamamıyla kapalı toplum hayatının ipuçları hükmünde olan bu bilgilerden hareketle, Medine yerlileri olan Evs ve Hazreç kabilelerinin, iman ortak paydasında buluştukları Mekkeli Muhacirleri kabullenmeleri, hakikaten büyük bir hâdisedir. Fakat iman, hemen her problemi hal-

---

84 Mahmut Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, İzmir 1996 (Nil Yay.) isimli kitabında Hicret olgusunu tarihi boyutlarıyla ele almış, geniş bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

85 Kardeşleştirme ile alâkalı bir yazı için bkz.: Hüseyin Algül, *Muhacirun -Ensar Kardeşliğinin Sosyal Dayanışma Açısından Önemi*, Yeni Ümit Dergisi, Nisan- Haziran 1993, sy. 20, sh.28-31.

letmeye yeten engin gücüyle bu problemi de aşmıştır. Nebiler Sultanı her bir Muhaciri durumu müsait bir Ensarî ile kardeş ilan etmiş, Ensar da sahip oldukları maddî ve manevî her varlıklarını bu yeni kardeşleri ile paylaşmıştı.

Hz. Ali, İbn Ömer'in rivayetine göre Ensardan hiç kimse ile kardeş ilan edilmemişti. Bu durum onun ruhunda ne türlü dalgalanmalar meydana getirdi; bunu çok iyi sezememekle beraber, Hz. Ali'nin gözlerinden akan yaşlarla Nebiler Serveri'nin huzuruna geldiği rivayet edilir. Resûl-i Ekrem'in huzurunda Hz. Ali "Herkesi kardeş ilan ettiniz, beni etmediniz." der. Allah Resûlü'nün bu çıkışa verdiği cevap hem Hz. Ali'yi tatmin edici mahiyette, hem de bizlere Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*), ona bakış açısını bildirecek özelliktedir: "Sen dünya ve âhirette benim kardeşimsin."[86]

Gerçi Hz. Ali'yi tanıma ve değerlendirme adına bu olay başlı başına çok şey ifade etmekle beraber, bu kabil değerlendirmelere temel ve kaynak olabilecek daha birçok hadîs göstermek de mümkündür. Hadîs kitaplarının Menakıb, Fedailü Ashabı'n-Nebi gibi bab başlıkları altında gerek Hz. Ali, gerekse sair sahâbe hakkında Nebiler Serveri'nin buyurmuş olduğu hadîslere bakılabilir.

ç. Muharebelerdeki Yeri

Muharebe yani savaş denince, Hz. Ali'nin Tebük Savaşı hariç Allah Resûlü'nün bulunduğu bütün savaşlara katıldığını en başta belirtmek gerek. Tebük Savaşı'na gelince, Hz. Ali'nin buna katılmaması yine Allah Resûlü'nün emriyle olmuştur. Şimdi tafsilatıyla değilse bile, bir iki kelime ile Hz. Ali'nin savaşlardaki kahramanlıklarını anlatmaya çalışalım.

ça. Bedir Savaşında

Bedir Savaşı Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında gerçekleşen ilk ve en önemli savaştı. Tarihin şekillenmesinde ciddi rolü olan bu savaşta, Müslümanlarla müşrikler arasında ne asker ne

86 Tirmizî, Menakıb, 21.

de teçhizat açısından kuvvetler dengesi yoktu. Müşriklerin "bu işi bitirmek" tabiriyle özetlenebilecek kararlılığı, Müslümanların karşı cephe insanları kadar savaş tecrübesi olmayışı gibi aleyhlerine olan birçok faktörü bünyesinde barındırıyordu. Bu faktörler Bedir Savaşı'nı tam bir trajediye çevirebilirdi. Zaten Mekkeli müşriklerin kesin inancı da bu idi. Fakat Allah'ın takdiri ile yine iman ve o iman kaynaklı unsurlar, bu küllî problemin de aşılmasını sağlamıştı.

Eski dönem Arap savaşlarında âdet olduğu üzere, mübareze tabir edilen düelloda iki tarafın en etkili savaşçıları, orduların huzurunda savaş öncesi vuruşurlardı. Yenen taraf, sağladığı moralle, kendisini savaşın gâlibi sayabilirdi. Bedir'de de öyle oldu.

Müşrikler, Utbe, kardeşi Şeybe ve Utbe'nin oğlu Velid olmak üzere üç soylu ve savaşçı insanını ileri sürdü. Bunlarla mübareze etmek için ortaya çıkan Ensar'dan üç genci onlar "Biz Medine'nin rençberleri ve çobanları ile savaşmayız!" diyerek reddettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emriyle, onların karşısına amcası oğlu Hz. Ubeyde b. Hâris,, Hz. Hamza ve Hz. Ali çıktılar. Hz. Ali'nin hasmı Velid idi. Yapılan mübarezede Hz. Ali, Kureyş'in ileri gelen bu azılı iman düşmanını kısa sürede öldürmeye muvaffak oldu. Hz. Hamza ve Hz. Ubeyde de -yaralanmalarına rağmen- hasımlarını öldürünce, Müslümanların zaten yüksek olan moralleri alabildiğine yükseldi.

Bu arada Bedir Savaşı ile ilgili olarak o günkü savaşlarda çok önemli bir vazife olan sancak taşıma vazifesinin bizzat Allah Resûlü tarafından Hz. Ali'ye verildiğini unutmamak gerekir. Ayrıca rivâyetlere göre, Nebiler Sultanı'nın Zülfikar adındaki kılıcını Hz. Ali'ye bağışladığını da bu arada hatırlatalım. Ki, Hz. Ali hayatının sonuna kadar bu kılıcı kullandı.

çb. Uhud Savaşında

Hz. Ali'nin Uhud Savaşı'nda göstermiş olduğu yararlılıklar Bedir'den veya Hendek'ten farklı değildir. Zaten imanla dopdolu bir sinenin, Peygamber önünde ve O'nun hak dâvası uğrunda şehadet arzu-

su ile yanıp tutuşan bir gönlün bu imkân ve fırsatı bulduğunda daha farklı davranması düşünülemez. Bu yüzden Uhud Savaşı'nda Hz. Ali, en zor durumlarda dahi Allah Resûlü'nün yanından ayrılmamış, O'na koruyuculuk vazifesi yapmış ve Efendimizin dişinin kırılması sebebiyle maruz kaldığı yaralanma hâdisesi sonrası, Hz. Fâtıma ile birlikte O'nun tedavisinde bulunmuş, yüzünden akan kanları yıkamıştı.

Hz Ali, bu savaşla ilgili bir hatırasını şöyle anlatıyor: "Savaş esnasında bir aralık Allah Resûlünü göremedim. Ölüler arasına baktım, orada da bulamadım. O zaman kendi kendime, 'Vallahi Resûlullah savaştan kaçmaz. Onu ölüler arasında da göremiyorum. Her halde yaptığımız şeyden dolayı Allah gazab etti ve O'nu kendi yanına aldı. Artık benim için savaşmaktan daha hayırlı bir şey yok!' dedim. Kılıcımın kınını kırdım, düşmana hücum ettim. Onlar benim gelişimi görüp de iki tarafa çekilince bir de ne göreyim, Resûlullah onların aralarındaymış."

çc. Hendek Savaşında

Hendek Savaşı'na gelince, o genel anlamda İslâm tarihi, özel anlamda ise İslâm savaş tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu savaş sonrasında Kureyşliler tecavüz harplerine son vermek zorunda kalmışlardı. Allah Resûlü, Hendek Savaşı sonrası "Bu seneden sonra Kureyş size saldıramayacak. Artık siz onlara saldıracaksınız!" diyerek bu hakikati beyan etmişti.

Evet artık 'sıra bizde'ydi, tarih bir anlamda tersine doğru akıyordu ve ibre hep Müslümanların lehine olacak tarzda ilerliyordu. Ayrıca Hendek Savaşı'nda Selman-ı Fârisî'nin teklifiyle Medine'nin etrafı hendeklerle çevrilmiş ve düşmanın Medine içine kolayca girebilmesi bu suretle engellenmişti.

Bu savaşta da tıpkı Bedir'de olduğu gibi bir mübarezeye şahit oluyoruz. Araplarca bin askere bedel olarak kabul edilen Amr b. Abdivüdd, atını mahmuzlayarak, normal bir atlının geçemeyeceği genişlikteki hendeği geçer ve "Kim benim karşıma çıkacak!" diye Müslü-

manlar tarafına bağırır. Ardından "Sizin inancınıza göre şehit olanın gireceği cennet nerede? Neden benim karşıma birisini çıkarmıyorsunuz?" der. Hz. Ali hemen ayağa kalkarak Allah Resûlüne (*s.a.s.*) "Ben çıkayım Ya Resûlallah" der. Allah Resûlü "Otur" cevabını verir. Bu olay üç kez tekrar edince Hz. Ali yine "ben" der ve ortaya atılır. Allah Resûlü "Onun Amr olduğunu bilmiyor musun?" diye Hz. Ali'ye sorar. Hz. Ali nihayetsiz itminan ve Allah'a güven içinde "Amr olsun" cevabını verir ve Resûl-i Ekrem'in izniyle Amr'ın karşısına çıkar. Amr, karşısına çıkanın Hz. Ali olduğunu öğrendikten sonra "Ben senin kanını akıtmak istemiyorum!" der ama Hz. Ali'den "Ama ben Allah'a and olsun ki senin kanını akıtmak istiyorum!" cevabını alır ve çarpışma başlar. Neticede Allah'ın izniyle Hz. Ali, Arapların "bin askere bedel" dedikleri Amr'ı öldürür.

Hz. Ali'nin, Amr'ı öldürdükten sonra karargâha dönerken şu şiiri okuduğu rivayet edilir (mealen):

"Süvariler bana mı hücum edecek? Onların işini de bitiririm. Arkadaşlar onları siz bana bırakın.

Bugün kinim, kelle uçurmayan kılıcım, harp meydanını terk etmeme mani oluyor.

O, beyinsizliği, akılsızlığı yüzünden, taşa, puta kul oldu. Ben ise Muhammed'in Rabb'ine kul oldum.

Onu, yumuşak toz yığını ile sert ve yüksek yer arasında hurma kütüğü gibi yere yapışmış bir halde bırakıp ayrıldım.

Onun elbisesini almaya tenezzül etmedim. Eğer yere düşen ben olsaydım, o benim elbisemi çıkarır götürürdü.

Ey kabileler topluluğu, Allah'ın, dinini ve Resûlü'nü yardımsız bırakacağını sanmayınız."[87]

çç. Hayber savaşı

Hayber, Hz. Ali'nin destansı hüviyetiyle açığa çıktığı savaşın adıdır. Hayber, Arap Yarımadası'ndaki Yahudilerin yegâne sığınağı

87 İbn Kesir, el-Bidaye, 4:106-107; İbn Hişam, es-Sire, 3:236.

idi. Müslümanlara karşı yapılan savaşların merkezî üssü olan Hayber, Yahudiler için önemli, önemli olduğu kadar da stratejik bir konuma sahipti. Resûl-i Ekrem'e karşı çıkan Medine'deki diğer Yahudi kabileleri yenildikçe, geri kalanları, Hayber'e sığınmışlardı. Onlar hesabına burada ciddi bir yığınak yapılmıştı.

Kuvvetlerini Hayber'de toplayıp güçlenen Yahudiler, Müslümanlara düşman güçlerle fırsatını bulup birleşmek ve savaş açmak düşüncesindeydiler. Bu açıdan erken davranıp bu fitne ve fesad ocağının dağıtılması zaruri idi. Medine'ye yaklaşık 70 miluzaklıkta bulunan Hayber'i ele geçirmek ve bu meseleyi kökünden halletmek niyetiyle Nebiler Serveri beraberinde 1400 kişilik bir kuvvetle Hayber'e yönelip, orayı muhasara altına aldı. Günler süren muhasara, Müslümanları arzu ettiği sonuca bir türlü ulaştırmadı.

Nihayet bir gece Hz. Ruh-u Seyyidü'l-Enam, "Sancağı öyle birisine vereceğim ki, Allah ve Resûlü onu sever, o da Allah ve Resûlü'nü sever."[88] buyurdu. Bu beyan, ordu içine âdeta bir bomba gibi düşmüştü. Herkes Nebi'nin diliyle ilan edilen, Allah ve Resûlü'nün sevdiği insan olma temennisiyle geceyi uykusuz geçirdi. Koskoca Ömer (*r.a.*) bile 'O güne kadar hiç bir emirlikte gözüm olmadı, ama ertesi günkü payeye erişmek için Hayber'de emir olabilmek istedim.'[89] diyecektir.

Herkes, bu şerefli, tâlihli insan olmak istiyordu. Sahâbenin dünya ve âhiret telakkisi açısından meseleye baktığımız zaman, bu meselenin yadırganacak hiçbir tarafı yoktur. Îsar hasletiyle dopdolu olan bu insanların, sancağı tutan el olmada değil, Allah'ın ve Resûlü'nün sevdiği insan olmada gözleri vardı ve bunda da hiç kimseyi nefislerine tercih edemiyor olabilirlerdi. Aslında meseleye kendi zaviyemizden baktığımızda da neticenin çok farklı olacağını sanmıyoruz.

---

88 Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 32; Tirmizi, menakıb, 20.
89 Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 33.

Ertesi gün Allah Resûlü "Hz. Ali nerede?" diye sordu. Gözlerinden rahatsız olup, istirahat ettiğini söylediklerinde, onun, huzuruna gelmesini emretti. Gerçekten Hz. Ali'nin gözleri rahatsızdı. Nebiler Serveri mübarek tükürüklerinden gözlerine sürdü ve duada bulundu. Hz. Ali sanki gözlerinden hiç rahatsızlığı yokmuşçasına iyileşmiş, şifa bulmuştu. Sonra sancağı ona verdi. Demek Allah'ı ve Resûlü'nü seven, Allah'ın ve Resûlü'nün kendisini sevmiş olduğu insan Hz. Ali idi. Hz. Ali 'Onlarla ne üzere savaşayım?' diye sordu. Allah Resûlü (*s.a.s.*) özetle "Onları İslâm'a davet et. Allah'a kasem olsun ki, senin elinle Allah, onlardan bir kişiyi hidayete eriştirirse, bu senin için sayısız kırmızı develeri Allah yolunda infak etmenden daha hayırlıdır!" buyurdu.[90]

Hayber'de Yahudilerin efsanevî savaşçısı Merhab ile yine Hz. Ali karşılaştı ki, bu karşılaşma Hayber'in fethi için dönüm noktasını teşkil ediyordu. Yapılan mübarezede Hz. Ali, yaptığı hamle ile Merhab'ın başını kesti. Bu manzara karşısında sevinen ve sevincini gizlemeyen Allah Resûlü "Sevinin. Hayber'in fethi kolaylaştı!" buyurdu. Merhab'ın öldürülmesini müteakip yapılan muharebelerde Hz. Ali'nin bir ara kalkanını düşürdüğü ve kale kapılarından birini -ki o kapıyı savaş sonrası 40 kişi kaldıramamış- kalkan olarak kullandığı öteden bu yana hep bilinen ve anlatılan bir olaydır. Bu olaya eserinde yer veren büyük hadîsçi ve tarihçi İbn Kesir, bu rivayetin zayıf olduğunu kabul etmektedir. [91]

Rivayetin zayıf veya kuvvetli olması bir tarafa, çok meşhur olan bu olayın -şayet doğru ise izahı- Ehl-i Sünnet prensiplerine göre, mesela "Evliya kerametleri haktır." gibi itikad esasları arasına girmiş prensiplerle rahatlıkla yapılabilir.

Savaşta, o psikolojiye kendini kaptırmış bir insanın nelere güç yetirebileceği kestirilemez. Meselâ, Çanakkale'deki Seyyid Çavuş'un 200 okkadan fazla top mermisini kaldıraçsız, sırtlayarak to-

90 Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 34.

91 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye. 4:189-190.

pa sürmesini hatırlayabiliriz. Kaldı ki, daha sonra bu anın tekrarı fotoğrafla tespit edilmek istenince, buna kendisi de güç yetirememişti. Biz, bu ve benzeri olayların, şanlı tarihimizde ve özellikle Kurtuluş Savaşımız içinde nice örneklerini gösterebiliriz.

Hz. Ali'nin göstermiş olduğu bu yararlılıklar, günlerdir devam eden muhasaranın son bulmasını ve Hayber'in feth edilmesini sağlamıştır.

çd. Tebük Savaşı

Tebük Savaşı'na Hz. Ali'nin, Allah Resûlü'nün emriyle katılmadığını daha önce belirtmiştik. Tebük, Bizans İmparatorluğu'na karşı Müslümanların vereceği ilk ciddî mücadeleydi. Böyle bir savaş, ister o gün, isterse daha sonraki günlerde mukadderdi. Zira, İslâm'ın yayılması Bizans'ın aleyhineydi.

Bizans, yeryüzünün büyük bir bölgesini hem idarî ve siyasî, hem de askerî açıdan elinde bulunduran büyük bir güçtü. Nebiler Sultanı, yukarıda bir nebze temas fırsatı bulduğumuz gibi, daha önceki bütün seferlerini gizlilik içinde yapmış olmasına rağmen, bu defa hazırlıklarını açıktan ve hedef tayin ederek yaptı. Mekke fethi ve Huneyn Savaşı sonrasına denk gelen bu sefer, yorgunluk, mesafenin uzaklığı, hava şartlarının olumsuzluğu (sıcaklık ve kuraklık) gibi menfi şartlara rağmen mutlaka yapılacaktı. Bunca olumsuz şartlara rağmen sahâbe bu sefere iştirak etmek için birbirleri ile yarışıyordu. Şahsî imkânları itibariyle savaş hazırlığı yapamayanlar, gelip Allah Resûlü'nün huzurunda ağlıyorlardı. Kur'ân bu tabloyu bize şu âyetiyle resmeder: "Ey Resûlüm! Binek temin etmen için sana geldiklerinde: 'Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum.' deyince, harcayacak para bulamamaları sebebiyle gözyaşı döke döke dönüp gidenleri de kınamak doğru değildir. *(9. Tevbe:92).*

İşte bu hava içinde Allah Resûlü Hz. Ali'yi, kendi yerine Medine valisi olarak tayin etti, yani vekil bıraktı. İslâm'ı, Efendimizi veya Hz. Ali'yi tenkit için fırsat kollayanlar, bunu dillerine doladılar.

'Kadınların arasında kaldı.' türünden laflar ettiler. Duyduklarından ötürü canı sıkılan Hz. Ali, ordunun ardından yola çıktı. Allah Resûlü'ne yetişip "Ey Allah'ın Resûlü! Beni, kadınlarla, çocuklarla birlikte mi bırakıyorsun?" dedi. İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, böyle bir düşünce ile yanına gelen Hz Ali'ye verdiği cevap onu belki de ümid etmediği ölçüde rahatlatacak, bazılarına da Hz. Ali'yi tanıma ve tanıtma adına bir ölçü olacaktı: "Sen bana, Hârun'un Musa yanındaki mevkiinde olmak istemez misin? Şu kadarı var ki, şüphesiz benden sonra peygamber gelmeyecektir."[92]

Hz. Ali'nin muharebelerdeki yerini Bedir'den başlayarak Tebük'e kadar ifade etmeye çalıştık. Aynı dönemde ona yine Efendimiz tarafından farklı vazifeler de verilmiştir. Bu vazifeleri de kısaca hatırlayalım: Hicretin 9. yılında hâlâ "Füls" adında bir puta tapan Tayy kabilesi üzerine, bu putu kırmakla vazifeli olarak Hz. Ali gönderilmişti.

Yine hicretin 9. senesinde Hz. Ebu Bekir başkanlığında hac yapmak üzere Mekke'ye giden kafilenin ardından, yeni nâzil olan ve Mekkeli müşriklere kesin bir uyarı mânâsı taşıyan Tevbe Sûresi'ni tebliğ etmek üzere Hz. Ali görevlendirilmişti.

Tebük Savaşı sonrası Yemen'e, Hz. Halid b. Velid'in fıtratından kaynaklanan bir sebeple muvaffak olamaması sonucu, İslâm'ı tebliğ etmek üzere yine Hz. Ali gönderildi. Hemedan kabilesi, Hz. Ali'nin tebliğdeki yumuşak tutumu, İslâm'ı anlatmadaki takip ettiği usulü neticesi kısa sürede Müslüman oldu. Ayrıca Hz. Ali'nin Hudeybiye sulhü sırasında kâtiplik yaptığı ve hayatı boyunca vahiy kâtipleri arasında yer aldığı bilinen özellikleri arasındadır.

d. İlmî Yönü

Ebu Nuaym, **Hilye'**sinde Hz. Ali'yi şöyle tanıtır: "Ali b. Ebî Talib (*r.a.*) kavmin efendisi, Peygamber âşığı ve Allah'ın (*c.c.*) sevgilisidir. İlim şehrinin kapısı ve sohbetlerin önde gelen ismidir. Küçük işaretlerden büyük mânâlar çıkarma kabiliyetine sahip olup,

---

92 Müslim, Fadâilü's-Sahâbe, 30.

hak yola girenlerin sancağı, Allah'a (*c.c.*) itaat edenlerin ışığı, muttakîlerin dostu ve adaleti ayakta tutanların öncüsüdür. Ashab içinde Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) davetine icabet eden inananların ilki, hüküm çıkarma ve köklü inanç bakımından en kuvvetlileri, en yumuşak huyluları ve en âlimleridir. O, muttakîlerin numûnesi, marifetullah sırrına erenlerin deliliydi. Tevhîdî hakikatleri bildirir, fıkıh ilminin mühim noktalarına işaret ederdi. Anlayan bir kalbi, çok soran bir dili ve işittiğini hiç unutmayan bir kulağı vardı. Verdiği sözü tutar, fitnelerin kaynağını kurutmaya çalışırdı. Türlü türlü imtihanlardan geçmiş, fakat yine de kötülüğe düşmekten korunmuştur. Sözlerinden dönüp ahitlerini bozanları kovmuş, zalimlerin burnunu yere sürtmüş ve dinden ayrılıp mürted olanları mağlup ve perişan etmiştir. Allah'a (*c.c.*) bağlılığı sonsuzdur."[93]

İlim şehrinin kapısı olma, Hz. Ali'nin genel ilmî şahsiyetinden dolayı ona başkaları tarafından takılan bir sıfat mıdır? Yoksa bu sıfat bazılarının iddia ettiği ve bir hadîse (!) dayandırdığı gibi Allah Resûlü'nün Hz. Ali'yi tavsifi midir? Söz konusu hadîs şöyle: "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. Kim ilmi dilerse kapısına gelsin." Taberanî'nin rivayet etmiş olduğu bu hadîs, hadîs ravileri arasında yer alan Abdusselâm b. Salih el-Herevî yüzünden tenkide uğramış ve zayıf hükmünü almıştır. Fakat Hz. Ali'nin ilmî veçhesini sadece bu hadîsin zayıf veya kuvvetli olmasına bağlamak yanlış olur.

Hz. Ali'nin öncelikle devamlı vahiy katibi ve hâfız-ı kelâm olduğu unutulmamalıdır. Kur'ân'ı iyi bilenlerin en başında o gelmektedir. Allah Resûlü'nün vefatını müteakip, Hz. Ali'nin altı ay içinde nüzul sırasına göre Kur'ân'ı baştan sona tertip ettiği ilim erbabının bildiği bir husustur.

Hakeza İbn Nedim kitabiyata dair "Fihrist" adlı o ünlü eserinde Hz. Ali'nin bu sûreleri nasıl tertip ettiğini örnekleri ile gösterir. Yine kendi beyanları içinde Hz. Ali "Ben Kur'ân'da yer alan bütün âyet-

---

93 Ebu Nuaym, Hilye, 1:61.

lerin nerede, ne zaman ve kimin hakkında nazil olduğunu bilirim." demektedir.

Öte yandan Hz. Ali ilk Müslüman olan kişilerden biridir. Hz. Peygamber'in 23 yıllık nübüvvet hayatı boyunca hemen hemen hiç yanından ayrılmamıştır. Vak'aların ilk görgü şahidlerinden biridir. Sonra gerek âyet-i kerimelere yapmış olduğu yorumlar, gerek rivayet ettiği hadîsler ve hadîslere getirdiği izahlar, gerekse bunlardan istinbatla vermiş olduğu hükümler, bugün dağınık dağınık da olsa[94], tefsir, hadîs ve fıkıh kitaplarında yer almış bulunmaktadır. Başta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere Sahâbe-i Kiram'ın Hz. Ali'nin ilmî yönü adına yapmış olduğu değerlendirmeler, bu konuda yeterli bir delil hükmündedir. Hepsinden öte Hz. Ali'ye isnadında şüphe olmayan konuşmalar, bize onun ilmî veçhesini gösteren en büyük şahitlerdir. Dolayısıyla "Ben ilmin şehri, Ali de kapısıdır." hadîsinin zayıf olmasınının, Hz. Ali'nin ilmî yönü hakkında yapılacak değerlendirmelerde menfî bir rolü olmayabilir.

Hz. Ali'nin ilim ile edebiyatı bütünleştiren mahiyetini gösterecek konuşmalarından bir demet sunmak istiyoruz. Bu demet bize aksine ihtimal vermeyecek ölçülerde Hz. Ali'nin nasıl bir ilmî dehaya, edebî kimliğe ve hitabete sahip olduğunu gösterecektir. Metinlerin Türkçeye tercümesi esnasında birtakım dökülmelerin olacağınının da hesaba katılması gerektiğini bu arada hatırlatalım.

Bir gün yaklaşık 40 kişiye yakın bir Yahudi grubu, Hz. Ali'nin yanına gelerek ondan Allah'ı anlatmasını isterler. Hz. Ali oturduğu yerden doğrularak onlara şunları söyler; "Ey Yahudi topluluğu! Beni dinleyiniz! Şüphesiz Rabbim ilk (Evvel)dir ve hiçbir şeyden var olmamıştır. Hiçbir şeyle birlikte karışık halde de değildir. O ne bir vehim, ne de uzak bir hayaldir. Hâdis -sonradan olma- de değildir. Bilakis, eşyaya şekil verip niceliğini tayin eden Zat'ın şanı yücedir. Zamanın geçmesine rağmen O hep var oldu ve var olmaya devam edecektir. O, durumların değişmesiyle değişmez. Yüce

94 Hz. Ali'nin verdiği fetvalar ve ona dair her şey '*Mevsuatu Ali*' adıyla derlenmiş ve Beyrut'ta basılmıştır.

Allah (c.c), nasıl olur da "hayal" diye vasıflandırılabilir? Her şeyi anlatabilen diller onu anlatabilir mi? Eşyaya benzemeyen bir şey için nasıl "Pek de açıkmış, belirliymiş!" denebilir? Bütün bunların aksine, Allah'ın (c.c), bizim anlayacağımız ölçüde bir keyfiyeti yoktur. O insana, şah damarından daha yakındır. Kullara benzerlik söz konusu olunca da, uzağın uzağıdır. Kulların karanlık bir gecede göz kırpmaları, tek bir söz söylemeleri, bir kıpırtıları, bir adım atmaları O'na gizli kalmaz. Parıldayan ay, gün dönümünde ışığını yayan güneş, gündüze dönüşen gece ve geceye doğru giden gün Allah'a (c.c.) gizli kalmaz. Allah (c.c.) ilmi ve iradesiyle onları kuşatır ve onların hareketini düzenler. O, her mekân ve zamanda, her şeyi bilir. Her sonu ve verilen müddetleri bilir. Uzaklık, kullar için vardır; sınır, Allah (c.c.) dışındakilere nispet edilir. Allah (c.c.) hiçbir mahlûkatı, ne bir başkası tarafından vücuda getirilen bir temele göre ve ne de kendisinden önce başlanmış bir nümûneye göre yaratmamıştır. Aksine, o dilediğini yaratmış ve muntazam olarak yaratmı¬ dilediğine şekil vermiş ve en güzel biçimde şekillendirmiştir. O, yüceliğinde tektir ve O'nu hiçbir şey engelleyemez. O, yaratıklarından herhangi birinin bir husustaki önerisine uyarak bir fayda elde etmez. Dua edenlerin duasına çok hızlı karşılık verir, göklerde ve yerde olan melekler O'na itaatkârdırlar. Helâk olup ölenleri bilmesi, gezip dolaşan dirileri bilmesi gibidir. Semânın en uzak köşelerinde olup biteni bildiği gibi, yerin derinliklerinde olanları ve diğer her şeyi de bilir. Sesler onu şaşırtmaz, diller onu me§ul etmez. O, hiçbir organa muhtaç olmaksızın bütün sesleri işitir. İşleri düzenler, her şeyi görür, yapılanları bilir, diridir, daimdir. Musa (as) ile, organsız ve âletsiz, dudaksız ve sözsüz olarak konuşan Allah'ın (c.c.) şanı yücedir. O, sıfatlarının niceliğinin anlaşılmasından münezzehtir. Kim Rabbimizin sınırlı ve hakkıyla bilinebilir olduğunu iddia ederse o, Hâlık ve Ma'bud'u tanımamış demektir. Kim de mekân ve zamanın O'nu kuşatacağını söylerse, onda şaşkınlık ve doğruyu yanlıştan ayıramama hastalığı vardır. Tam aksine O, her mekânı kuşatır.

Ey -Kur'ân en açık delillerdeki bilgilerin aksine- Rahmân'ın tavsif edilmesinde ileri geri konuşup tereddüt gösteren kişi! Şayet sözünde duruyorsan, Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'i bize anlat. Sen neredesin, bunları anlatmak nerede! Sen, senin gibi yaratılmış olan birini tarif etmede âciz kalıp da, Yaratan ve Ma'bud-u Hakîki olan Allah'ı (c.c.) nasıl tarif edebilirsin? Yerlerde, göklerde ve her ikisinin arasında olan her şey Allah'ındır (c.c). O, büyük Arş'ın sahibidir."

Hz. Ali'nin farklı vesilelerle cemaate yaptığı konuşmalarından da pasajlar takdim edelim:

"İbadetin kabulüne, onu işlemekten daha fazla ihtimam gösteriniz. Çünkü takvâyla yapılan ibadette azlık söz konusu olmaz. Kabul olan amel, nasıl az diye adlandırılabilir?"

"Hayır senin mal ve çocuğunun çok olmasında değildir. Hayır, ilminin çoğalmasında ve tevâzuunun artmasındadır. Diğer insanlara karşı Allah'a kulluğunla övünmende de bir hayır yoktur. Çünkü ibadetini güzel yaptıysan, Allah'a hamd etmiş olursun, kusurlu davrandıysan, O'ndan af dilersin. Kabul edilebilecek kadar sağlam olan bir amel nasıl az olabilir?"

"Benden şu beş şeyi iyi belleyiniz. Şayet bunları elde etmek için deveye binip yola çıksaydınız, bunları elde edemeden bineğinizi iyice yorardınız: Kul Rabbinden başka hiç kimseden bir şey ummamalı ve ancak günahından korkmalı. Cahil, bilmediği hususları sormaktan utanmamalı, âlim de, kendisine bilmediği bir şey sorulduğunda, 'Allah en iyisini bilir.' demekten çekinmemelidir. Sabrın imandaki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imanı da yoktur."

"Korktuğum şeylerin en korkuncu, hevâ ve hevese uymak ve hiç ölmeyecekmiş gibi bitmez tükenmez arzular beslemektir (tûl-i emel). Hevâya uymak, kişiyi haktan döndürür, tûl-i emel ise âhireti unutturur. Dikkat edin! Dünya, arkası dönük gidiyor, âhiret ise size doğru geliyor. Bunlardan her birini isteyenler olunuz. Bugün iş günüdür, hesap yoktur; yarın ise hesap günüdür, iş yoktur."

Bir başka gün; "Resûlullah'ın (*s.a.s.*) ashabında öyle haller gördüm ki, şu anda onlara benzeyen hiçbir kimse göremiyorum. Vallahi onlar, gözleri önünde cenaze tâziyesi yapılanlar gibi benizleri sarı, saçı başı dağınık ve toz toprak içinde olurlardı. Onlar, ya ayakta ya da sırt üstü yatarken Kur'ân okuyarak gecelerlerdi. Yanlarında Allah'ın ismi anıldığında, rüzgârlı bir günde ağaçların sallandığı gibi sarsılırlardı. Yemin ederim ki, elbiseleri ıslanıncaya kadar ağlarlardı. Vallahi şu topluluk ise, gaflet içinde gecelemektedir."

"İnsanların hâlet-i rûhiyesini bilen, fakat başkaları tarafından tanınmayan, Allah'ın da kendisini rızasıyla andığı, alçak sesli her kula müjdeler olsun. Onlar hidayet fenerleridir, insanlar onların aydınlattığı yolda yürürler. Allah (*c.c.*) onların üzerine çökebilecek her fitne ve karanlığı giderir ve onlara rahmet eder. Onlar öne atılan, sır ifşa eden, başkasına eziyette bulunan ve gösteriş yapan kimseler değillerdir."

"Gerçek fakih, Allah'ın rahmetinden ümit kestirmeyen ve halkı, O'nun azabından emin kılmayan, Allah'a isyan edilebilecek konularda insanlara ruhsat vermeyen ve Kur'ân'ı bırakıp başka bir şeyden medet ummayan kişidir. İlimsiz ibadette, anlamaksızın çalışılan ilimde ve düşünülmeksizin yapılan okumada hiçbir hayır ve bereket yoktur."

"İlmin pınarları, gecenin ışıkları olunuz ve elbisenin eskisini, kalbin yenisini taşıyınız. İşte böyle olursanız gökte bilinir, yeryüzünde anılırsınız."

"Ey insanlar! Eğer sizler, anasını yitiren düvenin (inek yavrusu) inlemesi gibi inleseydiniz, güvercinler gibi dua etseydiniz, ruhbanın yalvarıp feryat etmesi gibi feryat etseydiniz, sonra da Allah (*c.c.*) katındaki derecenizi yükseltmek, meleklerin yazdığı günahların bağışlanmasını temin etmek ve O'na yakınlık sağlamak için mal ve evlattan vazgeçseydiniz, bu yaptıklarınız, Allah'ın (*c.c.*) size bahşedeceğini umduğum sevap ve duçar olmanızdan korktuğum elîm azap karşısında az kalırdı. Allah'a (*c.c.*) yeminler olsun ki, O'ndan

korkarak ve O'na yönelerek gözleriniz önünüze aksa, sonra size dünyada uzun bir hayat bahşedilse -dünya bâki değildir ya- güç ve kuvvetinizden bir şey kalmamış olsa bile O, İslâm'daki hidayetinizi daim kılmak suretiyle size güç ve kuvvet verir. Siz amellerinizle cennete hak kazanamazsınız. Fakat O'nun rahmetiyle muamele göreceksiniz. O'nun cennetine, adalete sarılıp orta yolu tutanlar girer. Allah (*c.c.*) bizi ve sizi çok çok tevbe eden âbid kullarından etsin."

Bir cenaze merasiminde feryad ü figan ederek ağlayan cenaze sahiplerine "Niçin ağlıyorsunuz? Vallahi bunlar, ölünün şu anda gördüğünü görselerdi ölülerini unuturlardı. Bunlar -ağlayanları kastediyor-, birer birer ölüme varacaklar, hatta içlerinden hiçbiri geride kalmayacaktır."

Daha sonra ayağa kalkıp şöyle buyurdu: "Size -ölen insanları-misal getiren, ecelleri tayin eden, kastettiği şeyleri duyup belleyen kulaklar, kapaklarını açtığınızda göreceğiniz gözler ve anlama sahasına giren şeyleri anlayan kalpler veren Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Yüce Allah (*c.c.*) sizi boş yere yaratmadı, sizden vazgeçip yüz çevirmedi, bilakis size nimetini bol bol ikram etti, size en geniş şekliyle destek verdi, sizi rahmetiyle kuşattı ve iyi ve kötü günlerde size yardım etti. Ey Allah'ın kulları! O'ndan bir şey istediğinizde ciddiyetle isteyiniz. Aşırı isteklerinizi bırakıp, geçici lezzetleri bir tarafa iterek ibadete yöneliniz. Çünkü dünyanın nimetleri devamlı değildir. Felâketlerinin de kalıcı olduğuna inanmayın. Dünya, aldatıcı bir yalan, şaşırtıcı bir hayal ve anlamsız bir şiirdir.

Ey Allah'ın kulları! İbret almaz mısınız? Âyet ve hadîslerden ibret alınız, tehlikelerden sakınınız ve öğütlerden faydalanınız. Sanki ölümün pençesi sizi yakalamış, toprağın içine -kabre- koyuyor ve sanki Sûr'un üfürülmesi, kabirlerin içindekileri fırlatması, mahşerde toplanma, hesap yerinde bekleme ve Cebbar olan Allah'ın kudretinin her şeyi emri altına alması neticesinde bir karmaşa ve sıkıntı sizi kuşatıyor. Herkesi mahşere sürükleyen ve ilmiyle, onun yaptıklarına şahitlik eden birileri vardır. "Yer, Rabbi'nin nuru ile parla-

dı, kitap ortaya kondu, peygamberler ve şahitler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez." İşte bu günde şehirler sallanır, biri nida eder. İşte o gün, ayrılma vaktidir. Elbiseler çemrenir, güneşin ışığı giderilir, yabanî hayvanlar haşir meydanına toplanır, gizlilikler ortaya konur, şerli kimseler helâk edilir, kalpler titrer. O vakit cehennemlikler, üzerlerine Allah (c.c.) tarafından acı veren bir hamle indirilerek cezalandırılırlar. Cehennem bütün şiddeti ve gürültüsüyle ortaya çıkarılır. Onun, şimşek çakması gibi sesi, kızgınlığı ve intikam arzusu vardır. Cehennem alevlenir, sular kaynar ve vücuda işleyen alevler oluşur. Onda devamlı kalacak olan, soluk alamaz. Cehennemin, günahkârlara olan isteği bitip tükenmez ve cehennemlikleri orada tutan bağlar kopmaz. Beraberlerinde, kendilerini kaynar su ve yakıcı ateş ile müjdeleyen (!) zebânîler vardır. İşte, bunlarla (günahkârlar) Allah (c.c.) arasında engeller vardır. Onlar, Allah'ın (c.c.) dostlarından da ayrıdırlar. Ancak cehenneme doğru gidebilirler. Ey Allah'ın kulları! Adaletle davranan ve gözetleyen olarak Allah (c.c), davacı ve delil getirici olarak Kitap, sevap olarak Cennet ve ceza olarak Cehennem yeter. Allah'tan (c.c.) kendim ve sizin için bağışlanma diliyorum."

Ve son olarak arkadaşı Kumeyl b. Ziyad'a tavsiyeleri "Ey Kumeyl! Kalpler kaplara benzer. Onların en iyisi, içindekini en iyi koruyandır. Öyleyse sana diyeceğimi iyi belleyip koru.

İnsanlar üç sınıftır: Birincisi Rabbânî âlimler, diğeri kurtuluş yoluna girmiş ilim talebeleri, üçüncüsü de, her sese kulak veren, her rüzgâr estiğinde başka bir tarafa eğilen, ilim nuruyla kendilerini aydınlatamayan ve sağlam bir esasa bağlanamayan sürülerdir. İlim maldan daha değerlidir. İlim seni korur, malın koruyucusu ise sensin. İlim, onu işledikçe, onunla amel ettikçe daha da artar, fakat mal, harcadıkça tükenir. Âlimi sevmek dindendir. İlim âlime, yaşarken taat kazandırır, öldükten sonra hayırla anılmasını sağlar. Mal biriktiren ise, malla birlikte yok olur, adı da kalmaz. Mal yığanlar, diriyken bile ölü gibidirler. Ulemanın ise, dünya durdukça adı anı-

lır. Âlimler ölüp gider, ama menkıbeleri gönüllerde yaşar. İlim ancak, ona sahip olanların ölüp tamamen yok olmasıyla ortadan kalkar. Ey Allah'ım! Yeryüzünde Senin rızan için ve Senin hüccetlerinin ve apaçık delillerinin silinip yok olmaması için hakkı ayakta tutanlar her zaman var olacaktır. Onların sayısı az, fakat Allah (*c.c.*) katındaki değerleri fazladır. Allah (*c.c.*) delil ve şiarlarını onlarla müdafaa eder, onlar da bu görevi kendilerinden sonra gelenlere aktarırlar ve onların gönüllerine bu aşkın tohumlarını ekerler. Onlar, ilim vasıtasıyla gerçeği bulurlar. Böylece, toplumun şımarıp azıtanlarının sert ve katı dedikleri onlara yumuşak gelir, cahillerin garip karşıladığını onlar benimserler. Onlar, Allah'ın (*c.c.*) vekilleri ve dininin davetçileridir. Onları görme arzusu içinde ol. Allah'tan (*c.c.*) kendim ve senin için bağışlanma diliyorum. Eğer dilersen kalkıp gidebilirsin."

e. Faziletleri

Hz. Ali'nin fazileti meselesi, bu bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi, Hz. Ali'nin farklı bir oluşumun (Şia) merkezî şahsı olması itibariyle, çok farklı mecralara çekilmiştir. Hayatı boyunca ve özellikle Hz. Peygamber (*s.a.s.*) zamanındaki evsâf-ı âliyesi bu konuda hüküm verebilmek için yeterli iken, daha sonraları Hz. Ali'yi siyasî ve itikadî görüşlerinin temeline oturtan bazıları, maalesef birçok hadîs uydurmuş veya muhtelif âyet ve hadîsleri bu görüşleri doğrultusunda yorumlamışlardır.

Hz. Ali daha önceki sahifelerde de yer yer işaret ettiğimiz gibi cesareti, şecaati, ilmi, ahlâkı vb. insanî hasletleriyle temayüz etmiş âbidevî bir şahsiyetti. Bu özellikleri itibariyle Hz. Ali'ye fazilet âbidesi nazarıyla bakılabilir. Onun bütün hasletleri, İslâm'ın fazilet kavramı içinde mütalâa ettiği çerçevede yer alıyordu. Zaten ömrünü İslâm dinine adamış, Hz. Sahib-i Kur'ân'ın yanından hiç ayrılmamış böyle bir zata başka türlüsü de yakışmazdı. Bugün dost veya düşman hiç kimsenin Hz. Ali hakkında menfi bir şey söylememesi bunun en büyük delilidir. İçtihat farklılığından dolayı kendisi ile çarpı-

şan insanların dahi Hz. Ali'nin faziletini ikrar etmelerini de burada hatırlamamız icab eder.

Hz. Ali, cömert bir insandı. Günlerce süren açlıklarından sonra, yiyecek bir şeyler bulduklarında, açlığından şikâyetle yiyecek isteyen bir dilenciye ellerinde bulunan her şeyi verebilecek kadar cömert. Nitekim Kur'ân'ın da şahitlik ettiği bu vak'a ayniyle cereyan etmişti.

Hz. Ali, mütevazı bir insandı. Ne Allah Resûlü'ne yakınlığı, ne hakkında Allah Resûlü'nün söylediği sözler, ne İslâm uğrunda göstermiş olduğu yararlılıklar, onun tevazuuna engel olmadı. Çarşıda yapmış olduğu alış veriş sonucu aldığı eşyaları etrafındakilerin tüm ısrarına rağmen kendisi taşırdı. Çarşıda şaşıranlara yol gösterir, yitiği olanların yitirdiği şeyleri bulmalarına yardım eder, zayıf ve âciz insanlarla beraber olurdu. Zaten tevazu büyüklerden sadır olursa güzeldir. Bu mânadaki şu söz Hz. Ali'ye ait: "Üç şey tevazuun esasını teşkil eder. Karşılaştığında önce selam vermek, büyük meclislerde başköşeye geçmemek, riya ve gösterişten hoşlanmamak."

Hz. Ali hakşinas bir insandı. Hak sahibine hakkını nerede, ne zaman ve nasıl olursa olsun mutlaka teslim ederdi. Şu hâdise buna en büyük delil değil midir? Hilafeti döneminde bir gün kendisi etrafında bulunanlara sordu: "İnsanların en cesaretlisi kimdir?" Oradakiler "Sensin ey mü'minlerin emiri" cevabını verince, o hakşinas insan, "Hayır. Ben değilim. Çünkü ben sadece teke tek savaştığım insanları hakladım. Söyleyin kimdir?" dedi. Ve ardından "İnsanların en cesaretlisi Hz. Ebu Bekir'dir. Bizler Bedir Savaşı'nda Resûlullah'a gölgelik yapmıştık. Müşriklerden bir zarar gelmemesi için 'Allah Resûlü'nü kim bekler?' diye sorduğumuzda, yemin ederim ki bu işe Ebu Bekir'den başkası yaklaşmadı. O kılıcını çekip Resûlullah'ın başında nöbet bekledi. İşte insanların en kahramanı odur."

Hz. Ali açlık ile tokluk arasında hayatını geçiren, dünyaya hiç mi hiç önem vermeyen bir insandı. Bir gün açlık bütün şiddetiyle kendini hissettirince, bir Yahudi ile kuyusundan bir kovaya karşılık

bir miktar hurma mukabilinde su çekmek için anlaştı. Karnını doyuracak kadar hurma elde edince, işi bıraktı, hurmaları yedi ve koşa koşa Allah Resûlü'nün mescidine gitti.

Bir gün ganimet malının dağıtımında, Hz. Ali'nin genel tavrını bilenler "Hz. Ali ve çocuklarının da bu malda hakkı var. Şimdi eline versek, hemen dağıtır. Biz onun hesabına saklayalım." diyerek Hz. Ali'nin hissesini bir yere gizlediler. Günler sonra bu olaydan kendisini haberdar ettiler. Bunun üzerine Hz. Ali, hizmetçisi Kanber'e "Yazık sana! Benim evimi büyük bir ateşe mi sokmak istedin. Bu Müslümanların ganimetidir. Kim onu yerine vermezse pişman olur." dedi.

Hz. Ali, bütün hayatı boyunca temiz ve sade giyinmeye özen gösteren bir insandı. Elbisesinde yama olması onu hiç rahatsız etmiyordu. "Neden yamalı elbise?" diyenlere "Bununla daha huzurlu oluyorum. Ayrıca mü'minler de bana bakarak böyle giyinmekten sıkılmazlar." buyurdu.

Hz. Ali, firaset ve basiret sahibi bir insandı. İstişare meclislerinin vazgeçilmez ferdiydi. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafeti döneminde bu çizgide yaptıkları, unutulacak şeyler değildir. Hz. Ömer, bu hakikate işaret sadedinde defaatle "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu." dedi.

Hz. Ali mütevekkil bir insandı. Bir gün hilafeti döneminde meydana gelen kargaşalar esnasında su-i kast olabilir endişesiyle kendisini korumaya gelenlere "Siz beni yerdekilerden mi, göktekilerden mi koruyacaksınız?" diye sordu. Yerdekilerden cevabını alınca da "Gökte karar kılınmadıkça (yani Allah'ın iradesi ve meşieti taalluk etmedikâ) yeryüzünde hiçbir şey olmaz. Kaderi tecelli edinceye kadar herkesi iki melek korur. Kaderi tecelli edince onu kaderi ile baş başa bırakırlar. Ali de Allah tarafından sağlam bir kalkan ile korunmaktadır. Ecel gelince kalkan kalkar. Kaderine razı olmayan, imanın tadını tadamaz." karşılığını verir.

Hz. Ali ümmetin birlik ve beraberliğine çok önem veren birisiydi. Bir gün sünnet, bid'at, birlik, tefrika hakkında soru soran İbn Kevva'ya şöyle dedi. "Sünnet, Muhammed'in (*s.a.s.*) yoludur. Bid'at, o sünnetten ayıran şeylerdir. Cemaat az da olsalar haklı olanların bir araya gelmesidir. Tefrika, çok da olsalar haksız olanların bir araya gelmesidir."

Hz. Ali yer yer etrafında bulunanlara verdiği nasihatlerle, yol gösteren büyük bir mürşitti. İşte Hz. Hasan'a yani oğluna verdiği nasihatlerden sadece birisi: "Ey oğlum. En büyük servet akıldır. En büyük fakirlik ahmaklıktır. En büyük yalnızlık kendini beğenmişliktir. En büyük fazilet de güzel ahlâktır."

Bir başka gün Hz. Ali, cemaate şunları söylüyor: "Size gerçek fâtihin kim olduğunu haber vereyim mi? Hakkı Allah'ın rahmetinden ümit kesecek kadar dini zorlaştırmayan, günah işlemelerine fırsat verecek kadar da kolaylaştırmayan, Allah'ın azabına duçâr olabileceklerine inandıran, başka şeylere rağbet ederek Kur'ân'ı terk etmeyen kimsedir. Dinî bilgisi olmayan kimsenin ibadetinden, anlayışı olmayanın dinî bilgisinden ve düşünmeden Kur'ân'ı okumakta hayır yoktur."

Hz. Ali başkalarına yardım etmekten zevk alan, zevk almak bir yana bunu en büyük nimet telâkki eden bir insandı. "Ben ihtiyacını karşılayabileceğimi yahut benim vasıtamla işlerinin kolaylaştırılacağını umarak bana müracaat eden bir kimsenin ihtiyacını karşılamaktan daha büyük nimet bilmiyorum. Bir Müslüman'ın ihtiyacını karşılamak, benim için yeryüzü dolusu kadar altın ve gümüşün olmasından daha iyidir."

Uzun söze ne hacet! Elbette onu en iyi tanıyanlar faziletini en iyi müdrik olanlar, muasır olduğu insanlardır. Bu çizgide İbn Abbas ve Dırâr b. Damre'nin Hz. Ali hakkında yapmış olduğu değerlendirmeleri okuyalım.

İbn Abbas anlatıyor: "Ali'ye Allah rahmet etsin. Allah'a yemin ederim ki, o hidâyet sancağı idi. Takvâ denizi, akıl küpü ve zerâfet

âbidesiydi. Gecenin karanlığında şeref aydınlığıydı. En yüce hedefe çağırır, en eski şeyleri bildirir, te'vil yapabilir, öğüt verirdi. İslâm'ın insanlara hidâyeti gösteren emirlerine bağlıydı. Zulmü ve eziyeti terk etmişti. Şüpheli yollardan ayrılırdı. İman ve takva sahiplerinin en hayırlısıydı. Peygamberimiz'in gömlek ve cübbesini giyenlerin en efendisiydi. Hac ve sa'y yapanın en üstünüydü. Adâlet ve eşitliği temin hususunda titizdi. Peygamberler ve Hz. Muhammed hariç dünyanın en büyük hatibiydi. Herhangi bir Müslüman ona eşit olabilir mi?

Kadınların en hayırlısının kocasıydı. İki Peygamber torununun babasıydı. Gözlerim onun gibisini görmedi. Kıyâmete ve mahşere kadar da görmeyecek. Allah'ın ve kullarının lâneti kıyâmete kadar ona lânet edene olsun."

Dırâr b. Damre ise, Hz. Muâviye'ye, Hz. Ali'yi şöyle anlatır: "Ali (*r.a.*) gayesi büyük, çok kabiliyetli birisiydi. Kesin konuşur, âdil hüküm verirdi. İlimle doluydu. Bütün konuştukları hikmetti. Dünya ve dünya gösterişinden uzaktı. Geceyi ve karanlığı dost edinirdi. Çok gözyaşı döker, derin derin düşünürdü. Önce kendi nefsine nasihat ederdi. Sade giymek ve sade yemek hoşuna giderdi.

İçimizden biri gibiydi. Yanına geldiğimiz zaman bizi yanına oturturdu. Soru sorduğumuz zaman cevap verirdi. Kendisinin bize yakınlığına, bize yaklaşmasına rağmen, heybetinden dolayı onunla konuşamazdık. Tebessüm ettiğinde sadece inci gibi dişleri görünürdü. Dini takva üzere yaşamaya çalışanlara hürmet eder, fakirleri severdi. Hiçbir kuvvetin kendisini haktan ayırmayacağını bilirdi. Zayıflar adâletinden ümitsizliğe düşmezdi. Allah şâhidim olsun ki, onun bazı zamanlarda mihrapta, sakalına yapışarak secdeye kapandığı, acı çeken bir insan gibi kıvrandığını, mahzun bir kimse gibi ağladığını gördüm. Şu anda sanki onu şöyle derken işitiyorum:

"Ey Rabbimiz, ey Rabbimiz" hitabıyla Rabbine yalvarıyor. Sonra dünya için şöyle diyordu: "Beni mi aldatacaksın? Bana mı göz diktin? Heyhât! Heyhât! Git başkasını aldat. Ben seni üç talâkla bo-

şadım. Senin ömrün kısa, vaziyetin berbat, tehliken basittir. Ah! Ah! Azık az, yolculuk uzun, yol kimsesiz."

Bunun üzerine başta Muâviye (*r.a.*) olmak üzere oradaki herkes ağlıyordu. Muâviye (*r.a.*) Dırâr'a, "Onu ne kadar seviyorsun?" diye sordu. Dırâr şöyle cevab verdi; "Kucağındaki bir tek yavrusu boğazlandığında gözyaşı kesilmeyen, üzüntüsü dinmeyen bir ana gibi."

7. Üç Halife Döneminde Hz. Ali

a. Hz. Ebu Bekir Döneminde Hz. Ali

Daha sonraki gelişimleri itibariyle İslâm tarihinin en önemli kavşak noktası hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) vefatı ve peşi sıra cereyan eden olayların meydana geldiği dönemdir. Öyle ki sadece siyasî yapılanma açısından değil, itikadî, iktisadî, idarî, askerî, kültürel açılardan da İslâm'ın kaderinin belirlendiği bir dönemdir bu bahsini ettiğimiz zaman dilimi. İlk başta Allah Resûlü'nün kendisinden sonra devletin başına geçecek zatı tayinde bulunmamış oluşu, problem gibi gözüken hususların başında geliyordu; "problem gibi gözüken" tabirini bilerek kullandık. Zira zamanın tefsiriyle bu tayin işinin olmaması İsl adına çok hayırlı neticelerin doğmasına vesile olmuştu. Kaldı ki Allah Resûlü (*s.a.s.*) vahy ile müeyyed birisiydi. Şayet İslâmî devlet sistemi içinde veliaht seçimi yegâne yol ve yöntem olsaydı, Efendimizin elbette bu tayini yapması gerekirdi. Yapmadığına göre -birtakım iş'ar ve işaretler hariç- demek ki bu, bir esas veya devlet sisteminde "olmazsa olmaz" bir şart değildi. Liyakatin esas alındığı idare tarzını öğütleyen bir Din ve onun peygamberinin tutumu da farklı olamazdı.

Öte yandan bir devletin lidersiz olması, hem iç hem de dış bünyede birçok rahatsızlıklara sebebiyet verebilecek olan büyük bir olaydır. Devlet hayatı boşluk kaldırmaz. İçeride ve dışarıda fitne unsurları, fesat ocakları, onun varlığına tahammül edemeyen güçler, maddî açıdan o coğrafyaya göz diken aç kurtlar, bu fırsatı rahatlıkla değerlendirebilir. Bunun için böylesi bir dönemi yaşayan mil-

let fertleri her zamankinden çok birbirlerine sımsıkı sarılmalı, bu geçiş devresinde problemleri en aza indirerek atlatmalılardır. İşte bu ve benzeri düşüncelerden dolayı sahâbe Efendilerimiz, Allah Resûlü'nün vefatının hemen arkasından, halife seçmek için kendi aralarında toplandılar ve Hz. Ebu Bekir'i halife seçtiler.

Bu halife seçimi sırasında ve sonrasında Hz. Ali'nin tutumu merak edilebilir. Eserimizin, Hz. Ebu Bekir'i müstakil olarak anlatmaya çalıştığımız bölümünde de ifade ettiğimiz gibi, Benû Sa'd'ın bahçesinde Hz. Ebu Bekir yapılan karşılıklı müzakereler sonucu halife seçilmiş ve halk teker teker ona biat etmişti. Bu arada Hz. Peygamber'in tekfin ve teçhiz işleri ile meşgul olan Hz. Ali ve beraberindekiler bu biat esnasında orada bulunamadı.

İlerleyen günlerde, Hz. Fâtıma, Hz. Ebu Bekir'den babasının mirasını talep etti. Hâlbuki Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Bizim mirasçımız yoktur. Bizim bıraktıklarımızın hepsi sadakadır"[95] buyurmuştu. Hz. Ebu Bekir için Allah Resûlü'nün bu beyanı ile ifade buyurduğu hususu hayata geçirmek bir vazife ve vecibe idi. Öte taraftan Hz. Fâtıma ve çocuklarına bakmak da ona düşen ayrı bir vazife idi. Bu sebeple Hz. Ebu Bekir, "Ben, Hz. Peygamber'in kimseyi mirasçı yapmadığını duydum. Ama Hz. Peygamber'in ihtiyaçlarını karşıladıkları kimselerin masraflarını ben de karşılayacağım." dedi. Fakat Hz. Fâtıma, miras isteğinde ısrar etti. Burada bazı hususların altını çizelim:

1. Öncelikle bu hadîs sadece Hz. Ebu Bekir'in Efendimiz'den duyduğu ve yine sadece onun rivayet ettiği bir hadîs değildir. Hz. Ebu Bekir'in yanı sıra, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Tâlib, Abbas b. Abdi'l-Muttalib, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Hureyre ve Hz. Âişe gibi ashabın ileri gelenleri farklı ifadelerle bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Özetle, hadîsin sıhhatinde şüphe yoktur.
2. Hz. Ebu Bekir, Efendimizin mirasını "Hz. Fâtıma'ya veremem." derken, aynı mirastan ezvâc-ı tahirattan olan kendi kızı Hz.

95 Buharî, Humus, 1

Âişe'yi de mahrum ediyordu. Dolayısıyla ortada Hz. Fâtıma'ya karşı takınılan menfî bir tutum yoktu. Mesele, Allah Resûlü'nün konu ile ilgili talimatını, bir anlamda vasiyetini uygulamaktan ibaretti.

3. Hz. Ebu Bekir, devlet başkanı olarak, Hz. Fâtıma ve ehlinin, bütün ihtiyaçlarını karşılayacağına da söz veriyordu.

Hâdise bu şekilde iken, Hz. Fâtıma'nın miras ısrarındaki sebepler ne olabilir? Hepimiz biliyoruz ki onlar, dünya menfaatine -ne kadar çok olursa olsun- aldırış edecek, bel bağlayacak insanlar değillerdi. Hele hele Hz. Fâtıma..! O nübüvvet ocağında yetişmiş, İslâm'ın ikbali adına her türlü maddî ve manevî fedakârlıkta bulunmuş, çile, ızdırap, gözyaşı ile özdeş bir hayat yaşamış birisiydi. Konu ile ilgili yapılan tahliller genelde üç nokta üzerinde yoğunlaşıyor;

a. Hz. Fâtıma bu hadîsten haberdar değildi.

b. Bu hadîse rağmen, devlet başkanı sıfatıyla Hz. Ebu Bekir'in, kendi arzusunu yerine getirebilme yetkisi olduğunu ve bu yetkiyi kullanmadığını zannediyor, onun için ısrar ediyordu.

c. Hz. Peygamber'in mallarına mirasçı olmama gayrimenkul mallarda değil, para-pul gibi menkul, taşınabilir mallarda olduğunu zannediyordu. Kendisinin talep ettiği şey de Fedek arazisi ile Hayber'deki arazi ile ilgiliydi.

Hz. Fâtıma ve Hz. Ebu Bekir arasında cereyan eden bu olay tarih boyunca zıt kutuplarda değerlendirmelere konu olmuştur. Sahâbe telâkkimizi bir ölçüde sarsacak, "Tarihi inanç alanı olmaktan çıkartıp bütünüyle seküler boyutta inceleyelim." düşüncesinin ürünü olan böylesi değerlendirmeleri tekrar etmenin faydasına inanmıyoruz. Fakat Hz. Fâtıma'nın doğru bildiği ve beklentiye girdiği bu şeyin tahakkuk etmemesi sebebiyle az da olsa alınganlık gösterdiği bir gerçektir. Fakat bu alınganlık olduğu yerde kaldı ve daha ileriye gitmedi. Nitekim vefatı öncesi ölüm döşeğinde hasta yatarken Hz. Ebu Bekir, Hz. Fâtıma'yı ziyaret etti. O da bu ziyaretten mem-

nuniyetini izhar buyurdu. Hz. Ebu Bekir'in daha sonraları bu konu ile ilgili bir cümlelik değerlendirmesi ile bu faslı noktalayalım. "Dini korumak, sülaleyi ve malı korumaktan daha önemlidir."

Gerek halife seçiminde Hz. Ali'nin bulunmayışı ve gerekse bu miras meselesi, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar -ki yaklaşık 6 ay- Hz. Ebu Bekir'e biat etmemesine sebebiyet verdi. Onun, halifeye biat etmeyişi tarih boyunca bazılarının iddia ettiği gibi, onu kabullenmemek, meşruiyetini reddetmek amacına yönelik değildi. Şayet böyle olsaydı, Hz. Fâtıma'nın vefatını müteakip, Hz. Ebu Bekir'e biat etmezdi. Doğru bildiği yolda yürür, ölümüne dahi olsa sonuna kadar mücadele ederdi. Biz Hz. Ali'yi öyle tanıyoruz. Ama biat etti. Hem de Ebu Süfyan'ın Hz. Ali ve Hz. Abbas'a gelerek "Ey Ali, ey Abbas! Nasıl oldu da halifelik Kureyş'in bu değeri çok düşük ve nüfusu az olan kabilesinin eline geçti. Allah'a yemin ederim ki, ikiniz de isterseniz, Medine'yi sizi destekleyen ordu ile doldururum!" teklifine rağmen. Hatta Hz. Ali, bu teklifi yapan Ebu Süfyan'a şu cevabı vermiştir. "Vallahi ben buna asla izin vermem. Eğer biz Ebu Bekir'i bu halifeliğe layık görmeseydik, kolaylıkla ona o makamı bırakmazdık. Ey Ebu Süfyan! Mü'minlerin karakteri samimiyet ve dürüstlüktür. Vücutları birbirinden uzak diyarlarda da bulunsa, onlar birbirinin iyiliğini ister, birbirini sever. İçi-dışı başka olmak, kalbi ile dili birbirine zıt olmak, sözü ile hareketi birbirini tutmamak, münafıklığın karakteridir."[96] Ona ait bu sözlerden sonra, söylenecek her sözün zaid, bu çerçevenin haricinde yapılacak olan yorumun yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Biat olayı ise şöyle gerçekleşmişti: Hz. Ebu Bekir minberde hutbesini verdi ve Hz. Ali'ye "Ey Allah'ın Resûlü'nün amcasının oğlu ve damadı! Müslümanların birliğinin parça parça olmasını ister misin?" dedi. Hz. Ali "Ey Allah'ın Resûlü'nün Halifesi! Benim hiçbir şikâyetim ve dargınlığım yoktur." dedi ve biat etti.

---

96 Ali Tantavî, *Ebu Bekri's-Sıddîk*, s.164'den naklen, Günal, M., *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, s.22, İst. 1998, İnsan Yay.

Öyleyse "Madem Hz. Ali'nin genel düşüncesi ve tavrı bu idi de neden biatı altı ay geciktirdi?" sorusuna cevap aramak lazım. Konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan âlimlerimiz, genelde bir tek cevap üzerinde birleşirler. O da: Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma ve Hz. Ebu Bekir ile olan hâdisesinden sonra, Peygamber bahçesinin gülü olan hanımının duygularını nazara aldığı, onu kırmamaya özen gösterdiği, bu sebeple onun vefatına kadar biat etmediğidir.

Buraya kadar söylediklerimiz hemen herkes tarafından bilinen ve kabul gören yorumdur. Fakat İbn Kesir, bu meseleye daha farklı yaklaşmakta ve özetle şöyle demektedir: Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'e, Hz. Peygamber'in vefatının ikinci günü biat etmiştir. İşin asıl ve gerçek yönü budur. Çünkü Hz. Ali, hiçbir zaman Hz. Ebu Bekir'den ayrılmadı ve hiçbir namazda onun arkasında namaz kılmayı terk etmedi. Hz. Fâtıma'nın vefatını müteakip yaptığı biat ise, birinci biatı yenilemek ve belgelemek düşüncesi iledir."[97] Onun hem bir hadîsçi hem de bir tarihçi olduğu hesaba katılırsa, bu yorum yabana atılmamalıdır.

Kaldı ki, Hz. Ebu Bekir'in geri kalan hilafeti döneminde Hz. Ali'nin ona sonuna kadar yardımcı olması, Hz. Ali hakkında söylenegelen şeylerin bütünüyle doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Mesela, irtidat hâdiseleri esnasında, olayları bastırmak için hazırlanan ordunun başına Hz. Ebu Bekir kendisi geçmiş ve harekete geçmişti ki Hz. Ali, halifenin bindiği devenin zimamından tutarak ona şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisinin halifesi! Nereye gidiyorsun? Ben sana Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı sırasında buyurduğu sözü söylüyorum. 'Kılıcını kınına sok ve hepimizi ebedî ayrılık felâketine düşürme.' Medine'ye geri dön. Allah'a and olsun ki, seni kaybetmekle başımıza bir felâket gelirse, İslâm için ebediyen dirlik düzenlik diye bir şey kalmaz." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir geriye döndü.[98]

Buradan da anlaşılıyor ki, şayet bazılarının iddia ettikleri gibi Hz. Ali'nin halife olmakta gözü olsaydı, onun meşruiyetini kabul-

97 İbn Kesir, *el-Bidaye*, 5:246.

98 İbn Kesir, *a.g.e.*, 6:314-315.

lenmeseydi, bu olaydan rahatlıkla faydalanabilir ve halifenin gidişine engel olmazdı. Hâlbuki Hz. Ali'nin temel düşüncesi İslâm'ın kaderiydi ve bundan dolayı Hz. Ebu Bekir'in (*r.a.*) savaşa gitmesine engel oldu.

Ayrıca Hz. Ebu Bekir'in bir hastalığı esnasında, Hz. Ali'nin yardımcı olması, kendi oğullarından birine Ebu Bekir adını vermesi de basit, değersiz gibi görünse de Hz. Ebu Bekir'i kabullenme konusunda Hz. Ali'nin görüş ve düşüncelerini yansıtması açısından önemlidir.

Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'in vefatını duyar duymaz, ağlaya ağlaya onun başı ucunda söylediği sözler, halifelik, biat, meşruiyet vs. deyip Hz. Ali üzerinde yapılan yanlış yorumların tümünü bertaraf edecek mahiyettedir. O, halifenin başı ucunda ağlayarak ona şöyle sesleniyor: "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun ey Ebu Bekir! And olsun ki sen herkesten önce Müslüman oldun. Ve imanı herkesten çok kuvvetli olan sendin. İmanı en keskin olan sendin. Gönlünde Allah korkusunu en çok taşıyan ve Hz. Peygamber'e en çok güvenen sendin. Hz. Peygamber'e güzel ahlâkta, örnek oluşta, güzel ve yüce davranışta en çok benzeyen ve ilgisi olan sendin. Hz. Peygamber'e en sevimli ve en güvenilir olan sendin. Allahu Tealâ İslâm'dan sana en hayırlı mükâfat versin.

İnsanlar Hz. Peygamber'i yalanladıkları sırada, sen O'nu en güçlü şekilde tasdik ettin. Bu bakımdan Allah (c.c), kitabında seni "Sıddîk" kabul etti ve "Doğruyu getiren ve doğruyu getireni tasdik eden, müttakilerdir"*(39. Zümer:33)* buyurdu. Herkesin geri çekildiği sırada sen, Hz. Peygamber'i teselli edip, derdine ortak oldun. İnsanlar oturduğu halde, O'nunla birlikte ayağa kalktın. İnsanların O'ndan ayrılıp gittikleri felâket ve sıkıntı zamanlarında Peygamber'e arkadaş olup, yanından ayrılmadın. "İkinin ikincisi" ilahî hitabına sahip olma şerefi taşıyan, hicret sırasında Peygamber'e arkadaş olan, O'nun gönlünü hoş edip, teskin eden, ümmet içinde O'na en güzel vekillik yaparak halifelik görevini yerine getiren sendin. Hz. Peygamber'in arkadaşları gevşerken, sen sağlam durdun. Başkalarının tembel davrandı-

ğı sırada sen öne çıktın. Başkalarının başarısız olduğu anda sen başarılı oldun. İnsanlar bekleyip dururken sen sağlam bir şekilde yürüdün. Sen herkesten çok, uzun süre susan ve herkesten katı, yüksek sesle konuşandın. Çünkü herkesten daha cesaretli, işi herkesten daha güzel olandın. Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi sen, vücudu zayıf ama Allah'ın emirlerini yerine getirmede güçlü biriydin. Kendi şahsınla ilgili meselelerde alçak gönüllü, Allah katında heybetli, yer ve göklere sevimli idin. Allahu Tealâ sana, bizim tarafımızdan ve İslâm tarafından en iyi karşılık ve mükâfat bahşetsin."[99]

b. Hz. Ömer Döneminde Hz. Ali

Hz. Ali'nin Hz. Ömer dönemindeki davranışları da Hz. Ebu Bekir dönemindekinden farklı değildir. Yani bu davranışlara bakarak, bugün Şia'nın iddia ettiği hilafetin öncelikle Hz. Ali'ye ait olduğu tezine dair deliller çıkartmak mümkün gözükmemektedir. Öncelikle Hz. Ali, Hz. Ömer'e ilk biat edenler arasındadır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ilişkilerinde belirttiğimiz üzere, bir görüşe göre halifeye biatın gecikmesi durumu, Hz. Ömer'e biatte vâki olmamıştır. Şayet Hz. Ali gibi bir ilim kapısının ve şecaati ile maruf bir adalet kahramanının İslâmî açıdan genel değerlendirmesi, Hz. Ömer'in halife olmaması gerektiği, bunun caiz ya da İslâm'a uygun olmadığı merkezinde olsaydı, ona karşı çıkması gerekirdi. Sadece Hz. Ali değil, bu noktada gelmiş geçmiş zaman dilimlerinin en güzeli ve nesillerin en hayırlısı olan Asr-ı Saâdet insanının da bu gidişatı kabullenmeyip seslerini çıkartması gerekirdi.

Kaynaklarımızda Hz. Ömer'in hilafete geçişi, biat edilmesi vb. hususta yer alan rivayetlerin aksine iddiada bulunmak, bu üç halifeyi gâsıb, zalim, makam düşkünü (haşa) yapmaktır. Öte yandan, bunlara ses çıkarmayan ve bu zulmü (!) olduğu gibi kabullenen sahâbe-i kiramı, vazifelerini yapmayan günahkâr insanlar konumuna sokmaktır. Ne hilafet makamına geçen güzide insanlar, ne de Ashab-ı Kiram, böylesine bir zulmü irtikab etmekten fersah fersah

99 Ebu'l-Hasan en-Nedvi, *Hz. Ali*, 117-118.

uzaktırlar. Böylesi bir iddia, Allah'ın Arslanı unvanına gerçekten hak kazanmış Hz. Ali'yi de, korkak, pısırık ve gizli iş çeviren birisi konumuna indirgemektedir. Öyleyse, bu iddianın akıl-mantık önünde tutarlı bir tarafı yoktur.

Ayrıca, Hz. Ali, Hz. Ömer'in hilafetini kabullenmekle kalmamış, ona ve onun döneminde İslâm'a her türlü hizmeti yapmaktan, desteği vermekten hiçbir zaman geri kalmamıştır. Öyle ki Hz. Ali, Hz. Ömer'in istişare meclisinin başköşesinde yerini alan nadide bir şahsiyettir. Engin firaseti, basireti, uzak görüşlülüğü, olayları yorumlama kabiliyetini İslâmî bilgisi ile mezcedip, Hz. Ömer'e sunan bir Hz. Ali vardır o dönemde karşımızda. Bu yüzden Hz. Ömer'in kaç kere "Eğer Ali olmasaydı, Ömer mahv olmuştu!" dediği rivayet edilir. Yine tarih kitaplarına darb-ı mesel olarak geçen "Kadiyyetün ve lâ Ebâ Hasen leha: ortada karmaşık bir mesele var, ama onu çözecek Hasan'ın babası Ali yoktur." cümlesi, Hz. Ali'nin bu özelliğini nazara verir mahiyettedir.

Bu noktada istişare ile ilgili bir vak'ayı arz etmenin faydalı olacağına inanıyoruz. Nihavend Savaşı öncesi, İran şahı Yezdigerd, idaresi altında bulunan Sind'den Horasan'a kadar her taraftan asker toplayarak büyük bir ordu kurmuştur. İran kralı, askerlerinin dinî heyecanlarını, millî duygularını coşturacak vesilelere başvurmakta ve Müslümanları mutlaka yenmek kararlılığı içindedir. Buna karşılık, Hz. Sa'd da yukarıda zikredilen haberler karşısında ne yapması gerektiğini hilafet makamına sorar. Hatta Kûfelilerin, bunlara karşı savaşmak arzusunda olduklarını da bildirir. İstişare meclisi toplanır. Hz. Ömer önce kendi görüşünü söyler, sonra heyetin fikirlerini sorar. Hz. Ömer "Şu anda çok tehlikeli bir durumla karşı karşıyayız. Ben, benimle olanları ve kendi idaremiz altında olanları alarak, iki şehrin arasında bir yere askeri yerleştirmeyi, sonra onları düşmanla çarpışmak üzere harekete geçirmeyi, kendim de onları arkasından takip etmeyi öneriyorum. Allahu Tealâ onlara zafer ve fetih kapılarını açıncaya kadar ve rızasına uygun hüküm verinceye kadar böyle

yapmaya karar verdim. Eğer Allah onlara zafer verir de üstün getirirse, düşmanları kendi şehirlerinde mağlup ederim." dedi. Sonra Hz. Talha ve Hz. Osman halifenin görüşü istikametinde olan görüşlerini beyan ettiler. Ama Hz. Ali, bu görüşlere katılmadığını, orduya birini komutan tayin etmesini, Basra ordusunun Irak'a gitmesini ve valilerin mutlaka vilayetlerinde kalması gerektiği görüşünde olduğunu söyledi ve ilave etti: "Müslümanların halifesine Allah korusun bir musibet gelirse (yani öldürülürse) İslâm'ın ve Müslümanların şirazesi darmadağın olur da, artık hiçbir şey onu düzene koyamaz. Hatta onun varlığı bile devam etmez." Hz. Ömer de Hz. Ali'nin bu görüşünü isabetli bularak, bu minval üzere hareket etti.

Şimdi, şayet Hz. Ali, Hz. Ömer'in hilafet makamına zorla geçtiği fikrinde olup, ondan kurtulmanın çarelerini arayan birisi olsaydı, bundan daha iyi fırsat olur muydu? (Yukarıda Hz. Ali'nin benzeri bir ifadeyi Hz. Ebu Bekir'e de söylediğini nakletmiştik). Elbette olmazdı. Ama Hz. Ali'nin düşüncesi, iddia edilenler gibi değildi ve onun için de yukarıda kaydettiğimiz gibi, İslâmiyet ve Müslümanlar için en uygun olan şeyi kendi görüşleri doğrultusunda halifeye anlatıyordu.

Bu arada Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ile akrabalık bağı tesis etme düşüncesinde olan ve bunu hayata geçirmek isteyen Hz. Ömer'e kendi kızı Ümmü Gülsüm'ü eş olarak verdiğini hatırlatalım. Aslında sadece şu evlenme, evlendirme olayı bile, Hz. Ömer ile Hz. Ali arasındaki münasebetin ne denli olduğu konusunda fikir vermek için yeterlidir.

Son olarak Hz. Ömer'in şehit edilmesinin ardından Hz. Ali'nin tavır ve sözlerini aktaralım. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra Hz. Ali onun mübarek kefenini açtı, yüzüne bakarak şöyle dedi: "Ey Ebu Hafs (yani Hz. Ömer)! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah'a yemin olsun ki, Hz. Peygamber'den (*s.a.s.*) sonra, senden başka kendisinin amel defteri ile Allah'ın huzuruna çıkmayı arzu ettiğim hiçbir kimse yoktur." Ve Hz. Ömer'in ölümü dolayısıyla ağla-

dığı bir esnada "Niçin ağlıyorsun?" diyenlere de Hz. Ali şöyle cevap veriyor: "Ömer'in ölümüne ağlıyorum. Ömer'in ölümü, İslâm için öyle bir gediktir ki, kıyamete kadar doldurulamaz."

c. Hz. Osman Döneminde Hz. Ali

Hz. Osman dönemi bir taraftan İslâm fütuhatının tahminleri, belki de hayalleri bile aşan bir boyutta hızlıca gerçekleştiği, diğer taraftan dâhilî bünyede birtakım karışıklıkların -ki Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar uzamıştı- toplumu kuşattığı bir dönemdir. Biz bu meseleleri eserimizin Hz. Osman'ı anlattığımız bölümünde ele aldığımız için geriye dönecek değiliz. Bizim burada konumuz, başlıktan da anlaşılacağı gibi, bu dönemdeki Hz. Ali'dir. Acaba Hz. Ali, bu kargaşalar esnasında hangi tarafta yer alıyordu? Hz. Osman'ın mı, yoksa ona karşı çıkan, fitne çıkartan grup içinde mi? Hz. Ali'nin Şia'nın iddia ettiği gibi, hilafetin kendisine ait olduğu, Hz. Osman'ın kendinden önceki halifeler gibi -en azından- gâsıb olduğu tezine delil olabilecek tavırları veya sözleri var mı?

Öncelikle şunu ifade edelim ki, Hz. Ömer'in teşkil ettiği halife seçimini gerçekleştiren altı kişilik heyetin içinde Hz. Ali de vardı. Uzun müzakereler sonucu varılan kararda mutlak mânâda Hz. Ali'nin de görüşü alınmıştı. Mescidde yapılan biat merasiminde ve Hz. Osman'a biat edenler arasında Hz. Ali'nin de bulunduğu tarihî bir gerçektir. Dolayısıyla sadece şu biat olayı bile, Hz. Ali'nin hilafet makamına bakış açısını yansıtan, onun meşruiyetini kabullendiğini gösteren bir vâkıadır. Ve bu vâkıa, bazı kesimlerin Hz. Ali'yi ve hilafeti odak noktasına yerleştirdikleri görüşlerinin geçersizliğini ya da temelsizliğini göstermektedir.

Bunlar bir tarafa, Hz. Osman'ın hilafet müddeti 12 yıldır. Bu 12 yıl ve bunun özellikle ikinci altı yıllık devresi içinde idarî bazı karar ve uygulamaları protesto ederek, meşru hilafete baş kaldıran çeşitli cereyanlar ortaya çıkmıştı. Bu, önceleri fikrî daha sonraları da amelî plânda ortaya çıkan hilafet karşıtı cereyanları, tamamıyla

idarî uygulamalara bağlayarak izah getirmek imkânsızdır. Bu karşıt grup, genelde düşüncelerini hep bu uygulamalara bağlamış; propagandalarını bunlar etrafında yapmış halifeyi öldürmeye kadar uzanan isyan hareketlerinde hep bahsini ettiğimiz şeyleri ön plâna çıkartmışlardır. Yoksa bu olayları izah ederken idarenin yanı sıra ekonomik, kültürel ve dinî sahadaki etkenlerden de bahsetmek elbette mümkündür.

İşte mevcut bu kargaşa ve isyan hareketleri esnasında Hz. Ali, daima Hz. Osman'ın yanında yer almıştır. Meselâ bir keresinde Muhammed b. Ebu Bekir ve Muhammed b. Ebu Huzeyfe başkanlığında 600 kişilik bir grup dış görünüşleri itibariyle umre yapmaya, fakat asıl niyetleri itibariyle Hz. Osman aleyhinde faaliyetlerde bulunmak üzere Medine'den yola çıkmışlardı. Hz. Osman, onların bu faaliyetlerini akîm bırakma düşüncesi ile, Hz. Ali'yi bu işle görevlendirir. Hz. Ali, Cuhfe adlı yerde bu kişilerle görüşür. Onların Hz. Osman hakkında ileri sürdükleri ve savundukları iddialara teker teker cevap vererek, o kalabalığın dağılmasını sağlar. Böylece hilafet makamı aleyhine yapılacak olan bir faaliyet, daha organize olmadan, Hz. Ali vasıtasıyla engellenmiş olur.

Hz. Osman'ın öldürülmesi ile neticelenen muhasara olaylarında da, Hz. Ali'nin halifeyi korumak uğrunda oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i görevlendirdiği yine tarihen sabit olan gerçekler arasındadır. Hz. Osman'ın isyancılarla savaşmayacağı, Müslüman kanı akıtanın insan olamayacağı noktasındaki fikirlerine şiddetle karşı çıkan insanlardan biri de Hz. Ali'dir. O, halifeyi korumak ve onlarla gerekirse silahlı çatışma yapmak için defaatle izin istemiştir. Her defasında "Allah'a inanan ve onu hak kabul eden, benim de kendisi üzerinde bir hakkım olduğunu kabul eden her kimse, Allah adını veriyorum ki, bir ustura çiziğinden akan kan kadar bile benim hatırım için kan akıtmasın." cevabını almıştır. Yukarıda arz ettiğimiz hâdiseler Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı kabullendiğinin açık örnekleri değil midir?

Artık bütün bu tarihî gerçeklerden sonra Hz. Ali'yi farklı düşüncelerin insanı imiş gibi gösterme, aslında ona nifak isnat etmeye eşdeğer sözde fikirlerdir. Hz. Ali ise böylesi bir şeyden fersah fersah uzaktır.

Evet, bizim kanaatimize göre hakikaten Hz. Ali, hilafet meselesi ile ilgili farklı düşüncede -mesela o makam kendisinin hakkı olduğu ya da Allah Resûlü'nün kendisini ileri sürmekten ve gereğine göre amel etmekten geri duracak- bir insan değildi. Ayrıca İslâm'daki geçmişi, Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) yakınlığı gibi özellikleri itibariyle de bu düşüncelerinin hayata geçmesinde, etrafında rahatlıkla taraftar toplayabilecek bir konumda bulunuyordu. Fakat Hz. Ali; adı, şahsiyeti ve konumu üzerinde yapılan bütün spekülâsyonların aksine sahih kaynaklara göre ilk üç halifeye biat etmiş, onların meşruiyetlerini kabullenmiş ve tam yirmi dört yıl, dile kolay tam 24 yıl -ilk üç halifenin toplam iktidar müddeti- hilafet makamına yönelik muhalif hiçbir düşünce ve aksiyon içinde bulunmamıştır.

8. Hilafeti Döneminde Hz. Ali

a. Halife Seçilmesi

Hz. Ali'nin hilafete geçtiği dönem, hiç şüphesiz ilk dönem İslâm tarihinin en karışık dönemidir. Evvela, Hz. Osman'ın şehit edilmesi, isyancıların Medine'ye hâkim olması, ortada âdeta bir terör havası esmesi bu karışıklığa sebep olan hususların başında gelir.

Saniyen, Hz. Osman'dan sonra kimin halife olacağı konusundaki belirsizlik, karışıklık sebeplerinden bir diğeridir. Zira daha önceki üç halifenin seçiminde —her birinin seçimi ayrı ayrı da olsa- ortada müşahhas bir esas vardı ve ona göre hareket ediliyordu. Fakat şimdi böyle bir esastan bahsetmek mümkün değildi. Nitekim Hz. Osman'ın şehit edilmesini müteakip, tam beş gün boyunca yeni halifenin hâlâ seçilememiş olması bunun bir göstergesiydi.

Kitaplarımız, bu devrede Hz. Ali'nin Medine içinde durmadığını, çeşitli mülâhazalara binaen -belki de halife olmak istemiyordu- hurma bahçelerine çekilerek halkın gözünden uzak durmaya çalıştığını rivayet etmektedir. Bu esnada Medine'de mevcut durumun nasıl çözüleceği hususunda öncülük yapan ve halkın görüşlerine müracaat edenlerin var olduğu bir gerçektir.

Yapılan araştırmalar halkın hemen hepsinin Hz. Ali'nin hilafet makamına geçmesi gerektiği görüşünde birleştiği neticesini ortaya çıkarıyordu; hatta Hz. Ali'den başka kimseye o şansı tanımıyorlardı. Nihayet Hz. Osman'ın şehadetini takip eden beşinci günü -ki bugün cuma idi- Hz. Ali mescide namaz için girdi. Orada bulunan herkes Hz. Ali'ye biat etti. Burada önemli bir hususun altını çizmek gerekir; Hz. Ömer'in halife seçmeleri için tespit ettiği altı kişilik şûra heyetinde bulunan sahâbe-i kiramın büyükleri ve Aşere-i Mübeşşere'den Hz. Talha ve Hz. Zübeyr de Hz. Ali'ye bu merasimde biat edenler arasındadır. Hâlbuki bu iki büyük sahabi daha sonra anlatacağımız Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'nin karşısına kılıçla çıkmış ve o savaşta —maalesef- şehit olmuşlardı. Bu gerçekler bizlere aksine ihtimal vermeyecek netlikte, şu yorumu yaptırmaktadır: Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in biatları, Hz. Ali'yi halife olarak kabullendiklerinin en büyük delilidir. Şayet onların hilafet makamında gözleri olsaydı veya farklı düşüncelerde bulunsalardı, biat öncesi beş günlük dönemde bunu seslendirirlerdi. Seslendirmenin de ötesinde gereğini yaparlardı; zira Hz. Ali'den önce hilafet teklifi kendilerine de yapılmıştı. Dolayısıyla Cemel'de Hz. Ali'ye karşı çıkmaları, hilafete geçme veya onun hilafetini kabullenmemeden dolayı değil Hz. Osman'ın katillerinin bulunup hemen öldürülmesi düşüncesinden kaynaklanmaktaydı.

Bu arada biat esnasında Ensar'dan bazılarının biat etmekte geciktiği, genel durum açığa çıktıktan yani, Hz. Ali'ye büyük bir çoğunluk biat ettikten sonra onların biat ettikleri de tarihî bir vâkıadır.

Hz. Ali, mescidde gerçekleştirilen biatten sonra minbere çıkmış ve ilk hutbesini vermiştir. Hutbe, muhteva itibariyle her şeyden önce o günkü toplumun içinde bulunduğu manzarayı resmetmektedir. Hutbenin ana teması Müslüman'ın haklarına saldırmanın haram oluşu, kanının haksız yere akıtılması, âhiretin bir anlamda ikinci plâna itilerek, yapılan şeyler karşısında sanki Allah'a hesap verilmeyecekmişçesine sorumsuzca davranılması idi. Belki bütün bunlara sebebiyet veren de insanların mazilerini unutması idi. Yani din-i mübin-i İslâm uğrunda, o güne kadar çekilen çile ve ıstırapların unutulması, gerçekleştirilen fetihler sonucu hayat standardının yükselmesi, bunun insanları rahat ve rehavet içine salarak dünya hayatını gaye-i hayal haline getirmesi idi. İşte Hz. Ali, halka yaptığı bu ilk konuşmasında bunların hepsini bir çırpıda ve gayet veciz bir şekilde ifade etti.

Şimdi Hz. Ali'nin bu hutbesini, yukarıda arz ettiğimiz hususları nazara alarak birlikte okuyalım: "Allahu Teâlâ, doğru yolu gösteren, içinde iyiliği ve kötülüğü açıklayan kitabını (size) indirdi. O halde iyiliğe yapışın, kötülüğü bırakın. Allahu Teâlâ birçok şeyi haram kılmıştır. Müslüman'a kötülük yapılmasının haram oluşunu, bütün haramların üstünde kılmıştır. Allahu Teâlâ Müslümanların haklarını, özellikle vurgulamıştır. 'Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden korunmuş olan kimsedir.' Ancak dinin ve şeriatın hükümlerinin gereği olarak Müslüman'ın sorguya çekilmesi ve şeriat emrinin ona uygulanması müstesnadır. Hiçbir Müslüman'ın, diğer Müslüman'a eziyet etmesi caiz değildir. Halkın ve özel kesimdeki insanların haklarını yerine getirmekte acele ediniz. İnsanlar önünüzdedir, âhiret ise arkanızdan sizi öne doğru itmektedir. Kendinizi hafifletiniz ki, varacağınız yere ulaşabilesiniz. Âhiret hayatı insanları beklemektedir. Allah'ın kullarının ve yeryüzünün haklarını yerine getirme hususunda daima Allah'tan korkun. Hayvanlar ve yeryüzü hakkında da sorguya çekileceksiniz. O halde ben derim ki, Allah'a itaat ediniz, O'nun emirlerine karşı gelmeyiniz. Hayır (iyi bir şey) görürseniz alınız. Şer (kötü bir şey) görürseniz bırakınız.

"Siz yeryüzünde (Mekke'de) az ve zayıf görüldüğünüz zamanı hatırlayınız. Kâfirlerin sizi çarpıp yakalamasından korkuyordunuz. Öyle iken Allah sizi Medine'de barındırdı, ev bark sahibi yaptı ve yardımı ile kuvvetlendirdi. Size en temiz şeylerden rızık verdi. Umulur ki artık şükredersiniz."[100] *(8. Enfal:26)*

Hz. Ali minberden indikten sonra, bir grup sahâbenin huzura gelerek "Bize had cezalarını tatbik etmeniz farz kılınmıştır. Hiç şüphesiz o malum topluluk, bu kişinin (Hz. Osman) kanının akıtılmasına iştirak etmiş ve bu işi kendilerine helal saymışlardır." demişlerdir. Hz. Ali onlara şöyle mukabele etti. "Sizin bildiklerinizi ben bilmiyor değilim, fakat şu durumda bize hâkim olan ve kendilerine güç yetiremediğimiz bu insanlara had cezasını nasıl uygulayabilirim? O insanlar ki, köleleriniz onlarla birlikte isyan etmiş ve onların peşinden gitmişlerdir. Bunlarsa aramızdadır ve diledikleri gibi size zulmediyorlar. Siz, bu yapmak istediğiniz şeyin üstesinden gelecek herhangi bir güç kaynağı biliyor musunuz?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. Hz. Ali, "Yemin ederim ki ben de sizin görüşünüzdeyim. Şüphesiz bu iş bir cahiliye işidir. O uğursuz topluluk da bunun kaynağıdır. Şurası da bir gerçektir ki, şeytan artık kendi sistemini kuracak değildir ki, mülk ve saltanat, sahibinin elinden çıkmış olsun. İnsanlar bu işten dolayı çeşitli kanaatlere varmıştır: Bir grup ise ne sizin ne de onların görüşünü benimsiyor. Hele insanlar bir sakinleşsinler, kalpler sükûnet bulsun, haklar alınacaktır. Şimdi beni rahat bırakın ve başınıza gelecek şeyleri bekleyin." dedi. Onlar da dönüp gittiler.

Gelenlerin bir kısmı, iş ileri varırsa, isyancılara karşı koyabileceklerini söylüyor, "Üzerimize düşeni yapacağız, bu işi ertelemeyeceğiz." diyorlardı. Bir kısmı ise, "Ali, kendi görüşüyle ve işiyle yetinip bize ihtiyaç duymuyor. Onun Kureyş'e karşı diğerlerinden daha sert davranacağını görüyoruz." şeklinde konuşuyorlardı.[101]

Hz. Ali ile bu bir grup sahâbenin konuşmasından da anlaşılacağı üzere, hakikaten Medine'de tam anlamıyla bir kargaşa yaşanı-

100 Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hz. Ali*, 174.

101 *İslâm Tarihi*, 2:226.

yordu. Bir taraftan Hz. Ali, kendisine şimdilik sadece Medine'de biat edildiğini, diğer İslâm beldelerinde henüz biat olmadığını, isyancıların büyük bir çoğunluğu teşkil ettiğini ve bunlar içinde katillerin kim olduğu bilinmediği gerçeğinden hareketle sükûnet tavsiye ediyor ve bahsini ettiğimiz her iki durum açıklığa kavuµncaya kadar beklemek gerektiği görüşünü savunuyordu. Diğer taraf ise, Hz. Osman'ın katillerinin aralarında olduğunu ve onlara savaş açarak hepsinin hem de hemen öldürülmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Fakat ne yazık ki bu fikir ayrılığı, bu farklı görüşleri benimseyen Müslümanların birbirleri ile savaşması ile son bulmuştur.

Zaman, Hz. Ali'nin görüşlerinde isabetli olduğu hakikatini ortaya çıkarmıştır. Zira o sırada Şam valisi bulunan Hz. Muaviye, henüz Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Katillerin kimlikleri ise tam tespit edilememiştir. Hz. Osman'ın hanımı bile bu konuda net bir şey söyleyememiştir. Hatta bir defasında Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerine kısas uygulanacağını söylediğinde, sayıları on binleri bulan askerler hep birlikte ayağa kalkarak, "Biz hepimiz Osman'ın katilleriyiz" demişlerdir.[102]

Aslında sadece şu örnek, Hz. Ali'nin durumun bütün netliğiile vuzuha kavuşuncaya kadar acele edilmemesi gerektiği hususundaki görüşlerinin isabetini ortaya koymaktadır.

b. Cemel Vakası

Cemel vakasına geçmeden önce, onun tarihî zemininin daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Ali'ye yapılan biat hâdisesinin bir başka deyişle hilafeti İslâm toprakları genelinde izlediği seyri bilmek gerekir. İslâm tarihçilerinin vermiş olduğu malûmata göre, Hz. Ali'nin hilafet makamına geçmiş olmasına rağmen Şam valisi Hz. Muaviye'nin hâlâ biat etmediği yani devlet otoritesini kabullenmediğini biliyoruz. Hz. Muaviye, bu harekette yalnız başına da değildi. İdaresi altında bulunan birçok yerdeki Müslüman halk, bu noktada Hz. Muaviye'ye destek veriyorlardı. Ayrıca Hz. Muaviye'nin Benî Ümeyye'ye (Emevî

102 Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hz. Ali*, 178.

ailesi) mensup oluşu, bu sülâleye mensup büyük bir kalabalığın ona destek vermesini sağlamıştı. Zaten Benî Ümeyye'nin, Hz. Ali'nin mensubu bulunduğu Haşim Oğulları ile aralarında İslâm öncesine dayanan çekişmeler vardı. Nitekim bu çekişme, Hz. Muaviye'nin iktidarı döneminde Ehl-i Beyt düşmanlığına dönmüş ve Ehl-i Beyte mensup olan Müslümanlar —ne acıdır ki- büyük çile ve meşakkatlere maruz bırakılmıştı.

İşte bu ve benzeri sebeplerle Hz. Muaviye, aradan üç ay geçmesine rağmen hâlâ biat etmemişti. Üstelik kendini halife ilan etmiş ve Hz. Ali'yi itaate dâvet etmişti. Hz. Muaviye bu olayda, Hz. Osman'ın kanının içinde bulunulan şartlar gereği talep edilememesini, kâtillere kısas yapılamamasını çok iyi kullanmış ve Medine'ye Hz. Ali'ye göndermiş olduğu elçiye bu konuda talimat vermişti. Aldığı talimat gereği, "Şam'da Hz. Osman'ın kanını taleb eden 60.000 insan var. Kısas taleb ediyoruz!" demiş, Hz. Ali de ona şu veciz cevabı vermişti; "Kimden? Bizden mi? Osman'ın kanının bedelini benden mi istiyorlar? Onların dostu gibi benim de dostum öldürülmüş (bu noktada Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın bacanağı olduğu hatırlanmalıdır) ve ben de hakkı çiğnenmiş bir kimse değil miyim? Ey Allah'ım! Osman'ın kanını akıtmaktan sana sığınırım. Hz. Osman'ın katilleri Allah'ın murat ettikleri hariç olmak üzere kaçıp kurtulmuştur."

Biat olayı etrafında dönen bütün bu olup-bitenlerden sonra Hz. Ali ne yapacaktı? Hz. Muaviye üzerine yani ehl-i kıble olan bir insan ve onun etrafındakiler ile savaşacak mı idi yoksa? Evet, başta Medine ahalisi olmak üzere herkes buna verilecek cevabı beklerken, bundan çok daha önemli ve mutlaka öncelikli olarak halledilmesi gereken başka bir hâdise patlak verdi.

Aşere-i Mübeşşere'den olan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr (*r.a.*), Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve Hz. Ali'ye biat esnasında hac sebebiyle Mekke'de bulunan Hz. Âişe validemizin yanına gittiler. Olaylardan kendilerini haberdar ettiler. Hz. Âişe'nin de kendi fikirlerinde

olduğunu öğrenince onu da yanlarına alarak, Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere, etraflarına topladıkları insanlarla Basra'ya doğru ilerlediler. Aslında gerek Hz. Âişe validemizin, gerek Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in bu konuda düşünceleri alabildiğine samimi idi. Zaten daha farklı olması da düşünülemez.

Onlar İslâm'ın başlangıcından itibaren her biri destansı hüviyete sahip nice kahramanlıkların sahibi idiler. Mesela bu çizgide Hz. Âişe validemizin, Harem'de yapmış olduğu ve hareket felsefesini anlatan şu veciz konuşmaya bakalım. Validemiz konuşmasında Hz. Osman'ı şehit eden muhaliflerin öne sürdükleri uygulamaları anlatır, o uygulamalardaki haklılığını dile getirir ve ardından şöyle der: "Bu insanlar herhangi bir delil ve özür bulamayınca bocaladılar. Düşmanlık yapmaya başladılar. Sözleri yaptıklarını ele vermiştir. Bunlar haram olan kanı akıtmışlardır, haram beldeyi ihlal etmişler, haram malı almışlar, haram ayı helal sayarak ihlal etmişlerdir. Vallahi Osman'ın kesip attığı tırnağı, onlar gibi dünya dolusu insandan daha hayırlıdır. Öyleyse onların cezalandırılması ve daha sonra geleceklerin de bunlardan uzak kalması için onların aleyhine toplanmanız yegâne kurtuluş yoludur. Allah'a yemin ederim ki, aleyhine düşmanlık ettikleri o kişi günahkâr olsa bile, altının cürufundan yahut elbisenin kirinden temizlendiği gibi günahından temizlenmiştir. Çünkü elbisenin su ile temizlenmesi gibi, onu su ile temizlediler."

Hz. Âişe validemizin görüşü, bu suçluların cezalandırılması ve bunun için de devletin yapmadığı bu işi halkın yapması gerektiğidir.

Hz. Talha, Basra'ya hareket edecek ordunun toplandığı ve hareket stratejisinin belirlendiği sırada düşünceli bir şekilde kenarda durmaktadır. Alkame b. Vakkas, onun bu halini görünce yanına varır ve "Görüyorum ki düşünceli bir halin var. Hoşuna gitmeyen bir şey varsa, otur, vazgeç bu işten!" der. Hz. Talha "Ey Alkame! Bir zamanlar biz, dışımızdakilere karşı tek bir yumruk gibi idik. Şimdi birbirimizi ezmeye çalışan demirden iki dağ oluverdik. Hz. Osman'ın

kanının akıtılması hususunda bir kabahatim oldu. Artık onun kanını isteme uğrunda kanım akmadıkça, tevbem kabul olmaz."[103]

İşte bu düşüncelere, Hz. Osman tarafından tayin edilen Mekke, Yemen gibi merkezlerin valileri de fiilî destek verince, çok büyük bir kalabalık, Hz. Âişe validemiz başta olmak üzere, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr öncülüğünde Basra'ya doğru yola çıktılar.

Bütün bu gelişmelerden anında haberdar edilen ve Şam hazırlıkları ile meşgul olan Hz. Ali, önce bu problemi halletmenin gerekli olduğuna karar verdi. Kûfe'ye elçiler göndererek, bu konuda yardımcı olmalarını ve gerektiğinde harp edecek seviyede hazırlanmalarını emretti. Kendisi de Basra'ya doğru yola çıktı.

Hz. Ali'nin bu konudaki temel düşüncesi ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi öncelikle ortalığın yatışmasını beklemek, sonra biat meselesini hallederek hilafeti meşru bir zemine oturtmak ve nihayet Hz. Osman'ın katillerini bularak cezalandırmak idi. Hz. Ali, kendisi ile birlikte hareket eden kuvvetlerle, Hz. Âişe ve beraberindeki insanlarla savaşmayı kat'iyen istemiyordu. Nitekim kendisi Basra'ya doğru giderken Zukar civarında karşılaştığı Kûfelilere görüşlerini şöyle dile getirmişti. "Ben sizi, Basralı kardeşlerimizin bizimle beraber olmalarını temin etmeniz için davet ettim. Eğer fikirlerinden dönerlerse bizim istediğimiz de budur. Düşünce ve tutumlarında ısrar ederlerse, onlara nezaketle muamele eder, fikirlerinde ıslah olmalarına çalışır, zulme başvuruncaya kadar onlarla anlaşırız. Bozgunculuğa götüren şeylere karşılık, faydalı ve doğru bulduğumuz şeyleri tercih eder, bunu kat'iyen elden bırakmayız."

Görüldüğü gibi her iki taraf da olanlardan hareketle, olması gerekenler üzerinde içtihat yapıyordu ve niyetleri halisti. Ama araya giren birtakım fitne faktörleri, her iki taraf itibariyle doğruyu arayan, doğrunun peşinde koşan bu Müslümanların savaşmalarına vesile oldu. Öyle ki bu savaş sonunda en az 10.000 insan ölmüştü. (*Rahmetullahi aleyhim rahmeten vasia*).

---

103 *İslâm Tarihi*, 2:232.

Hz. Ali, Basra yakınlarına geldiğinde Ka'ka b. Âmir'i Hz. Âişe validemizin yanına elçi olarak gönderdi. Ka'ka, Hz. Talha, Hz. Zübeyr'in de bulunduğu bir ortamda Hz. Âişe vâlidemize, neden böyle bir işe kalkıştıklarını sordu. Aldığı cevap netti: "Ey oğul! Beni buraya sürükleyen, insanların arasını ıslahtır." Bunun üzerine Ka'ka "Islah nedir?" diye tekrar sordu. Hz. Âişe vâlidemiz "Hz. Osman'ın kâtillerinin cezalandırılmasıdır." cevabını verdi. Bundan sonra Ka'ka, kendilerine Basra girişinde yapılan muharebede öldürdükleri insanlardan -ki 600 kişi kadardı- bahis açarak: "Bu iş, sizin kötü gördüğünüz olaydan çok daha büyüktür. O ülkelerdeki Mudar ve Rabîa kabilelerini kızdırdınız ve sizinle harp etmek üzere toplandılar. Sizin yardımdan mahrum bırakılmanız, o insanların yardım görmesi demektir. Nitekim bunlar, o korkunç olayı ve büyük günahı tertipleyenleri desteklemek üzere toplanmışlardı. Öyle inanıyorum ki, bu işin çaresi ancak sakin olmaktır. Sakinleşince onlar şüphe ile depreşmeye başlayacaklardır. Siz bize biat ederseniz, bu bir hayır alâmeti ve rahmet müjdesi olacak, bu ümmetin de afiyet ve selâmetiyle sonuçlanacaktır. Eğer yan çizer, büyüklenerek ayak diretir ve biat teklifimizi kabul etmezseniz, bu da bir şerrin habercisi ve alınacak intikamın hüsrana uğramasına sebep olacaktır. Afiyeti tercih edin. Nimet elde eder, hayırlara vesile olursunuz. Nitekim sizler, hayır kapılarını açan kimselerdiniz. Bizi hedef almayınız, onu da hedef edinmeyin, bu bela bizi de, sizi de yere vurur. Allah'a yemin ederim ki, bunu size söylüyor ve sizi ona biate davet ediyorum. Varidatı azalan bu ümmetten Allah'ın verdiği nimeti geri almasından, ümmetin birliğinin tamamlanamamasından ve Allah'ın bir musibet indirmesinden korkuyorum. Zira ortaya çıkan bu mesele, güç yetecek bir iş değil. Sıradan işlere benzemez. Bir adamın diğerini öldürmesi, bir grubun bir şahsı öldürmesi yahut kabilenin bir kişiyi öldürmesi gibi değildir." dedi.

Hz. Âişe validemiz "Güzel söyledin, isabet ettin. Eğer Hz. Ali de senin dediğin gibi söylerse iş düzelir." cevabını verdi. Ka'ka sevinçle giderek Hz. Ali'ye durumu anlattı.

Fakat bu gelişme fitne unsurunun başı Abdullah b. Sebe ve taraftarlarını alabildiğine rahatsız etti. Zira bunlar, Hz. Osman'ın katli hâdisesinde adları karışan ve rolleri olan insanlardı. Onun için mutlaka bu barış girişiminin önüne geçilmeli, kendilerini temize çıkaracak ölçüde olayların seyri değiştirilmeli, ne olursa olsun, Müslüman kanı akıtılmalıydı.

Abdullah b. Sebe ve taraftarlarının kararlaştırdıkları şeylerden habersiz olarak, Ka'ka'nın verdiği haber üzere Hz. Ali Basra'ya indi ve orada geceledi. O gece İbn Sebe, her iki taraf içine, kendi adamlarından birkaç kişinin silahlı olarak girmelerini sağladı. Ertesi sabah durum fark edildi. Ne yazık ki her iki taraf da bunun sorumlusu olarak birbirlerini suçladı ve neticede tıpkı İbn Sebe'nin dediği gibi düşünmelerine fırsat verilmeden savaş başlamış oldu.

Cemel Savaşı'nın sebebi adına bu değerlendirmelerden sonra, artık savaşın tafsilatını anlatmaya gerek görmüyoruz. Fakat her şeye rağmen Cemel Savaşı ile ilgili şu birkaç hususun mutlak bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz:

1. Savaşta her iki taraftan öldürülenlerin sayısı İbn Kesir'in el-Bidâye'deki beyanına göre en az 10.000'dir. Bu rakamın daha fazla olduğunu söyleyenler de vardır.
2. Savaş sonunda Hz. Ali, her iki cepheden ölen ve öldürülenlerin cenaze namazını kıldırmıştır.
3. Savaş esnasında Hz. Âişe validemize hiçbir zarar gelmemesi için çırpınan insanların başında Hz. Ali gelir. Daha sonra Hz. Ali, Hz. Âişe'yi Basra'da misafir olduğu evde ziyaret etmiş, kendisine 12.000 dirhem takdim etmiştir. Sonra da muhafızlar eşliğinde Medine'ye uğurlamış ve yolculuğa çıkarken Hz. Ali, şehrin dışına kadar kilometrelerce giderek mü'minlerin annesini yolcu etmiştir.
4. Rivayetlere göre, Hz. Âişe, neticesi savaş ve binlerce insanın ölümü ile son bulan bu harekete katıldığına pişman olmuştur.

Kaynaklarımızda onun, "Keşke Cemel gününden önce dünyadan çekip gitseydim!" dediği ve o günü hatırladığında devamlı ağladığı zikredilir. Hatta vedalaşma esnasında Hz. Âişe validemiz "Evlatlarım! Hiç birimiz diğerinden şikâyet etmesin. Bizimle Ali arasında geçmişte olan şeyler bir kimsenin kayınvalidesi ile arasında geçen şeyler nezdinde kalacaktır. Benim nezdimde yine de o, ümmetin en iyilerinden ve en âlim kişilerindendir." demiş, Hz. Ali de bu ifadelere karşılık "Vallahi mü'minlerin annesi doğru söylüyor. Bizimle onun arasında sadece bu kadar bir mesele vardı. O, Peygamberimiz'in dünya ve âhirette hanımı ve annemizdir" demiştir.

5. Hz. Zübeyr b. Avvam, savaş esnasında yaralanmış ve bu yüzden Medine'ye gitmek üzere savaş meydanından ayrılmıştır. Amr b. Cürmûz isimli bir talihsiz, Hz. Zübeyr'i takip ederek yolda şehit etmiştir. Daha sonra mükâfat alabilmek ümidiyle Allah Resûlü'nün "Havarim" dediği o şanlı sahabînin başını Hz. Ali'ye getirmiş ve yanına girmek için izin istemiştir. Durumdan haberdar edilen Hz. Ali "İçeri girmesine izin vermeyin ve onu cehennemle müjdeleyin!" veya bir başka rivayete göre "Ben, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*), Zübeyr'in kâtilinin cehennemlik olacağını onu cehennem ile müjdele buyurduğunu işittim!" demiştir.

Cemel Savaşı faslını kapatırken önemli gördüğümüz bir hususa temas etmek gerekir. Günümüzde bazıları sahâbe-i kiramın ulviyetini hiç nazar-ı dikkate almadan, gerek Cemel ve gerekse Sıffîn Savaşı değerlendirmelerinde sahâbeyi alelâde, sıradan insanlar konumuna sokmaktadırlar. Bu ise Kur'ân ve sünnetin bize öğrettiği sahâbe telâkkisine alabildiğine terstir. Dolayısıyla ilmîlik adına bahsini ettiğimiz türden ortaya konan şeyler, bizleri derinden yaralamaktadır. Evet, Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslâm dünyasında açmış olduğu yara çok büyüktür ve hâlâ kapatılamamıştır. Bu olaylarda Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) en yakın olan sahabîler de bulunmuş, hatta öncü rol oynamışlardır. Bunlar doğrudur. Fakat bunların doğru olması Hz

Ali'nin karşısında yer alan sahabîlere saygısızlık yapmayı gerektirmez ki? Bunların başında, Kur'ân'ın "Peygamber zevceleri sizlerin anasıdır." (33. Ahzab:5) buyurduğu Hz. Âişe validemiz ve cennetle müjdelenen, Bedir Ashabından oldukları için -belki de- hesapsız cennete girecek olan Hz. Zübeyr ve Hz. Talha gelmektedir.

Bizim mülk ciheti (hâdiselerin dış görünüşü) itibariyle kerih gördüğümüz, kabullenmekte ve yorumlamakta cidden zorlandığımız bu olayların, melekutî ciheti kim bilir nice hikmetlerle doludur. Bu hikmetlerden 14 asırdan bu yana Ümmet-i Muhammed istifade etmektedir. Kur'ân "Hoşlanmasanız da savaş size farz kılındı. Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz." buyurmuyor mu? *(2. Bakara:216)*. İşte Cemel Savaşı da bu âyet ışığında değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır. Ayrıca Allah'ın kaderinin her şeye hâkim olduğunu, meşiet-i ilâhi'nin her şeyde esas olduğunu unutmayalım.

Bize göre, konu ile ilgili ifrat ve tefritlerden uzak bir şekilde, Sahâbe-i Kiram'a saygı anlayışını koruyan ve aynı zamanda en doğru tahlili yapan Üstad Bedîüzzaman Hazretleri'dir. Ehemmiyetine binaen Üstad'ın tespitlerini aynen aktarıyor ve düşüncelerimizi bu istikamette yönlendirmemiz gerektiği hakikatini bu vesile ile bir kere daha hatırlatıyoruz:

"Cemel Vak'ası denilen, Hazret-i Ali ile Hazret-i Talha ve Hazret-i Zübeyr ve Âişe-i Sıddîka (*Radıyallahü Teâlâ aleyhim ecmaîn*) arasında olan muharebe, "adâlet-i mahzâ" ile "adâlet-i izâfiye"nin mücadelesidir. Şöyle ki:

Hazret-i Ali, "adâlet-i mahzâ"yı esas edip, Şeyheyn (Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer) zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihad etmiş. Muârızları ise; Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslâmiye adâlet-i mahzâya müsaid idi; fakat mürur-u zamanla İslâmiyetleri zaif muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeye girdikleri için, adâlet-i mahzânın tatbikatı çok müşkil olduğundan, "ehvenüşşerri ihtiyar"

denilen adâlet-i nisbiye esası üzerine içtihad ettiler. Münâkaşa-i içtihadiye siyasete girdiği için, muharebeyi intaç etmiştir. Mâdem sırf "Lillâh" için ve İslâmiyet'in menâfii için içtihad edilmiş ve içtihaddan muharebe tevellüd etmiş; elbette hem kâtil, hem maktûl ikisi de ehl-i Cennettir, ikisi de ehl-i sevaptır diyebiliriz.

Her ne kadar Hazret-i Ali'nin içtihadı musîb ve mukabilindekilerin hata ise de, yine azâba müstahak değiller. Çünkü içtihad eden hakkı bulsa, iki sevap var. Bulmazsa, bir nevi ibadet olan içtihad sevabı olarak bir sevap alır. Hatasında mâzurdur. Bizde gayet meşhur ve sözü hüccet bir zât-ı muhakkik Kürdçe demiş ki: (mealen)

'Sahâbelerin muharebesinde kıyl ü kal etme. Çünkü hem kâtil ve hem maktul ikisi de ehl-i cennettirler.'

Adâlet-i mahzâ ile adâlet-i izâfiyenin izahı şudur ki:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur." *(5. Maide:32)*. Âyetin mânâ-yı işârîsiyle: Bir mâsumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir ferd dahi, umumun selâmeti için feda edilmez. Cenâb-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin rızâsı bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyet namına rızasıyla olsa, o başka mes'eledir.

"Adâlet-i izâfiye" ise; küllün selâmeti için, cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenü'ş-şer diye bir nevi adâlet-i izafiyeyi yapmaya çalışır. Fakat, adâlet-i mahzâ kâbil-i tatbik ise, adâlet-i izâfiyeye gidilmez; gidilse zulümdür.

İşte İmam-ı Ali Radıyallahü Anh, adâlet-i mahzâyı "Şeyheyn zamanındaki gibi kâbil-i tatbiktir." deyip, hilâfet-i İslâmiye'yi o esas üzerine bina ediyordu. Mukabilleri ve muârızları ise, "Kâbil-i tatbik değil, çok müşkilâtı var." diye adâlet-i izâfiye üzerine içtihad etmişler. Tarihin gösterdiği sâir esbab ise, hakiki sebep değildir; bahanelerdir."[104]

---

104 Bediüzzaman, *Mektubat*, s. 49-51, (15. Mektub, 2. Makam). Işık Yay.

Bu mevzu ile ilgili aynı çizgide değerlendirme yapan Fethullah Gülen Hocaefendi ise şöyle diyor: "Bize düşen İnsanlığın İftihar Tablosu'nun 'Ashabıma sövmeyin.' beyanları ile anlattığı düstura sadık kalmalıdır. Asırlar önce cereyan etmiş hâdiseleri kurcalayarak yeni ihtilâflara sebebiyet verilmemelidir. Bu muharebelerde yer alan, ölen ve öldüren ashabın hepsini hayırla y¤ etmelidir."

c. Sıffin Savaşı

Cemel Savaşı acı da olsa sonuçlandıktan sonra, hilafet iddiası ile ortaya çıkan ve bu sebeple meşru devletin otoritesini tanımadığını söyleyerek Hz. Ali'ye biat etmeyen, Şam valisi Ebu Süfyan'ın oğlu Hz. Muaviye problemini halletmek gerekiyordu. Dâhilî bünyedeki bu problem, Müslümanların vahdetini zedeliyordu. Hâlbuki vahdet İslâm'ın temel esaslarından biriydi.

Cemel Savaşı'nı anlatırken takip ettiğimiz usul üzere Sıffin'i ele alacak değiliz. Aylarca devam eden, her iki taraftan elçilerin gelip gitmesiyle uzayıp giden, karşılıklı antlaşmalarla bazen ara verilen, sonra tekrar başlayan ve 70.000'i aşkın Müslüman'ın ölmesi ile sonuçlanan, Hakem Olayı ile birlikte Haricî adı verilen bir zümrenin ortaya çıkmasına sebep olan bu savaşın safha safha bütün teferruatını ilgili kitaplardan öğrenebilirsiniz. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus, bu savaşın sebepleri ve neticeleridir.

Sebep adına tarihçilerin üzerinde ısrarla ve durduğu ve ittifak ettiği şey, Hz. Muaviye'nin hilafet arzusudur. O, bu arzusunu gerçekleştirebilmek için, Hz. Osman'ın kâtillerinin cezalandırılmamış oluşunu sebep göstermiştir. Nitekim bunu, savaş başlamadan önce Hz. Ali'nin sözcü olarak gönderdiği Şebes b. Remi et-Temimî, Hz. Muaviye'nin yüzüne şu şekilde ifade etmiştir: "Ey Muaviye! Senin reddettiğin şeyi ben iyice anlamış bulunuyorum. Yemin ederim ki senin neyin peşinde olduğun ve ne istediğin bize gizli değil. Sen, halkı saptırarak, arzularına meylettirecek ve itaatlerini celbedecek söz olarak 'İmamınız mazlum olarak öldürüldü, biz ise onun kanını istiyo-

ruz.' sözünden başka bir şey bulamadın. Sana da bu hususta ayak takımı, azgın kimseler itibar etmiştir. Biz iyice biliyoruz ki, sen ona yardım etmek istemedin. Şu arkasına düştüğün halifelik makamı yüzünden onun öldürülmesini istedin. Hâlbuki bir işi nice temenni edip isteyen vardır ki, Allah kudreti ile o istenen şeyi başkasına verir. Bazen de bir şeyi temenni eden kimseye arzularının üstünde şeyler verilir. Yemin ederim ki, bunlardan hiçbirisinde de senin için hayır bulunmamaktadır. Sen istediğin şeyi elde edemezsen, şu halde bu hususta Arap'ın en kötüsüsün. Temenni ettiğin şeye kavuşuncaya kadar Allah da seni Cehenneme atar. Ey Muaviye! Allah'tan kork, bu dâvadan vazgeç. İşe layık olan kimse ile çekişme."

Hz. Ali'ye gelince, kendisine biat edilmiş, meşru halife olarak onun arzu ettiği şey yukarıda ifade ettiğimiz gibi ümmetin vahdetini sağlamak, devletin otoritesini hâkim kılmaktan ibaretti. Bu düşüncesi ile Hz. Ali, Ridde olaylarında "Namaz kılarız ama zekât vermeyiz!" diyenlere karşı "Vallahi Allah Resûlü'ne verdikleri bir keçi veya urganın zekâtını, bana da verinceye kadar onlarla savaşırım!" deyip, üzerlerine ordu gönderen Hz. Ebu Bekir'den farklı düşünmüyor ve farklı davranmıyordu. Hatta Hz. Ali'nin niyeti katiyen savaş değildi. O, ordu komutanına, Şamlılar doğrudan savaşa başlamadıkları sürece, kendilerinin önce davranmamalarını, hatta biat yapmak için tekrar tekrar onlara tavsiyelerde bulunmalarını, eğer biat etmezlerse, yine de savaşa başlamamalarını, onlar ilerlediği takdirde savaştan korkmuş, yılmış gibi uzakta durmamaları, düzeni ve intizamı bozmamalarını emreder.

Fakat Allah'ın takdiri, sulh görüşmelerinden bir netice alınamaz ve savaş başlar. Uzun muharebeler sonunda bir cuma günü Hz. Ali'nin ordusu, Şamlılara karşı kesin galibiyet elde eder ve onlar kaçmaya başlar. İşte tam bu arada Şam askerleri mızraklarının ucunda Kur'ân-ı Kerimleri yükselterek "Sizinle bizim aramızdaki çarpışmaya bu kitap karar vermelidir. İnsanlar öldürülüp tükenirse, İslâm devletinin sınırlarını kim koruyacak, kim cihad edecek, kim

kâfirlere karşı koyacak?" derler. Bunun üzerine Hz. Ali'nin ordusu içinden farklı sesler yükselmeye başlar. Hz. Ali, bunun bir hile olduğu kanaatindedir. Mutlaka savaşa devam edilmesini emreder. O bu düşüncelerini şöyle ifade eder: "Ey Allah'ın kulları! Hakkınızı almaya ve doğru olan işinize devam edin. Ben onları sizden daha iyi tanırım. Onlar bu mushafları sadece sizi aldatmak için bir kurnazlık ve hile olarak kaldırıyorlar." Fakat daha sonra zuhur edecek Haricî fırkasının önde gelen elemanları olacak Temim ve Sebe grubundan, Tayy kabilesinden bazıları Hz. Ali'yi dinlemez ve "Ey Ali! Allah'ın kitabına çağrıldığına göre onu kabul etmelisin. Eğer bunu yapmazsan, biz seni düşmanlarına teslim ederiz veya Hz. Osman'a yapılanı yaparız." Bu çıkışa Hz. Ali şöyle cevap verir: "Benim sizi bundan men ettiğimi asla unutmayınız, bana söylediğiniz sözleri de asla unutmayınız. Eğer sözüme inanıyorsanız, savaşa devam ediniz. Yok eğer bana karşı geliyorsanız, istediğinizi yapınız." Uzun müzakerelerden sonra, her iki tarafı da birer hakemin temsil etmesi ve onların verecekleri karara göre hareket edilmesine karar verilir. Hz. Ali'yi Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Muaviye'yi ise Amr b. Âs temsil edecektir. Bu iki hakem bir araya gelerek ortaklaşa bir belge hazırlarlar. Belgede Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin bunların ordularında bulunan herkesin kendilerinin, ailelerinin ve canlarının güven altında olacağı, bu hakemler ne karar alırsa, ümmetin bu kararda onlara yardımcı olup destekleyeceklerine dair söz alırlar. Ve bir tarih kararlaştırıp o tarihte Dûvmetü'l-Cendel denilen yerde buluşmak üzere ayrılırlar.

ç. Hakem Hâdisesi

Kararlaştırılan tarihte ve Dûmetul- Cendel'de hakemler buluşurlar. Hz. Ali, Ebu Musa ile birlikte 400 insan gönderir. Taraflar arasında uzun müzakereler olur. Müzakerelerde her iki hakem de, temsilcisi oldukları Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin haklı olduğu fikrinde ısrar ederler ve bu fikirlerini çeşitli delillerle ortaya koyarlar; fakat bu uzun fikrî münazaralar müşahhas bir sonucun çıkmasını sağla-

maz. Nihaî olarak iki hakem, her iki halifenin de azledilmesine ve yeni halifeyi halkın bizzat kendisinin seçmesine karar verir. Kararı bildirmek için beklemekte olan halkın önüne gelirler. Âmr b. As'ın "Kararı sen bildir." teklifini kabulle Ebu Musa şöyle başlar: "Ey İnsanlar! Biz, Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin ikisinin de azledilerek meselenin şûrâya havale edilmesinden, ümmetin bunu kabul edip daha sonra şu topluluğun istediğini kendilerine halife seçmelerinden daha uygun ve ümmetinin düzenini devam ettirecek daha iyi bir çözüm yolu göremedik. Ben kendi adıma Hz. Ali'yi ve Hz. Muaviye'yi, ikisini de azlettim." der. Sonra Amr b. Âs konuşmaya başlar. "Ebu Musa'nın dediklerini duydunuz. O, arkadaşını (Hz. Ali'yi) görevinden azledilmiş kabul ediyor, ben de kendi arkadaşım Muaviye'yi bu göreve getiriyorum. Çünkü o, Affan oğlu Osman'ın hem akrabası hem de onun kısas'ının yapılmasının isteyendir ve herkesten daha çok onun yerine geçmeye hak sahibidir."

Bu söz üzerine başta Ebu Musa olmak üzere, herkes olabildiğine şaşırır. Taraflar arasında tatsız şeyler olur ve topluluk dağılır. Hâsılı, mevcut bir problemi ortadan kaldırmak üzere başvurulan bu hakem usulü, onu çözmek bir yana, daha da içinden çıkılmaz bir hale sokar.

Sıffîn Savaşı'nı Bediüzzaman Hazretlerinin yapmış olduğu değerlendirme ile bitirelim:

"...amma Hazreti İmam-ı Ali'nin vak'a-i Sıffîn'de, Hazreti Muaviye'nin taraftarlariyle muharebesi ise, hilafet ve saltanatın muharebesidir. Yani: Hazreti İmam-ı Ali, ahkâm-ı dini ve hakaik-i İslâmiyeyi ve âhireti esas tutup, saltanatın bir kısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını onlara feda ediyordu. Hazreti Muaviye ve taraftarları ise; hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeyi, saltanat siyasetleri ile takviye etmek için azîmeti bırakıp, ruhsatı iltizam ettiler; siyaset âleminde kendilerini mecbur zannedip ruhsatı tercih ettiler, hataya düştüler."[105]

---

105 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat*, 51, 15.(Mektub, 2. Makam).

d. Hâricîler ve Nehrevan Savaşı

Sıffin Savaşı sonucu hakem fikri kabul edilip, hakemler tespit edilir edilmez Hz. Ali, ordusu ile birlikte Kûfe'ye döner. Ordu Kûfe'ye yaklaştığı sırada, beklenmeyen ve istenmeyen bir şey olur. Tam 12.000 asker ordudan ayrılır, şehre girmez ve Hârura denen yere gider. **Hâricîler** adı verilen bu grubun temel görüşü "Hakem olayı"nı kabul ettiği için Hz. Ali ve taraftarlarının, Kur'ân'ın "Hüküm ancak Allah'a aittir." *(6. En'am:57)* âyetine karşı çıktıkları için (haşa) kâfir olduklarıdır. Bu insanlar daha sonra beldelerine geri dönerler ve Abdullah b. Vehb'i lider olarak seçerler.

Bu arada Hz. Ali, bunlarla gerek bizzat konuşarak gerek mektup yazarak sıcak temasa geçti. O, Hâricîlere, hakem teklifinin Hz. Muaviye tarafından geldiğini, kendisinin bunun bir hile olduğu ve kabullenilmemesi gerektiğini bildirdiğini, fakat kendilerinin bunu kabullendiklerini, kabul etmediği takdirde "Seni Hz. Osman gibi öldürürüz!" dediklerini hatırlattı. "Hüküm ancak Allah'a aittir." âyetiyle bâtıl düşüncelerin kastedildiğini bildirdi. Nihaî olarak hakemlerin kararında isabet edemediklerini, kendilerinin de bu fikirlerden vazgeçerek Şam üzerine yürümeye hazırlanan orduya katılmalarını istedi.

Hâricîlerin Hz. Ali'ye verdikleri cevap ise şuydu: "Şüphesiz ki sen, Rabbin için değil de kendin için kızdın. Küfre girdiğine şehadet eder ve tövbe edersen seni aramızda düşünürüz. Yoksa aynı şekilde sana da muhalefet ederiz. Şüphe yok ki, Allah korkakları sevmez." Bu cevap üzerine Hz. Ali onlardan ümidi kesti ve Şam'a hareket etti. Huhayle adı verilen karargâhta konakladı.

Bu konaklama esnasında, Hâricîlerin şehirde halktan bazı kimseleri öldürdükleri, bozgunculuk çıkardıkları, her tarafta yağmalama ve öldürme hareketine giriştikleri, yolları kestikleri haberi geldi. Haber tahkik edildiğinde doğru olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine ordudan bazıları Hz. Ali'ye, geride çoluk çocuk ve mallarının olduğunu, bunları Hâricîlerin eline bırakmanın doğru olmadığını, önce-

likle bu problemi halledip sonra Şam'a gitmek gerektiğini söylediler. Hz. Ali bu teklifi olumlu karşıladı ve geri döndü.

Bu arada Hâricîler ülkenin dört bir yanına haber salarak kendi fikirlerinde olanları Nehrevan'da topladılar. Hz. Ali, ordusu ile birlikte Nehrevan'a gitti. Kâtillerin kendisine teslim edilmesini ve görüşlerinden vazgeçip dağılmalarını istedi. Onlar, "Hepimiz öldürülenlerin kâtiliyiz. Hepimiz onların ve sizin kanınızı helal sayıyoruz!" dediler. Artık savaşmaktan başka çare kalmamıştı. Savaş başlamadan önce Hz. Ali son defa "Sizden kardeşlerimizi öldürmeyen ve kendisinin öldürülmesini istemeyen kimseler, bu bayrağın altına geldikleri takdirde emniyettedir. Kûfe veya Medâin'e dönenler de emniyettedir. Kâtilleri bize teslim ettikten sonra burada kan akıtılmasına gerek yoktur!" dedi. Bu konuşmadan sonra bin kişilik bir grubun Hâricîler arasından ayrıldığı söylenir. Sonra kıyasıya bir savaş başlar ve Hâricîlerin birçoğunun öldürülmesi ile sona erer.

e. Şehit Oluşu

Haricî gailesi bertaraf edildikten sonra Hz. Ali, ordunun hemen Şam yani Hz. Muaviye üzerine gitmesini istedi ve bir konuşma ile bu isteğini anlattı. Fakat bu arada beklenmeyen bir şey oldu. Iraklılar savaş yapmak istemiyorlardı. Onlar düşüncelerini Hz. Ali'ye şöyle açıkladılar. "Ey Mü'minlerin Emiri! Oklarımız tamamen tükendi, kılıçlarımız köreldi, mızraklarımızın başından demirleri düştü. Bizi evlerimize geri götür de iyice hazırlandıktan sonra, daha çevik ve güçlü olarak ilerleyelim." Bu şok gelişme karşısında Hz. Ali çok şaşırdı. Veciz bir konuşma yaptı. Bu konuşma Iraklıları yerlerinden kımıldatmaya yetmedi. Hz. Ali'nin Iraklıları savaşa teşvik eden konuşmasını, eşsiz hitabetini göstermesi bakımından aynen iktibas etmek istiyoruz. Böylece o ortamın daha iyi, daha net bir biçimde anlaşılabilmesini sağlayacak, olaylara Hz. Ali'nin diliyle vâkıf olunması temin edilecek, aynı zamanda Iraklıların halet-i rûhiyesinin bilinmesi açısından da faydalı olacaktır. Şöyle diyordu Hz. Ali:

"(Salat ve selâmdan sonra) Cihad, cennetin bir kapısıdır. Kim bu kapıdan yüz çevirirse, Allahu Teâlâ ona aşağılanma ve rezil olma gömleğini giydirir. Hüsran ve zillet artık onun sıfatı olur. Ey insanlar! Ben sizi gece gündüz, açık ve gizli yollarla, her çeşit metotlarla, o insanlara karşı savaşmaya teşvik etmiştim. Onlar size saldırmadan önce, siz kendiniz onlara saldırın demiştim. Canım kudret elinde olan Allah'a hamd olsun ki, her zaman şu kural geçerli olmuştur: Hangi millet, evlerine saldırılmak sureti ile tecavüz edilirse, o millet daima rezil ve zelil olur. Ama siz, yılgınlık gösterdiniz. Ellerinizi bağlayarak oturdunuz. Sözlerim size ağır geldi ve onu dikkate almadınız. Sonunda iş o noktaya geldi ki, size arka arkaya saldırıldı. O Gâmit kabilesinin adamlarından olan askerler, el-Embâr'a saldırdılar. Genel valisi Hassan b. Hassan'ı öldürdüler. Onunla birlikte pek çok erkek ve kadını imha ettiler. Bir sipahî asker eve girerek Müslüman kadın veya zimmî kadın ayırt etmeden, ailenin kadınının kulağından küpelerini, ayaklarından da ayak süslerini soyup, rahatça çekip gitmekte ve ona hiçbir kimse bir kelime bile söyleyememektedir. Eğer izzet-i nefis sahibi bir Müslüman, bu durumu görerek üzüntüsünden ölürse, benim nazarımda kötülenmeye layık değil, aksine övülmeye layıktır. Yazıklar olsun, yazıklar olsun. Kalbi çatlatan, aklı mantığı durduran ve insanı kedere boğan halinize yazıklar olsun ki, yanlış yolda oldukları halde, onlar aralarında böyle kenetlenmiş olsunlar da siz haklı olduğunuz halde darmadağınık ve cesaretsiz olasınız. Siz hedef yapıldınız. Size oklar yağdırıldı ama siz hiç ok atmıyorsunuz. Size saldırıldı, siz buna cevap vermiyorsunuz. Açıkça gözünüz önünde Allah'a isyan ediliyor da, sizin kılınız kıpırdamıyor. Eğer size, kışın onlara saldırın dersem; henüz şiddetli soğuk ve ayaz zamanıdır diyorsunuz. Eğer sıcak mevsimde düşmanınıza saldırın dersem; şimdi ortalığın alev alev yandığı bir sıradır, biraz ara ver de bu şiddetli sıcak dönem geçsin diyorsunuz. And olsun ki, eğer siz soğuktan ve sıcaktan kaçıyorsanız, kılıçtan çok daha fazla kaçarsınız.

Ey erkek görünüşlü olup da erkek olmayanlar! Ey korkuluk gibi dikilen hayalî varlıklar! Ey ayağına süs takanlar gibi aklı olanlar! Vallahi siz itaatsizliklerinizle, benim bütün tedbirlerimi, düşüncelerimi mahvettiniz. Benim içimi elem ve öfke ile doldurdunuz. Nihayet Kureyşlilere: 'Ebu Talip oğlu (Ali) yiğit olmasına yiğit ama, savaş usulünü bilmiyor.' dedirttiniz. Hâlbuki benden daha fazla savaş usulünü bilen ve o işin eri olan kimdir? Allah şahittir ki, daha ben 20 yaşından küçükken savaşmaya başladım. Şimdi ise 60 yaşını geçtim. Fakat bir kimsenin sözü dinlenmezse, onun görgüsü ve bilgisi ne işe yarar! Bin bir çeşit hüneri olsa da kimse inanmaz." (Bu son cümleyi üç kere tekrarladı.)[106]

Hz. Ali, çaresiz, Iraklıların kendisini bu yalnız bırakmalarından sonra Kûfe'ye geri döndü. Bu beklenmeyen gelişme, onu bir hayli üzmüştü. İşte bu arada onun, sakalı ile başına işaret ederek "Bu (sakal), bunun (başın) kanı ile boyanacak." dediği rivayet edilir ki aynen öyle olmuştur.

Şehit edilişinin safahatına gelince, o husustaki rivayetlerin özeti şeyledir: Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem, Temim kabilesinden Berk b. Abdullah ve Amr b. Bekr bir araya gelerek, Nehrevan'da ölenler için dua edip ardından "Eğer biz canlarımızı hak yolunda vererek de olsa, hak yolundan ayrılan liderleri öldürürsek, memleket onlardan kurtulur, biz de böylece kardeşlerimizin intikamını almış oluruz." diyerek Hz. Ali, Hz. Muaviye ve Amr b. Âs'e aynı günde suikast yapılmasına karar verirler. Suikast tarihi olarak da içinde bulundukları Ramazan ayının 17. gününü tespit ederler. Hz. Ali'yi İbn Mülcem, Hz. Muaviye'yi Berk, Amr b. Âs'ı da Amr b. Bekr öldürecektir. Bunun üzerine her biri zehirli kılıçlarını alıp, suikast yapacakları kişilerin yaşadığı şehirlere hareket ederler.

Kûfe'ye gelen İbn Mülcem niyetini hiç kimseye açıklamaz. Hz. Ali'yi takip etmeye koyulur. Nihayet Hicri 40. yılın Ramazan ayının 17. gününde Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece, Hz. Ali sabah na-

106 Ebu'l-Hasen en-Nedvî, *Hz. Ali*, s.204-206.

mazı için evinden çıktığında, zehirli kılıcı ile Hz. Ali'nin başının ön tarafına vurur. Onun mübarek sakalı -dediği gibi- başından akan kanlarla boyanır. İbn Mülcem saldırı esnasında "Emir ve hüküm sadece Allah'a aittir Ey Ali! Sana ve arkadaşlarına değil!" diyerek haykırır. Sonra kâtil İbn Mülcem yakalanır. Hz. Ali, "Bunu hapiste tutun ve orada iyi davranın. Eğer yaşarsam ne yapacağımı düşüneceğim. Bağışlarım veya kısas yaparım. Eğer ölürsem, bir can karşılığında sadece bir tek can alınsın ve ona müsle yapılmasın." der.

Bu arada "Siz dünyadan göçüp giderseniz, Hasan'a biat edelim mi?" sorularına Hz. Ali "Ben size bunu ne emrediyorum ne de men!" cevabını verir. Ve Hz. Ali oğullarına, Allah'tan korkmalarını, güzel amellerde bulunmalarını tavsiye ettikten sonra "Kim zerre kadar hayır (iyilik) yaparsa, onun karşılığını görecektir. Kim de zerre kadar şer (kötülük) yaparsa onun karşılığını görecektir." âyetini okuyarak 63 yaşında iken vefat eder. Onun hilafet müddeti tam olarak 4 yıl 9 aydır. (Allah Onu da bizi de rahmetinden esirgemesin).

9. Sözlerinden ve Hitabelerinden Örnekler

Hz. Ali bütün bu özelliklerinin yanında, aynı zamanda bir düşünce adamıdır. Düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilen bir hatiptir. Hitabeti, belâgat, fesahat, selâset vb. hitabet kurallarına örnek olacak keyfiyettedir. Şerif er-Radî tarafından Hz. Ali'ye ait siyasî ve dinî konuşma ve mektuplarının derlendiği Nehcü'l-Belagâ, bu konuda eşsiz bir şaheserdir. Ona ait vecizelerden bir iki tanesini örnek olarak kaydedelim:

1. Asîl insanın acıktığı zaman, alçak insanın da doyduğu zaman saldırmasından çekin.
2. Yoksulluk zekâyı köreltir ve yoksul bir insan, kendi memleketinde bile garib (yabancı) olur.
3. Beceriksizlik bir felâkettir. Sabır, cesaret ve kahramanlıktır. Kanaat ve tok gönüllülük bir servettir. Allah'tan korkmak bir kalkandır.

4. Edeb ve ahlâk, tekrar tekrar giyilen yepyeni elbiselerdir. Zekâ ve düşünce berrak bir aynadır.
5. İnsanın gizleyip de, dilinin altında işareti görülmeyen, yüzünün mimiklerinden anlaşılmayan hiçbir şeyi yoktur.
6. Hayâllere yaslanmaktan sakın. Çünkü onlar ahmakların malzemesidir.
7. İnsan, baba ve atalarından daha çok, kendi devir ve dönemlerine benzer.
8. Kendi değerini bilen insan mahvolmaz.
9. İnsanların en üstünü ve Allah'ı en iyi bileni "La ilahe illallah" diyenlere en çok saygı ve sevgi gösterendir.

Hz. Ali bir ibadet kahramanıdır. Allah ile irtibatı bizim gibi sıradan insanların hayallerini aşacak boyuttadır. Ona isnat edilen el-Kasidetü'l-Cülcülûtiyye veya Celcelûtiyye bu konuda yeterli bir örnektir. Faziletleri saymakla bitmeyecek kadar çok olan bu devâsa şahsiyetin, kaderin tecellisi ile hilafet ve imamet mevzuunda belki de İslâm tarihinin en karışık döneminde yaşaması, hem de o olayların merkezinde bulunması, hakkında izleri günümüze kadar uzanan spekülasyonların yapılmasına neden olmuştur. Bu cümleden olarak, onun faziletine ait, birçok hadîslerin uydurulduğu söylenebilir.

Siyasî olaylar Hz. Ali'nin hayatında ayrı bir yere ve öneme haizdir. O bugün Şia'nın iddia ettiğinin aksine hilafet makamına geçme çaba ve gayreti içinde hiç olmamıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halife yapılmak üzere arandığı dönemde kaybolmayı tercih etmiş, nihayet ısrarları kıramayarak o makama geçmiştir. İlk üç halifeye biat etmiş, onların otoritelerinin meşruiyetini tanımıştır. Kendi hilafeti dönemi ise içtihat farklılıklarından kaynaklanan çeşitli siyasî ve askerî olaylara sahne olmuştur. Cemel, Sıffîn ve Nehrevan bu içtihad farklılığının bir uzantısı olarak yapılmış savaşlardır.

Kendi ifadesiyle, Hz. Ebu Bekir ve Ömer devrinde kendileri var iken, kendi devrinde ise çapsız insanlar vardır. Yaklaşık 5 yıl devam

eden hilafeti, hep savaşlarla geçmiştir. Bu savaşlar tahmin edileceği gibi Hz. Ali'yi çok meşgul etmiş, gelişen şartlar çerçevesinde yapılması gerekli olan siyasî yapılanmaları gerçekleştirmesine imkân ve fırsat bulamamıştır. Onun Mısır valisi Eşter en-Nehaî'ye gönderdiği mektup, bunun delili olduğu gibi, Hz. Ali'nin siyasî dehasını da göstermektedir. Bugün bile yasama, yürütme ve yargı mekanizmalarında görev alan herkese fikir verecek, ışık tutacak mahiyette olan baştan sona devlet yönetimini ilgilendiren mezkûr mektubu ehemmiyetine binaen aynen aktarıyoruz:

"Bil ki ey Malik!

Seni, senden önce adaletle ve zulümle hüküm sürenlerin bulunduğu bir beldeye gönderdim. Sen, daha önceki yöneticilerin durumlarına baktığın gibi, insanlar da senin durumuna bakacaktır. Sen onlar hakkında ne söylersen onlar da senin hakkında aynısını söylerler. Salih kimseler, Allah'ın kullarının diliyle söylettiği gerçeği fark edip uygulayanlardır...

Halka karşı merhametli olmayı, sevgi ve iyilikte bulunmayı kendine şiar edin. Kesinlikle onların malını ganimet bilen yırtıcı bir canavar olma. O insanlar iki sınıftır: Birincisi, dinde kardeşin, ikincisi ise yaratılışta senin eşindir.

İnsanlara, yakınlıklarına, ailene ve insanlar arasında özel sevgi beslediğin kimselere karşı adaletli davran! Böyle yapmadığın takdirde zulmetmiş olursun. Allah'ın nimetini tahrif eden, azabının hemen gelmesine sebep olan şeyler içinde zulümden daha güçlüsü yoktur. Kuşkusuz Allah mazlumların ahını duyandır, zâlimleri de gözleyendir.

Sana en sevimli gelen şeyler şunlar olsun: Hak hususunda orta yolu tutmak, adaleti herkese yaymak ve halkın rızasını kazanmak...

Şüphesiz ki, çoğunluğun öfkesi azınlığın rızasıyla, azınlığın öfkesi de çoğunluğun rızasıyla kaybolup gider."

Valiyle halkı arasında en zararlı olanlar, bollukta yardım eden, zorlukta yardımı kesen, ölçüsüz davranan, isteklerinde ısrar eden, ikram edildiğinde teşekkür etmeyen, yasaklara karşı duyarsız olan ve zamanın zorluklarına en az sabreden seçkinlerdir. Dinin direği olan, İslâm cemaatini oluşturan, düşmana karşı duran ümmetin çoğunluğunu meydana getiren halk ile istişare etmeli ve onlara meyletmelisin.

Halkın içinde en çok sevmediğin kimse, insanların ayıplarını araştıran kişiler olsun. Şüphesiz ki insanların ayıpları vardır. Valilere düşen de bunları örtmektir. Onlar hakkında bilmediğin ayıpları araştırmaya çalışma. Şayet suçları ortaya çıkarsa, senin için en uygun olan bunları kapatmaya çalışmandır. Senin bilmediklerin hakkında Allah hükmeder.

Vezirlerinin en şerlisi, senden önceki şerlilere vezirlik yapanlar ve onların suçlarına ortak olanlardır. Kesinlikle sana yakın olmasınlar. Çünkü onlar suç ortakları ve zâlimlerin kardeşidirler. Sen, aynı görüşte ve nüfuzda olup da onlar gibi suç ve zulüm işlemeyen, zâlimin zulmüne ve günah işleyenin günahına yardımcı olmayan daha iyi kimseler bulabilirsin. Bunlar yük olarak senin için daha hafif ve daha kolaydırlar. Sevgileri daha içten ve dışarıya olan ülfetleri daha azdır.

Bu ümmette daha önce yaşamış insanların ortaya koyduğu güzel âdetleri ve halkın üzerinde ittifak ettiği şeyleri kınama. Daha önceki insanların koyduğu örfe zarar getirecek yeni âdetler koyma. Öncekilerin gidişatının sevabı kendilerinedir. Şayet bunları ayıplarsan günahı da sanadır.

İdaren altında bulunan ülkenin istikrarının devamı için âlimlerle müzakerede bulunmayı, akıllılarla tartışmayı artır. Senden önce insanları yönlendiren şeyler bunlardı.

Unutma ki, idaren altında bulunan insanlar sınıf sınıftır. Bir kısmının ıslahı diğerinin ıslahına bağlıdır. Bunlar birbirlerine ihtiyaç duymaksızın yaşayamazlar. Söz konusu sınıflar şunlardır: Allah'ın

askerleri, genel ve özel işlere bakan kâtipler, adaletli kadılar, adalet ve hakkaniyetle çalışan memurlar, vergi veren Müslümanlar, cizye ve haraç veren zimmîler, ticaretle uğraşanlar, sanatla ilgilenenler ve en alt sınıfı oluşturan yoksul ve miskinlerdir. Allah bunların hakkını üstün kılmıştır. Bunların sınırlarını belirleyen hükümler, Kitap ve Sünnet hâlâ elimizde mahfuzdur.

Ordu, Allah'ın izniyle halkın koruyucusu, yöneticilerin zineti, dinin izzeti ve emniyetini sağlamak için bir araçtır. Halkın düzeni ancak orduyla sağlanabilir. Ordunun düzeni de Allah'ın onlara lûtfettiği haraçla mümkündür. Ordu, düzenini sağlamada düşmanlarına karşı güç oluşturmada ve ihtiyaçlarını karşılamada aldığı bu vergiye dayanır. Bu iki sınıf ancak kadılar, memurlar ve kâtiplerden oluşan üçüncü bir sınıfla düzelip güçlenebilir. Bunlar ihtiyaç sahiplerini gözetir, vergileri toplar, toplumun ve fertlerin işlerini güvence altına alırlar. Bütün bunlar ancak, tüccarlar ve sanatkârlarla ayakta durabilir. Tüccarlar ve sanatkârlar, bir araya gelerek pazarlar kurarlar, insanların ihtiyaçlarını karşılayıp başkalarının elde edemediği kârı elde ederler.

Sonra yoksul sınıfta olup da yardım edilmesi, gözetilmesi gereken ihtiyaç sahipleri ve miskinler gelir. Bunların hepsi için Allah'ın katında ferahlık vardır. Bunların durumlarının düzeltilmesi, vali üzerindeki haklarındandır.

Orduda, Allah Resûlü ve senin imamın için en fazla nasihat edenleri komutan seç.

Şüpheye düştüğün konuları ve sana ağır gelen işleri Allah'a ve Resûlü'ne yönelt. Allah uyarılmalarını istediği topluma seslenerek şöyle buyurdu: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resûlüne ve sizden olan ulülemre de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilâfa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resûlüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir." *(4. Nisâ:59)* Allah'a döndürmek Kitab'ın hükmünü al-

mak; Resûle döndürmek O'nun Sünnetine ayırt etmeksizin topluca sarılmaktır.

İnsanlar arasında hükmedecek kimseleri seçerken en değerli olanları seç. Sonra onların verdikleri hükümleri öğrenmeye çalış.

Memurların durumunu gözden geçir. Onları sevgin ya da eğiliminden dolayı seçme. Deneyip durumlarını öğrendikten sonra görevlendir. Onların ücretlerini gerektiği kadar ver. Bu davranış, hallerini düzeltmeleri ve elleri altındaki mallara göz dikmemeleri için bir destektir; dolayısıyla emrine karşı çıkmaları, emanetine ihanet etmeleri halinde bu, onların aleyhine delil olur.

Çiftçileri düzelterek ziraî toprakları verimli hale getir. Çünkü bunların ıslah olması halkın da ıslah olması demektir. Çünkü bütün insanlar, çiftçinin ve ziraî arazinin iyali gibidir. Vergi toplamaktan ziyade gözün arazi ıslahında ve ülkenin imarında olsun. Çünkü vergi ülkenin ancak imarından sonra toplanabilir. Kim ülkeyi imar etmeden vergi toplamak isterse, ülkeyi harap, insanları bitap etmiş demektir. Bu gibilerinin durumu pek az düzelir. Eğer insanlar verginin ağırlığından, sularının kesilmesinden, arazilerinin yok olmasından veya susuzluktan dolayı ürünlerinin az olmasından şikâyet ediyorlarsa durumlarının düzelmesi için vergilerin hafifletilmesi gerekir. Bunlar sana zor gelmesin. Böyle yaptığın takdirde halkın yükünü hafifleterek ülkeyi imar etmiş ve halkının hoşgörüsünü kazanmış olursun.

Kâtiplerin durumuna da bak. Yapılacak işlerini onların en iyisine yaptır. Bunları bu göreve seçmen kendi güvenine ve hoşgörüne dayanarak olmasın. Çünkü insanlar yapmacık davranışlarıyla kendilerini yöneticilere iyi göstermeye çalışırlar. Bunun arkasından ise ne öğüt dinlerler ne de emanete riayet ederler. Bunun için sen, daha önceki sâlih insanların seçtiği kişilere itibar et. Bunları seçerken topluma en iyi muamele edenleri ve emanete gerekli önemi gösterenleri seç.

Tüccarları ve sanatkârları gözetip onlara iyi tavsiyelerde bulun. Onlardan kimi bulundukları yerlerde, kimi de şehirleri dolaşarak bu işle meşgul olurlar. Ve yine bir kısmı da insanların ihtiyaçlarını el-

leriyle hazırlamaya ve insanlara faydalı olmaya çalışırlar. Onlar insanların ihtiyaç duyduğu şeyleri, dağları ovaları, denizleri ve karaları aşarak zorluklara ve uzaklıklara göğüs gererek temin etmeye çalışırlar. Bunların gittiği yerlere insanlar ne gidebilirler ne de gitmeye cüret edebilirler. Onlar emin kimselerdir. İhanetlerinden korkulmaz. Barış içindedirler, isyanlarından korkulmaz. Bulunduğun yerde ve ülkenin değişik bölgelerinde onları denetle, tüm bu anlattıklarımın yanı sıra şunu da bil, onların çoğunda aşırı hırs, çirkin bir cimrilik, stokçuluk ve pazarlara tekel kurma arzusu vardır.

Bu, insanlar için bir zarar kapısı ve yöneticiler için bir eksikliktir. Onları stokçuluk yapmaktan alıkoy. Çünkü Resûlullah (*s.a.s.*) bunu yasaklamıştır. Alan ve satan her iki tarafın zarara uğramayacağı bir şekilde ve adalet ölçüleri doğrultusunda bir alış veriş ortamı olsun. Yasakladıktan sonra kim stokçuluk yaparsa onu aşırı gitmeksizin cezalandır.

Hilesi, düzeni olmayan yoksulların, kimsesizlerin ve çaresizlerin oluşturduğu aşağı tabakayı Allah için koru. Bunların içinde yoksul olduğu halde seslerini çıkarmayanlar da vardır. Bunlar için Allah senden neyi korumanı istiyorsa onu koru. Onlara devlet hazinesinden belli bir pay ayır. Diğer şehirlerde devlete ait arazilerde elde edilen gelirden de onlara belirli bir pay ayır. Onlardan o şehre uzak olanlar, yakın olanlar gibidirler. Onların hakkını koruyup gözetle. Nimetler içerisinde yüzmen, önemli işlerle uğraşman bu zayıflara bakmaman için özür teşkil etmez. Onların sorunlarını dinle ve yardımını eksik eyleme. İnsanlar tarafından horlanıp da haberinin olmadığı kimseleri araştır. Bunların durumlarını sana ulaştırmaları için güvendiğin ve mütevazı kimseleri bu işle görevlendir.

Hiçbir çaresi olmayan yetimleri ve yaşlıları gözet. Doğrusu bu, valiler için ağırdır. Ne var ki hak bütünüyle ağırdır. Allah, iyi bir akıbeti dileyip kendisinin vaadine güvenerek sabreden kimselerin yükünü elbette hafifletecektir. Zamanın bir kısmını ihtiyaç sahiplerine ayırarak onlarla umumî meclislerde oturup dertlerini dinle. Bu

mecliste seni yaratan Rabbine karşı mütevazı ol. Askerlerini, koruyucularını ve yardımcılarını yanına oturt. Ta ki onlardan konuşmak isteyen senden çekinmeden konuşabilsin. Ben Resûlullah'ın birçok yerde; "Allah, zayıfın hiç çekinmeden güçlüden hakkını alamadığı bir toplumu yüceltmez!" dediğini işittim...

Valilerin, zulmeden, aşırı giden, ilişkilerinde insafsız dostları, yardımcıları olabilir. Bu durumun nedenlerini ortadan kaldırarak onların iyi olmayanlarını etrafından uzaklaştır.

Senden önceki âdil sistemleri, değerli yolları, Peygamber (*s.a.s.*) ve O'nun takipçilerinin izlerini, Allah'ın Kitabındaki emirleri hatırlaman, bizim bilerek yaptığımızı gördüğün şeylere uyman ve sana belirttiğim bu emirlere uymaya çalışman gerekir. Allah'tan beni ve seni razı olduğu şeylere muvaffak kılmasını istiyorum."

10. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Hz. Ali, aktarmaya çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı gibi İslâm tarihinin en parlak şahsiyetlerinden biridir. Allah Resûlü'nün beyanları içinde Hz. Ammar ve Hz. Selman'la birlikte cennetin kendilerine müştak olduğu insanlardan biridir.[107] Nübüvvet Güneşi'nin içinde doğacağı evde ve çocukluğundan itibaren Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) eliyle terbiye olmuş, cahiliyeye ait bütün kötülüklere fikren ve amelen kapalı kalmış ve daha çocuk denecek yaşta Müslüman olması ile faziletlerin kaynağına çok erken çağlarda kavuşmuştur.

Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) peygamberliğinden sonra dünyaya gelen yegâne kızı Hz. Fâtıma'ya eş olarak seçilmesi, aslında onun kadr ü kıymetini gösteren başlı başına bir vâkıadır. Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) sülâlesinin bu evlilikten olma çocuklarla devam etmesi de kaderin ayrı bir cilvesi olsa gerek. Bediüzzaman'ın ifadeleri içinde, umum fazilet noktasında Hz. Ali, kendinden önceki diğer Ashaba yetişemese de, Âl-i Beyt-i Nübüvvetin mümessili olma noktasında da, kimse kendisine yetişemez. [108]

---

107 Tirmizî, Menakıb, 34.

108 Bediüzzaman, *Lem'alar 1*, s. 32, (4. Lem'a, 4. Nükte), Işık yay. İst. 2003.

Efendimizin (*s.a.s.*) gayb perdesini aralayarak Hayber'de "Sancağı öyle birisine vereceğim ki, Allah ve Resûlü onu sever, o da Allah ve Resûlü'nü sever."[109] buyurarak tavsif ettiği zât Hz. Ali'dir. Şecaati, cesareti, Allah Resûlü'ne her şart altında sahip çıkışı, İslâm tarihinin altın sahifeleri arasında mutlaka zikredilmesi gereken özellikleridir. Allah Resûlü'nün hicretinde Hz. Ali'nin iman, itminan ve güven içinde korkusuzca yaptıkları şeyler hiç unutulmamalıdır.

Hz Peygamber'in (*s.a.s.*) hususî tebcillerinin yanı sıra, Kur'ân'ın "Sahâbe" hakkında, "Allah onlardan razı, onlar Allah'dan razı" ifadesiyle beyan ettiği sahâbe silsilesinin en parlak şahsiyetlerinden biri olan Hz. Ali hakkındaki bu bölümü M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin şu sözleri ile bitirelim:

"Hz. Ali ki, husûsî faziletle sahâbenin en büyüğü idi. Umûmî fazilette ilk üç halifenin, ondan üstün olduğuna dair umûmî kanaat ve ittifak vardır. Fakat husûsî durumu, Allah Resûlü'ne cibillî yakınlığı, o haneye ait bazı esrâra vukûfiyeti, Allah Resûlü'nün neslinin ondan devam etmesi ve bütün evliyanın sertâc-ı ibtihâcı olması.. evet bütün bu durumlarda, onun bir eşi daha yoktu. Yedi yaşında Müslüman olmuştu. Küfrün tozu toprağı onun eteklerine asla bulaşmamıştı. 9 yaşlarındaydı ki, Allah Resûlü, Kureyş'in ileri gelenlerine: "Bana içinizde yardımcı olacak kim var?" dediğinde elindeki su testisini bırakıp, eliyle göğsüne vuran ve: "Ben varım ya Resûlallah!" sözleriyle kükreyen bir yiğitti. Yaşı 22'ye ulaştığında ve Allah Resûlü hicret edeceği zaman ona, kendi yerine yatmayı, yani ölmeyi teklif etmişti; etmişti de bu çiçeği burnunda delikanlı, bu teklifi cennete dâvet gibi, sevinerek kabul etmişti. Evet, Hz. Ali hayatında hiç tereddüt soluklamamış bir insandı ve bu koç yiğit, Bedir'de Muhacirînin başında bulunuyordu. İsabetine kurban olayım. Allah Resûlü nasıl da adam seçmesini biliyordu!"[110]

Rabbim bizleri onun ve diğer Ashab-ı Kiram'ı örnek alabilen ve âhirette şefaatine nail olabilen kullarından eylesin. Âmin.

---

109 Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 32; Tirmizi, Menakıb, 20.

110 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 2*, Nil Yay. İzmir 2003.

Beşinci Bölüm

İRAN FÂTİHİ

HZ. SA'D B. EBU VAKKAS (r.a.)

İLK HAYATI

Nesebi, Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) annesi ile Zühreoğullarında birleşen ve bu sebeple Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) "dayım" dediği Sa'd b. Ebû Vakkas, hayatta iken cennetle müjdelenen kutlu sahabîlerden biridir.

Bu şanlı sahabînin adı Sa'd, babasının adı Malik, annesinin adı Hamne, künyesi ise, Ebû Vakkas'dır. Kur'ân'ın "es-sâbikune'l-evvelun" (İslâm'a girmede birinci dereceyi kazananlardan) diye nitelendirdiği insanlardandır. Zira o, kendi ifadesiyle Hz. Hatice, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve Hz. Zeyd'den sonra Müslüman olmuştur. Hz. Sa'd, Müslüman olduğunda 17 yaşında bir delikanlıdır. Müslüman olmadan üç gün önce şöyle bir rüya gördüğünü söyler; "Rüyamda kendimi kapkara bir yerde gördüm. Hiçbir şeyi göremiyordum. Derken ay doğdu, onun aydınlattığı yolu takip ettim. Benden önce, ayın aydınlattığı yolda giden ve bir yere ulaşan Zeyd b. Hârise, Ali b. Ebî Talib ve Ebu Bekir'e, ne zaman buraya geldiniz, dedim. 'Biraz önce!' dediler, sonra uyandım. Yaptığım tahkikat neticesi Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) peygamber olarak gönderildiğini ve gizlice davete başladığım duydum. Gittim, O'na tâbi oldum."

Hz. Sa'd'ın Müslüman oluşu, aile ocağında bir bomba te'siri yapar. Annesi, oğlunun din değiştirmesini kat'iyyen kabullenemez ve ilginç bir yönteme başvurarak onu dininden vazgeçirmeye çalışır. Buna göre, anne, Hz. Sa'd dininden dönünceye kadar yemeyecek, içmeyecek ve konuşmayacaktır. Nitekim annesi tam üç gün üç ge-

ce bu halini devam ettirir ve bayılır. Böylece oğlunun din değiştirmesinde toplumsal baskı uygulamış olacaktır. Bu gelişmeler karşısında Hz. Sa'd'ın îmanında hiçbir değişiklik olmaz. Aksine O, annesine gelerek; "Anneciğim! Eğer bin bir tane canın olsa, bunları birer birer teslim etsen, ben yine dinimden dönecek değilim!" diyerek, boşuna bir uğraş içinde olduğunu bildirir. Oğlundaki bu kararlılığı gören anne de, giriştiği protesto eyleminden vazgeçer. Rivayete göre, bunun üzerine "Biz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (işte bunun için) önce Bana, sonra da ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak Bana'dır. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla iyi geçin, Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak Bana'dır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm." *(31, Lokman, 14-15)* âyetleri nazil olur.

Bu vak'anın cereyan ettiği tarih itibariyle, İslâm hakkında belki de "La ilahe illallah, Muhammedün Rasulullah"tan öte hiçbir bilgiye sahip olmayan, buna rağmen annesine karşı insanî normları aşkın bir vaziyette bu kararlılığı gösteren Hz. Sa'd, hayatını hep bu çizgide sürdürmüştür. Mesela, İslâm uğrunda ilk kanı o akıtmıştır.

Vaka şöyle cereyan etmiştir: O ve arkadaşları bir gün Mekke'de boş bir arazide ibadet ederken, müşrikler gelmiş ve onları alaya alarak, İslâm dinine hakaret mânâsını taşıyan sözler sarf etmişlerdi. Bununla da yetinmeyip fiilî tecavüzde bulunmaya kalkışmışlardı. Bu noktada İslâm gayreti her şeyin önünde olan Hz. Sa'd, eline geçirdiği bir sopa veya deve kemiğiyle kendini müdafaa ederken müşriklere saldırmış ve bir tanesinin kafasını yarmıştır.

İşkenceler başlıyor

Hz. Sa'd, Mekke döneminde Müslüman olduğundan, müşriklerin eziyet, işkence ve boykotuna seve seve katlananlardan biridir.

Onun bu döneme ait anlattığı hatıralarından bir tanesi çok dikkat çekicidir. O diyor ki:

"Karnımızın açlığını bastıracak yiyecek hiçbir şey bulamadığımız olurdu. Bu hâl günlerce devam ederdi. Bu arada sadece semure ağaçlarının yapraklarını yerdik. Bu yüzden bizim dışkılarımız koyun keçi dışkısı gibi olurdu."

Medine: Yolu gözlenen sevgili

Hz. Sa'd Medine'ye hicret izninden sonra, Medine'ye ilk hicret edenler arasındadır. O Bedir ile başlayan savaşlar sürecinde, hiçbir savaştan geri durmamış ve katıldığı hemen her savaşta büyük yararlılıkları olmuştur. Özellikle Uhud Savaşı'nda, atmış olduğu okların hedefini bulması, Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) dikkatini çekmiş ve O'nun mübarek ağızlarından "Anam-babam sana feda olsun!" iltifatı ile, terkisinden çıkardığı okları ona vererek "Allah senden razı olsun! Al şunları da at!" dua ve emrine mazhar olmuş bir sahabîdir, Hz. Sa'd. Bilindiği kadarıyla Resûl-i Ekrem Efendimiz, anne ve babasını, Hz. Sa'd'dan başka birisi için bir arada cemetmemiştir.

Sa'd b. Ebî Vakkas denince akla gelen bir başka hâdise vardır ki, bu hemen her hadîs kitabında kayıtlıdır. Hz. Aişe'nin beyanına göre, bir gece Allah Resûlü (*s.a.s.*) belki suikast endişesiyle uykuya dalamamış ve "Keşke ashabımdan salih bir insan çıksa da, beni bu gece korusa!" temennisinde bulunmuştur. Tam o arada kapının önünde bir silah şakırtısı duyulur. Efendimiz'in kim olduğunu sorması üzerine Hz. Sa'd, kimliğini bildirir. . Nebiler Sultanı (*s.a.s.*) ona "Seni buraya getiren nedir?" diye sorar. Sa'd (r.a) "İçime senin hakkında bir korku düştü. Onun için seni korumaya geldim Ya Resûlellah." cevabını verir. Bundan çok memnun olan Allah Resûlü (*s.a.s.*) Hz. Sa'd'a dua eder ve o gece güzelce istirahat eder.

Savaşlardaki kahramanlıkları

Hz. Sa'd'ın Bedir Savaşı'nda gösterdiği bir teslimiyet örneği vardır ki, O'nun Allah Resûlüne bağlılığını göstermesi açısından

çok önemlidir. Hz. Sa'd'ın kardeşi Umeyr b. Ebi Vakkas, çocuk denilecek yaşta Bedir'e katılmış ve şehit düşmüştür. Hz. Sa'd da, gerek savaş atmosferi, gerekse kardeşinin şehit edilmesinin verdiği hava içinde, müşriklerle kıyasıya çarpışır. Bir ara, Kureyş atlılarının kumandanı Said b. el-As'ı kıstırır ve onu öldürür. Sonra onun "Zülketife" adı verilen kılıcını alır. Savaş sonunda bunu Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) bildiren Hz. Sa'd, Efendimiz'den (*s.a.s.*) "Git, o kılıcı aldığın yere koy!" emrini alır. Zira bu ganimet malıdır ve o malda bütün gazilerin hakkı vardır. Ayrıca, o ana kadar İslâm toplumunun ilk defa karşılaştığı ganimet mallarının ne yapılacağı hakkında bir emri ilâhî yoktur. Hz. Sa'd hiç vakit geçirmeden emri yerine getirir. Daha sonra ganimet malları hakkında Enfal sûresinin ilk âyeti nazil olur ve Allah Resüü (*s.a.s.*) Hz. Sa'd'a "Şimdi kılıcı alabilirsin." buyurur.

Hz. Sa'd, Bedir ve Uhud'dan sonra, Hendek, Hayber, Taif, Tebük, Huneyn savaşları ile Mekke fethi ve Vedâ Haccı'na da katılmıştır. Veda Haccı esnasında Hz. Sa'd ciddi bir şekilde rahatsızlanır. Nebiler Sultanı, İslâm'ın başlangıcından beri samimiyet, sadakat, vefa ve ihlâs duygusuyla Allah yolunu takip eden bu şanlı sahabiyi ziyarette bulunur. Hz. Sa'd, ölümcül bir hastalığa yakalandığı ve kurtulmasının mümkün olmayacağı düşüncesindedir. Bunu Hz. Peygamber'e (*s.a.s.*) açık açık dile getiren Hz. Sa'd, geride varis olarak bir tane kız çocuğunun olduğunu, bu sebeple malının hepsini tasadduk etme niyetinde olduğunu söyleyerek, bu uygulama için izin ister. Hz. Peygamber "hayır" cevabı verir. Hz. Sa'd "o zaman üçte ikisi" der. Yine "hayır" cevabı alır. Nihayet "üçte bir" deyince, Nebiler Sultanı, fukaha tarafından çıkartılan onlarca hükmün kaynağı ve aynı zamanda İslâm'ın denge dini olduğunun en güzel göstergelerinden biri olan şu hadîslerini irad buyurur; "Üçte bir de çoktur. Senin, varislerini zengin bırakman, onları fakir ve âleme avuç açan bir halde bırakmandan daha hayırlıdır. Allah yolunda infak edeceğin her şeyin ecrine nail olursun; karının ağzına koyduğun lokmadan bile!"

Bundan sonra Hz. Sa'd, Allah için hicret etmiş olduğu beldede (Medine) ölemeyeceği endişesini izhar eder. Çünkü arkadaşı Sa'd b. Havle, Mekke'de vefat etmiştir ve onun ardından bu sebeple mersiyeler söylenmiştir. Onların anlayışına ve inanışına göre, öyle olmamasına rağmen, böyle bir durum Hicretin iptali anlamına gelir. Doğduğu, büyüdüğü yerde ölmek dahi olsa bu, bir anlamda dönekliktir. Böylesi bir döneklik ise, o sahabîlerin rüyasına dahi misafir olmamıştır. Onun bu endişeleri karşısında Allah Resûlü (*s.a.s.*) bize "Sadakte Ya Resûlallah!" dedirten "Şayet sen geri kalır da kendisiyle Allah'ın rızasını dilediğin bir iş yaparsan mutlaka o iş sebebiyle derecen ve yüksekliğin artar. Belki de uzun zaman geri kalırsın da senden birtakım insanlar faydalanır; birtakım insanlar da zarar görür." sözlerini söyler. Gerçekten Hz. Sa'd, Nebiler Serveri'nin beyan buyurduğu gibi, uzun müddet yaşamış, İslâm uğrunda yaptıkları ile bazıları fayda, bazıları zarar görmüştür. En basitinden İran'ın fethinde kumandan olarak oynadığı rol ile müşrikler zarar görürken, Efendimiz (*s.a.s.*) sonrası imamet ve hilafet meselelerinde ve özellikle fitne döneminde takınmış olduğu tavırla Müslümanlarfayda görmüştür. Allah Resûlü (*s.a.s.*) yukarıdaki sözlerini "Allah'ım! Ashabımın hicretini tamama erdir ve onları topukları üzere geriye döndürme." duaları ile bitirir. Ve Hz. Sa'd ölümcül zannettiği o hastalıktan kurtularak, hicret yurdu Medine'ye sağ salim intikal eder.

Vefat-ı Nebiden sonra

O, Hz. Muhammed'in (*s.a.s.*) irtihali dâr-ı bekâ buyurmasından sonra, halife olacaklar arasında ismi geçmiş olmasına rağmen, Hz. Ebu Bekir'e ilk biat edenlerden olmuştur. Hz. Ömer döneminde ise, Resûlullah (*s.a.s.*) sonrası hayatının en aktif günlerini geçirmiştir. O, Hevazin bölgesinin zekâtlarını toplamakla görevli iken, Hz. Ömer'in emri üzere Medine'ye dönmüş ve İran ile savaşacak ordunun başkumandanlığına tayin edilmiştir. Hz. Sa'd askerî dehasını İranlılarla yaptığı Kadisiye Savaşı'nda göstermiş ve peşi sıra aylar süren küçüklü büyüklü savaşlar sonunda bütün İran topraklarını fethetmiştir. Onun

tarihî ehemmiyeti olan ve rivayetlere göre Hz. İbrahim'in Nemrud tarafından hapsedildiği Kuî'de, gözleri yaşlı " وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ : o günleri (zafer günlerini) Biz, insanlar arasında döndürür dururuz; *(3. Âl-i İmrân:140)* âyetini, Kisranın dillere destan sarayına girdiğinde de aynı ruh haleti içinde:

كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ * وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ *
كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْماً آخَرِينَ.

"Onlar geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı. İşte böylece Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık." *(44. Duhan:25-28)* âyetlerini okuduğu rivayet edilir ki, bu, sahabînin âyet yorumu adına bizim için önemli bir örnektir.

Kûfe valiliği

İran topraklarının fethinden sonra Medayin ikliminin bir kısım ashabın hastalanmasına sebep olması münasebetiyle, Hz. Ömer tarafından yeni bir şehir inşasına me'mur edilen Hz. Sa'd, uzun süren araştırmalar sonucu Kûfe mevkiini bu iş için münasip görmüş, Halife ile yazışmalar yapmış ve merkezden gelen olumlu cevap üzerine Kûfe şehrini inşa etmiştir. Şehrin inşaından sonra Hz. Sa'd, Kûfe valiliğine getirilmiş ve tam üç buçuk yıl, bu görevi başarı ile sürdürmüştür. İyi bir idareci olan Hz. Sa'd, hemen her meseleyi, Hz. Ömer ile istişare etmiş ve bu süre içinde, Kûfe gibi toplumsal açıdan karmaşık yapıdaki bir kentte çok faydalı hizmetlerin altına imzasını atmıştır. Amr b. Ma'dikerib'in ifadesi ile teb'a ve raiyyetine şefkatli bir anne gibi davranmıştır. Buna rağmen bazı hazımsız insanlar Hz. Sa'd'ı Halife Hz. Ömer'e şikâyet edebilmiştir.

Şikâyet mevzuları, namaz kılmasını bilmediği, ordunun başında harb etmediği, mal taksiminde eşit davranmadığı ve hüküm verirken adaleti gözetmediği gibi, vahi, hiçbir esasa dayanmayan şeylerdir. Hz. Ömer, olayı tahkîk için Muhammed b. Mesleme'yi Kûfe'ye gön-

dermiş, o da yaptığı tahkikat neticesi böyle şeylerin varid ve vaki olmadığını Halife'ye rapor etmiştir. Bu şikâyet hâdisesinden fevkalâde müteessir olan Hz. Sa'd, şikâyet mevzularını tahkik eden, Muhammed b. Mesleme'ye, doğruluğu hakkında israr eden Üsame b. Kutade için "İlahî! Senin bu kulun yalancı ise, bunu riya ve sum'a için yaptıysa, onun ömrünü uzat, fakrını çoğalt ve fitnelere uğrat!" diyerek bedduada bulunur. Bu beddua Cenabı Hakk tarafından kabul edilir. Bu hâdisenin akabinde Muhammed b. Mesleme ile Medine'ye dönen Hz. Sa'd, iddiaların asılsızlığının anlaşılmasından sonra, tekrar Kûfe'ye gönderilmek istendiyse de "Namazımdan şikâyet edenlerin, emirliğini kabul etmem!" diyerek görevi reddeder.

Hilafet şurasında

Bir anlamda görevinden azledilen Hz. Sa'd, Hz. Ömer'in vefatına kadar Medine'de kalır. Bu hâdiseye en çok üzülenlerden birisi hiç şüphesiz Hz. Ömer'dir. O, vefatı öncesi, hilafet makamına geçecek şahsı tesbitle görevlendirdiği hey'et içine Sa'd b. Ebi Vakkas'ı da almış ve etrafına "Eğer Sa'd hilafete seçilirse, elhak bu görev onundur. Ben onu Kûfe valiliğinden ne aczi ne de hıyanetinden dolayı azlettim." diyerek, bu hususa açıklık kazandırır.

Hz. Osman devrinde

Hz. Osman döneminde kısa bir süre tekrar Kûfe valiliği yapan Hz. Sa'd, Abdullah b. Mes'ûd ile çıkan bir anlaşmazlık sonucu, tekrar Medine'ye gelir ve Akik vadisi tarafında bulunan evinde inzivaya çekilir.

O, Hz. Osman'ın şehadetini müteakip, halife seçme esnasında, kendisine bu çizgide gelen bütün teklifleri geri çevirir. Öyle ki "yüz bin kılıç sahibi var ki hepsi de seni hilafet için en liyakatli insan olarak görüyorlar. Haydi kalk!" sözlerini bile ihtiyatla karşılar ve onlara "Bu sizin yüz bin kılıcınızdan daha kuvvetli tek kılıç vardır. O, mü'mine çekilince onu kesmeyen, kâfire çekilince de onu kesen kılıçtır!" cevabını verir ve vefat edinceye kadar bu münzevî halini de-

vam ettirir. Onun gerek halife seçimi, gerekse Hz. Muaviye ile hilafet makamı arasında cereyan eden fitnelerde hep geri plânda kalıp, hiçbir şeye karışmaması Hz. Ali tarafından takdirle karşılanır. Hz. Ali, bu konuda "Sa'd b. Ebi Vakkas ile Abdullah b. Ömer ne güzel hareket ettiler. Onların bu hareketi bir kusur ise, bu affedilecek bir kusurdur, iyilik ise, bu ne büyük, ne şayan-ı şükran bir iyiliktir!" diyerek takdirlerini ifade eder. Gerçekten Hz. Sa'd bu tavrını ölümüne kadar devam ettirir. Hz. Muaviye'nin kendi tarafında yer almasını isteyen mektubuna, menfi cevap verir. Hatta o, Muaviye ile, Hz. Ali'nin şehadeti ve Hz. Hasan'ın altı aylık hilafetinden sonra karşılaşır ve O'na "Ey Melik" diye hitap eder. "Emiri'l-mü'minîn desen olmaz mı?" itirazına o, "Kasem ederim ki, ben bu işi senin tuttuğun yol ile üzerime almayı kabul etmezdim." diyerek, Hz. Muaviye'ye yaptığı işin yanlışlığını bildirir.

Elhasıl

Sa'd b. Ebi Vakkas, Allah Resûlü'nün Cennetle müjdelediği, İslâm dinine girdiği ilk günden vefatına kadar samimiyet, sadakat ve vefa duygusu ile hizmet eden, zühd ve takva düşüncesinde zirve noktaları yakalayıp, onları hayatına tatbik eden, birçok âyetlerin sebeb-i nüzûlünde aktif rol oynayan, özellikle Hz. Ömer dönemindeki faaliyetleri ile İslâm'ın fetih tarihine ismini nakşettiren, Allah Resûlü'nden sonra hilafet makamına gelen dört halifenin de rızasını kazanan, fitne dönemindeki düşünce ve tavırlarıyla örnek teşkil eden nâdide bir kıymettir.

Rabbimiz şefaatine nail eylesin!

Altıncı Bölüm

İNFAK KAHRAMANI **ABDURRAHMAN B. AVF** **(r.a.)**

ABDURRAHMAN BİN AVF (r.a.)

Tirmizî'de geçen bir Hadîsi şeriften hareketle cennetle müjdelenen on sahâbe anlamına gelen *"aşere-i mübeşşere"*den biri de Abdurrahman b. Avf'tır.

İlk hayatı

Meşhur Fil Vak'ası'ndan on yıl sonra Mekke'de doğduğu rivayet edilir. Kureyş kabilesinin Benî Zühre oymağına mensuptur. Babasının adı Avf b. Abdi Avf, annesinin ise Şifa veya Safiye b. Avf'dır. Abdurrahman ismini ona Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (*s.a.s.*) vermiştir. Cahiliye döneminde adı, Abdü'l Kabe veya Abdü Amr'dır. Cahiliye dönemi pisliklerine hiç bulaşmamış, putlara ibadet etmemiş, temiz bir fıtrata, iffetli bir yaşayışa sahip olan Hz. Abdurrahman, Hz. Ebu Bekir'in gayretleri ile ilk Müslümanlardan biri olma şerefine mazhardır. Onun, Nebiler Sultanı'nın "Daru'l- Erkam"a çekilmeden önce İslâm'a girdiğini eserlerimiz ittifakla kaydetmektedirler.

Hz. Peygamber Devrinde

Uzun boylu, kırmızıya çalan beyaz yüzlü, güzel çehreli olup, sevimli bir zat görünümlü olan Hz. Abdurrahman, Uhud Savaşı'nda yirmiden fazla ok ve mızrak yarası almış ve bu sebeple topal kalmıştır. Mekke döneminde müşriklerin akıl almaz işkenceleri nedeniyle Habeşistan'a hicret eden kişiler arasında Hz. Abdurrahman da vardır. Habeşistan sonrası gerçekleştirilen Medine hicretine de ka-

tılan Abdurrahman b. Avf, Medine'de Nebiler Serveri'nin yaptığı muâhatta (kardeşleştirme)[111] Sa'd b. Rebi ile kardeş olmuştur. Kardeşinden bugün bile akıllara durgunluk veren ve çoklarına *"Olmaz böyle şey!"* ya da *"Bu kadar da olur mu?"* dedirten tekliflerle karşılaşan Hz. Abdurrahman, bu alabildiğine cazip tekliflerin hiçbirini kabul etmemiştir. Sa'd b. Rebi'nin yaptığı teklifler şunlardır:

Sa'd sahip olduğu tüm maddî imkanlarını, ev, tarla, para vs. ikiye bölecek, yarısını Abdurrahman'a temlik etmek isteyecek, iki hanımından birini de Abdurrahman b. Avf'a nikahlamak isteyecektir. Mekke'de ticaretle meşgul olan ve oranın hatırlı zenginlerinden olan Hz. Abdurrahman, bu göz yaşartan teklifleri yapan Hz. Sad'a *"Allah senin malına, mülküne ve ailene bereket ihsan eylesin. Sen bana çarşının yolunu göster."* diyerek yapılan bu teklifi civanmertçe reddetmiş ve omuzuna aldığı bir parça hamal ipiyle ticarete başlamıştır. Hz. Abdurrahman, ihtimal geçmiş ticarî tecrübesinden dolayı, sıfırdan başlayarak çok kısa zamanda işlerini yoluna koymuş ve en zengin Müslümanlar arasında yerini almıştır.

Gazalarda en ileride

Hz. Abdurrahman'ın en önemli özelliklerinden birisi, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) katılmış olduğu bütün savaşlarda yer almış olmasıdır. Bedir'den başlayıp Mekke fethine, Huneyn ve Tebük'e uzanan çizgide her savaşta bulunan bu şanlı sahabî savaşlarda da şecaat ve cesaretiyle tanınan birisidir. Uhud Savaşı'nda Allah Resûlü'nü çepeçevre kuşatıp, onu müdafaa eden kutlulardan biri de Hz. Abdurahman'dır. Nitekim Uhud Savaşı'nda aldığı yirmiden fazla ok ve mızrak yarasıyla, topal kaldığını yukarıda anlatmıştık. Efendimiz (*s.a.s.*) bir defasında stratejik öneme sahip Dûmetü'l-Cendel mevkiini fethetmek üzere gönderdiği orduya kumandan olarak Abdurrahman b. Avf'ı tayin etmiş ve kendi elleri ile onun başına sarık bağlamıştır. Bu sefer sonunda Kelb kabilesi reisi Hıristiyan Asbag

111 Bu kardeşleştirme anlaşması hakkında bir yazı için bkz. Hüseyin Algül, Yeni Ümit Dergisi, y.5, sy.20, sh.28 vd.

b. Amr el-Kelbî, Müslüman olmuş, Hz. Abdurrahman da bu zatın kızı Turnadır ile Efendimizin tavsiyesine/emrine uyarak evlenmiştir. Bu evlilik, Kureyş kabilesine mensub birinin, Kelb kabilesine mensub biri ile yaptığı ilk evliliktir.

İlmî Yönü

Allah Resûlü'nün hayatta olduğu dönemde fetva veren kutlu sahabiler arasında yerini alan Hz. Abdurrahman, Tebük seferi esnasında cemaate imamlık yapmış, o cemaat içinde Hz. Peygamber (*s.a.s.*) de bulunmuştur. Şöyle ki: Nebiler Serveri, Muğire bin Şu'be ile birlikte def'i hacet ve abdest için kafileden biraz geri kalmış, kafileye yetiştiklerinde ise cemaati Hz. Abdurrahman'ın imametinde namaz kılıyor bulmuşlar ve onlar da cemaate iştirak etmişlerdir. Namaz sonrası Allah Resûlü (*s.a.s.*) *"Hiçbir peygamber yoktur ki, ümmetinden salih birisinin arkasında namaz kılmış olmasın."* buyurarak, Abdurrahman b. Avf'in salahatına şehadette bulunmuştur. Böylece Hz. Abdurrahman, Hz. Ebu Bekir'le beraber Hz. Peygamber'e imamlık yapma şerefine nail olan sahabîler arasında yer almıştır.

Dillere Destan Cömertliği

Hz. Peygamber döneminde cömertlik veya Allah yolunda infak denince ilk akla gelen sahabîlerden biri olan Hz. Abdurrahman, bu hasletini hayatı boyunca devam ettirmiş ve belki de bu belirgin vasfından dolayı Allah Resûlü'nün derin bir sevgisine mazhar olmuştur. İbn Hacer'in kaydettiğine göre o, Efendimiz döneminde kırk bin dinar tutarında malının yarısını, bunun yanı sıra beş yüz atı Allah yolunda infak etmiştir. Allah Resûlü'nün vefatından sonra, Hz. Aişe Validemizin "*'Abdurrahman'ı sanki sırat'ın üzerinde yürür görüyorum, bir o tarafa, bir bu tarafa meylediyor. Bu durumdan kurtulmak istiyor, fakat başarılı olamıyor.*" hadîsini rivayet ettiğini duymuş ve bunun üzerine bir defada beş yüz deveyi, üzerindeki yükleri ile beraber tasadduk etmiştir.

Aynı minval üzerine bir başka rivayet ise şöyledir: Bir gün Medine'de bir gürültü duyulur. Hz. Aişe Validemiz bunun ne olduğunu sorar. Abdurrahman b. Avf'ın Şam'dan gelen yedi yüz develik ticaret kervanı olduğunu söylerler. Hz. Aişe Validemiz, aldığı bu cevap üzerine Efendimiz'den duyduğu *"Abdurrahman b. Avf'ın cennete emekleyerek girdiğini gördüm."* hadîsini rivayet eder. Hadîs, İbn Avf'a ulaşır ulaşmaz, koşa koşa Hz. Aişe'nin huzuruna gelir ve *"Eğer ayakta cennete girmeye gücüm yetecekse, bu kervanı yükleri, semerleri ve çulları ile beraber Allah yolunda infak ettim."* der. Ömrü boyunca sayısız köle azad etmiş, Bedir Savaşına katılanlara —ki o sırada geriye kalan yüz kişi idiler- dört bin dinar verilmesini vasiyet etmiştir.

Benî Nadîr seferinden ganimet olarak hissesine düşen arazisini kırk bin dinara satarak, onu Ezvac-ı Tâhirat arasında paylaştırmış, bunun üzerine Hz. Aişe Validemiz, Allah Resûlü'nün *"Benden sonra sizlere (Ezvac-ı Tahirata) ancak salih olan insanlar şefkat ve merhametle yaklaşacaklar."* sözlerini aktarmış ve *"Allah, İbn Avf'ı Selsebil-i Cennet ile mükafatlandırsın."*diye dua etmiştir. Dillere destan bu cömertliğine rağmen onun, bir gün Ümmü Seleme Validemize; *"Malımın çokluğu helakime sebebiyet verebilir. Bundan çok endişe ediyorum"* dediği vakidir.

Tarihe Benî Cüzeyme Vak'ası olarak geçen hâdisede, Abdurrahman b. Avf, Halid b. Velid'le bir hususta anlaşamamış ve aralarında sözlü bir tartışma geçmiştir. Hâdise Allah Resûlü'ne intikal ettiğinde, İnsanlığın İftihar Tablosu (*s.a.s.*), Hz. Halid'i haksız bulmuş, başından beri, hem kendine, hem de İslâm'a sahip çıkan Hz. Abdurrahman'ı kastederek şu mübarek beyanı ile bize bir vefa örneği sergilemiş: "*Arkadaş(lar)ımı bana bırakınız. Ey Halid! Senin Uhud Dağı kadar altının olsa, onu Allah yolunda haccetmek suretiyle harcasan, onların bir hac edişteki sevabına nail olamazsın!"* buyurmuştur.

Yakalanmış olduğu cilt hastalığından dolayı Allah Resûlü'nden ipek elbise giyme ruhsatı alan Hz. Abdurrahman b. Avf, Mekke fet-

hi sonrası hicretine halel gelir düşüncesiyle Mekke'deki evine girmemiştir.

Halifeler devrinde

Efendimizin dünyasını değiştirmesine şahit olan Hz. Abdurrahman'ın, O'nu kabre indiren sahabilerden biri olduğu rivayetler arasında yer alır. Hz. Peygamber (*s.a.s.*) sonrası cereyan eden olaylarda aktif rol alan Abdurrahman b. Avf, düşünce ve görüşleriyle **kilit isim** hüviyetini hep muhafaza etmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ile beraber istişare kurulunda görev almış ve bu vazifeyi Hz. Ömer döneminde de sürdürmüştür. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i yerine halife olarak tayin etme düşüncesini ilk defa Hz. Abdurrahman'a açmış, o da istişarenin hakkını vererek Hz. Ömer hakkındaki düşüncelerini söylemiştir. Hz. Ömer döneminde istişare kurulu üyeliğinin yanı sıra Hac Emirliği'ne de tayin edilmiş ve Hz. Ömer, hilafeti boyunca onun emirliğinde hac vazifesini yerine getirmiştir. Hz. Ömer'in şehadeti öncesi bıçaklanıp evinde tedavi edildiği ve namaza çıkamadığı günlerde, imamet makamına Abdurrahman b. Avf geçmiştir. Kendisinden sonra halifeyi seçmek üzere Hz. Ömer'in görevlendirdiği yedi kişi arasında yer alan Hz, Abdurrahman, bu kişilere *"Hanginiz hilafet hakkından vazgeçerek, içinizden en faziletlisini seçmek üzere hakemlik görevini kabul eder?"*teklifiyle İslâm tarihinin en kritik dönemlerinden birinde, çok önemli bir rol oynamıştır. Heyetten hiç kimsenin bu teklife *"evet"* cevabı vermemesi karşısında, halife seçilme hakkından vazgeçen Hz. Abdurrahman, heyetin onun hakemlik yapma vazifesini kabullenmesiyle tarihî bir mesûliyeti üzerine almıştır. Bu esnada Hz. Ali'nin, Abdurrahman b. Avf'ın hakemlik vazifesini kabullendiğini ifade eden şu beyanları çok dikkat çekicidir; *"Sen sema ve arz ehlinin eminisin."*

Halife seçimi için Hz. Ömer'in takdir buyurdukları üç gün içinde başta heyet üyeleri olmak üzere Medine'de bulunan hemen herkesle görüşen Hz. Abdurrahman, bununla İslâm tarihinde ilk defa

"kamuoyu yoklaması" yapan şahıs unvanını almıştır. Abdurrahman b. Avf, belirlenen müddetin bitiminde, yaptığı araştırmaları değerlendirmiş ve nihayet bir sabah namazı sonrası Mescid-i Nebevî'de toplanan halkın huzurunda Hz. Osman'ı halife seçtiğini ilan etmiş, peşi sıra ona biat ederek İslâm tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına vesile olmuştur.

Ruh dünyasına atfı nazar

Efendimiz'in (*s.a.s.*) vefatından yıllar sonra cereyan eden bir hâdise, onun ne kadar ince kalbli bir insan olduğunun göstergeleri arasında sayılmalıdır. Aslında nakledeceğimiz bu hâdise sadece Hz. Abdurrahman'a has değildir. Biraz araştırlsa bütün sahâbenin hayatında benzer ruh inceliği örneklerini görmemiz mümkündür.

Oruçlu olduğu bir gün, iftar için önüne getirilen sofra karşısında dayanamamış ve ağlamaya başlamıştır. *"Neden ağlıyorsun?"* diyenlere verdiği cevap ise şudur: *"Mus'ab b. Ümeyr ki, o benden daha hayırlıydı, başını örttüğümüzde ayakları, ayaklarını örttüğümüzde de başı açıkta kalan küçük bir bezle kefenlenmişti. Hz. Hamza ki, o da benden daha hayırlıydı, kefen olarak ancak bir parça bez bulunmuş ve onunla kefenlenmişti. Bize gelince; dünya bizim yüzümüze güldü. Onlara verilmeyen şeyler bize verildi. Korkuyorum, işlediğimiz hasenatın mükâfatı bu suretle bize verilmiş olsun."*

Yine O, bir başka seferinde üzerinde ekmek ve et olan bir sofra karşısında ağlamaya başlamış ve *"Neden ağlıyorsun?"* sorusuna *"Allah Resûlü (s.a.s.) ve O'nun aileleri arpa ekmeği ile dahi olsun karnını doyurmamıştı."* diye cevap vermiştir.

Hadîslerin Allah Resûlü'nün ağzından şeref-südur olduğu şekliyle rivayet edilmesi için gösterdiği titizlikten dolayı, çok fazla hadîs rivayet etmemiştir. Hadîs kitaplarında onun ancak 65 hadîsine rastlanmaktadır. Halbuki 23 yıl Nebiler Sultanı ile bir ömür geçiren bu sahabînin daha çok hadîs rivayet etmesi beklenirdi. Yuka-

rıda ifade etmeye çalıştığımız gibi lafza gösterdiği titizlik buna engel olmuştur.

Vefatı

Hz. Abdurrahman, Hz. Osman'ın hilafeti dönemine rastlayan hicrî 32. senede 75 yaşında iken vefat etmiştir. Cenaze namazını Hz. Osman kıldırmış ve Cennetü'l-Bakî Mezarlığı'na defnedilmiştir. Allah bizleri onun şefaatine nail eylesin. Amin.

//

Yedinci Bölüm

ÜMMETİN EMİNİ
EBU UBEYDE B. CERRAH (r.a.)

HZ. EBU UBEYDE B. CERRAH (r.a)

Ailesi

Asıl adı Âmir b. Abdullah b. Cerrah olan Ebu Ubeyde b. Cerrah, tarih boyunca künyesi Ebu Ubeyde ve dedesine nisbeti İbn Cerrah ile meşhur olmuş ve hep öyle anıla gelmiştir. Soy kütükleri Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) onuncu, Ebu Ubeyde'nin yedinci dedesi olan "Fihr"de birleşir.

Uzun boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı bir vücut yapısına sahip olan Ebu Ubeyde Hazretleri, Cennetle müjdelenen sahabilerden biridir. Babasının adı yukarıda da geçtiği gibi, Abdullah, annesinin adı ise, Da'd bint Hilâl'dir.

İslâm'a girmesi

Ebu Ubeyde, Allah Resûlü (*s.a.s.*) "Dâru'l-Erkam"a çekilmezden önce, Hz. Ebu Bekir'in gayretleriyle, Osman b. Maz'un, Ubeyde b. Haris, Abdurrahman b. Avf ve Ebu Selâm b. Esad (*radıyallahü anhüm*) ile birlikte Müslüman olmuştur. İslâm tarihinden hareketle yapılan hesaplamalara göre Ebu Ubeyde, Müslüman olduğunda 27 yaşındadır. Mekke döneminde müşriklerin eziyet ve işkencelerinin artmasını müteakip, aldığı izinle Habeşistan'a yapılan ikinci hicrete katılmış, bir müddet Habeşistan'da kaldıktan sonra Medine'ye hicret etmiştir. Böylece o, dini uğrunda iki ayrı beldeye hicret eden sahâbîler arasında da yerini alır. Rivayetlere göre, Nebiler Sultanı

(*s.a.s.*) onu Medine'de Sa'd b. Muaz veya Ebu Talha el-Ensarî ya da Sâlim Mevla Ebî Huzeyfe ile kardeşleştirmiştir.

Hep Efendimiz'le beraber

Seriyye kumandanı veya tebliğ memuru olarak görevlendirildiği dönemler hariç, hayatı boyunca İnsanlığın İftihar Tablosu'nun yanından hiç ayrılmayan Hz. Ebu Ubeyde, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) katıldığı bütün savaşlara iştirak etmiştir. Bütün bu savaşlarda gösterdiği cesaret ve kahramanlık müsellem olmakla birlikte, onun Bedir'de başından geçen şu olay, ibret olması açısından zikre değer bir özelliktedir:

Ebu Ubeyde, Bedir Savaşı'nda müşrikler safında yer alan babasını fark edince, onunla karşılaşmamaya oldukça özen göstermiş, fakat babasının ısrarla kendisini takip edip öldürmek istemesi karşısında, zor durumda kalarak istemediği halde onu öldürmüştür. Aşağıda kaydedeceğimiz âyetin —kesin olmamakla beraber- bu vesile ile nazil olduğu rivayet edilir:

لَا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ
وَلَوْ كَانُوا آبَاءهُمْ أَوْ أَبْنَاءهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ
وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ أُوْلَئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Resûlü'ne düşman olanlara dostluk ettiğini göremezsin. Onlar o kimselerdir ki, Allah katından bir ruh ile desteklenmiştir. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'ın hizbidir. İyi bilin ki, kurtuluşa ulaşacak olanlar Allah'ın hizbidir." *(58. Mücadele:22).* Bu âyette, Ebu Ubeyde hazretleri özelinde sahâbenin Allah nezdindeki konumunu görmek mümkündür. Tarihçi Vakıdî, her ne kadar bu rivayeti kabul etmiyorsa da, tarihçilerin büyük bir çoğunluğu, onun bu itirazını nazarı dikkate almamışlardır.

Ebu Ubeyde, Uhud Savaşı'nda Allah Resûlü'nü (*s.a.s.*) hiç terk etmeyen sahabilerden biridir. Savaş ortasında Müslümanlar arasında yaşanan sarsıntı sonucu, Peygamber Efendimiz'in (*s.a.s.*) Uhud'un eteklerine doğru çekildiği esnada, O'nu korumak için etrafında halka teşkil eden 14 cesur sahabi arasında Ebu Ubeyde de vardır. Uhud ve Ebu Ubeyde yan yana gelince, onun, Efendimiz'in (*s.a.s.*) mübarek yanaklarına batan miğfer parçalarını dişleri ile çıkarmasını hatırlamamak mümkün değildir. O, ısrarları sonucu Hz. Ebu Bekir'den bu iş için izin alır ve dişleri ile miğfer parçalarını Efendimizin (*s.a.s.*) yanaklarından çıkartır. Ebu Ubeyde'nin bu esnada iki dişi kırılmış, fakat bu durum, sahabinin, hemen bütün kaynaklarda yer alan ifade ve itiraflarıyla, onun yüzüne ayrı bir güzellik katmıştır.

Hz. Ebu Ubeyde'nin (r.a), Medine döneminde Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) görevlendirmesi ile bazı seriyyelere kumandanlık ettiği, Yemen'e tebliğ görevlisi, Necran'a cizye toplama memuru olarak gittiği, Hudeybiye başta olmak üzere bütün anlaşmalarda şahitlik görevi yaptığı ve Beytü'l-Mal'de çalıştığı bilinmektedir. Hayber Gazası'nda da yine kahramanlıklar göstermiştir. Farklı alanlardaki bu vazifeleri, onun ne kadar kabiliyetli ve her işin üstesinde gelebilir yetenekte bir kimliğe sahip olduğunu gösterir. Özellikle Necran'lı Hıristiyanların cizyelerini Medine'ye göndermek için güvenilir bir elçi istediklerinde Allah Resûlü'nün, (*s.a.s.*) **"Her ümmetin bir emini vardır; bu ümmetin emini de Ebu Ubeyde b. Cerrah'tır."** buyurarak onu göndermesi. Nebiler Sultanı'nın (*s.a.s.*) Ebu Ubeyde'ye bakışını net bir şekilde göstermesi açısından şayanı dikkattir. Bu hâdiseden sonra "Eminü'l-Ümme: Ümmetin en güvenilir insanı" lakabını alan Ebu Ubeyde, bir süre Necran bölgesinde kalır, Müzeyne, Huzeyl ve Kinane kabilelerine İslâm'ı öğretir ve bu kabilelerin vergilerini toplayarak Medine'ye döner.

Şahsiyeti

Uyumlu, herkesle iyi geçinmesini bilen bir yapısı vardır Ebu Ubeyde Hazretlerinin. Sosyal âhengi, kardeşlik ruhunu muhafaza

etmeye özen gösteren ve bu uğurda kendisine takdim edilen makamları bile elinin tersiyle itebilen bir insandır. Bunun en güzel örneklerinden biri Zatu's-Selasil Gazvesi'ndeki tavrıdır. Onu zikretmekte fayda mülahaza ediyoruz.

Zatu's-Selasil Gazvesi'nde Amr b. As, Beliy ve Üzre kabileleri üzerine gönderilmişti. Oraya giden Hz. Amr, durumun iç açıcı olmadığını görüp, Efendimiz'den (*s.a.s.*) destek isteyince Allah Resûlü (*s.a.s.*) Ebu Ubeyde komutasında muhacirlerden müteşekkil bir ordu gönderdi ve onu bütün orduların kumandanı olarak atadı. İki ordu buluştu ve Efendimiz'in (*s.a.s.*) emri Hz. Amr'a tebliğ edildi. Bu arada bazıları, bu olayı bir türlü kabullenemedi ve anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, "Allah Resûlü (*s.a.s.*) bana 'Amr ile anlaşın. Sakın ola ki tartışmayın. O sana itaat etmezse, sen ona itaat et' buyurdu" dedi ve Amr komutasındaki orduda yerini aldı. Bu konuda Muğire b. Şu'be'nin ısrarları, onu kararından vazgeçiremedi. Bu arada ordunun maddî durumu epeyce sıkıntılıydı. Zaman zaman Ebu Ubeyde kumandasındaki ordu, yolda günlük bir hurma ile iktifa etmiş, ve bazen de yollarda selem ağacının yapraklarını yemek mecburiyetinde kalmışlardı. Buna rağmen, ordunun birliği adına, şahsi her türlü kaygıdan uzak bir şekilde Amr b. As'ın komutası altına girmiş, onun emrinde bir nefer olarak savaşmayı kabullenmişti.

Hulefâ-i Râşidîn Devrinde

Allah Resûlü'nün (*s.a.s.*) vefatını müteakip, halife seçimi için yapılan "Benî Sâide" bahçesindeki toplantıda, ismi devlet başkanı adayları arasında geçer. Şurası da önemlidir ki, onu destekleyenler arasında Hz. Ebu Bekir de vardır. Ebu Ubeyde, bu teklifi reddederek, halifelik makamına Ebu Bekir'in daha layık olduğunu söyler ve ona ilk biat edenler arasında yer alır. Elhak o, bu vazifeyi hakkıyla yerine getirebilecek vasıflara sahip birisidir. Nitekim, Hz. Ömer'in vefatı öncesinde: "Eğer Ebu Ubeyde sağ olsaydı, devlet başkanlığına onu getirirdim." demesi bunu göstermektedir. Hz.

Ömer'in, Ebu Ubeyde'ye bakışını gösteren şu olay dikkat çekicidir: Bir gün Hz. Ömer, arkadaşları ile bir evde otururken, onlardan dilek, istek ve temennilerini sorar. Bazıları Allah yolunda infak etmek için ev dolusu altın, bazısı aynı gaye uğrunda mücevherat temenni eder. Hz. Ömer ise; "Ne kadar arzu ederdim bu ev, Ebu Ubeyde misali insanlarla dolu olsaydı." diyerek hem temennisini ortaya koyar, hem de huzurda bulunan kişilere dolaylı bir mesaj verir.

Hz. Ebu Ubeyde, fethettiği Şam ve civarının tanzim ve idaresiyle meşgul olurken, veba hastalığına yakalanmış ve şehit olmuştur. Tarihe "Amvas Vebası" diye geçen bu elim olayda, Ebu Ubeyde'nin yanı sıra, daha yüzlerce sahabînin vefat ettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer, o bölgede veba çıktığını duyunca Ebu Ubeyde'ye bir mektup yazmış ve "Bu mektubu alınca hemen Medine'ye gel. Seninle görüşmek istediğim bir mesele var." demişti. Halifenin maksadını anlayan Ebu Ubeyde, 'arkadaşlarımdan ayrılamam' diyerek bu isteğe icabet etmemişti. Vefatı öncesinde Medine'den bu bölgeye kadar gelen Halife, Ebu Ubeyde'yi bölgeden çıkması için ikna etmeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Bir karşılama esnasında hem bölge valisi, hem de Suriye bölgesi topraklarının fethini gerçekleştirmiş İslâm ordularının başkumandanı olan Ebu Ubeyde'nin çadırına giren Hz. Ömer, çadırda kılıç, kalkan ve mızraktan başka eşya namına bir şey göremeyince, ona niçin evde kullanılabilecek eşyalar almadığını sormuş, Ebu Ubeyde de, "Ey Müminlerin Emiri! Onlar rahat ve rehavetimizi, dünyaya bağlılığımızı artırır." diye cevap vermiştir.

Hz. Aişe'nin ifadesiyle, ashab arasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den sonra Nebiler Serveri'nin (*s.a.s.*) en çok sevdiği kişi olan Ebu Ubeyde, vefatı öncesi insanlara hitaben, "Ey insanlar! Bu hastalık Allah'tan size bir rahmettir. Peygamberimiz'in (*s.a.s.*) duasının kabulü ve sizden önceki salih kişilerin ölüm şeklidir." demiş ve peşi sıra bu hastalıktan dolayı vefat etmek için, Allah'a dua etmiştir.

Bir müddet sonra bu dua kabul olmuş ve Ebu Ubeyde 58 yaşında iken vebadan 'şehiden' vefat etmiştir. Cenaze namazını, yerine vekil olarak bıraktığı, Hz. Muaz b. Cebel kıldırmıştır. Kabri şu anda Ürdün'ün Beysin Bölgesi'nde, kendi adıyla anılan köyde bulunmaktadır. Ürdün Vakıflar Bakanlığı, kabrin yanına büyük bir külliye inşa etmiştir.

Ebu Ubeyde ile ilgili mülahazalarımızı ve değerlendirmelerimizi, onun düşünce dünyasını çok iyi yansıtan şu iki cümlesi ile noktalayalım:

"Siyah olsun, kırmızı olsun; hür olsun, köle olsun; Acem olsun, Arap olsun bütün insanlar benden daha faziletli ve daha takvalıdır. Bu insanlar gibi olabilmeyi ve onların emri altında olmayı ne kadar isterdim!"

"Nice elbisesi beyaz olanlar vardır ki, dini kirlidir. Nice nefsine hürmet gösterenler vardır ki, aslında ona ihanet etmektedir. Günahlarınızı, yapacağınız iyiliklerle affettirmeye bakın. Zira sizden birinizin sema arz arası günahlar`da olsa, yapacağı bir iyilik, onun bütün günahlarım affettirebilir." (*Radıyallahü anh*).

Elhâsıl

Son olarak Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın şu ifadesiyle bu bahse son verelim:

"Kureyş ricali içinde üç kişi vardır ki, yüzleri yüzlerin en güzeli, zekâları zekâların en keskini, kalpleri de kalplerin en metinidir. Bunlar, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman b. Affan ve Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah'tır." (İbn Asakir).

Allah hepsinin şefaatine nail eylesin. Amin.

//

Sekizinci Bölüm

TALHATU'L-FEYYÂZ

HZ. TALHA B. UBEYDULLAH (r.a.)

HZ. TALHA B. UBEYDULLAH (r.a.)

İslâm tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisidir Hz. Talha. Onu önemli kılan özelliklerin basında hiç şüphesiz, Hz. Peygamber tarafından Cennetle müjdelenmesi gelir. Hz. Peygamber sonrası şûra meclislerinin vazgeçilmez üyesi olması, Hz. Osman'ın halife seçimi öncesinde hakkını Hz. Osman'a vermesi, Cemel Vakasında oynamış olduğu rol, onu İslâm tarihi içinde ayrıcalıklı yere sahip kılan diğer unsurlardır.

İslâm ile Müşerref Oluşu

Orta boylu, geniş omuzlu, esmer tenli olan Hz. Talha, Hz. Ebu Bekir'den sonra İslâm'a ilk girenlerden birisidir. Künyesi Ebu Muhammed, babasının adı, Ubeydullah, annesininki Sa'be'dir. İslâm'a girmeden önce ticaretle meşgul olan Hz. Talha, İslâm'a girişini şöyle anlatır: "Birgün Basra çarşısındaydım. Bir rahip, kilisesinden çıktı, bize doğru yöneldi ve 'Aranızda Mekke'den gelen var mı?' diye sordu. 'Ben varım!' diye cevap verdim. Rahip 'Ahmet zuhur etti mi?' dedi, şaşırmıştım. 'Ahmet de kim oluyor?' deyince, rahip 'O Abdülmuttalib'in torunu, Abdullah'ın oğludur. Peygamberlerin sonuncusudur. Çıkış yeri Mekke, hicret yeri ise, hurma, sıcak ve verimin bol olduğu bir yer olacaktır.' dedi. Mekke'ye döner dönmez, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiğini duydum. Hz. Ebu Bekir'le beraber Allah Resûlü'nün huzuruna gidip, Müslüman oldum."

Hz. Talha'nın Müslüman olması, hayatının akışını değiştiren önemli bir olaydı. O bunu İslâm'a ilk girdiğinde fark etti veya et-

medi bilemiyoruz ama, yaşamış olduğu samimî, müstakim hayat, onun bu alandaki imtihanını başarıyla noktaladığını gösteren unsurlar arasında. Zaten Peygamber Efendimizin bunu 'gayb-bîn' gözüyle görüp, belirttiği nice hadîsler vardır.

Aslında İslâm'a girmekle, hayatın akışının değişmesi sadece Hz. Talha için değil, o gün bugün Müslüman olan herkes için geçerlidir. Zira İslâm, getirmiş olduğu esasları itibarıyla insan ve toplum hayatının bütününe müdahil olan, emir ve yasaklarla onu belli bir çerçeve altına alan ilahi sistemin adıdır. Nitekim İslâm'ı bu anlamda kabul edip, yaşama gayreti içinde olanlar, ortamın müsait olmasına paralel olarak mutluluğa erişmiş, müsait olmaması durumunda da nice imtihanlara maruz kalmıştır.

Hz. Talha'nın Müslüman olduğu dönem, Mekke'de kelimenin tam anlamıyla cahiliyenin hâkim olduğu dönemdi. Yönetimi ellerinde bulunduran siyasî otorite, siyasî, dinî, kültürel, ekonomik vb. birçok sebepten dolayı, Hz. Muhammed (*s.a.s.*)'in çıkışını kabullenememiş ve otoritelerini kullanarak halkın İslâm'a olan teveccühünü engellemeye çalışmışlardı. Onlar için bu uğurda yapılacak olan her hareket, işkence, öldürme buna dâhil ve tabii ki meşruydu. İşte bu bölümün konusu olan Hz. Talha da Hz. Ebu Bekir ile beraber bu işkenceden nasibini aldı. Nevfel b. Huveylid, bu iki zatı bir iple birbirlerine bağladı, hiç kimse de 'Kureyş'in aslanı' denilen bu şahsın yaptıklarına karşı çıkmadı, çıkamadı. İslâm uğrunda katlanılan bu işkence arkada bize kadar uzanan tatlı bir iz ve bir de isim bıraktı. Bunun âhirete ait yönünü ise sadece Allah (*c.c.*) biliyor. Evet, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Talha'ya birlikte aynı ipe bağlandıklarından dolayı, **'ayrılmaz dostlar'** şeklinde tercüme edilebilecek olan **'Karîneyn'** sıfatı verildi.

Fedakârlıklar yarışında

Çeşitli vesilelerle yapmış olduğu fedakârlıklardan dolayı, bizzat Allah Resûlü tarafından 'Talhatü'l-hayr', Talhatü'l-feyyaz' ve 'Tal-

hatü'l-cûd' (Cömert Talha) olarak isimlendirilen Hz. Talha, Peygamber Efendimizin hicreti esnasında ticarî faaliyetleri sebebiyle Şam'da bulunuyordu. Fakat kaderin ne güzel bir tecellisi ki, Hz. Talha kervanı ile beraber Mekke'ye dönerken, hicret yolculuğunda bulunan Hz. Peygamber (*s.a.s.*) ve Hz. Ebu Bekir ile karşılaştı.

Baştan bu yana İslâm'a gönül vermiş birisinin böylesine önemli ve kutlu bir faaliyetten geri kalması elbette düşünülemezdi. Zaten Hz. Talha da yapması gerekeni, yani kendisine yakışanı yaptı. Süratle Mekke'ye gidip, ticarî işlerini ayarladı ve Hz. Ebu Bekir'in Mekke'de bıraktığı aile efradını da toparlayarak Medine'ye hicret edenler kervanına katıldı. Hz. Peygamber, onu Ubeyy b. Ka'b, Said b. Zeyd b. Amr veya Ebu Eyyüb el-Ensarî ile kardeşleştirdi. Burada yer alan üç isim rivayetlerdeki farklılıktan kaynaklanıyor.

Gaza meydanında

Hz. Talha'nın hayatında en çok iç geçirdiği, belki de keşke dediği olaylar arasında, kendisinin Bedir'e katılamaması gelir. Bu tesbit sadece bir zan ve tahminden ibarettir. Hata yaptı isek, önce Allah (*c.c.*), sonra o büyük ve şanlı sahabî bizleri affetsin. Ama Hz. Talha'nın Bedir'e katılamamasında haklı gerekçeleri vardır.

Rivayetlerde anlatıldığına göre, Allah Resûlü (*s.a.s.*) Bedir'e hareket etmezden yaklaşık on gün önce Hz. Talha va Said b. Zeyd'i Kureyş kervanı hakkında bilgi toplama ile görevlendirir. Onlar görevi yerine getirmek için, Havra adı verilen mevkiye vardıklarında, kervan çoktan Mekke'ye doğru hareket etmiştir. Neden sonra kervanın geçtiğini öğrenen bu iki sahabî, sür'atle Medine'ye dönerler ama, başka kaynaklardan kervanın geçtiğini haber alan Hz. Peygamber (*s.a.s.*), çoktan kervanın peşine düşmüş, kervan değilse de Mekke ordusu ile karşılaşmıştır. Bundan sonra savaş yapılmış ve savaş Müslümanların galibiyeti ile son bulmuştur. Burada Resûl-i Ekrem Efendimizin, haber kaynaklarının, daha doğru deyimiyle 'istihbaratı'nın araştırılması gerektiğini hatırlatıp geçelim.

Bu neticeden haberi olmayan Hz. Talha ve Hz. Said, hiç vakit geçirmeden yola çıkarlar, ama Allah Resûlü ile dönüş yolunda karşılaşırlar. Nebiler Sultanı da bilgi toplamak ile görevlendirdiği bu iki şanlı sahâbeyi hiçbir surette kınamaz; üstelik hem Bedir ganimetlerinden paylarını verir, hem de onlara, Bedir Savaşından elde edilen sevaba ortak olduklarını müjdeler.

Hz. Talha, Bedir haricinde Allah Resûlü'nün katıldığı tüm savaşlara katılır ve cansiperane mücadele eder. Mesela Uhud Savaşında o, oğullarının ifadelerine göre 24, başka rivayetlere göre 37 yerinden isabet alır, kafasının ön ve arka taraflarından yaralanır ve iki parmağı, aldığı yaralar yüzünden sakat kalır. Bu parmakların koptuğuna dair rivayetler de mevcuttur.

Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) âhirete irtihalinden, Hz. Osman'ın şehid edilmesine kadar uzayan süreçte, hiçbir zaman huzursuzluk kaynağı olmamış, aksine milleti huzur ve sükûna davet eden, bu uğurda Uhud'da yaptığı fedakârlıkları aratmayacak fedakârlıklarda bulunmuştur.

Evet o, huzurun temsilcisi idi. Mesela şu bir örnek, onun bu yönünü isbatlamaya yeter kanaatindeyiz:

Hz. Talha, Hz. Ömer'in vefatından sonra yeni halifeyi seçecek altı kişilik heyet içindedir ve o seçim öncesi görüşmeler esnasında Hz. Osman adına halifelikten çekilmiştir. İslâmî duygu ve düşünce ile yetişmiş, makam, mansıp, mevki bağlamında dünya âhiret dengelemesini iyi yapabilen insanların 'Ne var bunda?' deyip hafife alacağı bu husus, aslında hiç de o kadar hafif ve basit değildir. İslâm'ın hele Hz. Ömer dönemindeki fetihlerden sonra dünya konjonktüründe kazanmış olduğu yer, oturmuş bir devlet düzeni, idarenin emir ve görüşlerine her daim hazır ateşin bir reaya, halifelik makamını cazip kılan unsurlardır.

Ama Hz. Talha, bütün bunlara rağmen İslâm toplumunun düzeninden yana tercihini koymuş, bizim bakış açımızla terk edilemez görünen nice nimetleri gönül rahatlığı içerisinde terk etmiştir. Zira

halife seçiminin uzaması, o günkü şartlar içinde toplumu ve devleti farklı mecralara sürükleyebilecek potansiyel bir tehlikeyedir.

Hz. Talha'nın yaptığı bu fedakârlığı, günümüzün kısır siyasî çekişmelerine şahid olan insanlarımız tarafından daha iyi anlaşılıp, takdir edileceğine kaniyiz.

Cemel Vakası ve Hz. Talha

Cemel, İslâm tarihinin hiç şüphesiz en acı tecrübelerinden biridir. Orada dış görünüşü itibarıyla Hz. Osman'ın kanının yerde kalmaması, hakikî anlamda ise iç huzurun yeniden tesisi, devlet otoritesinin sağlanması adına verilen bir mücadele vardır.

Bu mücadelede dikkati çeken en önemli husus, ölen ve öldüren tarafların sahâbe olmasıdır. Az değil, Cemel'de pek çok sahâbe şehit olmuştur.

Hz. Ali, Hz. Aişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha (r.anhüm) gibi sahabîler başta olmak üzere, binlerce sahabînin karıştığı ve bir kısmının şehit olduğu bu savaş, bugüne kadar ifrat ve tefrit bağlamında değerlendirmelere konu olmuştur. Akidevî görüşlerin ağırlıklı olarak rol oynadığı bu yorumlarda, kimileri 'Sahâbeye laf söyletmem!', kimileri de (haşa) 'Sahâbe de kim oluyormuş ki!' anlayışının temsilcileri olmuş ve neticede Cemel'le alâkalı uç yorumlar öteden bu yana herkesi meşgul etmiştir. Bugün bile mevzu ile ilgili objektif değerlendirmelerin yapılabildiğini söylemek çok zordur.

Kanaatimize göre Bediüzzaman Hazretlerinin **'adâlet-i izafi ve adâlet-i mahza'** bağlamında yaptığı yorumlar, Cemel vakası adına getirilen en dengeli değerlendirmelerdir.[112] Bu değerlendirmeler, birilerinin iddia ettiği gibi ne tarihi inanç alanı haline getirmiş, ne de sahâbeyi sıradan insanlar konumuna sokmuştur.

Bediüzzaman konuyu, isabet etme kadar yanılmanın da söz konusu olduğu içtihat çerçevesinde ele almıştır. Buna göre savaşın tarafları mevcut şartları da nazara alarak içtihat yapmışlar, Hz. Ali ve taraftarları isabet etmiş, Hz. Aişe ve taraftarları ise yanılmışlardır.

112 Bk. Mektubat, 15. Mektub.

Peygamber Efendimiz'in beyanına göre, içtihatlarında isabet edenler iki, etmeyenler bir sevap kazanmış, savaş böylesine bir İslâmî temele dayandığı için öldürülenler şehit olmuştur. [113]

Cemel ile alâkalı Ömer b. Abdülaziz'e ait şu sözler de en azından Bediüzzaman Hazretlerininki kadar dikkate değer: **"Allah bizleri onlarla aynı dönemde yaşatmayarak kılıçlarımızı sahâbe kanından korudu, biz de şimdi dillerimizi korumalıyız."** Yani ölen ve öldürülenlerin sahâbe olduğu Cemel vakası hakkında daha dikkatli olmalı, ve sahâbeyi ulu orta konuşmalara konu yapmamalıyız.

Kaldı ki, Cemel'in ilerleyen safhalarında kendilerinin hata ettiğini kabul eden Hz. Aişe ve taraftarları savaştan çekilmişler, fakat fitneci unsurlar yüzünden çıkan savaş, bir müddet daha devam etmiştir. Hz. Talha'nın şehit edilmesi de bu devrede olmuştur.

Şehadeti

Evet, konumuz Hz. Talha, Cemel değil; Cemel vakasına Hz. Ali bahsini anlatırken temas etmiş, gerekli değerlendirmelerde bulunmuştuk. Ama Hz. Peygamber'in (*s.a.s.*) **"Yeryüzünde Allah'a karşı verdiği sözünü yerine getiren birisini görmek isteyen Talha'ya baksın."** buyurduğu Hz Talha, kısaca değerlendirmeye çalıştığımız bu savaşta, rivayete göre, Mervan b. Hakem'in attığı bir okla, 64 yaşında iken şehit olmuştur.

Bu hizmet Âbidesi zat, ardında ibret alınması gereken bir ömür, adını bugüne kadar ve kıyâmete kadar yaşatacak hizmetler bırakmıştır. Müslümanların kendine medyunu şükran bulundukları bu zata, Rabbimiz rahmet etsin, biz mücrimleri de şefaatine nail eylesin.

****

---

113 Bk. Ömer N. Bilmen, *Müslümanların Ashab-ı Kiram Hakkındaki Nezih İtikatları* kitabı.

Dokuzuncu Bölüm

PEYGAMBER HAVARİSİ

HZ. ZÜBEYR B. AVVAM (r.a.)

ZÜBEYR B. AVVAM (r.a.)

Peygamberler, insanların içinden seçilerek, peygamberlik makamının sahibi kılınmışlardır. Peygamber Efendimiz (*s.a.s.*) ise, peygamberlerin içinden süzülerek Makam-ı Mahmud'un sahibi kılınmıştır. Ve onun arkadaşları da diğer ümmetler içinden seçilmişler ve O Yüce Resûl'e refik kılınma şerefiyle serfirazlar. Bu insanlar, Peygamber Efendimiz (*s.a.s.*), Rabbinden hangi emri aldı ve kendilerine ulaştırd`ise, 'emrin mütalaası olmaz' düsturu içinde hemen yerine getirmişlerdir. Karşılığında da hak beyan, kendilerini, **'rıza makamı'**nın sahipleri *(9. Tevbe:100)* müjdesiyle şereflendirmiştir. İşte Altın Kuşak'tan biri de aynı zamanda Aşere-i Mübeşşereden olan Zübeyr b. Avvam'dır (*r.a.*).

İlk Hayatı

Peygamber Efendimizle (*s.a.s.*) iki yönden akraba; hem anne tarafından hem de Efendimizin hanımı Hz. Hatice tarafından. Annesi Resûl-i Kibriya'nın sevgili halası Hz. Safiyye, babası Avvam ise Hz. Hatice'nin erkek kardeşi. Yani, Hz. Zübeyr; Peygamberimizin kayın biraderinin oğlu ve. Hz. Fatıma validemizin de dayısının oğlu olmaktadır.

Hz. Zübeyr bu akrabalığı iyi değerlendirmiş, daha gençliğinin başında ve baharında iken rıza makamına talip olmuş, onu peylemeye bakmıştır. Henüz 15—16 yaşlarında iken Müslüman olma şerefiyle müşerref olmuştur. Ancak, yarasaların gözleri ışıktan kamaştığı gibi, kamaşan gözleri ile İslâm'ın yayılışını engellemek isteyen

Mekke'nin uyuşmuş beyin sahipleri, bu ebedî nurun yayılmasını önlemek istemişlerdir.

Hz. Zübeyr'in annesi, Anadolu kadınları gibi, şefkatini izharda biraz cimri davranır, oğlunun daha sonraki hayatında karşılaşacağı zorluklarla mücadele edebilmesi için sevgili oğlu Zübeyr'i biraz sıkarmış. Bunu anlamayanlar da onu tenkit ederlermiş. Yaptığının doğru olduğu, Hz. Zübeyr'in ömrünün ilerleyen günlerinde belli olmuştu. Hz. Zübeyr, hayatı boyunca hep Hakk'ın ve haklının yanında yer alacak, bu uğurda hiçbir şeyden yılmayacaktır. Nitekim, İslâm'a girdiğinden ötürü yapılan işkence ve eziyetlere hiç aldırış etmediğini bilmekteyiz.

Allah Yolunda Çekilen İlk Kılıç

Merhameti engin Rabbimiz, insanlığın karanlıkta debelenmesine daha fazla müsaade etmediği için, En Yüce Peygamber (*s.a.s.*), insanlığı 'zulüm ve zulmetten aydınlığa' çıkarmak üzere geldi. Kendisine ilk tâbi olanlardan biri de Hz. Zübeyr'di. O sıralar halkanın tamamı beş veya altı kişiden ibaretti.

Hz. Zübeyr, bir gün kılıç elinde sokağa fırlıyor. Nereye gittiği ve ne yapmak istediği meçhul. Kılıç elinde ve kendisi sokakta. Birden gözleri kamaşıyor, baktığında Sonsuz Nur'un sahibi Efendiler Efendisi (*s.a.s.*) karşısında, şaşırıyor. Efendimiz de Zübeyr'in bu haline şaşırmış vaziyette. Sonradan anlaşılıyor ki, Hz. Zübyer, Efendimizin şehit edildiği haberi üzerine sokağa fırlamış ve karşısına kim gelirse doğramaya and içmiş. Efendimiz, İslâmî gayretini tebrik ediyor. Görüyorsunuz ya; peygambere **Havari** olma öyle kolay değil!

İşte İslâm'da ilk çekilen kılıç budur.

İlk Hicret

Mekke halkı, nurun yayılmasına karşı çıkmayı inatla sürdürür. Efendimiz (*s.a.s.*) de tedbir olarak, yeni bir merkez arayışına girer. İlk akla gelen yer Habeşistan'dır. Oraya, İslâm'ın yayılmasına bir

zemin aramak maksadıyla Hz. Osman başkanlığında giden kafilede Hz. Zübeyr de vardır. Artık Efendimiz nereyi işaret ederse Hz. Zübeyr oradadır.

Habeşistan, bir yönüyle Müslümanların sonraki dönemlerde diğer dinlerle girecekleri diyalog faaliyetinin stajı gibidir bir bakıma. Dinler arası diyalogu kurmak ve sürdürmek için gelen İslâm dini, o gün Habeşistan Hıristiyanlarıyla, sonraki gün Medine'de, ağırlıklı olarak Yahudi nüfusla, daha sonra da İran ve diğer medeniyet havzalarının insanlarıyla devamlı diyalog arayışı içinde olmuşlardır. İslâm'ın gelişiyle beraber başlayan bu diyalog faaliyeti bugün de sürmektedir.

'Bedir durağı'

Medine ve mübeccel ahalisi, bağırlarını Efendiler Efendisine açmış ve hatta sadakatlerinin remzi olarak şehirlerinin ismini bile değiştirmeyi kabul etmişlerdir. Malum, şehrin eskiden Yesrib olan ismi, Efendimiz'in (*s.a.s.*) orayı teşrifinden sonra, medeniyete beşiklik yapma manasının remzi olsun diye Medine olarak değiştirilmiştir. Resûl-i Kibriya da zaman zaman maslahatlara bağlı olarak ashabının isimlerini değiştirdiği bilinmektedir.

Müslümanların Medine'ye hicret etmeleri ve rahat hareket etmeleri Mekke'dekileri rahatsız etmişti. Cahiliye-i ûla sakinleri ilme, irfana ve umrana giden yola girmedikleri gibi, bu yolda gidenleri de engellemek istiyorlardı. Bunun için Bedir, kozların paylaşıldığı, hak-bâtıl savaşlarının en korkunçlarından birine sahne olmuştu. Bu savaşta bir tarafta kara kalpleriyle karanlığın temsilcileri, öteki tarafta ise Ebedî Nur'un aydınlattığı Altın Kuşak'tan insanlar vardı. Biz, bu satırlarda Bedir'i anlatacak değiliz, onu eserin önceki bölümlerinde bir nebze bahsetmiştik. Burada Hz. Zübeyr'i konu edindiğimiz için, harb safahatını bir yana bırakıyor, Hz. Zübeyr'i takib ediyoruz.

Hz. Zübeyr, o gün gerçekten cansiperane savaşmış, Habib-i Kibriya'nın önünde öyle kahramanca vuruşmuştu ki, daha sonra kendi-

si, *'Yaralanmadık hiçbir yerim kalmadı, hatta apış arama kadar.'* diyerek o günleri anacaktır. Oğlu, Hz. Aişe'nin sevgili yeğeni, büyük hadîs âlimi Urve, babasının boynundaki yara izine parmağını sokup oynadığını anlatır. Bu yara izleri, onda ve emsalinde birer madalyadır sanki. Hatırlanacağı gibi, kiminin eli çolak kalmış (Hz. Talha), kiminin ayağı topal olmuş (Hz. Abdurrahman), kiminin ise ön dişleri kırılmış (Hz. Ebu Ubeyde). Bunlar, Bedir ve Uhud duraklarının yadigârlarıdır.

Hz. Zübeyr, o gün önüne gelenle kahramanca çarpışmış, karşısına çıkmaya cesaret edenlerin bu, son cüretleri olmuştu. Çünkü o gün ölüm kalım savaşıydı. Nurla zulmetin kapışmasıydı. Firavun zihniyetlilerle Peygamber Efendimiz'in (*s.a.s.*) karşılaşmasıydı. Hz. Zübeyr üzerine düşeni o gün gerçekten yapmıştı. Efendimiz (*s.a.s.*) Hz. Zübeyr'in kahramanca savletlerini seyrederken 'sarı sarıklı meleklerin Zübeyr'in yüzüne benzer bir şekilde, gelip savaşa iştirak ettikleri' müjdesiyle onu tebcil edecektir.

Uhud: Bir tepe

Yediği ilk tokattan akıllanmayan Kureyş, bir sonraki yıl, Uhud'a gelmişti. Resûl-i Ekrem de ordusuyla Uhud önüne kadar gelmiş, ordusunu saf düzenine sokmuş, savaş taktiğini belirlemiş, tabyesini yapmıştı. Ordunun artçıları olarak da Ayneyn tepesine elli okçu yerleştirmişti. Bunlar, kendilerine verilen sıkı tembihat gereği, ne olursa olsun, yerlerini ikinci bir emre kadar terk etmeyeceklerdi. Maalesef, bu olmadı. Emre itaatin ne kadar önemli olduğunun bilinmesi için, hikmet-i İlahi, o gün Müslümanların bir yara almasını murat etmiş ki, Hamza gibi, Mus'ab gibi, İslâm'ın ciğerpâreleri Uhud eteklerinden Cennet'e kanatlanmışlardı. Hatta bir ara oluşan kargaşada Efendimizin çevresinde kimse kalmadı denecek kadar azalmışlardı. Kalanlar zümresine Hz. Zübeyr de dâhildi. Heybetli yapısıyla, gelen hücumları püskürtüyor; kefere, onun olduğu tarafa hücum cesareti bulamıyordu.

Bir ara diyor, Hz. Zübeyr, "Bir kadının koşarak harp meydanına girdiğini gördüm. Efendimizin, 'Bu kadını savaş meydanına sokmayın!' ihtarı üzerine sahâbe hemen seğirtti; onun girmesine engel olmak istediler. Dikkat edince bunun anam olduğunu fark ettim. Koştum, 'Ana, ne yapıyorsun? Senin buralara girmen doğru değil!' dedimse de, anam celalli bir kadındı, beni elinin tersiyle itti ve 'Hamza'mı arıyorum!', dedi. Ben, 'Ana Resûl-i Ekrem senin buralara girmeni yasakladı!' deyince hemen olduğu yerde durdu, elinde getirdiği bez parçasıyla 'Kardeşimi kefenlemek istiyorum.' diyebildi. Dayımın (öyle dayıya ruhlar feda) naaşını aradık. Bir yerde, kendisine müsle yapılmış (kulakları, dudakları ve burnu kesilmiş) vaziyette Ensar'dan bir mü'minle yan yana yatarken gördük. Vaziyeti yürek parçalayıcıydı. Önce, annemin bu vaziyeti görmesini istemedim. Durum Resûl-i Ekrem'e arzedildi. O'nun verdiği özel izinle gördü, ardından da onu kefenledik."

Savaşlar peşpeşe

Hz. Zübeyr, yapılan savaşların hepsine iştirak ediyor, Resûl-i Ekrem'den iltifatlar almaya devam ediyordu. İştirak ettiği savaşlardan biri de Hendek Muharebesi idi.

Bu savaş, Resûl-i Zîşan'ın Arap harp tarihine bir katkısı idi. O güne kadar bir harp taktiği olarak Araplarca bilinmeyen şehrin etrafına hendek kazma fikri, ilk kez bu savaşla tatbik edildi. Medine'nin bir tarafı Sel' Dağı idi. Diğer tarafında da birbirine bitişik haldeki evler yer alıyordu. Böylece şehir 'L' biçimli korunmuş oluyordu. Açık kalan iki taraf için hendek kazıldı. Gelen Ahzab ordusu, yeni bir şeyle karşılaşmanın şaşkınlığı içinde bir oraya seğirttiler, bir diğer tarafa. Hendeği aşıp Medine'ye girecek bir yer bulamadılar. Hz. Zübeyr, bu savaşta da cansiperâne gayretler sergiledi. Ahzab ordusunun bozulduğu, henüz durumlarının tam olarak netleşmediği bir ortamda Allah Resûlü, 'Kim haber getirecek?' diye sordu. Üç kere tekrarlanan bu soruya her seferinde Hz. Zübeyr 'Ben, ya Resûlallah.' dedi Bu savaş dehşetli bir savaş olmuştu. Müslümanlar hem aç-

lıkla, hem de Ahzab ordusuyla savaşmışlardı. Öyle ki, diğer sahabe-i kiram açlıktan karınlarına birer taş bağlarken, Efendimiz (*s.a.s.*), ise iki taş bağlamıştı. O şefkat kahramanı, üstelik sahabenin çektiği açlık ızdırabını kat kat kendi de vicdanında duyuyordu. Tam da bu sıralarda, Müslümanlara kuvve-i maneviye verecek mûcizeler gerçekleşti. Pişirilmiş, bir keçi yavrusu, tüm orduyu doyurdu. İlahî inayet, her zaman olduğu gibi, tükendik sanıldığı anda gelmişti.

Dost ile düşmanın ayrışması açısından Hendek'in önemi tartışılmaz. Savaş esnasında, Müslümanların işinin bittiğini düşünen Kureyza kabilesi sakinleri, Efendimizle savaş öncesi yeniledikleri anlaşmayı bozdular. Efendimiz'e (*s.a.s.*) ihanet ettiler. Müslüman ordusu bir yandan Ahzab ordusu bir yandan da kıtlıkla boğuşurken, bir darbe de güvendikleri Kureyza kabilesinden bir geldi.

Efendimizin takip ettiği açık savaş stratejisi ve gizli plânı sonucu, Ahzab ordusu daha fazla dayanamamış, ardına bile bakmadan geldikleri yere çekilip gitmişlerdi. Artık savaş bitmişti. Herkes evine çekilip savaş şartlarından bir an önce kurtulmaya çalışıyorlardı. Efendimiz de evine gelmiş, zırhını çıkarmak üzere idi.

Peygamberimiz henüz zırhını çıkarmadan Hz. Cebrail geldi. Onun işaretiyle orduyu Kureyzalıların üstüne sevk etti. Kureyzalılar, başlarına geleceği tahmin etmişlerdi. Üstelik Efendimiz karşısında yalnız kalmışlardı. Güvendikleri Ahzab ordusu, yani hem Kureyş, hem de Gatafanlılar, oradan süratle uzaklaşmışlardı. Kureyzalılar, biraz mukavemetten sonra teslim olmak mecburiyetinde kaldılar. Baştan anlaşma cihetine gitseler belki de Benu Nadir'e yapıldığı gibi sadece sürgün cezası ile kurtulurlardı.

Buraya ilk gelenler arasında yine Hz. Zübeyr vardı. Kale savunmasının çökmesinde Hz. Zübeyr'in gayretleri unutulamaz. Hz. Zübeyr'in bu seferde gösterdiği kahramanlıktan ötürü, Efendimizin (*s.a.s.*) tarafından, Hz. Ali'nin rivayetiyle ***'Her paygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr'dir.'*** senasına mazhar olmuştu. Ve Efendimiz yine bu seferde pek az insana nasip olmuş bir

ifadeyle Hz. Zübeyr'i tebcil etti: *'Anam babam sana feda olsun!'* ama o, yaptıklarını Efendimiz'den gelecek bu senalar için değil, vazife olduğu için yapmıştı.

Hz. Zübeyr, Allah yolunda hep şehitlik aramıştı. Bu uğurda Hayber'e de gitmişti. Burada, onların meşhur kahramanları Melhab'in oğlunun 'Müslümanlardan karşıma çıkacak kimse yok mu?' çağrısına Hz. Zübeyr kendini ortaya atarak cevap vermişti. Şiddetli bir çatışma oldu. Hatta vuruşmayı seyreden annesi bir ara yüreği dayanamamış, 'Yoksa oğlum ölüyor mu, ya Resûlallah?' diye sor- muştu. Efendimiz (*s.a.s.*) de henüz bitmemiş dövüş. neticesini müjdelemişti: 'Hayır, Allah'ın izniyle oğlun muzaffer!'

Hedef Merkez

Artık küfrün merkezine İslâm sancağını dikmek zamanı gelmişti. Tüm hazırlıklarını bu istikamette yürüten Allah Resûlü (*s.a.s.*), onların hiçbir şeyden şüphelenmemeleri için bütün hazırlıkları gizlice sürdürüyordu. Mümkün olsa bir kuşun bile, Medine hava sahasını kullanarak Mekke'ye uçmasına müsaade edilmeyecekti. Azim bu idi, kararlılık bu idi.

Beşerin tedbirinin de bittiği yer vardır, işte orada İlahi İnayet eli imdada yetişir. Bu kez de öyle olmuştu. Kadının biri Medine'den aldığı bir mektubu Mekke'ye götürüyordu. Bundan Efendimiz de dahil kimsenin haberi yoktu. Allah, Elçisini bundan haberdar kıldı. Kadının ardından, Hz. Ali'nin başkanlığında Hz. Zübeyr ve Hz. Mikdad'dan mürekkep, üç kişilik bir ekip yollandı. Kadın henüz Mekke sınırlarına girmeden yakalandı. Arandı ise de mektub veya mektuba benzer bir şey bulunamadı. Hz. Ali kızdı. 'Allah ve Resûlü yalan söylemez! Sende mektup var!' dedi. Kadın, daha fazla direnmedi, saçları arasında sakladığı mektubu çıkarıp verdi. Ve mektuba el kondu. Getirilen mektubun gereğini Efendimiz yerine getirdi.

Mekke'nin fethi için yola çıkan orduda da Hz. Zübeyr vardı ve her zamanki gibi yine önlerdeydi. Bu sefer de Efendimizin yanın-

dan hiç ayrılmayan Hz. Zübeyr, yine dar dairedeki ashab grubu içinde idi ve Efendimiz'in (*s.a.s.*) birliğinin sancağını taşıyordu.

Merkezden Muhite Doğru

Küfrün merkezine el konduktan sonra, Huneyn'de bir ordunun hazırlandığı haberi alınınca, Resûl-i Kibriyâ, ordusuyla oraya gitti. Bir vadiden geçerken, yapılan ani bir hücumda İslâm ordusunda bir çözülme oldu, geçici bir şaşkınlık yaşandı. Hatta, Allah'ın sevgili Habibi'nin çevresinde bile çok az sayıda insan kalmıştı. Efendimizin katırının yularını tutan Hz. Abbas gibi, Hz. Ebu Bekir ve Ömer efendilerimiz gibi az sayıdaki ashabın içinde yine Hz. Zübeyr vardı. Huneyn harbinde de hârikulâde kahramanlıklar gösterdi.

Taif Muhasarasında da Hz. Zübeyr üzerine aldığı vazifeyi ifa etti, Tebük'e kadar gidilip, Bizans'a ilk gözdağı verilen seferde de yine Hz. Zübeyr vardı. O ne emredilmişse onu yapmıştı. İslâm'ın yayılmasının engellendiği, buna mukabil cihad, yani Allah ile kulları arasına giren her şeyin bertaraf edilmesi gereken her yerde Hz. Zübeyr, anlatmaya çalıştığımız emsali gibi oradaydı.

Dünyalar Karardı Birden..

Her fani gibi Efendiler Efendisi'nin (*s.a.s.*) de buradan göç vakti gelmişti. Gerçi kalp gözü açıklara bu gizli değildi. Âyet daha önceden defaatle ikaz etmiş: 'Sen de öleceksin, onlar da!' 'Dininizi bugün kemale erdirdim.' buyurmuştu; 'Sen eğer ölecek olsan...' demiş ve 'hamd ile istiğfar ile Rabbini çokça zikretmesini' hatırlatmış, ümmetine O'nun da bir fani olduğunu ihtar etmişti. Ama haber aniden gelmişti. Ölümü O'na yakıştıramıyorlardı. Gökler ötesinin O'nun vasıtasıyla kendileriyle konuşmasına o kadar alışan Sahâbe efendilerimizde birden güneş tutulmuştu sanki. Dünyalar kararmıştı birden. Mescid-i Nebevi, göz yaşları çağlayanı olmuştu. Her yanda hıçkırık sesleriyle çağlıyordu. Ta ki Hz. Ebu Bekir gelip, **'Eğer siz O'na tapıyor idiyseniz, bilin ki, O öldü. Yok, Allah'a tapıyor idiyseniz O Hayy ve Bakîdir'** diyeceği ana kadar da Ashabın şok

halinden çıkıp kendilerine gelmesi mümkün olmayacaktı. Bir Güneş batmıştı çünkü; dünyaları kararmıştı. İnsanların en sevgilisi Hakk'a yürümüştü, kendilerini insanların en fazla seveni ebedî âleme yürümüştü. Bu dayanılır bir acı değildi. Ama Hz. Zübeyr de diğer Sahâbe efendilerimiz de dayandılar. O'nun dâvasının yerde kalmaması lazımdı. Onlar da onu yaptılar.

Hep nefer

Resûl-i Ekrem, kendilerine ufuk açmıştı. Bazı şeyleri remzen söylemişti. 'Siz işinize bakın. Ne emredilirse onu en güzel şekilde yerine getirin', demişti. 'Başınıza kim geçerse geçsin'; 'saçları kıvır kıvırk bir Habeşi köle..' diyerek başa geçmenin çok önemli olmadığını, azatlığının oğlu 18 yaşındaki Hz. Üsame'yi, içlerinde Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in de olduğu orduya kumandan tayin ederek göstermişti. Azat ettiği eski kölesi Hz. Zeyd'i de bir orduya, Bizans'a karşı gönderdiği Mûte ordusuna kumandan tayin etmiş, kendi amcasının oğlu Cafer'i onun emrine vermişti. Halasının oğlunu da onun emrine vermişti. Yine bu seriden olarak Hz. Halid, Müslüman olduktan kısa bir zaman sonra Hz. Ömer'in olduğu bir orduya kumandan tayin edilmişti. Aynı şey, Hz. Amr b. As için de geçerliydi. O da, emrinde ashabın ileri gelenleri olmak üzere bir sefere memur edilmişti. Bütün bu örnekler gösteriyordu ki, idareci olmak o kadar önemli değildi; önemli olan birliği koruyacak işler yapmaktı.

Halifeler Devrinde

Hz. Ebu Bekir devrinde Medine'de kalan Hz. Zübeyr, Hz. Ömer devrinde Şam'a gitmeye memur edilmişti. Oraya, Yermük Harbi hengamesinde ulaşmıştı. Yermük, ölüm kalım demekti. Yenseler orada yerleşecekler, yenilseler Şam'ı ve civarını terk etmek zorunda kalacaklardı. Bu esnada oraya gelen Hz. Zübeyr orduya taze kan olmuş, savaşın zaferle bitmesinde ciddi gayret göstermişti.

Hz. Ömer, onu Fustat'ın fethine memur Amr b. As'ın kumandasına vermişti. Yedi aydır muhasara edilen Fustat, henüz fethedilme-

mişti. Amr b. As, o geldikten sonra orduyu Hz. Zübeyr'e bıraktı. Hz. Zübeyr, mancınıklar kurdurup kaleyi taşlamaya başladı. Kalenin etrafına ip merdivenler gerdirdi. Oradan kalenin içine girip kapıları açtılar. Bu ve benzeri kahramanlıklar onun şehadeti aradığı her savaşta sürmüştü.

Hz. Ömer'in Hakk'a yürümesinden sonraki Hilafet Şûrası içinde de yer alan Hz. Zübeyr, hakkından Hz. Ali lehine feragat etmişti. Hz. Osman zamanında vaktini Medine'de geçiren Hz. Zübeyr, devlet işlerine karışmamıştı. Hz. Osman'ın evinin muhasarası esnasında oğlu Abdullah'ı Hz. Osman'ın kapısında beklemeye memur etmiş, o da orada beklemişti. Onun şehadetinden sonra da namazını kılmış, Haşr-ı Kevkeb denilen mahalde toprağa vermişti.

Ve Sona Doğru

Hz. Ali halife seçilmişti ama henüz Medine'de otoriteyi tesise muvaffak olamamıştı. Medine'deki müfsitler de ortalığı karıştırmaya devam ediyorlardı. Ashabtan bazıları, bu karışıklıktan usanıp, Mekke'ye gittiler. Gidenler arasında Hz. Zübeyr de vardı. Orada, hac ifasından dönmekte olan Hz. Aişe ile birleşip Basra'ya gitmeye karar verdiler. Tafsili Hz. Ali devrinde Cemel hâdisesi esnasında anlatılan olaylardan sonra, Hz. Ali ile Hz. Zübeyr karşı karşıya geldiler. Orada Hz. Ali Hz. Zübeyr'e bir hatırlatmada bulundu, "Ya Zübeyr", dedi, "Hatırlar mısın; bir gün Medine'de ikimiz el ele tutuşmuş yürürken Efendimiz karşıdan geldi. İkimize baktıktan sonra sana dönerek, 'Ya Zübeyr, Ali ile senin aranda bir şey geçecek; ama o gün sen haksız olacaksın.' buyurmuştu?" Zübeyr birden donakaldı. Evet, hatırlamıştı. Ama bugüne kadar unutturan unutturmuştu. Hemen yüz geri etti. Medine'ye doğru yola çıktı. Kendisine, 'Bu kadar insanı toplayıp şimdi de bırakıp gidiyor musun?' dedilerse de büyük bir hakperestlik örneği göstererek, kınamalara aldırış etmedi, yoluna devam etti.

İşte Sahâbe buydu; hepsi de 'Vakkaf ınde'l-Hakk' idiler: Hakkı gördükleri anda orada dururlardı. O güne bildikleri veya yapa gel-

dikleri şeyleri ellerinin tersiyle itebilirlerdi. Bu hususta onlara kimsenin yetişmesi de mümkün değildi.

Medine yolunda iken, haktan hakikatten nasipsiz İbn Cürmüz isimli bir şahıs, peşine düşüp, onu hem de namazda iken şehit etmişti. Güya bu melun işi yapmakla Hz. Ali'nin gözüne girecekti. Şehit edildiği sırada 66 (veya 67) yaşlarındaydı (*Rahmetullahi aleyhi rahmeten vasia*).

İbn Cürmüz, Hz. Ali'ye gelip onu öldürdüğünü söyledi. 'Şu kılıcım' dedi, 'onun başını kesti.' Karşılığında bir şeyler alabileceğini umuyordu. Gerçi istediğine nail olmadı, ama Hz. Ali onu bir şeyle, Peygamber Efendimizin bir sözüyle huzurundan kovdu: 'Safiyye'nin oğlunun katiline Cehennemi müjdelerim.'

İlmî Faaliyeti

Allah korkusu ve Hz. Peygamber'e saygısından ve aynı lafızlarla aktaramama endişesinden ötürü çok az hadîs rivayet etti. Rivayet ettiği hadîslerin sayısı otuz sekizdir. Oğlu, bunun sebebini sorunca, "Oğul! Diğer arkadaşlarımın şahit olduğu şeylere ben de şahit oldum. Ama ben Efendim'den şunu duydum, 'Kim bana bilerek yalan isnat ederse Cehennemdeki yerine hazırlansın.' Onun söylemediği bir sözü söylerim korkusuyla hadîs rivayet edemedim." demişti.

Ticaretle uğraştığı için Medine'nin sayılı zenginleri arasında yer almaktaydı. Nakledildiğine göre Hz. Zübeyr'in bin kadar kölesi vardı. Onların kazançlarının tamamını Allah yolunda tasadduk ediyordu. Peygamber Şairi Hassan b. Sabit bu durumunu bir şiiriyle medhetmişti. Ciddi bir serveti olmasına rağmen, orta halli bir hayat sürdü. Dünya ile işinin fazla olmasını arzu etmedi.

Hayatı boyunca beş hanımla evlenen Hz. Zübeyr, bunlardan on sekiz çocuk sahibi olmuştur.

Allah bizleri onların sevgisinden ve şefaatlerinden mahrum etmesin. (Amin)

//

Onuncu Bölüm

TESLİMİYET KAHRAMANI
HZ. SAİD B. ZEYD
(r.a.)

HZ. SAİD B. ZEYD (r.a.)

'Aşere-i Mübeşşere: Cennetle müjdelenen on kutlu'dan sonuncusuna gelmiş bulunuyoruz. Hz. Said sahâbe ve üstelik sahâbenin de ileri gelenlerinden. Sahâbeyi bizim kısır idraklerimiz, dengesi olmayan ölçülerimiz içinde tartmak mümkün değil. Zira sahâbe, Allah Resûlü 'nün sevgili arkadaşları, öte yandan da Allah'ın rıza makamının sahipleridirler. Allah'ın kendilerinden razı olduğunu Yüce Beyanında ifade ettiği kutlulardır *(9. Tevbe:100).* Bu makamı ihraz eden insanlardan bahsetmenin zorluğu açık. Zira, haklarında konuşacağınız insanlar, Allah Resûlü tarafından sohbet şerefiyle ayrıcalıklı ve hem de Allah tarafından rızaya erdirilenler; işte zorluk burada.

Hz. Said, bu kutlulardan biri. Hz. Ömer'le birkaç yönden akrabalık şerefinin sahibi. Bir yandan amcasının oğlu, öte yandan eniştesi: Hz. Ömer'in kardeşi Fatıma ile evli. İslâm'a erken uyananların önde gelenlerinden. Bir rivayete göre on beşinci Müslüman. İslâm'a girdikten sonra o zamanlar henüz iman şerefine erememiş, gönül gözü henüz İslâm sürmesiyle sürmelenmemiş Hz. Ömer'in hışmına maruz kalmış.

Hz. Said, asîl bir aileye mensup. Babası, Efendimiz risaletle görevlendirilmeden önce tevhid inanışına bağlı kabul edilen haniflerden. Kendisinden bahsetmeye başlamadan evvel babasından bahsetmek, onu tanıtmak gerekecek.

Tek Kişilik Ümmet

Allah Resûlü'nün hakkında 'tek başına bir ümmet' payesini layık gördüğü bu insan kim? Önce onu tanımaya çalışalım. Böylece Hz. Said'in nasıl bir evde yetişmiş olduğunu, doğuştan hakka teşne bir insan olduğunu daha kolay idrak edebiliriz.

Hz. Said'in babası, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, selim bir fıtrat sahibi. Kavminin içinde bulunduğu sapıklık ona hiç bulaşmamış. Putlara tapmamış ve hatta onlara karşı o kadar tepki duyuyor ki, onlar adına kesilen kurbandan dahi yemiyor. Ve bu hissini etrafına da telkin etmekten geri kalmıyor.

Hayatı hakkında pek fazla bilgi sahibi olmasak da, bildiğimiz kadarıyla meraklı bir insan hüviyetindedir Zeyd. Kavminin dini yaşayışını beğenmez, Hak dini aramaya çıkar. Ötesini büyük Ömer'in, büyük oğlu Hz. Abdullah'dan dinleyelim: "Eniştem Zeyd, gençliğinde dinleri tetkik etmeye çıkmış. Şam'da rast geldiği Museviler ona, kendi dinlerini anlatmışlar. Zeyd'in, inançlarıyla ilgili sorularına, 'Bizim dinimize girersen bizim üzerimizdeki gazaptan sen de payına düşeni alırsın.'şeklinde cevap vermişler. Zeyd ise buna karşılık, *'Ben Allah'ın gazabından kaçıyorum.'* diyerek Museviliğe girmiyor. Sorularına Hıristiyanların da benzeri cevaplar vermesi ve ona, Allah'ın lanetinden ve gazabından payına düşeni yüklenmesi gerektiğini ifade edince, o dine de girmekten vazgeçiyor." Israrla sorduğu sorulara o dinlerin âlimleri Hz. İbrahim dini olan hanifliği tavsiye ediyorlar. Daha sonra Zeyd, Kâbe'ye yaslanacak, küfür ve sapıklığın içinde yüzen kavmine bakacak ve şöyle diyecektir: "İçinizde tek muvahhid benim."

Zeyd'in muvahhidliği sadece isimden ibaret bir şey değildir. Zira bunun gereklerini de yapmıştır. Mesela, hiçbir zaman içki içmemiş, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü cahiliye devrinde, kızlarını gömmek isteyenleri gördükçe, onlardan kız çocuklarını almış, besleyip büyüttükten sonra da babasına 'kızını istersen alabilirsin' demiş. Böyle bir muhitte büyümüştür Hz. Said. 'Allah'ım! Sana na-

sıl ibadet edileceğini bilmiyorum. Bilseydim öyle ibadet ederdim.' diye dua dua yalvaran bir babanın iniltilerine şahit olmuştur. Kulaklarında Hakk esintileriyle büyüyen Hz. Said, Resûl-i Kibriya (*s.a.s.*) Efendimiz'i görünce hemen iman edecek, babasının arayıp durduğu lakin nail olamadığı o payeyi ihraz edecektir. İman ettikten sonra Efendimiz'e gelmiş, babasını anlatmış, onun dediklerini nakletmiş ve Efendiler Efendisi'nden babası için dua istemiştir. Efendimiz de dua etmiş ve 'Onun tek başına bir ümmet olarak dirileceği müjdesiyle' oğul Said'i mutlu etmiştir.

Çileye Doğru

Allah Resûlü, Mekke'de iman nurunu neşre başlamıştır. Başlamıştır başlamasına; fakat, küfrün karşılığı da gelmekte gecikmez. Gözleri ve gönülleri ışıktan rahatsız olanlar, hemen karşı atakla mü'minlere eziyete başlarlar. Mekke devrinde iman eden herkes, bu işkenceden nasibini almıştır. Bunlardan biri de Hz. Said'dir. Hayatının o devresi hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Sadece kendisinin naklettiği bir anekdot, çektikleri hakkında bize bir ipucu veriyor. İman ettiğinden dolayı Hz. Ömer'in pek çok kez dayağını yemiştir. O Ömer ki, iman eden cariyesini, döver, döver, yorulduğu için bırakırdı. Bu Ömer'in akrabası olmak, anlaşılıyor ki, o kadar kolay değildir. Hz. Said işkencelere katlanmış, sabretmiş ve öğrendiklerini yaşamaya çalışmıştır. Hakta sebat etmenin meyvesini, daha dünyada iken tatmıştır: Hz. Ömer kendi evinde iken Müslüman olmuştur. Malum hâdiseyi yeniden hatırlayalım:

Hz. Habbab b. Eret, Said b. Zeyd'in evinde, onlara yeni gelen Tâhâ sûresinin ilk âyetlerini okutuyor. Beraberce Kur'ân öğreniyorlar. Derken avluda telâşlı ayak sesleri. Birden kapı ardına kadar açılıyor ve tüm dehşetiyle kapı gibi Ömer kapıda beliriyor. Tedbirli oldukları için ayak seslerini duyar duymaz Habbab'ı saklamışlardır. Eniştesine ve kız kardeşine okuduklarının ne olduğunu soruyor Ömer. İnkâr ediyorlar yaptıkları şeyi, fakat inkâr gayretleri de bir fayda etmiyor. Eniştesinin üzerine yürüyen Ömer, bir darbede onu

yere seriyor. Kocasını korumak uğruna araya giren kız kardeş Fatıma da bir tokatla Ömer'in hışmından nasibini alıyor. Fakat o, Ömer'in kardeşidir. Birden celalleniyor. Tokatı da yiyince, aradaki perde yırtılıyor, artık ağabeyine karşı pervasızdır; haykırıyor: *'Evet, iman ettik, ne yapacaksan yap!'* Kardeşinden o güne kadar böyle bir tavır görmemiş Ömer, birden yelkenleri indiriyor, mülayim bir sesle 'Okuduklarını kendisinin de görmek istediğini' söylüyor. Netice olarak, imana giden yola Hz. Said'in evinden ilk adımı atıyor Koca er. Bu mutlulukların en büyüğüdür. Demek, o güne kadar Ömer, yakından Kur'ân'la yüzyüze gelmemiş, dinlememiştir onu hiç. Eğer dinleseydi, onun gibi bir dimağ, gönlünü Kur'ân'a açmakta, İslâm'a teslimde bu kadar geç kalmayacaktı. Yaşadığı hayatın hay huyu, kendisiyle bir an için bile olsa baş başa kalmasına müsaade etmemiş demek ki... Kimbilir, günümüzde de niceleri böyle hak yola rehberlik edecek insan beklemektedir...

Hicret Mevsimi

Hz. Said, Efendimizin zaman zaman değişik merkezlere gönderdiği mü'minler arasında yer almıştır. Habeşistan'a değilse de Medine'ye gidenlerin ilklerindendir. Orada kendilerine bağırlarını açan Ensardan Rifaa b. Münzir'in evinde misafir olur. Daha sonra Efendimiz de Medine'ye gelip, orayı merkez seçince, Hz. Said bu kez, Rafi b. Malik hazretleriyle kardeşleşecek, geçici bir süre de olsa birbirlerinin mallarına varis olabileceklerdir.

Savaşa izin verildi

Ashâb-ı Kiramın Medine'yi yeni merkez seçmeleri, Kureyş'i öfkelendirmişti. Zira, orası kendilerinin Şam ile ticaret yolları üzerinde yer almaktaydı. Ticaretlerine engel olurlar korkusuyla, mü'minlere karşı bir hareket düşünüyorlardı. Bu fırsat hiç beklemedikleri bir anda geldi. Müslümanların Mekke'de kalan mallarının gasbıyla teşkil edilen kervanın Medine yakınından geçip Mekke'ye gideceğini haber alan Efendimiz, kervan üzerine bir sefer düzenledi. İlahi

irade ise, küfre unutamayacağı bir tokat vurmayı murad buyurmuştu. Kervan üzerine hazırlanan sefer, Kureyş ile bir savaşa dönmüştü. Bedir'de unutulmayacak bir savaş oldu. Mü'minlerden sekiz kişinin şehadetine mukabil, Kureyş'in büyüklerinden yetmiş kişi öldürüldü.

Hz. Said, bu seferde kendisine verilen ve yukarıda Hz. Talha'yı anlatırken yer verdiğimiz bir istihbarat görevi sebebiyle bu savaşa bilfiil iştirak edememişti. Efendimiz de kendisinin verdiği görev sebebiyle bulunamadıkları için, her iki sahâbeye ganimetten hisselerine düşeni vermişti.

Hz. Said'in diğer savaşların hepsine katıldığını biliyoruz. Fakat bu savaşlarda yaptıklarına dair bilgimiz yok. Ne kadar doğru olur bilemeyiz ama, burada, kaynaklarımızda onun hakkında savaşlardaki durumuyla ilgili bilginin nakledilmemesiyle ilgili bir akıl yürütmede bulunmak istiyoruz. Bedir harbinde Efendimiz (*s.a.s.*), onu Kureyş'in ahvalinden bilgi getirmesi için istihbaratla görevlendirmişti. Belki de daha sonraki hayatında bu işe devam etmiş, Efendimiz'in bu sahada kendisinden istifade ettiği bir zattı. (Mâlum olduğu üzere Hz. Abbas da Mekke'de bu görevle kalmıştı. Efendimiz'in her şeyden anında haberdar olacak bir haber ağının olduğunu bugün biliyoruz). Efendimizin o yüce fetaneti, şahısları tesbitte ve onları görevlendirmede fevkalâde üstündü. Herkese fıtratına ve kabiliyetine göre iş verirdi. Görev sahiplerinin her biri de görevini en iyi şekilde yerine getirirlerdi.

Halifeler Devrinde

Hz. Said'in Efendimiz sonrası ahvali hakkında pek bilgimiz yoktur. Bildiğimize göre, Hz. Ömer devrinde Şam muhasarasına iştirak etmiştir. Burada Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'la birlikte çarpışmıştır. Hz. Ebu Ubeyde onu Şam'a tayin etmek istediğinde kabul etmemiş, kalan hayatını bir nefer olarak sürdürmek istemişti. Ebu Ubeyde, onun bu tercihine karışmamış, Hz. Said, bir nefer olarak cihaddan cihada koşmu'u. Ardından Yermük muharebesine iştirak

etmiş, burada da kahramanlıklarda bulunmuştur. Daha sonraki hayatını Medine yakınlarındaki Akik'te geçirmişti.

Fitneler karşısındaki tavrı

Hz. Said b. Zeyd'in fitneler karşısındaki tavrıyla ilgili net bilgiye sahip değiliz. Ama, onun gibi Resûlullah'ın terbiyesinde yetişmiş, Kur'ân'ın 'fitneyi katilden tehlikeli' kabul eden âyetlerini okuyan hassas bir yüreğe sahip insanın, acılardan iki büklüm olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Aşağıda nakledeceğimiz anekdotlardan onun tavrı hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

Hayatında gördüğü değişik durumlar karşısında tavrını hiç değiştirmeyen Hz. Said'e Hz Osman'ın şehadeti çok dokunmuştu. Bu hâdise karşısında son derece muzdarip olmuş ve bir gün Kûfe camiinde etrafındakilere şöyle demişti: *'Allah'a yemin olsun ki, sizin Hz. Osman'a karşı bu hareketiniz yüzünden Uhud dağı yerinden oynasaydı, değerdi!'*

Yine bir başka gün, Kûfe valisinin yanında bulunduğu sırada, birisi gelir; valiyle konuşmaya başlamadan önce küfreder. Hz. Said, kime küfredildiğini bilmediğinden valiye sorar: 'Bu adam kime küfretti?' Vali, Hz. Ali hakkında kötü konuşulduğunu söyleyince o yumuşak insan birden parlar: 'Demek senin yanında Allah Resûlü'nün cennetle müjdelediği bir sahabî hakkında kötü laflar ediliyor ve sen buna tepki göstermiyorsun' diyerek valiyi azarlar. Hem de cemaatin ve valinin adamlarının içinde. Çünkü Hz. Said'in aldığı terbiye bunu gerektirmektedir.

Şahsiyeti

Hz. Said, Efendimizin en yakın dairesinde bulunan bahtiyarlardandır. Büyük Tâbiin âlimlerinden , Aşere-i Mübeşşere'yi anlatırken şöyle der: 'Bunlar namazda Resûllahın ardında, savaşta da Efendimizin önünde yer alırlardı.'

Bu kutlulardan biri olan Said b. Zeyd, kalbini dünya hırslarından, dünyanın basit isteklerinden kurtarabilmişlerden idi. Ömrünü

bu fani dünyanın hasis şeyleri uğrunda tüketmemişti. Ömrünün sonlarına doğru Akik mevkiine yerleşmiş, son günlerini burada geçirmişti. Hz. Osman zamanında paylaştırılan ganimetlerden Irak taraflarında kendisine bir arazi verilmişti.

Sahâbeye karşı sonsuz saygısı vardı. Onlara yapılacak saygısızlığın önüne geçmek için elinden gelen gayreti göstermişti. Sahâbenin diğer insanlara olan üstünlüğünü anlatması açısından şu ifadesi önemlidir: *'Bir insanın Resûlullah ile beraber bir makamda yüzünün tozlanması, sizin herhangi birinizin Hz. Nuh kadar yaşasa bile, bu müddet zarfındaki amellerinden daha hayırlıdır.'* Sahabeye yönelik bu iltifat, Hz. Said b. Zeyd'in kendi kanaati olmasa gerektir. Habib-i Kibriya Efendimizden aldığı derse binaen öyle söyleyebilmetedir. Zaten Aşere-i Mübeşşere ile alâkalı rivayet edilen hadîsin ravilerinden biri de kendisidir. Bir gün Kûfe mescidinde iken şöyle demişti: *'Ben Resûl-i Ekrem'den şunu duydum ve ezberledim. Ebubekir, Ömer, Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Abdurrahman, Ebu Ubeyde cennettedirler.' İstersem bunun dokuzuncusunu da söylerim,* demişti. Çok ısrarlara ve verilen yeminlere dayanamayarak, dokuzuncu ismin kendisi olduğunu söylemek durumunda kalmıştı.

Kerameti

Hz. Said aynı zamanda duası makbul bir zat idi. Bununla ilgili şöyle bir vaka nakledilir. Akik'te otururken arazi komşusu Erva isimli bir kadın, zamanın Medine valisi Mervan'a gider ve Said b. Zeyd'in kendi arazisine tecavüz ettiğini söyler. Mervan da iki kişi görevlendirir. Bunlar meseleyi yerinde tetkik edecekler, tarafları dinledikten sonra kimin haklı olduğunu valiye rapor edeceklerdir.

Abdurrahman b. Amr isimli birinin başkanlığındaki heyet, Akik'te Hz. Said'le görüşmeye geldiklerinde onları karşılayan Said, niçin geldiklerini anlar. Onlara şöyle der: **'Ben Resûl-i Ekrem'den şunu duydum: Kim ki, kendisine ait olmayan bir arazi parçasını alırsa, yerin yedi katında da olsa, kıyamet gününde**

o toprak, onun boynuna dolanacaktır.' Bu hadîsi rivayet ettikten sonra, kendi arazisi dışına çıkmadığına dair yemin etmiş ve ellerini kaldırarak o kadın hakkında şöyle dua etmişti: 'Allah'ım, bu kadın yalan söylüyorsa, gözü kör, kuyusu ona mezar olsun.' Aradan geçen bir müddet sonra o kadın gözlerini kaybetmiş, evinde dolaşırken. bahçesindeki kuyuya düşmüş ve orada ölmüştü. Belki de o devirde Emevilerin hasıl ettiği sahâbe karşıtı, sahâbeyi baskı altına almak isteyen konjonktürde o kadın bir şeyler alabileceğini ummuştu (Allahu A'lem).

Hanımları ve Çocukları

Hz. Said birkaç kere izdivaç yapmış, bunlardan pek çok çocuk sahibi olmuştu. Erkek çocuklardan bazılarının isimleri şöyledir: Abdurrahman Ekber, Ömer, Abdullah Asgar, Muhammed, Esved, İbrahim, Talha.

Kız çocuklarından bazılarının isimleri de şöyledir: Atike, Ümmü Hasan, Ümmü Selma, Ümmü Said, Ümmü Habib-i Kübra, Aişe, Zeyneb.

Vefatı

Ömrünün sonlarına doğru Akik'e yerleştiğini söylemiştik. burada huzur içinde yaşıyordu. H. 50 senesinde, yetmiş beş yaşlarında iken âhirete göçmüştü. Vefatını haber alan İbn Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas hemen gelmişler, Hz. Sa'd gasil ve tekfin işini halletmiş, namazını da İbn Ömer kıldırmış, na'şı Medine'ye getirilerek, oraya defnedilmişti. Mezarına da yine ikisi indirmişti. (Rahmetullahi aleyhi rahmeten vasia.)

Rivayet ettiği hadîslerden:

Hadîsle ilgili bazı Türkçe kaynaklarda onun hiç hadîs nakletmediği gibi bir yanlış bilgiye yer verilir.[114] Biraz ezbere veya peşin hükme dayanan bu bilgi doğru değildir.

---

114 Misal olarak bkz. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodolji Sorunu*, TDV. Ankara 2. Baskı, 2000 s.191.

Sadece Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine bakıldığında bile, rivayet ettiği hadîslerin tamamının 29 olduğu görülür.[115] Bunlardan bazıları mükerrerdir. Yukarıda naklettiklerimizden ayrı olarak iki tanesini daha nakledelim:

'Efendimiz'le Hira üzerinde bulunuyorduk. O anda dağ sarsılmaya başladı. Resûlullah şöyle buyurdu: 'Hira yerinde dur.

Senin üzerindekiler, ya sıddıktırlar veya şehittirler. Efendimiz, bilahare yukarıda isimleri geçen cennetlikleri zikretti.'

Rivayet ettiği hadîslerden bir diğeri de şöyledir: **'Kim ki malı uğrunda ölürse şehittir. Bir karış toprağı gasbeden, yerin yedinci katına inse de o toprak onun boynuna dolanır.'**[116]

---

115 Daru'l-Fikr'in 1991'de bastığı *el-Müsned*'de, 1:396-403. sayfalar arasında, 1625'den 1654 numaraya kadar Hz. Said b. Zeyd'in hadisleri yer almaktadır.

116 Diğer kaynaklar yanında Nedvî'nin, *Asr-ı Saadet,* 2:19 ve devamından istifade edilmiştir.

SONUÇ

Ashab-ı Kiram Efendilerimiz, bizzat Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sahih hadîsleri içersinde 'gökteki yıldızlar gibidirler. Hangisine uyulursa hak ve doğru yol bulunmuş olur.' Kendi arkadaşlarını iyi tanıyan Resûl-i Ekrem'den şeref-südur olan senakâr ifadelerden bir kısmını metin içinde aktarmıştık. Bu Sahâbe Efendilerimiz, İslâm'ın en aziz evlatlarıdır, bizlere ve insanlık ufkuna yükselmek isteyen herkese en güzel örnektirler.

Aşere-i Mübeşşere ise, her biri farklı sahalardaki kabiliyetleriyle mümtaz bu dev kâmetler, bizlerin her zaman örnekleridirler. Arzu edenler, mülayemeti, fakat prensiplerden tavizsizliği Hz. Ebu Bekir'den örnek alabilir. İslâm'ın bütün emirleri karşısında boynu kıldan ince, fakat, İslâm düşmanlarına karşı ise sert olmak isteyen Ömer'i kendine rehber seçebilir. Melekleri imrendiren hayası ve iffeti yanında, Malikü'l-Mülk'ün kendine emanet verdiği malını Allah yolunda ne şekilde kullanacağını araştıran bir zengine en güzel örnek ve rehber Hz. OsmanEfendimiz olmalıdır. İlimle şecaati birleştiren, cesaretle beraber ferasetli ve tedbirli olmak isteyen kendine Hz. Ali Efendimizi örnek almalıdır. Diğer sahabilerin de bizlere örnek olacak bir yönleri daima vardır.

İslâm ümmetinin gözbebekleri, dünden bugüne en mükemmel örnekleri olan, hayatlarında Cennetle müj delendikleri halde kulluklarından hiçbir şeyi eksiltmeyip aksine şükürlerini daha da artı-

ran 'Aşere-i Mübeşşere' hayatlarını kuş bakışı da olsa incelemiş bulunuyoruz.

Bu zevat. İslâm'ı omuzlarında yükselten, Allah'ın adını her halükârda bayraklaştıran, arkalarında destanlaşmış bir hayat bırakan insanlardır. Ümmet, onları örnek aldığı, onların heyecanlarını paylaştığı ve kendi hayat tarzlarını onların örnekliğine göre tanzim ettiği zaman, onların tarihteki yerlerini almaya hak kazanmış demektir. Bu mütevazı eserin, bu yolda atılan adımlardan birisi olması en samimi dileğimizdir.

BİBLİYOGRAFYA

1- Ahmet b. Hanbel, **Müsned,** Dâru'l- Fikr, Beyrut-1991.

2- Ahmet Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ,** Bedir Yayınevi, İstanbul-1981.

3- Ahmet Nedvî ve Said Sâhib Ansarî, **Asr-ı Saadet- Peygamberimizin Ashabı,** (Çev.: Ali Genceli, Haz: Eşref Edib), Sebilürreşad Neşriyat, İstanbul-1967; Şamil yay. İst. 1985.

4- Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sûfiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul-1994.

5- Ali el-Müttakî el-Hindî, **Kenzu'l-Ummâl,** Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1985.

6- Bediüzzaman Said Nursî, **Mektubat,** Işık yay., İstanbul-1992.

-- Lem'alar 1,2, Işık Yay. İst 2003,

7- Buhari, **el-Camiu's-Sahih,** Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

8- Heyet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul-1989.

9- Ebu'l-Ferec Abdi'r-Rahman İbnü'l-Cevzî, **Sıfatu's-Safve,** Dâru İbn-i Haldûn, Kahire-1994.

10- Ebu'l-Fidâ el-Hâfız İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

11- Ebu'l-Hasan en-Nedvî, **Hz. Ali el-Murtezâ,** Ter.: Yusuf Karaca, Risale Yay. İstanbul-1995.

12- Ebu Nuaym Ahmet b. Abdi'r-Rahman el-İsfehâni, **Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ,** Dâru'r-Reyyân, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1987.

13- Heyet, (Çev.) **Dünden Bugüne Allah Dostları**, Çev.: Şûle Yayınları, İstanbul-1995.

14- Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Eser Yayınları, İstanbul-1979.

15- Hâkim en-Neysâbûrî, **el-Müstedrek ala's-Sahihayn**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1990.

16- Prof. Hasan İbrahim Hasan, **İslâm Tarihi,** Kayıhan Yayınları, İstanbul-1985.

17- Hüseyin Algül**, İslâm Tarihi,** Gonca Yayınevi, İstanbul-1986.

18- İbnü'l-Cevzî, **Sıfatü's-Safve,** Daru İbn-i Haldun, Kahire-1994.

19- İbn-i Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe,** Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.

20- İbn-i Mâce, **Sünen,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

21- İbn-i Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Dâru Sâdır, Beyrut.

22- İbnü'l-Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut-1971.

23- İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi - el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi,** çev.: Dr. Ahmet Ağırakça vd., Bahar Yayınları, İstanbul-1986.

24- İmam Nesâî, **Hadîslerle Hz. Ali**, Ter.: Naim Erdoğan, Haz: Yusuf Özbek, İstanbul-1992.

25- İsmail Mutlu, **Dört Halife Ahlâk ve Faziletleri**, Mutlu Yayıncılık, İstanbul-1993.

26- --- **Tarihte ve Günümüzde Caferîlik**, Mutlu Yayıncılık, İstanbul-1995.

27- İzzü'd-dîn İbnü'l-Esîr Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahâbe**, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1989.

28- Mehmet Akif Ersoy, **Safahat,** Feza Gazetecilik, İstanbul-1996.

29- M. Fethullah Gülen, **İnsanlığın İftihar Tablosu Sonsuz Nur**, Feza Yayıncılık, İstanbul-1994.

30- ---- **Zamanın Altın Dilimi,** T.Ö.V. Yayınları, İzmir-1997.

31- Muhammet Fuat Abdü'l-Bâkî, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li el-Fâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,** Dâru'l-Hadîs, Kahire-1994.

32- Dr. Muhammed Imara, **İslâm ve İnsan Hakları,**Ter.: Asım Kanar, Denge Yayınları, İstanbul-1992.

33- Müslim, es-**Sahih,** Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

34- Nesâi, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

35- Nurettin el-Heysemî, **Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l- Fevâid,** Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1988.

36- Ömer Rıza Doğrul, **Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saadet,** Eser Neşriyat, İstanbul-1978.

37- Said Havva, **el-Esas fi's-Sünne,** Daru's-Selam, 1989.

38- Prof. Dr. Süleyman Ateş, **Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali,** Yeni Ufuklar Neşriyat-İstanbul.

39- Tirmizî, **Sünen,** Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

40- Yusuf Kandahlevi, **Hayatü's-Sahâbe - Hadîslerle Müslümanlık**, Kalem Yayınevi, İstanbul-1978.

İNDEKS

A

I - İ

K

L

M

N

O - Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z